G. KLINGEL

Saar ookeanis

MAAILM JA MÕNDA

28660

GILBERT C. KLINGEL

Saar ookeanis

(Inagua)

KIRJASTUS „EESTI RAAMAT" · TALLINN 1967

91 (T)
K 53

Originaali tiitel:

Gilbert C. Klingel
THE OCEAN ISLAND
(Inagua)

New York 1961

Tõlkinud R. Kulpa

2
Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
70109

I peatükk

LÄÄNE-INDIA SAARESTIK

Novembriõhtu külmas hallis hämaruses seisis meie purjekas peaaegu liikumatult. Tema mastide ümber keerlesid haihtuvad udutombud, mis pikkamisi sulasid ümbritsevas tühjas halluses. Oli väga vaikne. Seda vaikust rikkusid ainult kerge lainetuse nõrk laksumine vastu laeva külge ja kajaka kaeblik kisa, mis tundus udu tõttu kauge ning summutatuna. Lõtvadel sootidel särasid pikkade ridadena veepiisad, mis rippusid loiult tihedasti üksteise kõrval või kukkusid pladinal vettinud tekile. Teritasin kõrvu, et kuulda laevakella või udusireeni, kuid ma ei kuulnud midagi peale ploki tasase kriuksumise mastitipus. Kauge kajakas katkestas jälle vaikuse, kuid hetke pärast oli seegi kaeblik hääl kadunud.

Niiviisi triivisime juba viiendat päeva aeglaselt läbi tiheda udu, triivisime teadmata kust ja kuhu, sattudes ikka ja jälle samasse tühja hallusesse. Purjed rippusid lõdvalt tundide kaupa või paisusid ainult vaevalt. Sellal kui kuulatasin tekil, tõi nõrk briis endaga kaasa soolasoode ning kõduneva mereadru lõhna ja tõmbas lõdvad soodid hetkeks pingule, aga vaevalt kerkinud, vaibus kohe. Tüüriratas pöördus pisut, käuksatas nagu lõpmatust väsimusest ja jäi samuti liikumatuks.

Kõigest sellest tüdinenud, koputasin oma piibu tuhast tühjaks, raputasin vee oma nõrguvalt õliriidest ülikonnalt ja avasin kajutiukse. Vastu hoovas sooja õhku, mis oli täis meeldivat toidulõhna ja Sibeliuse majesteetliku «Finlandia» summutatud helisid.

Pikk blond põhjamaalast meenutav Wally Coleman, kes oli minu esimene tüürimees, peakokk ja ainuke kaaslane, naeratas mulle lõbusalt, kui ma mööda treppi alla laskusin ja uniselt koisse vajusin. Ühe käega hoidis ta laevapliidi kohal praepanni, mis oli täis pruune särisevaid

austreid, ja teise käega oli valmis tõstma nõela Sibeliuse heliplaadilt, mis pöörles väikesel riiuli külge kinnitatud kohvergrammofonil tema koi kõrval.

«Kas ikka pole veel tuult?» küsis ta.

Ma raputasin pead ja vajusin tagasi voodivaibale. Olin pisut rahutu. See tihe udu piiras meid vahetpidamata, mähkides meid ebaloomulikku pimedusesse ja takistades edasiliikumist. Olin rahutu, sest aimasin, et see pikaleveninud vaikus, mida aeg-ajalt katkestas ainult meie udusireeni ulgumine, oli eelmäng millelegi tõsisemale. Oli juba novembri teine pool ja ma teadsin, et detsembris tulevad detsembritormid, ning tahtsin võimalikult kiiresti põhjapoolsetest vetest välja saada.

Nägin läbi illuminaatori, kuidas valgus kahanema hakkas ja üha pimedamaks läks. Selles pimeduses oli midagi tabamatut; tal ei olnud sügavust ega substantsi, ei mingit kindlat omadust, see oli midagi ebareaalset. Oli juba viies õhtu, mil päevavalgus kadus hämaras tühjuses.

Coleman läitis lae all messingrõngastel rippuva petrooleumilambi, mille meeldivas pehmes valguses mu rõhutud meeleolu kadus. Ta pani lauakesele kuhja auravaid austreid ja kartuleid, kuuma kohvi ja hämmastava virna pruune kuivikuid ning kollast võid. Asusime isuga sööma, vahetades ainult mõne sõna, sest olime soolasest õhust näljaseks muutunud. Sõime maitsvat toitu kõhud täis ja heitsime oma koidesse, et suitsetada ja puhata. Enne seda aga läksin siiski tekile, liikusin kobamisi peataakide juurde, kus leidsin ankrulaterna, süütasin selle ja panin ta oma kohale. Udu oli nii tihe, et kaheksa jala kaugusel ei olnud tuld enam näha. Siis mõõtsin ma sügavust ja heitsin ankru ööseks välja. Vee sügavuse järgi teadsin, et olime kuski Chesapeake'i lahe keskpaigas, aga kus täpselt, selles ei olnud ma kindel.

Läksin siis uuesti alla, süütasin piibu, tõmbasin seda mõne minuti ja lasksin oma silmadel mööda kajutit ringi käia. Kajut oli mugav. Selles oli kõik, mida kaks meest mõnekuiseks reisiks vajasid. Ta erines tavalisest laevakajutist selle poolest, et ühe seina ääres seisis hästi pikk spetsiaalse konstruktsiooniga laboratooriumilaud. Sellel laual oli rohkesti mitmesuguses suuruses ja värvuses säravaid pudeleid kemikaalidega ja rikkalikus valikus igasuguseid instrumente, mis kõik olid klambritega tugevasti seina külge kinnitatud, et nad laeva õõtsumisel maha ei

libiseks. Laua külge oli kõvasti kinni kruvitud veekindlas kummikestas binokulaarmikroskoop. Selle kõrval oli võreriiul poole tosina süstlaga mitmesuguses suuruses, alates väikesest kahekuupsentimeetrisest klaassüstlast kuni õige suureni, peaaegu pooleliitriliseni, mis oli säravast niklist. Riiulil oli veel kast kirurgiliste riistadega — klambrite, haakide, tangide, skalpellide, nõelte ja pintsettidega. Riiuli all oli lahkamislaud kahe dreeniga, mis suundusid läikivasse monelmetallist valamusse, mis oli kaheks jagatud. Üks pool valamust oli tühi, kuid teises pooles oli terve komplekt vannikesi ilmutamise ja kinnitamise jaoks ning fotode loputamise seadis. Samas kõrval seisis väike kopeerimisaparaat, aegrelee ja hulk filmihoidjaid filmide kuivatamiseks ning töötlemiseks. Lauasahtlites oli suur hulk igasuguseid asju — kahvu, väikseid põhjavõrke, karbitäied pudeleid näidiseksemplaride jaoks, kasutamata filme, püsse ja palju muud. Laual seisid veel riiulid teatmeteostega; need olid enamjaolt igavas hallis või pruunis köites suured raamatud.

Viimased viis jalga ahtripoolsest osast võttis enda alla navigatsiooniteadus, nagu seda võis näha hästi kinnitatud kaartide kogust ja kronomeetrist, mis rahulikult tiksus oma pehmes plüüškestas. Kronomeetri kõrval seisis laegas sekstandi ja ööbinoklitega.

Laboratooriumilaua vastas laeva vööris tekialuse trümmi ligidal asus kambüüs, mis oli kajutist vaheseinaga isoleeritud, nii et kuumus ei muutuks talumatuks. Sealt nõiduski Coleman välja oma austrid, pruunid kuivikud ja kohvi. Ahtris, teki risttalade all olevates avarates ruumides asusid mõlemal pool laeva külgedes meie koid. Need olid ainukesed eraruumid, kus me kumbki võisime oma individuaalsusele voli anda; kogu muu territoorium oli ühine.

Colemanil oli mugav riiulike piipude jaoks, mille järele tarvitses ainult kätt välja sirutada. Tal oli neid hämmastavalt suur kollektsioon, sest ta oli kirglik suitsetaja. Laeva veekindla vaheseina külge oli kinnitatud kastike kollase tubakaga. Tema koi kohale seina külge oli kõvasti kinni kruvitud kolm pilti — Frans Halsi «Naeratav ohvitser», maitsekas jaapani gravüür, mis kujutas elegantselt ühel jalal balansseerivat valget haigrut, ja jõuline maal «Golfi hoovus». Viimane oli Winslow Homeri teos. Maal kujutas meie omast pisut väiksemat mässavas meres rul-

lavat purjekat, mis oli kõik mastid kaotanud, ja vaevu tekil püsivat üksikut meest, kes jälgis süngel pilgul aeglaselt ümber laevakere tiirlevat suurt sinihaid. Coleman oli seda pilti imetlenud ja ta ära ostnud juba ammu enne meie merereisi. Millegipärast mõjus see maal tugevasti tema fantaasiale ja ta riputas selle algul seinale oma kodus, hiljem aga väljakutseks merele meie laeval.

Ka mulle meeldis see maal, kuid mind tegi rahutuks põhjus, miks Coleman oli ta seinale pannud. Minu meelest poleks tohtinud merd kergemeelselt pilgata, sest olin teda näinud tihti vihasena, Wally aga naeris minu ebausklikkuse üle ja riputas pildi ikkagi üles.

Igal pool meie koide ümber, kus vähegi ruumi oli, rippusid raamatuid täis riiulid. Ühe pilguga võis nende valikus märgata suurt mitmekesisust: siin oli mitu köidet luuletusi, paar tööd filosoofia alalt, mõned kaasaegsed romaanid, umbes tosin vanade roomlaste elulugu — minu lemmiklektüüri, siis mõned eriti valitud teosed ja veel üksikud vähem tõsise sisuga raamatud. Kambüüsi kõrval asuva Wally koi juures seisis veekindel kapp, kus oli mitu tosinat heliplaati meie isiklikest kogudest; siin olid esindatud Wagner, Grieg, Puccini — ja Sibelius, keda Wally piiritult imetles. Samas kapi kõrval oli grammofon, kust kostsid jälle «Finlandia» majesteetlikud helid, juba vähemalt kaheksandat korda sel õhtupoolikul.

Siin meie ahtakeses kajutis oli olemas kõik, mida vajasime meeldivaks füüsiliseks ja vaimseks eksisteerimiseks — kuiv magamisase, soe ahi, tubakas, toiduvarud trümmis, valik maailma parimat muusikat heliplaatidel, head raamatud. Ees aga ootasid meid seiklused.

Kuid tooniandvaks kogu selles pildis oli siiski laboratooriumilaud. See oli kogu meie kajuti, kogu meie laeva tsentrum. See laud oli laeva tuksuv süda, laeva olemasolu põhjus ja meie ekspeditsiooni ainuke õigustus.

Igal inimesel on oma unistused, on oma kujutlused rikkusest ja armastusest, oma lootused rahu ja muretu elu, edu ja kuulsuse suhtes, on oma suur eesmärk, mida ta südames kannab ja mida ta saavutada püüab. Need unistused on niisama erinevad nagu inimesed ise, ja nagu nad ühtedel tekivad tühjusest, teistel aga paratamatust vajadusest, nii on nad ka intensiivsuse ja sisu poolest erinevad. Kogu meie maailma põhiaineks on ju inimeste lootused ja soovid. Nõnda oli see ka meie laevaga.

Niipalju kui mäletan, olen ma alati unistanud purjeka omandamisest, mis oleks kerge ja kõrgete mastidega, säravate pingul purjede ja saleda valge kerega. Sellest unistavad paljud. Kuid aastatega mu lootused üha kasvasid; neid tiivustas minu paigalpüsimatus, mis pole veel nüüdki kadunud ja mida ma isegi endale seletada ei oska. Mõned unistused tekivad iseenesest, tulevad ootamatult ja kaovad niisama kiiresti. Teised, püsivamad, kasvavad aegapidi, omandavad nagu lapsed aastatega kuju, avarduvad, võtavad kindla sihi ja nad realiseeritakse. Nii oli see ka minu unistusega. Minu mõttekujutuste paljas elamus muutus pikapeale tõsiseks kavatsuseks. Kuid vahepeal leidis aset sündmus, mis määras minu unistuse kontuurid, nii et see muutus reaalseks ja teostatavaks.

Kõik algas imeväikeses Haiiti Vabariigis, kus ma võtsin osa bioloogilistest uurimistöödest Ameerika Loodusloomuuseumi ülesandel. Enne seda aga olin rahaliste ja ühiskondlike kohustuste tõttu sunnitud tegutsema äri alal nagu nii paljud meist ja sukeldusin mõneks aastaks täielikult kaubanduslikku tegevusse. Minu vana sõber Wally Coleman, kellega ma olin sageli üheskoos laeva muretsemisest unistanud ja pikki merereise kavandanud, tegeles arstiteadusega ja näis, et meie nii innukalt plaanitsetud reisidest ei saa iialgi asja. Ent siis avanes soodne võimalus sõita puhkeajaks Haiitisse, kus ma pidin Ameerika muuseumi eriülesandel tegema mõningaid uurimistöid, mille vastu ma juba mitu aastat huvi tundsin.

Haiitil selgus mulle varsti, et mu elu on siin lihtsalt tore. Asjaarmastaja bioloogina võisin ma täielikult anduda oma kirele — uusi paiku otsida, uusi loomaliike avastada, nende iseärasusi tundma õppida; eelkõige aga sain ma siin rahuldada oma piiritut uudishimu selle suhtes, mis võiks küll peituda lähimas orus, mäe või rannakäänu taga. Kui tagasisõiduaeg oli kätte jõudmas, hakkas mind huvitama probleem, mille lahendamiseks oli vaja ka teiste Lääne-India saartega tutvuda, eriti mõnede väikestega, mis olid asustamata ja mida harva külastati.

Kaugele horisondi taha peidetud saarte võlu oligi see, mis kihutas unistuselt tegudele. Need saared asusid kättesaamatus kauguses, tosinate viisi laiali pillatud sinavas meres Bahama saarte ja Jukatani kõrberanniku vahel. Palju oli nende hulgas niisuguseid, kus ei olnud käinud ükski loodusteadlane, või kui oligi, siis juhuslikult, pea-

tudes kõige rohkem mõne tunnikese. Mina aga tahtsin igal saarel peatuda niikaua, kui see oli vajalik nende fauna iseärasuste täielikuks tundmaõppimiseks. Oli selge, et nendele saartele tuli korraldada hästi ettevalmistatud ekspeditsioon, sest ainult sel teel sai lahendada nende bioloogilist mõistatust, mis mind üle kõige huvitas. Ja see oli suurepärane põhjus, mis õigustas minu kaua hellitatud unistuse teostamist. Kuid oma varasematest kogemustest teadsin, et kohalikud rannapurjekad olid niisuguseks ekspeditsiooniks kõlbmatud ja ebamugavad, sest nad olid räpased ning haisvad. Edukaks tööks on vaja mugavat elu ja rahu, et miski ei häiriks, et poleks tüütavaid parasiite, ja veel enam on tarvis isegi teatavat luksust — värsket ja puhast toitu, virgutavaid raamatuid ja muusikat, kui üksluine päevatöö on seljataga. Miks siis mitte kõrvale heita äritegevus ja purjetada saartele oma laevaga, mis just ekspeditsiooni jaoks on mõeldud?

Jah, miks mitte. Aga selleks oli ju raha vaja. See pani mu tõsiselt mõtlema. Lääne-India saari lahutas minu kodust Ameerika Ühendriikides tuhat kaheksasada miili avamerd, kuidas sellega? Lisaks veel tormid, orkaanid ja navigatsioonisaladused. Ja eelkõige — ekspeditsiooniks sobiva laeva leidmise ja varustamise probleem.

Kuid idee oli mind juba niivõrd kuumaks kütnud, et saatsin oma vanale sõbrale Wally Colemanile kirja. Mis ta arvab niisugusest reisist? Ootasin tema vastust kannatamatult. See saabus õige pea. «Tulen kindlasti!» seisis tema kirjas. «Millal sõidame?» Ma lõpetasin kiiresti oma puhkuse Haiitil ja pöördusin tagasi Ühendriikidesse.

Kui olin jõudnud Ameerikasse tagasi, ei paistnud asi kaugeltki nii lihtne. Kõige raskem probleem oli ürituse finantseerimine. Me koonerdasime ja hoidsime kokku nädalate ja kuude kaupa, pannes kord siin, kord seal kõrvale mõne dollari, kuni lõpuks leidsime, et nüüd jätkub. Siis tuli asjaomaste inimestega kontakti astuda ja muuseumiga lõplikult kokku leppida. Tuli lõputuid diskussioone pidada ekspeditsiooni teaduslike ülesannete üle — kuidas neile kõige paremini läheneda ja neid kooskõlastada. Ööd läbi uurisime usinasti kaarte ja koostasime marsruuti; selle juures meenusid meile need ammu möödunud ajad, mil tegime sedasama oma unistuses.

Arvestades mitmesuguseid praktilisi kaalutlusi, nende hulgas ka rahalisi, jõudsime varsti otsusele, et meie eks-

peditsioon peab olema väike. Jahtlaeva üürimine ja meeskonna palkamine selle jaoks ei olnud meile jõukohane. Meie uurimisprogramm eeldas peatumist igas väikeses meresopis ja sadamas, kuhu sügavasti vees istuvad laevad ei pääse. Järelikult tuli meil kasutada väga väikest laeva, mis oleks meie ekspeditsiooni ülesannetega kooskõlas ja võimaldaks meie programmi teostamist.

Meie unistuste visadus kandis vilja ja lõpuks jõudis kätte päev, mil meil oli oma väike mugav purjekas ja ühe suure muuseumi toetus, nii et me isegi kohkusime oma ürituse julgusest. Kuid esimest oli hoopis raskem leida kui teist. Möödus poolteist aastat, enne kui me endale sobiva laeva leidsime. See ei olnud niisama võtta, sest meie purjekas pidi vastama mitmele erinõudele. Vajasime heade meresõiduomadustega, igati usaldatavat ja vastupidavat laeva. Tal pidid olema mugavad elu- ja tööruumid ning me pidime saama toiduaineid ja vett kaasa võtta pikemaks ajaks, et olla liikumises sõltumatud. See pidi olema laev, mida vajaduse korral üks inimene oleks võinud igasuguse ilmaga juhtida. Ja niisugust purjekat ei olnud kerge leida. Me otsisime läbi kõik oma kodukandi, Chesapeake'i lahe rannaveed. Mitte ükski ei sobinud: kõik, mis me leidsime, olid kas liiga vanad, kitsad ja viletsad, kas liiga suured või väikesed — ühe sõnaga kõike muud, kuid mitte seda, mida vajasime. Ent meie otsingud lõppesid juhuslikult ja täiesti ootamatult. Oxfordi väikeses laevatehases Marylandi osariigis oli ehitamisel just niisugune laev, millist ihaldasime. Kas see purjekas on müüa? Meile öeldi, et mitte, sest omanikul on ka omad plaanid, aga kui me tahame, võivat nad meile samasuguse ehitada. Ei möödunud kuud aegagi, kui tegime laevaehitajatega lepingu.

Tõepoolest, me valisime kuulsa laevamudeli, ühe kõigi aegade kõige kuulsama purjeka mudeli. Kui mitte arvestada kajutit ja varustust, siis pidi meie laev kujutama endast kapten Joshua Slocumi kuulsa «Spray» täpset koopiat, kes, nagu teada, reisis selle laevaga 1890-ndate aastate lõpul esimesena üksinda ümber maailma. Sellega lõi ta pretsedendi meresõidu ajaloos ja tõestas vastuvaidlematult, et meresõit lahtisel ookeanil väikeste purjekatega on praktiliselt teostatav ja ohutu. Au ja kiitus talle selle eest. Aeg näitas, et kui meiegi oleksime tahtnud ümber

maailma sõita, ei oleks me võinud endale paremat laeva valida.

Kuid see oli alles algus. Järgnesid pikad kuud ootamist, mis olid nii talumatud inimestele, kes kangesti ihaldasid teele asuda. Neil pikkadel päevadel tegime tööplaane ja arutasime kuni kõige pisemate üksikasjadeni oma teaduslikke probleeme. Iga ekspeditsiooni edu, olgu see suur või väike, eriti aga nii riskantse ekspeditsiooni edu nagu meie oma, sõltub suurel määral eelnevast hoolikast planeerimisest. Meil tuli päevi, koguni nädalaid viibida miile eemal kõige lähematest asulatest. Meid ootasid ees tormid ja täieliku tuulevaikuse ajad, igasugused raskused, mis kõik tuli läbi mõelda ja ette näha; meil tuli kõiges ainult enesele loota. Ja mis kõige olulisem — meie laevale, mis oli ainult kolmkümmend kaheksa jalga pikk ja mille ruum oli piiratud, tuli koguda ja seal säilitada kõik vähegi kättesaadavad faunanäidised ja teaduslikud materjalid.

Peaaegu iga inimese, eriti aga vähegi väljapaistva inimese elus on hetki, kus ta lööb kõhklema ja jääb selle üle mõtlema, mis ees seisab. Ka Colemanil ja minul oli momente, millal me põlved värisema lõid. Meid ei kohutanud eelseisvad füüsilised raskused, sest alatise sõudmise, matkamise ja laagrielu tõttu olime selleks karastatud, kuid meid vaevas vastutus muuseumi ees, mille kuraator tundis nii suurt usaldust meie idee vastu, et hakkas meie ekspeditsiooni käendajaks. Ta lõi sellega meile toreda võimaluse. Ta andis meile kaasa hinnalise varustuse, riskides sattuda ebameeldivasse olukorda, kui meie ekspeditsioon oleks ebaõnnestunud. Me ihaldasime kangesti tõestada, et meie ebatavaline üritus teaduslike ekspeditsioonide vallas on tõesti viljakas. Meie üritus oli täiesti ebatavaline selle poolest, et peaaegu kõik mereekspeditsioonid võeti ette suurte kuunarite või jahtlaevadega, kus oli kaasas vastav meeskond ja eriülesannete täitmiseks oma teaduslik personal. Kuid niisugused asjad ei ole tavalistele looduseuurijatele kättesaadavad, sest need on enamasti vaene rahvas. Meie aga tahtsime tõestada, et kaks meest võib väikese laevaga pikaajalisel merereisil viibida, igasugustes tingimustes vastu pidada, nii füüsiliselt kui vaimselt kogemuste poolest rikkamana tagasi pöörduda ning oma erialal tõsiseid teaduslikke tulemusi saavutada. Kas me suudame seda? Oli neid, kes selles kahtlesid.

Ent meie kord liikvele pääsenud unistus kasvas nagu mäest alla veerev lumepall. Oma tegevushoos unustasime kõik kahtlused ja rühkisime visalt eesmärgi poole. Kõigepealt tuli varustus nii ära paigutada, et see oleks alati käepärast. Raputasime kahtlevalt pead, kui Baltimore'i dokki ilmus kaks veoautot toiduainetega, aga see poolteise aasta toidutagavara kadus nagu imeväel laeva trümmi. Olime ju kimbatuses, kuidas seda kogust ära mahutada purjekal, mis oli ainult kolmkümmend kaheksa jalga pikk ja mille ruumist võtsid poole enda alla kajut ning laboratoorium. Kuid me tulime selle ja veel muugagi kuidagi toime. Sest ära mahutada oli tarvis ka vahendid eksponaatide kogumiseks — plekist konserveerimistopsid, võrgud, purgid, kogutud näidiste etiketid ja kõik muud sellised looduseuurijale vajalikud asjad. Siis veel püssid ja laskemoonakastid niisugusel hulgal, et neist oleks ilmselt jätkunud väikese riigipöörde korraldamiseks, kirjutusmasinad, fotoaparaadid, lahusepurgid ja palju, palju muud, mis kuulub ekspeditsiooni juurde. Kõik see ja veel enamgi mahtus meie laeva sisemusse, kadus ettenägelikult valmistatud riiulitele ja kapikestesse ning leidis oma koha, nii et kõik oli kergesti kättesaadav.

Möödus suvi ja saabus varasügis, möödus oktoober ja jõudis kätte november ning ärasõidupäev oligi ligi. Silmitsesime uhkusega oma purjekat. Me ei säästnud oma jõudu tema sõidukorda seadmiseks, tegime kõik, et ta oleks selline, nagu me unistasime. Ja nüüd oli unistus reaalsuseks muutunud. See ei olnud enam nägemus, vaid meie lootus oli võimsas laevakeres, nendes suursugustes mastides ja voogavates purjedes täide läinud. Me ei oleks nüüd vahetust teinud isegi kõige rikkama pankuriga Wall Streetilt.

Ei puhutud mingeid fanfaare ega trompeteid, kui lahkusime Baltimore'ist, sadamast, kus meie purjekas oli registrisse kantud. Väljakuulutamata ja peaaegu tähelepandamatult, kui mitte arvestada salgakest logelejaid sadamas, eemaldus meie purjekas vaikselt kaist ja liugles pärivoolu alla. Rind kergelt väljapoole kaardu, möödus ta Baltimore'i räpastest muulidest, suurtest laevatehastest, taeva poole keerlevatest suitsupilvedest ja võttis koosi lahele. Kõrgete hoonete ähmased piirjooned sulasid uduvines, tuhmusid ja kadusid silmist. Põhjakaarest tõusis värske briis, täitis purjed ja surus laevakere sügavalt vette.

Laevakiilu alt lõi välja tugev veevoolus, põrkas vastu tüüri esikülge ning rooliratas hakkas kergesti värisema. Meie purjekas sõitis! Meie pea kohal olid valged purjed ja ees ootasid Lääne-India saared. Mis sellest, et laev oli väike, ainult kolmkümmend kaheksa jalga pikk!

Vaevalt olime Baltimore'i sadamast välja jõudnud, vaevalt oli paakide nukker kellahelin sadamasuus vaibunud, kui kerge uduvine hakkas laienema, tihenema ning üha madalamale vajuma ja kogu õhk täitus läbitungiva niiskusega. Tuul vaikis ja udu oli nii tihe, et kaldast ei olnud enam mingit märki. Tund tunni järel seisime liikumatult paigal või liikusime ainult kompassi abil aeglaselt lahe suu poole. Igast küljest kostsid kähisevad viled nähtamatutelt aurikutelt, mis otsisid teed sadamasse, või imelikult summutatud kellahelid laevadelt, mis seisid paigal ning ootasid udu hajumist.

Ainult kord kerkis udust nähtavale kõrge must, kajakate poolt reostatud poi, paistis hetkeks kõrgel reelingu kohal ja kadus silmapilkselt. Tema pealiskirja järgi täpsustasime oma kurssi ja triivisime avamerele. Siis aga ei näinud me enam viie päeva kestel midagi peale vaiksete vete reelingu taga ja keerleva udu, mis meid piiras nagu müür.

Läinud kajutisse, vestlesime veidi, popsutasime piipu, kuni need kustusid ning heitsime siis magama. Varsti pärast kesköödkeerasin ma teist külge ja ärkasin. Mulle näis, et miski nagu ei ole korras. Ka Coleman oli ärkvel. Kuulsime, kuidas lained laksusid vastu laevakeret, kuid selles laksumises oli midagi imelikku. Läksime mõlemad pidžaamades tekile. Ümberringi oli kottpime, ainult ankrutule tuhm kuma leevendas pisut pimedust. Udu oli kadunud, kuid oli nii pime, et kahekümne jala kaugusel ei olnud midagi näha. Me märkasime, et kuigi udu oli läinud, ei paistnud tähed siiski. Ruttasime ankruketi juurde — oli see ju alles uus ning proovimata. Ankrukett rippus püstloodis alla. Hakkasime seda tõmbama. Kett tuli üles — üks jalg, kaks, kolm jalga ja siis ei järgnenud enam midagi. Ankrukett oli katkenud just veeliini juures. Triivisime kusagil keset Chesapeake'i lahte.

Ja siis tuli torm. Sellele eelnes külma õhu sööst, läbitungiv tuul pimedusest, mis aga varsti täiesti vaibus. Kui tuul oli lakanud, hakkas vihma sadama, nii et veepind aina vulises. Me töötasime kibedasti, et rehvida kolme purje. Ei võinud mingil juhul lubada, et torm oleks meid

üle Chesapeake'i lahe randa kandnud. See oleks tähendanud kogu meie ekspeditsiooni nurjumist. Me ei jõudnud veel oma tööd lõpetada, kui meile kirdest jälle vingudes kallale sööstis jääkülm tuuleiil, mis kihutas üle vete, pritsmetevalinguid kaasa haarates ja neid vastu laevakeret loopides. Märg purjeriie plagises, plokid ragisesid ja tuul ulgus pingul taglases. Meie purjekas kaldus tuulepuhangust küljele, hakkas tugevasti rulluma ja sööstis siis pimedusse nagu hirmunud metsloom.

Ankrutule nõrgas kumas — me ei jõudnud veel punaseid ja rohelisi hoiatustulesid välja panna — nägin hetkeks enda ees Colemani läbimärjas pidžaamas kuju, kes hoidis tugevasti kliivri sootidest kinni. Siis mattus kõik jälle pilkasesse pimedusse. Ja nüüd läks põrgu lahti. Lendas minema besaanpuri, mida me ei olnud jõudnud rehvida. Sellest jäi alles ainult üks nurk, mis plaksus nagu tohutu lipp marutuules, plaksus ja mürises nii, nagu võib plaksuda ja müriseda ainult märg puri tormis. Kartsime juba, et kohe lendab minema ka besaanmast ise ja kogu ahtripoolne taglas. Pööranud laevanina vastu tuult ja peatanud purjeka nii kiiresti nagu suutsime, tormasime ahtrisse. Purjenurk laksatas vastu Colemani õlga ja virutas ta libedal tekil pikali. Ta tõusis püsti ja püüdis seda uuesti haarata. Aga see oli niisama hea kui pimeduses raevuka härjaga võidelda. Kõva purjeköis peksis ja piitsutas meie keha, tagus meie käsi ning jalgu. Püüdsime visata nööri ümber peksleva purje, mis meil ka peaaegu õnnestus, kuid uus metsik tuulepuhang rebis meil nööri käest. Heitsin jälle pilgu Colemanile. Tema pidžaama oli läinud, puusadel ripnesid tal pükste asemel ainult kaltsud. Mööda tema paljast ihu nirises vesi ja peas tolknesid märjad juuksed. Oli äärmiselt külm, kuid me olime üleni higised. Meie sõrmed peksis veriseks kahvel, mis oli ikka veel tugevasti purje küljes kinni. Lõpuks viskasime siiski köie purje ümber ja meil õnnestus teda vähehaaval, toll-tollilt taltsutada, kuni ta oli kõvasti kinni seotud. Seejärel puhkasime hetke, lõdvendasime pisut soote, mis olid pingul nagu teraskeeled, ja pöörasime purjeka tormile vastu. Olukord oli meeleheitlik. Meie taga — kui kaugel, seda me ei teadnud — oli tuule eest kaitseta rand ja otse ees — madalikkude rägastik. Kui vaid majakatuli kusagilt paistaks. Otsides varju, läksime meelega otse tormile vastu. Lõpuks hakkas paistma Sharpi saare majakatuli Choptanki

jõe suudmes. Võtsime kursi selle peale ja sõitsime varju otsima.

Iga minutiga muutus torm tugevamaks ja varsti olime keset pööraselt vahutavate lainete möllu. Kui juba Chesapeake'i laht nõnda käitub, mis siis veel suurest ookeanist rääkida? Lootsime siiski, et ulgumerel meiega midagi niisugust ei juhtu ja sõitsime pimeduses edasi. Laveerisime kogu öö vastutuult ja pidasime ainult suure vaevaga niikaua vastu, kuni lõpuks nõrk valguskiir läbi pilvede kumama hakkas ja me enda ees jõesuud nägime. Asjata püüdsime sinna kuidagi sisse pääseda. Ikka ja jälle paisati meid tagasi ja meil tuli katset uuesti korrata. Päev hakkas juba õhtusse jõudma, kuid torm muutus üha ägedamaks. Lõpuks jõudis aeg nii kaugele, et otsustasime jõesuudmesse sissesõitmisest loobuda niikauaks, kuni jälle on küllalt valge.

Heitsime sel õhtul ankru ainult mõne jardi kaugusel rannast. Mõni miil eemal oli saareke, mis meid kaitses tuule eest. Lootsime, et tagavaraankur peab vastu. Olime kolm päeva selle saarekese varjus, oodates tormi vaibumist. Need olid kolm närvesöövat päeva, sest meil oli tarvis veel palju ära teha, enne kui saime ookeanile välja sõita.

Kui me kunagi oleksime kahelnud selles, kas suudame Lääne-India saarteni välja jõuda, siis nüüd oli selleks tõesti paras aeg. Kuid me ei kahelnud. Hoopis suuremad purjekad kui meie oma olid oma teekonnal reast välja löödud, meie aga olime tormi läbi teinud ja see andis meile julgust.

Kuid see torm oli ainult esimene tervest õnnetuste seeriast, mis meid tabas. Ookeanini tuli katta tervelt pool Chesapeake'i lahe pikkusest, seega oma tubli sadakond miili. Oxfordi laevatehases tuli meie laeva kere uuesti vasevärviga üle tõmmata. Ent näis, nagu oleks kõik meie vastu. Oxfordi jõudes selgus, et torm oli rannast vee ära ajanud. Veeseis oli madalam kui kunagi varem, liiga madal selleks, et staaplini jõuda. Kuni me veetõusu ootasime, puhkes uus torm, mis seekord oli loodest ja ajas rannast vee veelgi kaugemale. Põhjaläinud ankru asemele tellisime uue koos ketiga, kuid selle kättesaamine viibis ja meil tuli tahes-tahtmata oodata. Novembri algusest oli saanud juba novembri keskpaik, aga meie ei olnud ikka veel ärasõiduks valmis.

Kuid kõik tuleb omal ajal ja kätte jõudis ka päev, mil meie purjekas oli korras ning uuesti üle värvitud ja libises staaplilt Tred Avoni jõe vaiksesse vette. Andsime talle nimeks «Basilisk»[1], sest sellist nime kannab üks Kesk-Ameerikas esinev troopiline sisalik, kes vesivaksiku kombel võib mööda veepinda joosta. Me lootsime, et «Basilisk» kirjutab oma nime meresõidu ajalukku, nagu seda tegi tema eelkäija «Spray», ja rakendab selle kuulsa laevatüübi uute ülesannete teenistusse. Tol päeval olime nii uhked, et me selles põrmugi ei kahelnud. Päike paistis ja kõikjal oli tunda elu. Õrn tuul täitis purjed ja kandis meie laeva kiiresti mööda lahte. Möödusime paatide flotillist, kust meid käsi lehvitades tervitati: need olid austripüüdjad, kes tiirutasid koha peal oma paatidega ringi ja tõstsid austreid merepõhjast võredele. Uudis meie ekspeditsioonist oli juba jõudnud kogu lahe rannikul levida. Näis, et kõik pahandused olid seljataga.

Kuid nii see ei olnud. Õhtul, kui päike kollases ja punases kiirguses loojus, laskus merele tihe udu ja mähkis meid valgesse salapärasesse linikusse. Jälle kumises kogu Chesapeake'i laht laevakellade nukrast helinast ja poide madalatest kaeblikest viledest. Möödus päev, siis teine, kuid udu oli endiselt nii tihe ning läbitungimatu, et summutas isegi partide pladina, kes meist eemale lendasid. Püüdsime siiski edasi liikuda, kasutades iga tolli purjedest, et vaevalt puhuvat tuult tabada. Olime masendatud ja lõpmatuist viivitusist tüdinenud.

Möödus öö, siis päev ja jälle öö, aga udu ei taganenud. Kord möödusime ühest suurest laevast. Algul kuulsime eemalt läbi halli udu tema kella aeglast tagumist, siis kostis see meie kohal ning oligi hääbunud pimedusse. Kaugelt rannikult lendas meie juurde ameerika kakk[2], istus mastitippu ja õgis seal ameerika tülli[3]. Ümberringi oli kõik liikumatu, ainult läbipaistev meduus ujus nagu tukseldes purjeka veeliini juures. Millal küll kaob udu? . . .

Kui see lõpuks haihtus, avanes kaugel meie ees ääretu särav ookean ja me tundsime, kuidas meid kiigutavad pikad kõrglained, mis veeresid avamerelt kahe majakatega neeme vahele.

Hamptonis (Virginia osariigis), mis asub ookeani ääres, ujutas post meid kirjade ja telegrammidega üle, mis olid saabunud meestelt ja poistelt, kes tahtsid meiega kaasa tulla. Kuuldus meie ekspeditsioonist oli ajakirjanduse

kõrvu ulatunud ja sel ajal, kui me novembriuduga maadlesime, kandsid ajalehed meie loo üle kogu maa laiali. Kõikjalt, ligidalt ja kaugelt, Atlandi ranniku sadamakestest, siniste Apalatšide orgudest ja mägedest, Kesk-Lääne osariikide preeriatest tulid kirjad, ühed masinakirjas, teised lohakalt kritseldatud, mõned kaunis kalligraafias, ja kõik nad palusid ainult üht: Kas tohime kaasa tulla? Võtke meid kaasa! Oleme valmis tasuta töötama, tekki küürima, tegema kõik, mida iganes soovite — võtke meid ainult kaasa. Nii suur oli kaugete Lääne-India saarte, valgete purjede ja ehtsa meresõidu võlu. Mõned kirjad olid väga pateetilised, nende kirjutajad tahtsid kõigest hingest kaasa sõita . . .

Muidugi mõista ei saanud me nende soovi kuidagi rahuldada. Et osagi neist kaasa võtta, selleks oleks kulunud terve aurik. Aga me tundsime kaasa inimestele, kes kaebasid, et nad oma büroolaua või adra tagant, oma kutsetöö juurest kuhugi ei pääse.

Nüüd, kus me olime ookeanile välja jõudnud, tahtsime kiiresti teele asuda. Me taipasime, et mida kauem me viivitame, seda tõenäosem on, et meil tuleb arvestada halba ilma. Ent kaalugem, millised olid meie väljavaated. Meie, kaks põlist linnameest, läksime oma väikese purjekaga lahtisele ookeanile. Enne kui võisime kuskil maabuda, tuli meil katta vähemalt tuhat kaheksasada miili avamerd. Muidugi, selles ei olnud midagi enneolematut. Vana kapten Slocum sõitis samasuguse laevaga üksi ümber maailma. Kuid kapten Slocum oli pikaajaliste kogemustega meremees, meie mõlemad aga olime ainult asjaarmastajad selle sõna kõige otsemas tähenduses. Ma olin küll korduvalt merel viibinud, aga mitte kunagi meremehena. Coleman polnud varem ookeani üldse veel näinudki. Peale selle lasus meie õlgadel vastutus küllalt ulatusliku teadusliku programmi täitmise eest. Seejuures oli programmi seisukohalt oluline, et me uuriksime kõik saared ükshaaval risti ning põiki läbi ja selleks tuli katta oma kümme tuhat miili. Nood veed ise aga ei olnud korralikult kaardistatud ega katalogiseeritud. Ja kõigele lisaks — me ei olnud veel kodurannast kaugemale saanudki, aga talv seisis ukse ees. Hommikuti kattis tekki juba jää, mis tegi ta klaaslibedaks. Jälgisime kannatamatult ilmateateid. Lõpuks tuli ilmajaamalt prognoos — mõõdukad tuuled ja selge ilm.

II peatükk

MEREL

Inimesed, kes elavad suurte linnade tsentrumis, kes kogu oma eluaja on tellistest ja kividest kõrgete ja sirgete müüride vahel, või need, kes elavad farmide vaiksetel aasadel, unustavad oma kindlat rada käivas elus, et on olemas meri, et ainult mõne sammu kaugusel meie Manhattanist, Philadelphiast või Bostonist laiuvad miilide kaupa rahutud veed, tormised, inimtühjad ääretud avarused. Elades rahulolus enesega unustame, et meri on Maa kõige iseloomulikum osa, et ta on püsinud aastatuhandeid muutumatuna, mandrid aga on tekkinud ja kadunud, mere alt üles kerkinud ja jälle vee alla vajunud.

Meri on looduse viimne metsik regioon. Alles mere meeleolude lakkamatus muutlikkuses reedab loodus oma kirgede kogu ulatuse. Ühelgi lilledest ja õrnatiivalistest liblikatest kirendaval päikeselisel aasal ei saa olla sügavamat rahu kui vaiksel ookeanil. Pole maa peal nii elu- ja energiaküllast vaatepilti nagu seda on üleni kobrutav meri passaattuulte ajal. Mööda merd jooksevad siis kohisedes kõrged tumesinised lained, mille harjad kihavad hüplevas ja lendavas valges vahus. Aga samas on päevi, mil loodus nagu vajub oma tühja avaruse kohal mõttesse ja saadab siis mere peale pilved ning udu, mere värvitoonid tihenevad ja üle tema sügavate vete levib sünge melanhoolia. Aga meri võib ka metsik olla, ja siis ta saadab raevutseva tormi igast ilmakaarest inimestele meelde tuletama, et nende tõeline asupaik on kuival maal. Pole kohutavamat paika maailmas kui tormi võimuses mässav ookean: see on siis mäekõrguste murdlainete, kobrutava vahu ja veekeeriste tohutu möll. Ainult see, kes on merel suure tormi läbi elanud, kes on tema väljakutse vastu võtnud, — ainult see võib mõista, mida see tähendab.

Me unustasime kõik selle. Aga sügav teadlikkus, mis ainult ajutiseks uinub ja kohe ärkab, niipea kui maa jääb selja taha, valdas kõiki meie meeli, kui me valmistusime teele asuma. Vaevalt hahetava koidu ajal tõstsime purjed ja õrn maatuul kandis meid oma tiivul Hampton Roadsist välja. Hommik oli kõledalt jahe ning väga vaikne, kuulda oli ainult lainete pehmet loksumist vastu laevakeret. Norfolki lähedal märkasime läbi häguse uduloori suure neljamastilise kuunari «Purnell T. White'i» kontuure, mis oli otsekui paigale tardunud. Sellal kui me teda jälgisime, kerkisid tal üksteise järel purjed, mis tõmbusid pingule ning täitusid tuulest, ja siis tegi laev pöörde. Koiduvalguses oli ta imekaunis: kõik purjed olid tõusvast päikesest roosad ja tema valge kere peegeldus helkides rohelises vees. Kes oleks võinud seda arvata, et juba kaheksa päeva pärast on see laev abitu vettiv vrakk, või et veel kolm aastat hiljem, mil ta on uuesti korda seatud ja sõidukõlblikuks tehtud, hukkub ta koos oma kapteni ja kogu meeskonnaga Carolina neeme juures?

Külg külje kõrval sõitsime mõlemad merele — suur uhke kuunar ja pisuke julla. Meie mastid ulatusid vaevalt tema reelinguni — nii see igatahes meile näis, kui ta meist majesteetlikult möödus ja neeme ning tõusva päikese suunas liikus. Me jälgisime teda sõbraliku osavõtlikkusega, sest tema valmis ju samade käte all, mis nii hoolikalt meie laevukese ehitasid.

Eespool viieteistkümne miili kaugusel oli kaks neeme, mida läbi vine vaevalt näha võis, ja sealt edasi ulgumeri. Meie taha jäi Thimble Shoal ja seejärel Willoughby. Ennustatud loodetuul vaibus kiiresti ja me jäime paigale tammuma. Mõõn lõppes ja algas uuesti tõus, mis kandis meie purjeka sinna tagasi, kust olime tulnud. Näis, et meile oli määratud igavesti Chesapeake'i lahte jääda.

Kuid just siis, kui meie nördimus oli oma tipule jõudnud, tüdines saatus meie narrimisest ja muutus järeleandlikumaks; ta saatis meile appi rannavalvelaeva. Nähes, kuidas me tõusuga pikkamööda ranna poole tagasi triivime, otsustas see laev puhtast seltsimehelikkusest meile läheneda ja küsida, kuhu me sõidame. Vastasime selle laeva tekil liikuvatele univormis kujudele, et meie sihtkohaks on San Salvador Bahama saartel. Selle peale kuulsime, kuidas kapten ütles, et «No küll on lugu!», andis oma laevale tagasikäigu ja tegi oma madrusele korralduse

heita meile tross, mis kästi meie laeva külge kinnitada. Veel mitte päris hästi taibates, milles on asi, tegime nii nagu kästud ja hetk hiljem avastasime enda üllatuseks, et kihutame kaheksa sõlme kiirusega ulgumere poole. Varsti möödusime kõrgest must-valgest tuletornist, mis asus Henry neemel, sõitsime ümber maasääre ning jõudsime ookeanile. Arvan, et need lõbusad rannavalvepoisid oleksid meid veel kaugemalegi pukseerinud, kuid tross katkes ja me olime valla.

Rannavalvurid tulid mõneks minutiks meie pardale, kontrollisid pabereid, leidsid, et need on korras, ja soovisid meile õnnelikku reisi. Lahkumisel andsid nad viledega saluuti ja hüüdsid kooris: «Nägemiseni!» Siis, otsekui vastuseks meie palvele, hakkas puhuma kerge briis, mis kandis meid kiiresti avarale Atlandile.

Mis sündis rannavalvemeeste lahkumise momendist peale kuni järgmise hommiku kella kolmeni, seda ma hästi ei mäleta. Suurem osa sündmusi sellest ajavahemikust on mu mälestuses kustunud ja neid õnnestus mul taastada ainult Colemani märkmete ning jutustuse järgi. Näib, et pärast rannavalvemeeste lahkumist võtsime kursi ost-süd-ost otse lahtisele ookeanile ja seda tagamõttega, et olla maast võimalikult kaugemal, kui tuul peaks pöörama. Nägime, kuidas rand pikkamisi tuhmus ja varsti oli ta me silmist täiesti kadunud. Päike loojus suurtes süngetes pilverünkades, mis tumeda massina hõljusid horisondil. Kuid puhus endiselt loodetuul ja me ei mõelnudki pilvedele. Saabus öö ja süttisid tähed — tähed, mis särasid nii heledalt, nagu ma mandril seni ei olnud veel iialgi näinud. Nad paistsid kõikjal, välja arvatud ainult see osa taevast, mis oli mähitud pimedusse ning kust ei paistnud mingit valgust peale kauge tuletorni nõrga helgi. Olime kordamööda vahis — kui üks oli tekil, magas teine all kajutis. Möödus esimene vahikord, samuti teine, kogu selle aja sünge laik horisondil kasvas, noppis ühe tähe teise järel, kustutas Linnutee ja tõmbas tumeda katte üle seniidi. Kolmanda vahikorra alguseks oli kogu taevalaotus pilkasesse pimedusesse mattunud ja me liikusime ainult hoiatustulede ning kompassilambi nõrgas kumas. Väljaspool tekki ümberringi oli kõik must, kuid see läbitungimatu pimedus näis elavat, kui otsustada veehelide müriaadi järgi, mis kostis mere pinnalt.

Mingisugune rusuv raskus lasus sel ööl ookeani kohal,

mis mõjus seda masendavamalt, et tekil oli külm ja tuul oli lõikav. See masendustunne süvenes veelgi, kui kolmanda vahikorra lõpul tuul loidus ning suunda muutis. Kuid see ei erutanud meid ja me jätkasime rahulikult oma teed. Coleman oli tekil, ja kui tuul muutus, pööras ta tüüriratta vajalikku asendisse ning täpsustas sootide abil purjeseade nurka. See oli umbes kella kahe paiku öösel. Kella kolme ajal tuli ta alla kajutisse ja raputas mu üles.

«Tule õige tekile,» ütles ta, «läheneb vist torm.»

Ja nii see oligi. Isegi kajutisse oli kuulda, et häältes, mis kostsid veepinnalt, oli eriline uus varjund, mingisugune rahutus, mis kippus matma lainete sosinat.

Vaatasime baromeetrit. Selle seis oli äärmiselt madal. Madalaim, mis me kumbki iial olime näinud. Tõmbasime kähku õliriidest mantlid ning vammused selga ja läksime üles tekile. Mere poolt jooksid suured ühtlased kõrglained, liiga suured praeguse tuule kohta. Me teadsime, mida see tähendab.

Astusin hetkeks Colemani kõrvale, kes seisis rooliratta taga.

«Arvan, et tuleb mõned purjed ära koristada,» ütlesin ma. «Kui me ainult veel jõuame.»

Vaevalt sain ma seda lausuda, kui õnnetus oligi käes. Ootamatult tuli tuhisedes pimedusest ebatavaline laine, mis haaras ahtri, tõstis selle kõrgele veest välja, sööstis siis laevanina kallale ja paiskas meie pisukese purjeka küljele. Ja kui ahter uuesti kerkis, murdus lai grootpuri koos raske poomiga, varises südamesse tungiva raginaga laeva keskele ja paiskus siis küljele. Sajad naelad rasket purjeriiet, rauda ja puud, mis vali tuul lendu tõstis, paisati minu pihta: ma sain hirmsa hoobi otse näkku, kaotasin meelemärkuse ja jäin reelingule rippuma.

Ma ei tea, kui kaua ma seal lamasin. Coleman leidis pimedusest kobamisi minu liikumatu keha ja tassis mu rooliratta juurde, kus ta maha istus, hoides ühe jalaga mind pihast kinni, et ma üle madala reelingu ei libiseks. Siis kostis ookeanilt madal oigav hääl, mis kiiresti iga minutiga valjenes. Seda tuulest piitsutatavate lainete üha paisuvate häälte metsikut koori on võimatu sõnadega kirjeldada. Ainult see, kes seda ise on kuulnud, mõistab, mida see endast kujutab. Mida me kõige enam olime kartnud, see oli käes.

Torm algas külma õhu lainega. Tuuleiil kallutas meie

pisukese täies purjes laevukese küljele ja nii tugevasti küljele, et illuminaatorid vajusid vee alla. Juba näis, et nüüd pöörab ta meid kummuli. Keset pritsmete ja vahu kohutavat valingut püüdis Coleman pimeduses mu keha kuhugi kinnitada, et vabana samal ajal purjesid vähendada. Ta pööras ühe käega tüüriratast ja seadis laeva vastu laineid, sest varsti oleks hiiglalained meie purjeka vöörist kuni ahtrini üle ujutanud. Kõige hämmastavam oli see, et meie purjed minema ei lennanud ja et tuul neid räbalateks ei kiskunud. Nagu mingil imeväel pidasid nad vastu. Kui me Chesapeake'i lahest välja sõitsime, pilkasid austripüüdjad ja purjesportlased meie raskeid purjesid ning taglast, heitsid meie purjeriide üle nalja, öeldes, et nii paks purjeriie olevat paras kolmemastilisele kuunarile. Kuid purjede vastupidavus päästis meid sel ööl ja veel mitmel korral hiljemgi. Meie ettevaatus oli meid kindlast hukatusest päästnud.

Ma tulin meelemärkusele alles poole tunni pärast. Algul aimasin ma ainult ähmaselt, mis toimub, aga kui üks külma vee laine teise järel üle minu veeres ja parda äravoolurenni nirises, hakkas mu teadvus selguma. Mu pea valutas hirmsasti. Mul oli väga külm — lamasin läbimärjana lõikava tuule käes laevalael. Mäletan ähmaselt minu külje vastu surutud Colemani jalga, tundsin, kuidas ta roolirattaga võideldes end pingutas ja painutas. Püüdsin meenutada, mis minuga juhtus, kuid ei suutnud ja ei suuda seda praeguseni. Ajasin end ühele põlvele, kukkusin uuesti ja sain siis suure valu ning vaevaga istuli. Mulle näis, nagu oleks mu kaelalt ja õlgadelt lihased lahti rebitud. Möödus veel kümme minutit, enne kui täiesti toibusin. Alles siis, hoolimata piinast ja metsikust peavalust, hakkasin taipama, kui raske oli meie olukord.

Purjed tuli tingimata koristada.

Niipea kui Coleman märkas, et ma võin iseenese eest hoolitseda, seadis ta laeva pärituult, et võiksime purjesid vähendada. Sellele järgnes kohutavalt pingutav pooltund, üks raskemaid meie elus. Purjede rehvimine oli tavalise ilmaga päris lihtne asi ja niisugusel väikesel laeval nagu meie oma nõudis see ainult viisteist-kakskümmend minutit. Kuid keset tormi, kus laev vajub ning kõigub ja üle teki veerevad lained, oli see raske ülesanne. Vähe sellest — iga poomipõrutus ja purjelaksatus tekitas mu peas lausa oimetuks tegevat teravat valu. Kõige raskem oli groot-

purje rehvimine. See töö nõudis meilt mõlemalt äärmist pingutust. Kogu häda seisis tuules, mis hoidis purjed oma võimuses ja paisutas lõdvestatud purje silmapilkselt tohutu jõuga uuesti pingule, surudes selle nagu kruustangidega vastu masti. Ainult tormihoogude vaheaegu ja kogu meie ühendatud keharaskust kasutades õnnestus meil grootpuri alla tirida ning rehvida.

Nii päästsime purjed ja otsene hädaoht oli möödas. Olime pingutustest nii kurnatud, et vajusime tekile. Tahtsime pisut hinge tõmmata. Meie peopesad ja sõrmed olid sikutamisest katki ning kipitasid. Tormimöllus olid kliivri sideköied puruks hõõrdunud ja lipendasid nüüd nööri-juppidena mastitipus. Kui sideköied on katki, on kliivri rehvimine tormis väga ohtlik ja ebameeldiv toiming. Te peate roomama mööda päärte, leidma kandadega järgmise toetuspunkti ja lootma, et lähenev laine ei pühi teid minema pukspriidilt, millest te kõigest jõust kramplikult kinni hoiate. Kui mässavad lained löövad vuhinal üles ja ja pukspriit laskub alla, olete üleni jääkülmas vees, ja niipea kui te jälle veest välja kerkite, jagab pööraselt laksuv puri teile hoope. Sideköied hoiavad purje sileda rullina, aga kui nad rebenevad, muutuvad purjed taguvaks vasaraks, mis tuulega peksab ja müriseb.

Aga isegi nüüd, mil purjed olid rehvitud, ei olnud me väljaspool hädaohtu. Meil tuli rannast kaugemale hoida, sest tuul puhus kirdest ja rannani oli ainult nelikümmend miili. Metsiku kirdetuulega ei ole nelikümmend miili kuigi suur kaugus ja juba mõne tunni pärast võisime karile lennata. Oleksime meelsasti kuni hommikuni paigale jäänud, kuid see oli ohtlik, ja seepärast võtsime pimeduses jälle kursi avamerele.

Möödus esimene öö ja jõudis hommik, kuid torm ei vähenenud. Vastupidi, torm kasvas veelgi, ja madalad pilved jooksid kiiresti otse vee kohal. Idakaare nõrgas hämaruses märkasime, et meri ei olnud enam roheline, vaid sügav indigosinine — meisterlikku võrkpitsi meenutavate vahulaikude vahelt paistis tuhmsinine vesi. Olime Golfi hoovuses. Ning otsekui selle kinnituseks ujus meist mööda ja kadus meie kiiluvette kahl kollast mariadrut[1], mida marjad veepinnal kandsid. See rõõmustas meid, sest nüüd teadsime, et tohtisime peatuda ning pisut puhata. Seda vajasime väga. Olime täiesti läbi ligunenud ja külmast kanged, meie sõrmed olid peaaegu tuimad.

Kui oli täiesti valgeks läinud, arvasime, et tuul ei tohiks enam suuremaks minna, kuid ta paisus veelgi võimsamaks. Ta muutis järsult oma suunda ja hakkas puhuma põhjast ning pigistas meie laevukese oma haardesse. Coleman kahmas päästenöörist kinni, et mitte üle parda kukkuda. Ootamatu tuuleiil lõi silmapilkselt vee tasaseks ja pühkis selle pinnalt vahukatte. Laevatekk võttis nii järsu kallaku, et me ei suutnud enam seista ja kukkusime põlvili. Kramplik värin raputas kogu laeva pukspriidist kuni tüürini, tuulealune tekk kadus täielikult vette ja laev tegi järsu hüppe edasi.

Kuid see oli alles algus. Mõne minuti kestel me vaevalt nägime laevanina — nii tihedad olid vahupritsmed. Müra oli kohutav. Merelt kostis niisugune kiljumine ja kaeblik ohkamine, mille taolist me polnud veel iialgi kuulnud. See oli nagu tuulest vaevatud vete valukisa ja hiiglamurdlainete bassihäälne möirgamine. Seda võivad merel kuulda ainult inimesed, kes sõidavad väikestel laevadel, mille tekk on üksnes jalg või paar üle veepinna. See kirjeldamatu helidekaos on kuuldav ainult otse merepinna läheduses, kuna neil, kes reisivad suurtel aurikutel, ei ole sellest vähematki aimu. Nüüd on sellest juba kümme aastat möödas, tsivilisatsioon ja linnaelu on tuhmistanud selle suure tormi paljud üksikasjad, kuid me kuuleme ikka veel noid tormihääli — nad on nii kustumatult meie mällu surutud. Arvan, et tormi kõige hirmuäratavam hetk on vist see, kui läbi liikuva udu märkad ebamääraselt suurt lähenevat tuulest aetud lainet. Selline laine õheneb harjal, kaardub pisut ettepoole ja pühib siis metsiku möirgega kõik oma teelt. See on kume, sünge ja võimas möire. Ja samal ajal lööb undama taglas, kust kostab madal kaeblik vinguv vile, mis vastavalt tormi kiirusele paisub mingis üleloomulikus krešendos ja siis jälle langeb. Selle vilega on võrreldav ainult talvetuisu vingumine majaräästas. Kuid see pole veel kõik — kogu laev on hääli täis, valjusti krigiseb puu, oigavad mast ja poom, tinisedes laulavad pingul köied ja teki alt, kus lahtised esemed edasi-tagasi veerevad, kostab jube kolin.

See tuuleiil oleks meid peaaegu hukutanud. Kuid «Basilisk» oli tugev, ta pidas pingele vastu ja jäi terveks. Meie ise olime väsimusest ja külmast nõrkemas ega tohtinud enam kauemaks tekile jääda, sest kohutavad lained käisid üle laeva ja võisid meid merre pühkida. Me olime siiski

niisuguseks ootamatuks olukorraks ette valmistatud. Vabastasime kajuti katuse külge seotud ujuva ankru. Suure vaevaga kinnitasime ankru jämeda raske trossi külge ja tõstsime ta purjeka ninas üle parda. Seni triivis meie laev ahter ees, aga niipea kui tuul hakkas meid tagasi kandma, täitus suur purjeriidest koonus kiiresti veega. Silmapilkselt tõmbus tross pingule ja laev pöördus ninaga vastu tuult. Me võisime nüüd alla kajutisse minna ja tormi välja märatsema jätta.

Tekil ei olnud midagi peale hakata. Tuul oli nii kõva, et me ei suutnud enam jalul püsida. Avasime kiiresti kajutiluugi, lipsasime alla ja lõime ta paukudes kinni, enne kui uus laine pardani jõudis. Mis oli küll meie mugavast kajutist saanud! See oli nagu lahinguväli. Suurem osa laadungist, mis me nii hoolikalt olime sisse pakkinud ning varjule pannud, oli valla pääsenud ja laiali paisatud. Potid ja pannid, kartulitünn, ahjurõngad, märkmikud, kaardid ja konservikarbid vedelesid hunnikutes põrandal. Ja purjeka igal rullamisel veeresid need hunnikud kajuti ühest otsast teise. Hetkeks jäid nad vaikselt paigale, aga laeva uuel kallutusel hakkasid nad jälle liikuma ja prantsatasid teisele poole vastu seina. Siis jälle uuesti mürina, klaasikõlina ja metallikolina saatel tagasi. Oli arusaamatu, kuidas kõik need asjad võisid valla pääseda, sest me olime nad ju kõvasti kinninaelutatud kastidesse pakkinud. Kuidas nad sealt välja lipsasid, seda oli raske mõista. Kuid ometi oli see nii.

Kambüüsis, kus seisis kivisöega köetav ahi, valitses täielik segadus. Ahju rauduksed olid lahti ja paukusid sellise kolinaga, nagu oleks seal meeleheitliku innuga töötanud terve trobikond neetijaid, kes tegid ületunnitööd ja igatsesid koju. Iga lainega, mis hõlmas tekki, viskas ahjutoru kaudu soolast vett sisse ja see lainetas jalaresti vahel nagu meri miniatuuris. Jälle tuli tekile minna, kaasas nöör ja purjeriie. Püüdsime kas või osagi kajuti põrandal vedelevatest asjadest kohale panna. Aga asjata. Niipea kui üks asi oli varjule pandud, pääses teine kohe jälle lahti. Kohale paigutatud ahjurõngad kargasid uuesti maha, kui laev järsku küljele vajus ja siis metsikult rappudes endisesse asendisse tõusis. Sama raputus virutas meid mõlemaid kajuti kõige kaugemasse nurka, kus me teineteisega kokku põrkasime ja ligunevate asjade otsa kukkusime. Oli täiesti võimatu jalul püsida. Liikuda olî võimalik ainult

millestki kõvasti kinni hoides ja tuule ajutist vaibumist ära oodates. Parim meetod oli siiski roomamine. Kuid laeva rullamine ja pikuti kõikumine loopis meid isegi siis vabalt ühest seinast teise. Seepärast loobusime varsti oma üritusest ja jätsime kõik edasi omapead segima.

Meie koid olid metallraamile tõmmatud purjeriidest. Lainete vaheaegadel laskusime põlvili ja lõdvendasime oma koide põhjad sel määral, et nad kotti vajusid. Seepeale pugesime pesasse. Ainult niiviisi oli võimalik neis lebada. Kuid isegi nüüd tuli meil kogu aeg äärtest kinni hoida, et mitte välja kukkuda. Magamisest ei olnud juttugi. Isegi tukkuda oli raske. Monotoonselt möödusid üksteise järel tunnid. Aeg-ajalt kuulsime läbi tuule ulgumise, et üleval nagu midagi puruneks pilbasteks ja rebeneks. Ikka ja jälle varisesid tohutud lained pardale. Läbi illuminaatorite nägime, kuidas nad lähenesid. Tänasime taevast, et meil olid ehtsad aurikuilluminaatorid kolmveerandtollisest klaasist ja mitte nii õhukesed, nagu on tavaliselt meie sõiduki taolistel väikestel purjekatel. Nägime, kuidas hiiglalained üha kõrgemale ja kõrgemale kerkisid, kuidas laevanina vette mattus, kuidas lähenevad lainemäed järsku meie ette kerkisid, kuidas nende harjad kaardusid ja siis vee ning vahu tumesinise kaosena pardale langesid. Kui lained laeva üleni katsid, siis tundus, nagu oleksime vastu kivimüüri tormanud. Oli lihtsalt arusaamatu, kuidas puu ja raud võisid selliseid ränki hoope taluda. Kajut pimenes äkki, kui tohutu veemass üle teki veeres ja selle mitme jala sügavuselt indigosinise vee alla mattis. Illuminaatorid muutusid rohelisteks helendavateks piludeks, milles sajad vullid tantsisklesid. Siis kerkis laev värisedes jälle ja raputas tekilt vee ning vahu. Umbes kella kahe paiku katkes summutatud naksatusega ujuva ankru tross. Silmapilkselt tegi käil poolkaare ja laev jäi küljega vastu tuult. Kohe veeres merelt kohutav laine, mis langes otse keset laeva kajutile. Ma kerkisin järsku õhku ja lendasin koist põiki üle kajuti otse Colemanile peale. Kui purjekas äkiliselt tagasi kaldus, kukkusime mõlemad põrandale. Saime suure vaevaga jalule, ja niipea kui laine oli möödas, ronisime tekile, visates kajutiluugi prantsatades enda järel kinni.

Siin avanes meile õudne pilt. Kliiverpoomi sideköitest olid ainult mõned jupid alles jäänud ja needki olid narmaiks hõõrdunud. Aga varsti pühiti ka need riismed

minema. Pukspriidi staagid, jämedad terastrossid, olid ühelt küljelt lahti kistud ja nendele kinnitatud päärdid rippusid läbisegi. Osa tugevast reelingust oli pilbastes. Üks rauast poomihoidjaist oli oma pesast välja rebitud ja puu- ning metallipudemeiks lõhutud. Kaks puualustele kinnitatud mageda vee vaati oli pilbastes. Rõngasse keritud ankrukett oli oma paigalt ära kistud ja rippus üle parda. Kett ise kaalus üle tonni. Teda viimati üles vinnates pidime peaaegu oma kondid murdma. Enne Hampton Roadsist väljasõitu tagusime ta ankru küljest lahti, et midagi tekil ei vedeleks, aga nüüd ei jaksanud me teda kuidagi vintsi ümber keerata, et teda pardale vinnata.

Kuni me palavikuliselt ketti keerutasime, jätsime laeva saatuse hoolde, ja nüüd see lendas tuulehool ilma purjedeta. Kuid meie olukord oli kardetav. Kuski pisut lääne pool, ainult mõne miili kaugusel Hatterasi neemest oli terve hulk madalikke ja nende ümber rümav lainemurd. Meil ei jäänud midagi muud üle kui vastutuult sõita. Tegime pöörde, võtsime maha neli rehvi ja sööstsime uuesti rinnutsi tormile vastu.

Hakkas juba pimenema. Kogu selle aja jooksul ei olnud me midagi söönud, me ei olnud sellele isegi mõelnud. Coleman roomas alla trümmi ja tõi karbi lihakonservi, mille me soojendamata ära sõime.

Kirjeldades oma ümbermaailmareisi, väitis kapten Joshua Slocum, et tema väike «Spray» hoidis ise mitusada miili nii täpselt kurssi, nagu oleks inimene tüüriratta taga seisnud. Eelduseks oli muidugi, et seejuures tuul oma suunda ei muutnud. Et säärase asjaga toime tulla, selleks tuli purjed ja tüür seada nii, et ahtris ja vööris valitseks täielik tasakaal. Selles kapten Slocumi väites on tihti kaheldud, kuid ilma põhjuseta. Et see võimalik on, sellele võlgneme mõlemad oma elu. Sel õhtul, mil olime ära kurnatud ja puruväsinud ning üdini läbi külmanud, nii et me polnud enam suutelised tekile jääma, kuid kartsime ka purjekat lasta pärituult edasi kihutada, kinnitasime purjed ja tüüri täpselt nii, nagu kapten Slocum tegi. Ja meie tore väike purjekas sööstis läbi metsiku tormimöllu otse nagu nool ookeani tsentri poole.

Meie purjekat loopis ja peksis 1929.—1930. aasta üks kõige julmemaid talvetorme ja ometi sõitis ta kogu selle öö, ilma et tekil oleks olnud ühtki hinge. Miile meist eemal heitles tormiga suur kuunar «Purnell T. White»,

millega me koos merele välja sõitsime, kuid see heitlus oli lootusetu. Ligidal ja kaugel, põhja ja lõuna pool meist saatsid võimsad aurikud sel ööl kogu ääretul Atlandil SOS-signaale eetrisse või venisid purustatud kajutite ja pahupidi paisatud tekkidega mõne sadama poole. Me tungisime üha edasi, sööstsime läbi lainete, hüppasime laineharjale ja libisesime alla veekuristikku, ja seda kõike otsekui tõestamiseks, et vana merekaru Slocum ei valetanud. «Basilisk» oli tõesti vapper laevuke. Oleks selliseid nagu tema rohkem!

Nii möödus teine päev ning ka kolmas, ja kui sünges hämaruses koitis neljas, ei uskunud me enam, et õhtut näeme. Olime nii kurnatud, et suutsime vaevu tekilt kajutisse ja sealt jälle ülesse ronida. Sootide seadmine oli niivõrd pingutav, et iga kord pärast seda tuli toibumiseks viisteist-kakskümmend minutit märjal tekil lamada. Tuul ei andnud hetkekski järele ja lainetele vaatamine ajas lihtsalt südame pööritama. Nad kerkisid ikka kõrgemaks ja kõrgemaks, need olid mühinal edasi liikuvad tohutud mäed, mis näisid taevani tõusta tahtvat. Me tundsime end nii väikeste ja tühistena nagu ei kunagi varem.

Kord murdus laine üle mastitipu. Mast oli nelikümmend kaks jalga viis tolli pikk, kuid see murdlaine oli veelgi jardi võrra kõrgem! Coleman oli all kajutis, kui see juhtus, mina aga kükitasin roolikongis, mis pakkus pisut tuulevarju. Äkki, täiesti ootamatult, kerkis laeva ette tohutu veemüür, kasvas nii kohutava kiirusega, nagu oleks mingi hirmus surve teda altpoolt üles paisanud, ja ulatus viimaks üle mastitipu. Nägin ainult ühe sekundi kõrgel oma pea kohal tema kahvatult läbipaistvat harja ja kahlu kollast mariadrut. Seejärel varises laine kõrvulukustava prahvatusega alla. Hiiglajõuga lõi ta teki pihta, virutas mu vastu ahtri reelingut ja mattis purjeka määratu veemassi alla. Näis, et me enam iial veepinnale ei tõuse. Mäletan ainult, kuidas ma meeleheitlikult läkatades püüdsin püsti tõusta, kuna veemassid aina voolasid ning voolasid üle teki.

Minut hiljem tegi pooluimane Coleman kajutiluugi ettevaatlikult pisut praokile. Ta oli nagu purjus ja tema näo ühel poolel punetas suur muljumisjälg. Ta oli parajasti tahtnud oma koisse ronida, et mõni hetkki puhata, kui laine äkki laeva pihta lõi. Sekund hiljem kadus valgus ja tekile langes määratu veemass. Vesi voolas suurte juga-

dena läbi luugipragude, tungis trepikäiku ja valas kajuti üle. Terve õudne minut oli kõik pime, siis paiskus laev järsku küljele, nii et südame ajas pööritama, ja Coleman lendas oma koist välja. Ta ronis tekile kindlas veendumuses, et olen merre pühitud.

Kolm niisugust lainet ründas meid sel ööl, vigastades mastipeelestikku ja kiskudes lahti ühenduskohti tekis. Nüüd me alles nägime, kuidas meie maalil «Golfi hoovus» vesi voolas. Ja pealegi Golfi hoovuse enese vesi! Nüüd oli mere kord meie üle naerda!

Kuigi me ei lootnud seda ööd üle elada, püsis meie laev siiski kuidagi vee peal ja me sõitsime ikka otse edasi ookeani poole. Kogu selle aja vältel ei olnud meil ühtki orientiiri, teadsime ainult ligikaudu logi ja kompassi järgi, kus me asusime. Nii jõudsime arvamisele, et oleks vist aeg pöörata pära tormi poole ja pärituult kihutada. Või nagu Coleman ütles: «Kui me peame põrgu minema, siis läheme parem juba lennates.» Pärituult kihutada oli küll kergem, aga ka ohtlikum: tuul võis purje pahupidi pöörata. Peale selle võis tagant tulev laine üle ahtri lüüa. Kuid tookord me sellest kuigi palju ei hoolinud. Nii tundus meile ikkagi parem kui tund-tunni järel vastu tormi sõita, sest see oli lihtsalt õudne närvesööv nuhtlus, millel ei tulnud lõppu ega olnud mingit sihti. Pöörasime «Basiliski» otse lõunasse ja nii algas kõige vapustavam osa meie teekonnast.

Me kihutasime ekspressi kiirusega mööda massiivsete veemägede külgi. Kihutasime ikka edasi lõuna poole. Miil miili järel jäi meie selja taha ning kadus kobrutavasse vahtu. Nõnda tuulest aetuna juhtusime nägema üht kõige toredamat vaatepilti, mida meri võib pakkuda. Olime parajasti tõusnud ühe erakordselt suure rulluva laine harjale, kui purjeka käila alt suur pringel välja tormas. Sellele järgnes teine, siis kolmas, kuni varsti kogu vesi neist lausa kubises. Ja siis märkasime, et nii kaugele kui silm selle hiiglalaine harjalt suutis seletada, kerkisid kõikjal pringlid ookeani sügavusest pinnale, mis alles hetk tagasi näis nii elutu, ja ruttasid hüpeldes meie laeva poole. Neid oli siin mitusada. Nende siledad mustad kehad hüppasid ilma vähemagi pingutuseta õhku ja sukeldusid niisama kergesti vette. Tiheda kihava ja jõulise parvena kogunesid nad purjeka käila ümber, nii toredalt graatsilised, elavad ja vabad. Kuigi olime väsinud ja kurnatud,

tundsime siiski nende vaatlemisest suurt rõõmu. Aga niisama salapäraselt nagu nad ilmusid, nõnda kadusid nad jälle. Nad kadusid kõik korraga, otsekui signaali peale, vajusid ühel ning samal hetkel vetesügavustesse ja olidki läinud. Merepinnale, mis hetk tagasi kihas elust, jäid ainult keerlev vaht ja vullid.

Need pringlid tõstsid meie tuju ja aitasid tagasi tõrjuda kurnatusest tingitud üksindustunnet. Nad olid esimesed olevused, keda me maalt lahkumisest saadik nägime. Samal päeval silmasime läbi vahuloori veel kaht tormipääsukest[2], kaht läbi pritsmeteloori vaevalt nähtavat väikest musta täppi. Kuulsime nende häälitsust, nende kaeblikku vilet, millel paistis olevat mingi nukker toon. Kuidas võisid nad elada keset seda vetekaost, sadade miilide kaugusel rannast? Kuidas suutsid nad üle elada tormiaja, mil peale kobrutavate lainete ei olnud mingit muud puhkepaika? Aga ometi nad suutsid. See on üks looduse tõelisi mõistatusi! Need vaprad linnukesed hõljusid oma sirbikujulistel tiibadel madalal veepinna kohal, korjates endale toiduks veepinnal ujuvaid maiuspalu, igasuguseid hälbinud asjakesi, mida meri neile pakkus — tillukesi koorikloomi, kalamaimukesi ja pelaagilist kalakudu. Möllaku ookean või valitsegu tuulevaikus — vapratele tormipääsukestele oli see täiesti ükskõik. Nende saatus pole tõesti kerge.

Torm kestis peaaegu poolteist nädalat. Kümme päeva tapvat vaeva ja viletsust. Oli tunde, mil mõtlesime iga laine puhul, mis meist üle lõi, et see nüüd purustab purjeka ja ajab meid põhja. Laevaruumis oli juba mitusada gallonit vett. Kajuti põrandalauad olid lahti tulnud ja ujusid läbisegi koos igasuguste muude purustatud asjadega. Olime kurnatud ja väsinud, merest ja tormist tüdinenud. Me ei teadnud enam, kus asusime. Päikest ei olnud näha, nii et selle järgi me ei saanud orienteeruda. Kronomeeter jäi seisma, ta ei kannatanud seda kohutavat raputamist välja. Kuid ilm oli soojemaks läinud. Me ei vajanud tekil viibides enam palitut. Olime juba ammu loobunud igast kasutust riietusesemest. On üldine tava end hädaohu korral kõigest ülearusest vabastada. Heitsime kõrvale jalatsid — paljajalu on kergem tekil püsida. Meie käed pakkusid kurba pilti: meie sõrmi ja peopesi katsid mõhnad, katkised villid, sügavad punased armid ja koorikud. Näis, nagu oleksime merel olnud mitte kümme päeva,

vaid terve igaviku. Kümne päevaga jõudsime ürgseisundisse. Me ei mõelnud enam teaduslike küsimuste üle, olime nendele käega löönud; mõtlesime ainult, kuidas ellu jääda.

Kuid ühel hommikul tuul vaibus, pilvede vahelt vilksatas päike ja loodus naeratas jälle. Nautisime ahnelt soojust, lebasime taevast hoovavas kuldses valguses. Olime peaaegu unustanud, mis on päike. Ta täitis meid piiritu rõõmuga. Ja kuigi põhja poolt veeresid ikka veel kõrged lained, ei olnud nad enam murdlained, vaid kiigutasid meid tasa ja tahtsid nagu ütelda: «Ärge kartke, me ei tee teile midagi.»

Mere poolt ilmusid lendavad kalad, liuglevad olendid, kes ühelt laineharjalt teisele hüppasid. Ka nemad tegid meile rõõmu. On nii meeldiv näha elusaid olevusi, kuigi ned pole midagi muud kui ainult kalad. Taasärganud lootusega hakkasime laeva korrastama. See oli Heraklese töö. Ikka veel kartes, et meri võib meile mõne vembu mängida, avasime ettevaatlikult luugi ja asusime vett välja pilduma. Gallon galloni järel rändas see merre tagasi. Aga isegi siis, kui kogu vesi oli välja pillutud, oli meie kajut kõige rõskem koht, mida võib ette kujutada, niivõrd rõske, et me ei tahtnud seal magada keset risu, mis kõike läbielatut meenutas, vaid eelistasime puhata tekil taevatähtede all.

Kohanesime uue olukorraga kiiresti. Niipea kui elu ei olnud enam võitlus olemasolu eest, pöördusid meie mõtted jälle eelseisva ekspeditsiooni juurde tagasi. Kus me asusime? Võtsime kõigepealt kursi San Salvadori saarele, kus Kolumbus esmakordselt ühel 1492. aasta mälestusväärsel hommikul maabus. Tahtsime seal peatuda, et mõningaid selle fauna iseärasusi selgitada, ja alles siis oma uurimistööd teistel saartel jätkata. Niipalju kui logi ja kompassi järgi võisime otsustada, olime umbes kaheksasaja miili kaugusel Florida rannikust. Ilma kronomeetrita ei saanud pikkuskraadi määrata. Laiuse määramisega aga oli asi kergem, kuigi selleks, et kätte saada nurgamõõtmiseks sekstanti, tuli lauasahtel lahti murda, niivõrd tursunud oli see sissetunginud veest. Keskpäevased vaatlused näitasid, et asusime Nassau laiusel. Otsustasime jätkata sõitu lõuna poole kuni San Salvadori paralleelini ja siis valitsevaid passaattuuli kasutades läände pöörata.

Nii me purjetasime üha lõuna poole. Torm oli meid nii

ära hirmutanud, et algul kartsime väga kõiki purjesid üles tõmmata. Kuid endiselt heledasti paistev päike tõstis meie meeleolu ja me usaldasime purjeka täielikult maheda briisi hoolde. Nii möödus päev, siis teine, kuid ikka ei paistnud veel maad. Kord varahommikul, kohe pärast päikesetõusu, lendas läänest kollase nokaga troopikalind, keerles taevasinas ning pöördus tagasi. Järgmisel hommikul nägime fregattlindu[3], kes keerles meie purjeka kohal nagu enne troopikalindki ja kadus läände. Järelikult oli kuskil sealpool maa. Aga kui kaugel, seda me ei teadnud. Ületasime Eleuthera ja Cati saare laiuskraadid, aga mingit maad ei paistnud. Torm oli meid vist väga kaugele itta kandnud. Keskpäeval määrasime laiuse, see oli 24 kraadi 3 minutit. San Salvador asus täpselt läänes.

Vaevalt olime võtnud kursi laskuva päikese poole, kui passaattuul kõigi reeglite vastu ruttu uue suuna võttis ja läänest tugevasti puhuma hakkas. Edasiliikumine muutus peagi raskeks. Kas mõtles meri meile jälle vingerpussi mängida? Pidasime nõu ja otsustasime uuesti lõunasse pöörata lootuses, et jõuame kas Crooked Islandi või Mariguana saare juurde, või kui me neist möödume, siis Caicose saarestikku. Me oleksime võinud mõnel neist puhata ning laeva korrastada ja siis, määranud koordinaadid, rahulikult San Salvadori purjetada. Igal juhul tuli meil neid saari uurida ja järjekorrast ei olnud me sunnitud kinni pidama. Purjetasime jälle lõunasse. Aga kuskil ei olnud mingit maad. Tuul puhus pidevalt läänest, kihutas üles ristlaineid, ent need ei olnud ohtlikud. Sõitsime tundide viisi ja pingutasime silmi, et kas ei ole horisondil rohelist maariba näha. Kuid nägime ainult kõrgelt lainetavat merd, mariadru kollaseid laike ja valgeid vahutavaid laineharju. Coleman ronis mitmel korral masti tippu. Aga asjata: kuskil ei paistnud Crooked Islandi ega Mariguanat. Siis panime oma lootused ainult Caicose saartele. Määrasime uuesti oma asukoha ja leidsime, et pidime täpselt Caicose laiuskraadil olema. Kuid ümberringi oli kõikjal vesi, ainult vesi. Me ei olnud seni veel kunagi mõelnud, et maailmas on nii palju vett.

Olime pettunud ja askeldasime laeval ringi. Olgu kuidas on, aga Hispaniola saarest me ei pääse kuidagi mööda. Õhtul, päikeseloojakul näeme teda kindlasti. Coleman läks alla midagi toimetama ja mina hakkasin lõtvunud tüürreepe kontrollima. Päike oli juba loojumas ja vajus

suurte oranžpunaste pilverünkade taha. Mõne minuti pärast pidi pimedus juba käes olema ja ma tahtsin veel enne tüüri korda seada. Ma töötasin hoolega, tõmbasin trossi pingule ja seadsin ta ümber võlli. Vaatasin juhuslikult üles.

Seal silmapiiril paistis maa. Väikesed mäekühmud laiusid üksteisest eraldatud tombukeste reana kaugele mõlemale poole.

«Maa!» karjusin ma alla kajutisse.

Coleman jooksis kohe üles ja ronis masti otsa. See oli tõesti maa, tõeline kindel maa, mille siluett meile siia paistis loojuva päikese taustal. Me ei võinud iialgi arvata, et maa võib silma ja südant nii rõõmustada. Naerul näoga raputasime teineteisel kätt ja soovisime õnne. Coleman jooksis jälle kajutisse ja tuli hetke pärast tagasi, käes pliiats ning märg paberitükk visandi tegemiseks. Ta ütles, et see on nii rõõmus moment ja ta tahab sellest endale mälestuse jätta. Mis puutus minusse, siis ma ei teinud midagi, vaid lihtsalt seisin ning vahtisin üksisilmi. Nüüd lõpuks ometi võime puhata ja oma töö juurde asuda.

Aga kui vähe me teame, mis meid ootab ees!

III peatükk

LAEVAHUKK

Järgmise päeva õhtupoolikul ronisime pikkamööda madalat liivast kaldajärsakut mööda üles. Üles jõudnud, peatusime hetkeks ja vajusime siis väsinult maha. Meie ees all olid lained liiva laiali uhtnud mööda laia ja madalat randa, kus varjud juba kiiresti pikemaks venisid. Väikesed murdlained libisesid üle niiske maapinna, sisisesid ning ohkasid üle liivaterakeste joostes ja liuglesid jälle tagasi merre. Need lained kandsid rannale tohutu hulga väikesi esemeid, oma kujult imevärki asjakesi, mis keerlesid ja veerlesid tõusuvees. Laevahukk! Need olid purustatud laeva riismed, mis meri maale tagasi andis. Seal oli puutükke, köiejuppe, ligunenud raamatuid, plekktoose, instrumente, pudeleid, karpe — ja maal «Golfi hoovus», mis kujutas ilma mastideta laeva tekil lamavat meest, kes süngelt vahib purjeka ümber tiirlevat haid. Jälle oli mere käes kord meie üle naerda. Reis oli lõppenud.

Tõepoolest, meie reis oli lõppenud. Teisel pool laineid, mis kohinal ohates rannale veeresid, teisel pool kahvaturohelise veega laguuni sätendas ja kees murdlainetuse valge triip. See valge vahutriip liikus ning tuksles ja möirgas lakkamatult: need olid murdlained, mis purunesid prahvatades vastu korallriffi. Otse selle vahutava triibu keskpaigas vedeles kõik see, mis meie kangest purjekast oli järele jäänud. Iga laine kergitas tema kere jala või paari võrra üles ja paiskas valju raksatusega vastu korallrahu. See oli kurb lõpp meie tublile purjekale, mis raskele talvetormile vastu pidas ja oma meeskonna kindlasse kohta kandis, sel ajal kui hoopis suuremad ja paremini mehitatud laevad põhja läksid.

Lõppes see reis ja purunesid kõik meie unistused. Me ei

sõida enam iialgi Lääne-India saartele. See oli mõru pill. Nii palju vaeva näha, nii palju viletsust taluda, nii palju külma ja märga kannatada, raske talvetorm üle elada ja siis — milline iroonia! — viimasel minutil karile joosta. Kas pole see iroonia tipp: tuul, mis praegu murdlaineid vastu korallriffi paiskas, oli sama passaat, mis pidi meid läände, San Salvadori viima? Nüüd oli see kõik hilja, liiga hilja, et meile kasu tuua. Tuul, mis pidi meid kindlasse sadamasse viima, kiskus meie purjeka teelt kõrvale ja saatis kogu meie varustuse merepõhja.

Kuid kõige valusamalt puudutas meid tõsiasi, et meie õnnetus juhtus peaaegu tuulevaikse ilmaga. Me ei saanud end millegagi vabandada — ei tormi, kõva tuule ega kõrge lainetusega. Meri oli vaikne nagu veskitiik, kui Nemesis meie pardale astus. Kui mitte arvestada kerget ida poolt tulevat lainetust, oli meri nii sile ja vaikne, nagu üldse olla võib. Salakaval ookean! Kui tuul ja lainetus vaibusid, oli tal tagavaraks veel üks salajane trump, mida me siiski oleksime pidanud teadma. Ja nimelt voolus — tasane voolus, mis hoovas külmast meresügavusest, kust ta nähtamatult, mõistatuslikult endale tee veepinnale leidis. See voolus tabas meid täiesti ootamatult.

Juhtus see uue päeva tuleku jahedatel ja pikkadel hommikueelsetel tundidel. Pikkamisi, tasakesi kiskus ta purjeka teelt kõrvale ja vedas meid salamisi, täiesti häälestatult varitsevate rahude poole. Ja siis, tehes viimse äkilise pingutuse, haarasid lained purjeka ning virutasid ta julmale korallrifile. Viimse võidutseva rõõmuhõiskega saatis meri tuule, passaattuule, mis asja lõpule viis. Meri oli võitnud.

Kui me eelmisel õhtul maad olime näinud, tundsime pärast esimest rõõmu suurt väsimust ja jäime sügavasti magama. Päikeseloojakul vaibus tuul ja me jäime rahuneva ookeani lainetele mõnulema. Esimest korda pärast tormi lõppu magasime all kajutis surmani väsinult ja täiesti kindlatena, et, rehvinud purjed, ärkame hommikul täpselt samas paigas. Siis pidime lähenema maale, selgitama oma asukoha ja siirduma lähemasse sadamasse. Aga samal ajal kandis tugev voolus meid põhja poole, kus ta ümber maanina käänaku tegi. Just selle maanina ees asusid korallide rägastik ja rahud. Me triivisime ikka edasi ja edasi, ikka lähemale ja lähemale, kuni murdlainete möirgamine pidi tekile kuulda olema. Kuid meie, olles kurna-

tud äsjasest mitmepäevasest tormist, magasime all sügavasti edasi.

Lendasime hirmsa raksatusega vastu riffi. Kukkusime mõlemad Colemaniga põrandale. Segasena ja unisena, ehmunud väljast kostvast möirgamisest, tormasime nagu meeletud tekile. Kui me üles jõudsime, lähenes ookeanilt teine suur murdlaine, mis tõstis laeva kõrgele ja viskas ta kohutava tõukega äkki küljele. Coleman haaras reelingust kinni ja päästis enese, kuid minu paiskas laeva äkiline küljele kaldumine vurrina üle kogu teki, üle käila ja kliiversootide otse kobrutavasse lainetusse. Mäletan, kuidas ma ühe hetkega läbi õhu vuhisesin, all ähmaselt lainemurdu silmasin ja siis vette kukkusin. Siin hakkas murdlaine mind ikka edasi veeretama ja heitis mu suure korallirahu käppade vahele, mis mind oma valusas haardes kõvasti kinni hoidis. Jäin hetkeks uimaselt lamama. Nägin pimeduses tähistaeva taustal ebamääraselt järgmist rullu-vat lainet, mis oli kõrge ja must nagu mägi. Ta tuli ikka lähemale, kasvas üha kõrgemaks, tema vahutav hari kaardus ja oli juba peale langemas. Hirmukarjatusega rebisin enda korallide valusast kaisutusest lahti ja sukeldusin alaspäi laine eest kõrvale. Hetk hiljem tõstis laine purjeka üles ja paiskas tema täpselt samale korallrahule, kust ma parajasti pääsesin. Poleks ma sealt tulema saanud, oleks minust ainult verine laik järele jäänud. Laine, mis peaaegu pidi mulle lõpu tegema, lohistas mind veel mõne jala edasi ja virutas siis laeva käila peale tagasi. Haarasin kiiresti priitketist kinni ja ronisin tekile.

Tegime viimase katse, et laeva päästa. Kui meil vaid õnnestuks lasta üle parda väike paat koos ankruga ja viimane rifi taha heita, siis võiksime kiiresti talitades oma purjeka vintsi abil rahu otsast lahti sikutada. Coleman tormas kajutisse ja tõi sealt noa. Lõikasime esimese paadi kinnitusnöörid läbi ja lasksime ta üle reelingu. Kuid samal hetkel tuli uus kõrge laine, kergitas purjekat pisut ja viskas ta paadile otsa. See litsuti laiaks nagu lest. Teise paadiga läks pisut paremini, kuid varsti läks seegi põhja.

Polnud midagi parata — olime kõvasti ja kindlalt kinni. Iga uus laine kandis meid jala või paari võrra edasi. Minut hiljem kisti lahti tüür ja uhuti rifi taha laguuni, kus ta põhja vajus. Jäi ainult üks abinõu — päästa toitu ja varustust nii palju kui võimalik. Tõusis tuul — passaattuul, mida me asjata olime oodanud. Kui tahame midagi

kaldale toimetada, siis tuleb seda teha kiiresti. Kõigepealt toidumoon ja vesi. Eriti just vesi. Me teadsime, et mõned nendest saartest olid viljatud — kuivad, ilma veeta maalapid, kus võis kergesti janu kätte surra. Nii kiiresti nagu see küljeli kaldunud tekil võimalik, lõikasime veevaatide kinnitusköied läbi ja viskasime vaadid hästi kaugele lainetesse. Unustades igasuguse ettevaatuse hüppasime siis üle parda vette, kus teravate harudega korallid meile raskeid haavu lõid, ja tõukasime keset raksuvaid laineid vaadid üle rifi laguuni rahulikku vette. Veendunud, et nad enam avamerele ei satu ja et murdlained neid ei purusta, püüdsime kiiresti jälle laevale tagasi pääseda. Meie jalad olid juba korrallidest saadud haavu täis ja verised, olime üleni ära kriimustatud ja muhkudega kaetud. Kui me lõpuks purjekale jõudsime, tormasime läbi kobrutava vahu kajutisse. See oli vett täis. Kuskil allpool oli laevakeres auk, kust kibeka soolase vee võimas voog sisse tungis.

Põrandaplangud olid lahti, nad loksusid edasi-tagasi, jagades tugevaid hoope nagu müürilõhkuja. Kajutit oli kole vaadata. Ruttasime kõige väärtuslikumat päästma. Hakkasime palavikuliselt laua laegast lahti lõhkuma, et fotoaparaati kätte saada. Ta oli mul kaasas kõikidel minu reisidel — Haiitis, Lõuna-Ameerikas ja kodumaal. Oleksin meelsamini ilma jäänud sõrmest kui fotoaparaadist. Coleman sukeldus ja tõi välja oma mikroskoobi ning muid väärtuslikke asju. Hoides neid kõrgel pea kohal, et nad veel enam märjaks ei saaks, ronisime tekile. See oli juba nii järsult kallakil, et käia seal enam ei saanud. Laskusime vette ja kahlasime suure vaevaga laguuni poole.

Siis jälle purjekale tagasi. Seekord tahtsime ära tuua sekstandi, filmikaamera, laevapaberid, kollektsioneerimisvahendid ja mõned raamatud. Osa suutsime kaldale toimetada, osa mitte. See oli Heraklese töö. Kõige täbaram oli üle rifi ronimine, kuigi ka üle kahesaja meetri laia laguuni ujuda ei olnud kerge. Meie kolmandal retkel oli laevakere juba niivõrd küljele kaldunud, et võisime otse kajutiukse juurde ujuda. See oli ahastamapanev pilt. Kõik meie väärtuslikud instrumendid ja materjalid loksusid edasi-tagasi vees. Just sel hetkel, kui püüdsime neid päästa, tungisid suured lained lahtisest kajuti trepikäigust sisse, kiskusid asjad meie sõrmede vahelt ja pühkisid nad

rifile. Valge liivane merepõhi oli mitu jardi ümberringi läikivate plekk-karpide, paberi ja vasknõudega üle külvatud. Kajutis viibimine muutus ohtlikuks. Ujuvaid laudu, kaste ja raskeid nõusid loobiti iga sissetungiva lainega siia-sinna. Aeg-ajalt pöördus laev ühelt küljelt teisele. Iga niisuguse võimsa tõuke korral lendasid kõik need ujuvad asjad kajuti ühest otsast teise ja prantsatasid vastu vaheseina.

Korra pääses Coleman üle noatera. Ta oli üksi kajutis ja tahtis kätte saada üht väärtuslikku asja, mis oli sügavale sahtlipõhja ära pandud. Ta ei leidnud seda kuidagi üles. Hoides hinge kinni, laskus ta vee alla põlvili, et oleks parem kätega kobada. Samal ajal vajus purjekas järsku teisele küljele ja kogu vesi lahtiste laudade ning ujuva madratsiga paisati kajuti sellele poolele, kus viibis Coleman. Üks neist laudadest ja madrats langesid talle pea peale ja pigistasid ta kõvasti vastu kappi. Ta rabeles nagu meeletu, et nende alt välja pääseda, kuid ei suutnud neid paigalt nihutada. Niiviisi võideldes tundis ta, kuidas õhk tema kopsudest kadus, kuidas ta üha nõrgemaks jäi ja silme ees kõik mustaks läks. Kuid just sel momendil, mil ta pidi teadvuse kaotama, tungis järjekordne laine laeva vrakki ja vabastas tema. Ta rabeles kuidagi kajutitrepi juurde ja ronis tekile, kuhu ta hingeldades ja vett välja köhides lamama jäi.

Nii algas see hommikul ja käes oli juba õhtu, kuid meie päästetöö jätkus ikka veel. Kogu see aeg tuul aina kõvenes ja oli lõpuks nii tugev, et vraki juurde minek muutus ohtlikuks. Ujusime väsinult viimast korda kaldale, läksime jalgu järel vedades üle pehme rannaliiva, ronisime kaldajärsakust üles ja viskusime jõuetult pikali.

Meri võitis.

Lamasime mõni aeg täiesti vaikselt, olime liiga väsinud selleks, et end liigutada. Vahepeal vajus päike üha madalamale ja varjud venisid pikemaks. Kui olime pisut toibunud, hakkasime ringi vaatama, kas ei ole kuskil jälgi inimestest või nende eluasemest. Aga ei midagi. Taamal alanes maa poolringikujulise laguuni suunas, mille smaragdrohelist vett ääristas valge liivariba. Selle järel tuli jälle avameri. Umbes viie miili kaugusel paistsid ähmaselt väikese saarekese kontuurid. Lõuna pool võis näha madalaid vaokujulisi mäeseljandikke ja orgusid. Asusime ühe suure saare kõige kõrgemas kohas. Oleks meie purjekas

hoidunud ainult sada jardi põhja poole, oleks ta riffidest pääsenud ning terveks jäänud.

Kuid mis siin enam nutta. Ekspeditsioon oli sõna tõsises mõttes läbi kukkunud. Läksime mööda nõlvakut läbi trinakspalmide, kokkoloobiste ning kaktuste padriku alla ja jõudsime laguuni äärde. Milline tore ankruplats oleks meile sellest saanud! Ehk leiame liival inimeste jälgi? Ja leidsimegi. Terve virn pilliroogu, mis oli nähtavasti juba mõne kuu eest lõigatud, ja mõned purustatud merekarbid. Kuid see oli ka kõik.

Sel õhtul oli meie jaoks veel üks meeldiv üllatus tagavaraks. Juhtusime nägema üht kõige kaunimat looduspilti, üht erutavat vaatemängu, mis haarab iga inimest, kes tunneb rõõmu värvidest. Lonkisime tagasi rannakõrgendikule ja et mitte näha vrakki, vaatasime maha. Päike oli loojumas ja kuldas kõik oma säraga üle. Kustki ülevalt, kõrgelt taevalaotusest kostis nõrk hüüatus, nii kurb ja kaeblik nagu metshanede häälitsus, kui puhub põhjatuul. Vaatasime üles ja tardusime paigale. Kustki saare keskosast lendas suur parv helepunaseid flamingosid ja nende tiivad lõõmasid loojuvas päikeses. Juht ees, lendasid nad nagu haned V-kujuliselt rivis. Neid pidi selles parves sadu olema. Lennul nende sarlakpunased tiivad välkusid ning lõkendasid, kuna tiivaotsad olid otsekui elavaks kontrastiks sametmustad. Nad tulid ikka lähemale ja lähemale, häälitsedes kogu aja, jõudsid ranna kohale, tegid ringi ja pöördusid siis saare südamesse tagasi, kus oli juba pime. Samal hetkel vajus päike horisondi taha, viies kaasa valguse, ja maa ning meri mattusid pimedusse. Säravate tähtede all idatuule laulu saatel, mis sahises rohus ja veeretas liivateri luidetel üles-alla, jäime kõdunevatest lehtedest lõhnaval maapinnal puruväsinuna raskesti magama. Ja kuigi meri sel ööl meie purjeka rifil tükkideks kiskus, läbi korallhammaste lõrisedes plangud üksteise küljest lahti rebis, ei liigutanudki me end.

Nagu Kim, kes maapinnal lebades uut jõudu kogus, nõnda tõusime ka meie järgmisel hommikul kosunult ja rõõmsate tulevikuväljavaadetega. Uus päev toob uued mured, uued ülesanded, uued ideed. Merega olid asjad lõpetatud, vähemasti esialgu. Nüüd oli maa meie pärisosa. Mida sellega peale hakata?

Esimene asi, mis meile meelde tuli, oli küsimus — kus me oleme? Teadsime üksnes niipalju, et olime ühel

Bahama saarel. Kuid millisel? Otsisime rannas vedelevate päästetud asjade hulgast välja kaardi ja uurisime seda. Viimased keskpäevased vaatlused näitasid, et viibime Caicose saarte laiuskraadil. Mina olin arvamisel, et asume Suurel Caicosel — Bahama saarestiku kõige idapoolsemas nurgas. Coleman aga arvas, et meie vaatlused on valed ja et oleme Mariguanal. Kuid mis on siis see madal saar, mis asub meist viis miili põhja pool? Kui me oleksime Suurel Caicosel, siis too saar peaks asetsema loodes. Mariguanalt ei võinud ühtki saart paista, sest lähim saarterühm Planas asub pigem läänes kui põhjas ja on Mariguanast paarikümne miili kaugusel. Ainus saar, millel on põhja pool naabersaareke, on Suur Inagua — viimane ja suuruselt teine saar kogu Bahama arhipelaagis. Aga see ta küll ei või olla. Purjetades otse lõunasse tuli selleks, et sattuda Inaguale, kas Mariguanast või mõnest Caicose saarest vaevalt miili kauguselt mööduda. Nii lähedalt nendest möödudes oleksime neid kindlasti ka märganud. Me ei suutnud kuidagi oma asukohta kindlaks teha.

Mis nüüd ette võtta? Pidasime nõu ja otsustasime, et Coleman jääb vraki juurde ning püüab veel päästa, mida päästa saab, mina aga lähen abi otsima, kui seda üldse on leida. Pool tundi hiljem viskasin üle õla pambu, milles oli tekk, pisut toitu ja plasku, mis sisaldas umbes kaks kvarti vett. Ma pidin minema mööda rannaäärt, kuni jõuan mõne asulani, või kui seda ei leia, tulema ringiga ümber saare tagasi.

Kõigepealt läksin randa ja otsisin päästetud vara hulgast endale kehakatet. Olime Colemaniga mõlemad kaltsudes. Meie püksid olid räbalaiks rebitud ning lipendasid ja särgid ei olnud palju paremad. Kui kõige väärtuslikumad instrumendid olid kaldal, tirisime kaasa kõik, mis kätte juhtus. Eriti vajasime kingi, sest tenniskingad, mis meil olid jalas, olid teravate korallide otsas peaaegu tükkideks lõhutud. Leidsime neid liival mitu paari, pesime nad puhtaks ja panime jalga. See aitas meil end väärikamana tunda, kuid vaevalt küll sel määral, et pidulikule vastuvõtule minna.

Läksime jälle nõlvakust üles ja jätsime teineteisega hüvasti. Aga millises suunas minna? Ma ei osanud suurt vahet teha, sest üks oli niisama hea kui teine. Võib-olla on kõige parem lõuna poole minna, eriti kui tõesti oleme Suurel Caicosel, nagu mina arvasin, sest mõnel selle

saarterühma saarel pidi ka asulaid olema. Kui ma asustatud saare leian, siis võib-olla saab sellele ka üle ujuda. Kõmpisin liivaseljakule, mis oli rannaga paralleelne. Heitnud pilgu tagasi, nägin, kuidas Coleman astus sumades laguuni, et rifile ujuda. Nägin, kuidas ta murdlaineteni jõudis, otsides teed, kust ilma korallide küüsi sattumata purjeka rusude juurde pääseda.

Seljandiku all, mida mööda ma astusin, jooksis miilide kaupa tore rannariba, mille puhas valge liiv saare õrna rohelusega ühte sulas. Teisel pool liivaranda laiusid laguuni vaiksed veed, mis olid liivase põhja kohal smaragdrohelised, seal, kus põhi oli meriheinaga kaetud, kahvaturohelised. Ererohelise vee välisservas oli alatasa kergelt lainetav barjäärriff, mis teda kindlalt otsekui valliga ümbritses. Avamere kõrged murdlained purunesid karidel sädelevaks vahuviiruks, millele tumesinine meri barjäärrifi taga oli teravaks, rõhutavaks kontrastiks. Barjäärrifist edasi muutus merepõhi järsku sügavaks. Nagu kaart näitas, oli seal kaks tuhat inglise sülda, see on kolm tuhat kuussada meetrit tumesinist merevett.

Oli meeldiv jälle maal olla, kuigi maabumine ise ei toimunud just nõnda, nagu meie seda oleksime tahtnud. Saare sügavalt sisemaalt hoovas raskeid ja teravaid lõhnu — tohutu hulga lillede, päikese käes kuumutatud rohu ja kuivanud muda lõhnu, kõike seda, mida nimetatakse maa hinguseks. Oli mõnus liiva krudinat jalge all kuulda, oli armas ümberringi elusaid olevusi näha, sest just siis, kui ma niiviisi astusin, soojendasid end päikese käes kümmekond sisalikku, kes minu lähenedes minema lipsasid varju otsima. Üks neist sisalikest erutas mind eriti. See oli mingisugune uus, seni veel teaduslikult kirjeldamata liik. Katsusin teda kinni püüda, kuid see ebaõnnestus ja ma vaatasin kahetsusega, kuidas ta võssa kadus. Tühja kah. Mul pole nagunii formaliini tema konserveerimiseks ja pealegi tuleb meil siin igatahes vist veel kaua viibida. Nii et selleks on edaspidi veel aega küllalt.

Kuid sisalik äratas minus erutava idee. Saar oli täielikult meie päralt. Sõidust Lääne-India saartele ei tule enam midagi välja. Meie teaduslik programm oli läbi, enne kui me alustadagi saime. Kuid siinsamas, otse meie käe-jala juures on täiesti uurimata territoorium. Sel saarel oli oma täielik elusolendite maailm ja kõik need liikuvad, roomavad ning ronivad olevused moodustasid kokku ühe kee-

ruka ökoloogiliste suhete terviku. Me peame selle saare, sellê veest piiratud maalapikese kohta teada saama kõik, mis võimalik. Fakt, et see oli just saar, kus loomad olid nagu vanglasse suletud, igast küljest piirava ookeani tõttu isoleeritud, tegi minu idee veelgi intrigeerivamaks. Saared ongi sellepärast looduseuurijatele nii veetlevad, et seal on kõik kompaktselt koos. Vaimustatud sellest mõttest sammusin ma edasi. Suured purpurpunased maakrabid sibasid rohus ringi ja põgenesid nagu sisalikudki minu lähenemisel varju. Milline oli nende koht selle saare elu üldplaanis? Või näiteks need teod siin, kes rippusid kobaratena rohuvartel! Mis on neil siin tegemist ja miks nad on rohus?

Kogu see saar oli meie päralt: maa ja meri ja taevas, see riff seal teisel pool saaretippu, mis oli ju terve maailm omaette, ja kahvaturoheline laguun. Näe, seal liigub vee all mingi ähmane vari — see on hiiglasuur merikilpkonn, kes tuleb oma varahommikuselt munemiselt. Ja liivarand ise, see lakkamatus liikumises olev riba, mis ei kuulu ei maale ega merele, vaid vaheldumisi kord ühele, kord teisele. Kõik see oli nüüd meie.

Otsekui karistuseks selle iseka mõtte eest, et tahan k õ i k e teada, mis siin saarel huvitavat on, lendas äkki opuntsiapuhmast välja koolibri[1] ja jäi minu näo kohal õhku rippuma. Ta sumises ning vurises nagu vihane mesilane ja väristas oma sabasulgi. Ja kuigi koolibri tiivad sulasid ebamääraseks värvilaiguks — nii kiiresti liigutas ta neid — oli tema keha sulestiku iga vähimgi detail selgesti nähtav. Võtsin oma mälus ruttu läbi koolibrite nimistu, püüdes nähtud eksemplari kurgualuse, kaeluse ja kukla värvi siduda mõne liigi või perekonnaga. Aga sellest ei tulnud midagi välja. Ma ei teadnud isegi tema nime! Siis aga äkki pöördus see sulekübemeke väikese kaarega kõrvale ja kadus kaktuste vahele, otsekui küsides: «Noh, kas ikka veel tahad kõike teada?»

Võtnud suuna sisemaa poole, hakkasin taimestikku uurima. See oli küll troopikataimestik, kuid mitte nii lopsakas, nii priiskav nagu Haiitil või Santo Domingol, mis ei võinud siit mitte eriti kaugel asuda. See oli pigem rafineeritud tüüpi, nõndanimetatud kserofüütne taimestik, mille ilu avaldus teravais astlais, eredavärvilises koores, astlalistes kaktustes ja paksudes lihavates lehtedes. Astlad! Need määrasid kogu selle saare taimestiku põhilaadi.

Astlad kõnelesid sõnatult kasinast elust, kõrvetavast päikesest, närtsitavatest tuultest ja põuasest maapinnast. See oli kõrbetaimestik. Poolvaistlikult katsusin oma veeplaskut, kas see on ikka täis. Kaugete küngaste tippudel paistsid taeva taustal selgesti üksikute täppidena trinakspalmikroonid. Taimestik oli siin kuidagi metsik, mulje temast oli eemalepeletav, kuid ühtlasi huvi äratav. Võimalik, et selle eemalepeletavuse põhjuseks oli taimestiku hõredus ja astlalisus, võib-olla ka ajuliiv ja kivid, mis paistsid laikudena puutüvede vahelt. Kuid siiski ei puudunud siin lilled, isegi kaktuste käpakesed olid üleni erepunastes ja kollastes õites. See oli meeldiv rafineeritud maastik, troopiline, kuid mitte karjuvalt kirev, üks selliseid, mis niipea ei tüüta.

Silma hakkas üks iseärasus. Kõik taimed luiteharjal ja selle lähemas ümbruses olid maa poole kallakil. See oli tingitud merelt puhuvast tugevast tuulest, passaatide lakkamatust survest, mis alistasid oksad ja lehed oma tahtele. Päevast päeva istus tuul nende kukil ja taimed pöörasid enesekaitseks talle selja, tõmbudes kaljuse pinna ligi. See on hea näide kogu saare elu kandvate seoste ahelikust, mille tugevasti omavahel läbipõimunud lülideks on kõigepealt tuul, mis kokku ajab liivaluited, siis taimed, mis nendel luidetel kodu ja mineraalsoolade näol toitu leiavad, ja lõpuks jälle tuul, mis need taimed maa ligi koolutab.

Ma kõmpisin edasi. Varsti läks liivaseljandik madalamaks ja laskus mangroovsohu. Soo muutus omakorda paela moodi pikaks ning kitsaks päikesepaisteliseks järveks. Järve kaugemas servas paistsid mõned flamingod nendest, keda me eelmisel õhtul juba nägime. Nad otsisid endale toitu ja kõndisid kergel sammul nagu sookured, kord tõstes, kord vette pistes oma kühvlikujulisi nokki. Pugedes läbi mangroovipuude[2], püüdsin flamingodele lähemale hiilida, kuid nad sattusid ärevusse ja lendasid minema.

Aga nii ma ju raiskasin aega. Või siiski mitte? Kas pole ükskõik, millal ma inimesi leian, kas täna, homme või ülehomme. Kuid siis meenus mulle, et peale kõige muu on meil tarvis ka süüa, ja kui ma leian kiiresti inimesi, siis võime rusude alt päästa konservid, mis lamasid rifi põhjas. Ja eks siis näe, mis edasi saab. Ka Colemani suhtes poleks aus siin niiviisi aega raisata. Nüüd ruttasin

ma miil miili järele edasi. Keskpäeval sõin pisut ja istusin luiteharjale maha, et puhata. Äkki näis mulle, et rannal liiguvad mingisugused kujud. Inimesed, kaks inimest. Tormasin üle rohupuhmaste hüpates ja kätega veheldes mööda nõlvakut alla. Minu hämmastuseks heitsid kujud mulle vaid ühe pilgu ja põgenesid põõsastikku.

IV peatükk

„INAGUA ON VÄIKE VEIDER SAAREKE"

Ma seisatasin ja vaatasin imestunult sinnapoole, kuhu kujud kadusid. Pidin tahtmatult naeratama. Pole midagi imestada! Minu väljanägemine oli tõepoolest metsik — riided olid korallide otsas lõhki kistud, vana muljutud tolknevate servadega viltkübar mu peas oli häbiväärselt närune ja minu nägu varjas paarinädalane habe. Ümber kaela lipendas mul määrdunud eresinine sall — leidsin ta liivast ja panin kaela kaitseks päikese vastu; räbalateks kistud purjeriidest hallid püksid, mis ulatusid põlvini, ripendasid ribadena. Kuni käesoleva hetkeni ei mõelnud ma üldse, kuidas ma välja näen, sest nii kibedasti püüdsime päästa enda ülalpidamiseks hädavajalikku; siis aga läksin abi otsima, et oma varustust mitte täiesti kaotada. Kindlasti pidin ma välja nägema nagu mõni logelev rannahulgus. Igal juhul pidin kohalikele pelglikele saarlastele küllalt hirmuäratav näima. Seisin mõne aja paigal ja ootasin. Ümberringi ei olnud kõige vähematki liikumist peale lainete, mis vaikselt liivale liuglesid, ja rohu, mis voogas passaattuules.

Hakkasin kiirustamata edasi minema. Varsti märkasin märjal liival jälgi, suurte varbavahedega paljaste jalalabade laiu jälgi. Jäljed viisid sabalpalmide ja mangroovipuude salusse. Kõhklesin hetke ja kaalutlesin endamisi. Olin kimbatuses ja püüdsin mõistatada, kuidas küll oleks kõige parem selle tundmatu saare elanikega juttu alustada. Pean ma ütlema: «Tere hommikust, olge nii lahke ja ütelge, kuidas on selle saare nimi?» või on parem ütelda: «Vabandage, olen meremees, laevaõnnetuse ohver!» Mõlemad kõnetused kõlasid küllaltki totralt, kuid antud momendil ei tulnud mul midagi sobivamat meelde. Tundes end pisut narrina, astusin mööda liivarada üles ja hüüdsin roheliste mangroovipuude suunas: «Hei!» Ei min-

git vastust. Hüüdsin uuesti, kuid jällegi mitte mingit vastust. Karjusin siis: «Hei! Kus te seal olete?» Esialgu jäi kõik liikumatuks, kuid siis ilmusid kaks väikest poissi aeglasel kõhkleval sammul sabalpalmide vahelt peidust välja.

Silmitsesin neid uudishimulikult. Nad olid nii tintmustad, nagu seda üldse võib inimene olla, ja peaaegu niisamasugustes räbalates nagu mina. Nooremal ei olnud pükse jalas, kuid ma märkasin varsti, et ta oli nad toppinud rohust korvikesesse, mis tal seljal rippus. Näis, et poisid olid väga ehmunud ja valmis minu vähimagi liigutuse peale põgenema.

«Ma ei tee teile midagi!» ütlesin ma neile.

See näis neid pisut rahustavat, sest hämmeldus nende näoilmes andis vähehaaval järele ja nad hakkasid minu peale julgemalt vaatama. Ilma püksteta poiss näis äkki taipavat, mis tal puuduvad, ja tõmbas püksid kiiresti jalga. Muhelesin nende kimbatust nähes, mille peale mõlematel ilmus näole lai naeratus.

«Kas te ei võiks mulle ütelda, mis saar see on?» küsisin ma.

Silmapilk kadus nende nägudelt naeratus ja poisid olid valmis plehku panema. Polnud kahtlust, et niisugune küsimus tundus neile kõige veidram, mis üldse olla võib. Nad vaatasid teineteisele otsa ja siis minu peale, nagu kahtleksid nad selles, kas ma olen täie aru juures.

«Ärge jookske kuhugi,» ütlesin ma neile kiiresti. «Näete, meie paat purunes seal vastu riffi.» Ja ma näitasin käega sinna, kust tulin. «Me sõitsime eile hommikul pimeduses karile.»

Kurvastus ilmus nende mustadele nägudele ja vanem poiss hüüdis:

«Oo, söör, mul on väga, väga kahju teist, söör, mul on teist hirmus kahju!»

Varsti muutusid nad väga sõnaohtraiks ja jutustasid mulle, et kui ma neid märkasin, otsisid nad parajasti kilpkonnamune ja et nad elavad siit eemal «farmis». Seal elavad suveti nende vanemad ning terve hulk igasuguseid onusid ja tädisid, kuid praegu on talv ning väga külm (kõigest kolmkümmend kraadi vilus) ja nad tulid farmi üksnes selleks, et minema ajada metssigu, kes juurvilja üles tuhnivad. Saar on muidugi Inagua, nagu seda igaüks teab.

Niisiis, see oli ikkagi Inagua. Nüüd oli arusaadav, miks me nägime väikest saart laeva hukkumiskohast otse põhjas. Aga kuidas me kurssi lõunasse hoides maad nägemata Caicose ja Mariguana vahelt läbi lipsasime — seda ma ei tea kuni tänapäevani. Meid tabas õnnetus just saare kõige põhjapoolsema tipu juures. Laguun, kus nägin flamingosid, kandis Christophe'i nime. Küsisin poistelt, miks seda Christophe'i laguuniks nimetatakse, kuid nad ei teadnud seda. Nad ütlesid, et nõnda on teda alati nimetatud. Siis meenus mulle, et võib-olla kannab laguun seda nime Henri Christophe'i järgi, kes oli mustaks keisriks Haiitil, mis asub siit ainult kaheksakümne või üheksakümne miili kaugusel lõuna pool. Hiljem selgus, et nii see oligi. Legend jutustab, et kuulsa Cape Haitiani kantsi rajaja ehitas siia oma suvepalee, kuhu must keiser oma elu lõpul peitis müntides ja kullakangides suure summa mustade päevade jaoks. Kui palju selles loos tõtt on, seda ma ei tea, kuid mõni kuu hiljem avastasin ma mitte kaugel laguunist sabalpalmide ja guajakipuude varjus hulk tahutud kiviplokke ja rusuhunniku.

Võtsin oma pambust kaardi ja uurisin seda. Kaardil oli näha väga ebakorrapärase kujuga saar ning seletav märkus: «Tasane ja metsarikas». Välja arvatud suurus ja kummaline kuju, ei erinenud ta millegi poolest teistest Bahama saartest. Saare teises otsas oli asula — Mathewtown. Küsisin poistelt, kui palju on sinna maad. Nad vastasid, et see on «kaugel, kaugel, kaugel». Selline kordamine pani mind pisut imestama, kuid hiljem kogesin, et sõna kordamine oli inagualaste lemmikviis, kui nad rõhutasid kaugust või hulka. Christophe'i laguun oli ainult kaugel, farm — kaugel, kaugel ja Mathewtown — kaugel, kaugel, kaugel.

Kuulsin poistelt, et farmis on mõned purjepaadid, ja nad olid meelsasti valmis mind sinna saatma. Läksime otseteed läbi võsastiku ning madala laguuni ja jõudsime vaevalt märgatavale teerajale. Tagasihoidlikult öeldes oli see tee küllaltki vilets. Seda piirasid astlalised kaktused ja teed kasutasid nähtavasti ainult loomad, sest õla kõrguselt olid kaktuste harud üksteisest läbi kasvanud ja moodustasid astlalise katuse. Seepärast tuli minna küürutades, milline äärmiselt ebamugav asend muutus juba mõne minuti pärast väsitavaks.

Kohati läks teerada läbi mudaste nõgude või soiste

paikade, mida katsid mangroovipuud. Aeg-ajalt kadus rada peaaegu täiesti või oli vaevalt märgatav. Meie lähenemisel tõusid lendu suured linnuparved. Terved hulgad tillukesi liivatuvisid lendasid mõne jardi eemale, laskusid siis ja tõusid uuesti lendu. Sama kordus metstuvidega, kes tõusid äkki tiibade vurinal õhku. Kord aga häirisime sadakonda väikest papagoid, kes kõik korraga lendu läksid ning hirmust kriiskasid.

Tihtipeale sattusime järvekestele või tiikidele, mille kallastel seisid valged haigrud nii nagu jaapani gravüüridel. Nad olid väga taltsad ning lubasid meid isegi mõne jala kaugusele läheneda ja alles siis lendasid graatsiliselt tiibu lehvitades minema. Ornitoloogile oli see paik tõeline paradiis. Tiike palistasid väikeste rislade sagivad karjad. Musttuhat ameerika põõsalindu[1] lendles muretult trillerdades ja vidistades elegantselt okstel ja nende hulgas tundsin ära enda suureks üllatuseks Marylandi kollakurgukese[2], kelle nägemine oli mulle suureks elamuseks. Koolibrid lendasid peadpööritava kiirusega astlaliste puude vahel või rippusid oma tiibadel liikumatult õhus, jälgides meid teraselt.

Varsti viis teerada jälle ranna äärde välja. Nüüd oli see juba põhjapoolne rannik ja me suundusime läände. Siin oli rand hoopis teine — seda ei katnud enam meeldiv valge liiv, nagu idarannikul, kust me tulime. Siin ei olnud kaitsvat barjäärriffi, mis oleks mere jõudu vaos hoidnud, vaid murdlained tormasid hiiglamassides vastu madalat lõhutud hallist kivist panka. Pank oli täis suuri ning sügavaid korrapäratuid koopaid ja auke. Vahetevahel tuli meie teel ette kohti, kus kuulsime kaljude vahel otse meie jalgade all vete möirgamist. Mõnes paigas olid tugevad lained veealuste koobaste lae läbi murdnud ja nüüd purskasid neist avadest üles suured fontäänid. Kord paiskus selline juga üles otse minu jalgade vahel ja kastis mu üleni märjaks. Poisid kiljusid vaimustusest, sest nende meelest oli see tore nali.

Mõned miilid edasi muutus liikumine mööda rannaäärt äärmiselt raskeks. Korallrahnud purunevad murdlainete toimel kiiresti ja muutuvad omadustelt ning välimuselt tohutute käsnade taoliseks, mis on teravaid kivinõelu täis. Suured koopad ja sügavad augud, mida katab ainult imeõhuke kivikiht, varitsevad ettevaatamatut pealeastujat igal sammul. Kui kellegi ettevaatamatu jalg juhtub äkit-

selt sellisesse lõksu vajuma, satub ta nõeltega vooderdatud kivikotti, mis lõikab liha kuni luuni ribadeks. Läbi oma tenniskingade õhukeste taldade tundsin ma pinna iga konarust. Imestasin, kuidas need mustad poisid võisid mööda selliseid kive paljajalu käia, kuid uurides lähemalt nende tallaaluseid, taipasin, milles on asi. Need olid poole tolli paksuse sarvkõva mõhnalise nahaga kaetud. Selline sarvkiht kattis isegi jalalaba pealmist osa ja õhenes alles kõrgemal. Poisid olid paljajalu kivide vastu paremini kaitstud kui mina oma tenniskingadega.

Lõpuks jõudsime «farmi». Kõigepealt nägime kobaras koos nelja maja, mis asusid mugavalt madalate kookospalmide varjus. Sel kohal taandus kivipank ning andis ruumi valendavale liivarannikule ja kaarjas korallriff moodustas primitiivse, kuid küllaltki hästi kindlustatud sadama. Majad olid niisugused nagu nad tavaliselt selles maailma osas ikka on — väikesed ühetoalised valgest korallist hütid pruunide palmilehtedest katustega. Nad olid erakordselt maalilised ja sulasid maastikku. Taamal paistsid veel mõned hurtsikud ja lämmatavas kuumuses eredalt valendav pikk rannajoon.

Väljas ei olnud kedagi näha. Poisid ütlesid, et nende vanemad on metsas ja töötavad farmis. Astusime jälle võsastikku. Läksime mõned minutid, lükates astlalisi oksi kogu aeg kõrvale, heideldes väätidega ja pugedes läbi opuntsiate.[3]

«Kus see farm siis on?» küsisin ma.

Mustad poisid vaatasid mulle imestunult otsa ja ütlesid ümbritsevale astlalisele võsastikule viibates:

«Siin, söör.»

Nüüd oli minu kord hämmastuda, sest ma ei näinud ümberringi muud kui kaktusi ja keerduvaid vääte. Kuid varsti hakkasin ma selles taimede rägastikus eraldama üksikuid maisivarsi, mis kasvasid kahe- ja kolmekaupa teiste teraviljadega koos, ja otse maapinnal ka bataadi varsi. See oli kõik. Bahama saartel on head maad napilt ja mõnel neist võib leida ainult erosioonisüvikuid, mida nimetatakse «banaanipesadeks». Mullakihi paksus on kõigest ühe tolli ümber ja seega korralikuks maaviljeluseks liiga õhuke. Sellepärast kasutavad kohalikud saareelanikud viljakasvatamiseks ära iga lohukese, kuhu on vähegi muda kogunenud. Üks maisitaim on tihti teisest viiekümne jala kaugusel. Saagi jaoks, mida maakera viljakamates

osades saadakse viiekümnelt ruutjalalt, läheks Bahama saarestikus või vähemalt selle mõnel saarel vaja hulk aakreid.

Äkki kostis põõsastikust vali kisa, okste ragin ja jooksusammude müdin. Kära kasvas üha suuremaks, aeg-ajalt kostis hirmunud looma kiunumist, kuni lõpuks põõsastest kõhn siga välja hüppas, bataat lõugade vahel. Meid märgates põikas ta jooksu pealt äkki kõrvale ja kadus jälle põõsastesse. Kaks meest ning üks naine, käes kivid ja kaikad, kihutasid tema kannul, kuid jäid meid nähes seisma. Siga jätkas põgenemist ja tihnikust võis kuulda, kuidas ta raginaga kaugenes.

«Kuradi sead, kõik nad panevad nahka!» ütles vanem mees.

Ta tuli mulle lähemale ja ulatas käe. Ka teised astusid juurde ja raputasid mu kätt. Nende nahk oli niisama must nagu poistel, rõivastus oli tüüpiliselt närune, kuid nad ise paistsid olevat küllalt sümpaatsed. Nad esitlesid end: Thomas ja David Daxon ja Ophelia. Viimane oli pikk ning sihvakas naine, kes kandis Viktoria-aegset kleiti ja ümber pea helesinist salli. Thomas oli väikest kasvu kitsehabemega mehike, kelle nägu oli ümmargune nagu inglil ja säras neegritele nii omasest elurõõmust. Teine mees, David Daxon, ei jätnud mulle nii head muljet: see oli kavala, peaaegu seanäoga kohmakas mehevolask.

Jutustasin neile lühidalt laevahukust ja meie olukorrast. Thomas raputas kurvalt pead.

«See on hirmus asi mehele, oma paadist ilma jääda,» ütles ta. «Ja pealegi veel niisugusel ajal nagu seekord. Mul on väga, väga kahju, söör. Kuid me aitame teid, söör. Me päästame teie asjad, oleme juba hulk paate päästnud, söör.»

See viimane märkus, et nad on palju paate päästnud, mind just väga ei rõõmustanud, kas intonatsiooni või innukuse pärast, millega see oli öeldud. Kuigi ma midagi ei öelnud, pidin ma seda siiski kuidagi välja näidanud olema, sest ta ruttas kohe juurde lisama, et tema, Thomas, on väga korralik inimene ja pealegi veel evangelistlik vaimulik. Vaatasin teda: see neeger võib küll olla kõike muud, kuid mitte vaimulik. Ta kandis pleekinud puuvillast särki ja veelgi enam pleekinud pükse, mille istmikul ja põlvedel olid luitunud lapid. Tema suured paljad korpas ja armides jalad reetsid, et need polnud iial ühtki paari

TRÜ Raamatukogu

jalanõusid näinud. Volask David pidi diakon olema. Selleks kõlbas ta veelgi vähem kui väike ja lahkema välimusega Thomas oma ossa. Ent ma ei hakanud selle asja üle pead murdma, vaid leppisin nendega kokku, et nad tulevad mulle appi oma paatidega, mis olid siinsamas rannale tõmmatud.

Kuni inagualased oma paate sõidukorda seadsid, istusin ma palmi varju puhkama ja järele mõtlema. Vahepeal ilmus kohale veel teisi neegreid, kes aitasid paate vette toimetada. Märkasin, kuidas pikk David paar meest kõrvale kutsus ja neile midagi sosistas. Selline salapäratsemine ei meeldinud mulle ja ma otsustasin valvel olla. Kuid edaspidi ei juhtunud siiski midagi, mis oleks minu kahtlust õigustanud, ja kiires saginas, millega paate vette viidi, unustasin selle asja hoopis.

Umbes kolm tundi hiljem, kui päike juba loojus ning kõik kaljud selle valguses oranžiks ja kollakaks värvusid, jõudsime Christophe'i laguuni. Olime kahe paadiga. Thomas ja mina olime väikeses luubis, mille narmendav puri ähvardas iga hetk poomi küljest lendu tõusta; David Daxon koos oma vennapoegade ning teiste sugulastega oli suuremas paadis, mis samuti ähvardas otse meie silme all ära laguneda ja põhja minna. Kui me jõudsime vahutava rifi juurde, mille taga oli laguun, peatusime pisut, otsides sobivat sissepääsu ja lipsasime siis ühe hooga kitsast korallseintega kanalist läbi. Kui me laguuni jõudsime, ronis selle põhja katvast rohust välja kaks suurt rohekilpkonna, kes tegid kohal paar tiiru ja kadusid siis oma tugevasti kaarduvate loibade pikkade tõmmetega rifi taha sügavamasse vette.

«Nad söövad rohtu,» seletas mulle Thomas ja osutas merevetikatele.

Samal ajal märkas meid Coleman ja jooksis läbi sabalpalmisalu meie juurde.

See oli rõõmus kohtumine. Ta ootas mind alles mõne päeva pärast tagasi ja püüdis vahepeal nii palju asju päästa kui sai. Ikka ja jälle läks ta vraki juurde, tungis selle sisemusse ja tuli sealt iga kord konservide ning muu varustuse koormaga tagasi. Ta nägi väga väsinud ning kurnatud välja ja ma ütlesin talle, et tema sõrmede nahk on kipras ja pondunud nagu pesunaisel, kes päeva läbi veega askeldanud. Tema nägu ja kael olid punaseks põlenud ning õhetasid, ja kui ta käis, olid õlad väsimusest längus.

Kuid suur kuhi asju rannal tunnistas, et tema pingutused olid olnud tulemusrikkad. Tutvustasin talle Thomast, Davidit ja Opheliat. Viimane tuli jala piki randa, eelistades mööda nõelteravaid kivisid käimist paadisõidule, mis, nagu ta ütles «paneb kõhu mässama».

Hakkas pimenema. Ophelia süütas liivakul mangroovipuude all lõkketule. Ta küsis, kas ma ei tahaks, et ta midagi eineks valmistaks. Andsime talle konserve ja jahu, mida hoidsime veekindlas tankis, kus kavatsesime kogutud eksemplare säilitada. Jahust tahtis Ophelia leiba küpsetada ja me imestasime, kuidas ta sellega küll toime tuleb, kui pole panni ega ahju. Ja siis me saime oma esimese õppetunni, kuidas saarel elatakse.

Ophelia raputas jahu rätikusse ja pani selle lamedale kivile, mis asus otse laguuni ääres. Siis läigatas ta jahusse merevett ja sõtkus tainast mõne aja, kuni see oli parajalt sitke. Jälgisime teda nagu võlutud. Merevesi annab vajaliku soola, seletas naine. Nägin küll, kuidas taignasse sattus rohkesti igasuguseid kakandeid ja mantelloomi, millest laguunivesi kubises, kuid ma ei lausunud midagi. Kui tainas oli vormitud, läks Ophelia lõkketule juurde, mis vahepeal oli muutunud söehunnikuks. Pulgakesega tegi ta söekuhja keskele väikese süvendi, raputas pisut tulist liiva alla ja asetas sinna taigna. Siis raputas ta taigna veel tulise liivaga üle ning lükkas hõõguvad söed peale. Kui see tehtud, lisas ta veel kütust ja istus kõrvale maha.

«Varsti on valmis,» ütles ta naeratades.

Kõik muu toit valmistati konservikarpides. Seejuures meenus mulle miskipärast Diogenes, filosoof ja küünik, kes elas vaadis ja jutustas, et igasugune omand on tühine. Jutustatakse, et see tark mees ütles ära kõigest varast peale vaadi ja jooginõu. Ühel päeval nägi ta, kuidas üks poiss purskkaevu ääres peost jõi. Tal hakkas häbi ja kui ta «koju» jõudis, lõi ta oma jooginõu pooleks.

Mõne aja pärast ajas Ophelia enese püsti, tõmbas söed kõrvale, särades uhkusest selle huvi üle, mis me tema tegevuse vastu tundsime, ja tõi nähtavale suurepäraselt pruunistunud leiva. Coleman küsis, kust ta seda teadis, et leib on juba küps, mille peale naine vastas: «Otsustades aja järgi, söör!» ja ulatas meile leiva, ise kõrvuni muheldes. Koorukese küljes ei olnud ühtki liivaterakest ja ainult nõrk hall kord vihjas sellele, et leib oli tuhast võetud. Ütlesin talle rohkesti komplimente ja ta oleks heameelest

peaaegu vette kukkunud. Leib tundus meile pisut tuim, kuid purgike keedist, mille Coleman liivast välja õngitses, tegi selle õige maitsvaks. Leib oli seest valge ja pehme nagu oleks ta pagari juurest toodud.

Järgmise tõenduse selle kohta, et saarerahvas oli siinsete oludega hästi kohanenud, saime pärast õhtusööki, kui me lahti tõmbasime kaks kokkupandavat voodit, mis Colemanil õnnestus päästa. Voodite peale laotasime tekid. Sel ajal kui me tekke voodite peale seadsime, norskasid Ophelia ja Thomas juba kõva maa peal ja pikk David aitas neile mürarikkalt kaasa. Nende ainukeseks katteks olid hõredad rõivaräbalad, mis neil olid jaanalinnu kombel ümber pea mähitud. Teised neegrid talitasid samal viisil ja magasid nagu krokodillid paljal liival.

Olime Colemaniga mõlemad väga väsinud ja püüdsime kõigest väest uinuda. Kuid moskiitod ja sääsed ei lasknud sellele mõeldagi. Mangroovisalust ja selle lähedalt nõgudest lendas neid kihavate parvedena meie kõrvadesse laulma ja nahka torkima. Tõmbasime inagualaste eeskujul tekid üle pea, kuid nii hakkas hirmus palav. Vaatasime lamavaid kujusid liival. Moskiitod ja sääsed olid vist kuskil Marsil — nad ei häirinud neid põrmugi. Lõpuks ei kannatanud me enam välja.

«Laseme siit jalga!» hüüdis Coleman ja hüppas püsti.

Tirisime pimeduses oma voodid rannajärsakule, kust paistis meie laeva vrakk. Siin leidsime lõpuks rahu, sest ookeanilt puhus jahe passaattuul, mis tõrjus need hulluksajavad hordid eemale.

Vara hommikul tuli Ophelia kaldajärsakust üles meie juurde ja teatas, et eine on valmis. Ta oli värske nagu karikakar. Küsisime, kas moskiitod teda ei häirinud.

«Oh, tühi asi. Oleme nendega harjunud,» vastas ta ja lisas siis muheldes: «Praegu pole nad eriti tigedad. Aga oodake, kui tulevad vihmad.»

Mõni päev hiljem oli kogu meie varandus Christophe'i laguuni kaldal ühte kohta kuhja laotud. Seda oli õige hea hulk. Tohutu virn päikese käes säravaid konservikarpe kindlustasid meile mõneks ajaks toidu, kuigi osa neist hävines, sest karbid lõhkesid päikese palavusest. Puhuti, kui karbid üksteise järel plahvatasid, nii et nende sisu jugadena õhku lendas, kostis see lõhkemine otsekui miniatuurne kanonaad. Olukord paranes, kui me konservikarbid palmilehtedega kinni katsime. Meie kallid raamatud, veest

rikutud ja liiva täis, vedelesid virnas maas, kuhu me nad olime visanud. Purjeriide all olid meie vähesed säilinud instrumendid.

Rifil puhkasid nüüd meie «Basiliski» jäänused. Kiskusime maha tema purjed, jooksva taglase ja üldse kõik, mida sai küljest ära võtta. Vahepeal olid murdlained tema külje sisse suure augu lõhkunud ja tema armetult laiali peksnud. Kõige hämmastavam oli siiski see, kui kaugele võisid lained igasuguseid riismeid kanda. Paberilipakaid, puutükke ja plekk-karpe oli täis kogu rand õnnetusekohast mõlemale poole kümne miili ulatuses. Korjasime kõik vähegi väärtusliku kokku ja kandsime Christophe'i laguuni juurde hunnikusse.

Siis laadisime kogu oma järelejäänud varanduse kahte viletsasse paati, konservid põhja ja kergemini purunevad asjad peale. Laevapaberid ja sekstandi mähkisin hoolikalt purjeriidesse ja peitsin piimi alla. Kui kõik oli peale laaditud, ulatas paadiäär ainult mõned tollid üle veepinna ja me lõime kahtlema, kas me niiviisi üldse majadeni jõuame.

Järgmisel hommikul kohe pärast päikesetõusu tõmbasime purjed üles. Mul oli kahju siit lahkuda ja seepärast ronisime koos Colemaniga rannajärsakule, et veel viimast korda vrakki vaadata. Mulle oli see äärmiselt raske silmapilk ja arvan, et ka Colemanile. Möödunud väheste kuude jooksul olime mõlemad väga kiindunud oma pisukesesse laevasse. Olime tema pardal kõige raskemaid katsumusi läbi elanud, olime udustel päevadel unetult tema kajutis istunud, kuid ta oli siiski meie laev ja lahkumine temast oli valus. Ta kandis meid läbi novembriudu sünge pimeduse, läbi südatalve kohutava tormi, ta võitles meiega koos ookeani vastu ja nüüd pidime ta vastu tahtmist jätma purustatuna rifile lamama. Kuid midagi ei olnud parata — pöörasime vaikides ümber ja läksime alla laguuni juurde. Neegrid mõistsid meie tundmusi ega lausunud sõnagi, kui me nende paatidesse ronisime.

Tugeva päripuulega sõitsime laguunist välja ja pöörasime läände. Umbes miili kaugusel meist nägime, kuidas Ophelia valge kleit üles-alla lehvis, kui ta nagu kits ühelt kivilt teisele hüppas. Puhus kõva tuul, kuid meie paadid olid nii üle koormatud, et me ei jõudnud talle järele enne kui alles «farmi» juures. Peatusime siin mõneks tunniks, neegrid aga ruttasid kõik jälle lõbusat seajahti jätkama.

Kuni neegrid põõsastes jahti pidasid, kasutasime Colemaniga soodsat juhust, et asulaga tutvuda. See koosnes kuuest tihedalt üksteise ligi seisvast väikesest hütist, mis asusid mõne jardi kaugusel rannast. Nende seinad olid kokku laotud korallikampadest, mille sidumiseks kasutati lupja. Sama ainega olid seinad kenasti valgeks tehtud. Lupja, nagu kuulsime, saadi siin korallidest põletamise teel. Neljal elamul olid katused palmilehtedest, mis olid lihtsalt, kuid leidlikult palmikiududega võrelise raami külge kinnitatud; kaks ülejäänud maja olid rohu ja pilliroога kaetud. Uksed ja aknad olid valmistatud randa uhutud laudadest — nendel võis veel selgesti tõruvähkide[4] jälgi näha — ja rippusid omatehtud puuhingedel. Ühe sõnaga, peale töö ei maksnud hurtsik ehitajale mitte midagi. Üheski majas ei olnud mingit mööblit peale ühe või kahe logiseva laua, mis olid samast randa uhutud materjalist. Nagu enamik nende saarte talupoegi, kes tsivilisatsioonist olid puutumata, nii magasid ka inagualased põrandal rohumattidel, mis hommikul rulli keerati ja kõrvale pandi. Siin elati äärmiselt lihtsalt.

Mõne aja pärast tuli kogu jõuk rahuldatult tagasi, sest metssead said küllalt hirmu selleks, et nad inimese vastu suuremat lugupidamist tunneksid. Tõmbasime jälle räbaldunud purjed üles ja sõitsime mööda rannaäärt edasi. Kui ma tekil istusin, ei saanud ma teisiti, kui pidin imestama sündmuste kummalise käigu üle, mis pani meid just sellesse olukorda, mida «Basilisk» meie arvates pidi vältima. Olime kuude kaupa plaane teinud ja kõik oli tühja läinud; sõltusime jälle päriselanikest ja nende paatidest. Lühikest aega kaalusime isegi võimalust, kas mitte oma teekonna jätkamiseks üht sellist pärismaalaste küna kasutada, aga kui nägime, et meil tuli vee peal püsimiseks iga kahe-kolmekümne minuti järel vett välja kühveldada, siis veendusime säärase ürituse lootusetuses. Olime saarele kinni jäänud ja edaspidise suhtes polnud meil mingit valikut. Seejärel hakkasime hoolikamalt randa jälgima.

Rand venis miilide kaupa pika kitsa rohelise ribana ja tuhmus kuski ääretuses. Tükk maad rannast eemal kerkis paar madalat küngast, kuna edasi oli jälle kõik ühesuguselt tasane. Hulga aja pärast möödusime üksikutest palmirühmadest, mis pürgisid ranna kohal kõrgusesse nagu taevalaotuses rippuvad rohelised raketid. Nende taga lamasid päikese käes uniselt läbitungimatud džunglid.

Kuid üldiselt oli maastik meeldiv. Randa jooksvad murdlained purunesid vastu pruune rannakaljusid kobrutavaks vahuks, tõusid kõrgele üles ja vajusid jälle puhtasse valgesse vahtu tagasi. Kuskil ei olnud maju näha. David Daxon seletas meile, et kuni «linnani» ei ole neid ühtki. «Linna» all mõtles ta Mathewtowni.

Keskpäeval teatas Daxon, et tahab maisi röstida. Tekil vedeleva kolu hulgast tõi ta välja mõned puutükid ja liivakasti. Ta tegi kasti tule, mis varsti lõi nii tugevasti leegitsema, et pidime tekilt peaaegu plehku panema. Suitsust köhides ja silmi vesistades jälgisime, kuidas ta maisi tulel hoidis, kuni see pisut söestus. Siis sõi ta selle roa ahnelt ära, matsutades mõnuga suud. Proovisime ka küpsetatud maisi maitsta, kuid meie tsiviliseeritud elust hellitatud suulaed hakkasid tõrkuma. Mais tundus meile kuiv ja maitsetu nagu saepuru ega tahtnud alla minna. Coleman puges alla trümmi ja noolis sealt karbi konservi, mille etiket oli ära uhutud. Konserv osutus pirnikompotiks, mis oli meile hoopis meelepärasem.

Daxon arvas, et jõuame Mathewtowni umbes kaheksa tunni pärast, kuid hämaruses ei näinud me ikka veel midagi muud kui ainult miilidepikkust rannajoont. Päikeseloojaku eel tekkis horisondile suur tintmust pilverünk, mis paisudes kerkis üha kõrgemale ja kõrgemale, kuni lõpuks selle tumedal taustal lõid aeg-ajalt välgukeeled pimestavalt helendama. Ütlesin Daxonile, et sõidame parem ööks randa, sest muidu satume tormi kätte. Seepeale osutas ta väärikalt vaevalt nähtavale barjäärrifile, kust kostis murdlainete rütmiline müra. Riff jooksis läände katkematu ahelana, selles ei paistnud ühtki avaust. Daxon seletas, et lähim läbipääs asub Lambalaiu juures, siit kolme miili kaugusel. Kui tõus on küllalt kõrge, leiame seal kindla ankrupaiga.

Jälgisime murelikult pilvi: nägime, kuidas nad üha suuremaks paisusid ja kogu horisondi katsid. Varsti kostis kõuemürin, mis veeres ja kajas vee kohal, kord nõrgenedes ja jälle tugevnedes. Siis märkasime äkki välgusähvatuse valgusel Lambalaiu lamedaid piirjooni, väikest saart Inagua vahetus läheduses. Barjäärriff lõppes otse saare juures ja jätkus teisel pool saart. Kõigist pingutustest hoolimata ei näinud me kuskil mingit läbikäiku. Kuid Daxon nähtavasi teadis, mis ta tegi, kui ta sõitis otse rifi suunas. Tükk aega ei näinud me midagi, siis äkki märkasime välgu

pimestavas valguses enda ees pikka rifiriba, mille vastu põrkasid vee- ja vahutolmuks purunevad mäekõrgused lained.

«Loodan, et see poiss teab, mis ta teeb,» sosistas Coleman. «Mulle juba aitab nendest korallriffidest.»

Hõljudes kergelt laineil, tõustes nende harjale ja libisedes jälle alla, jõudsime rannale üha lähemale. Vastu veepinda lõi pladisema vihm, äkki puhus külm tuuleiil, kuid vaibus kohe niisama kiiresti nagu tekkis. Järgmise välgusähvatuse paistel nägime, et olime rifist ainult viiekümne jala kaugusel. Me ei näinud selles ühtki ava, kuid Daxon tüüris otse ranna poole. Siis liigutas ta veidi tüüripinni; käis lühike välgusähvatus ja ma nägin, et purjepaadi nina oli suunatud otse ranna poole, kus kasvas väike palmisalu.

Triivisime väga aeglaselt edasi, sest valitses täielik tuulevaikus. Jälle sähvatas välk ja me nägime, et olime korallrifist kõigest kolme laineharja kaugusel, siis ainult kahe, ja just viimasel hetkel, mil näis, et lendame rifile, ilmus nähtavale tilluke ava, millest kobrutava vahu vood läbi tormasid. Mõlemal pool märatses hirmus vetekaos ja välgusähvatuse valgusel nägime pikki veest väljaulatuvaid koralliharusid.[5] Siis hõljusime hetke kõrgel õhus ja libisesime sujuvalt ühes veerlevate vahutükkidega laguuni varju.

«Võeh!» ohkas Coleman, kui me jõuetult tekile vajusime. «Küll on aga öö!»

Ootasime iga hetk tormi puhkemist, kuid nähtavasti valmistas meie pääsemine pilvedele pettumuse, sest nad hajusid kiiresti. Isegi kuu hakkas paistma. Aga selle õhtu seiklused ei olnud veel lõppenud, sest vaevalt jõudsime üksteist olukorra õnneliku pöörde puhul õnnitleda, kui sõitsime täie hooga liivaseljakule ja jäime tugevasti põhja kinni. Tõukasime ja tõmbasime, sikutasime ja vandusime, kuid miski ei aidanud. Daxon ohkas väsinult, pomises midagi, et tulevat oodata tõusu, ja istus tekile. Varsti uinus ta ja tema pea kõikus kergesti õõtsuval paadil lõdvalt edasi-tagasi. Sugulased järgnesid tema eeskujule, viskusid laudadele ja varsti kajas nende vägev norskamine üle kogu kergelt virvendava laguuni.

«Arvan, et ka meil tuleks vist magama heita,» ütlesin ma Colemanile ja läksin alla trümmi, mis pakkus tuulevarju.

Ärkasin tekilt kostva kõne ja jalgade trampimise peale. Kuulsin, kuidas Coleman teisel pool luugiava viskles oma asemel, mille ta endale kägarasse käänatud purjedest oli valmistanud. Mul oli ebamugavalt palav, higi voolas igast poorist. Öö oli kottpime ja kogu ruum lehkas ammu surnud kaladest ja roiskunud veest. Müksasin Colemani, kes selle peale mõmises midagi «pagana idiootidest, kes ei lase inimest magada», ja siis kuulsin, kuidas ta luugi juurde roomas. Ronisime mõlemad tekile. Oli veel täiesti pime ja vee kohal hõljus kerge udu, mis varjas randa, kust kostis lainete müha. Daxon seisis juba tüüripinni juures, kuid kõik tema sugulased norskasid alles läbisegi tekil.

«Kus me oleme?» küsisin Daxonilt.

«Sõjalaevalahes,» ühmas ta vastuseks. «Koidikul jõuame Mathewtowni.»

Silmitsesime uniselt vaevalt nähtavat rannajoont ja tähtedest üleni säravat taevast. Näha ei olnud õieti midagi peale väikeste valendavate murdlainete, mis sisisesid ümber parda. Istusin masti juurde maha, kuna Coleman viskas enda keset magavaid inimkehi tüüripinni lähedale pikali. Seal me tukkusime, ja kui ma uuesti silmad avasin, paistis idas juba nõrk päevakuma.

Umbes saja jardi kaugusel rannast sisemaa poole paistis vaevu hallikas kaljumüür, milleni tõusid laisalt otsekui öisest vaikusest väsinud murdlained. Kui ma virgusin, möödusime vaikselt maaninast ja pöörasime lõunasse. «Mathewtown!» ühmas Daxon ja viipas peaga Lõunaristi suunas, mis rippus viltu horisondil. Algul ei näinud me midagi. Kuid siis hakkas läbi halluse ähmaselt paistma mitmesuguste hoonete kogu, mida silm üksikasjalisemalt seletada ei suutnud. Varsti muutus valgemaks ja kogu vaatepilt meile selgemaks. Otse ranna ääres seisis suur punaste aknaluukidega kuubikujuline ehitus ja selle taga veel mõned hooned pikkade lipuvarrastega, mis meenutasid purustatud ja kogu oma taglase kaotanud kleenukese laeva maste. Edasi paistsid ähmaselt pikad ja sihvakad puud, mis nende groteskse kuju järgi otsustades olid kasuariinipuud[6]. Puude vahel oli kobaras igasuguseid erineva suurusega maju, millest kõige väiksemad olid ühetoalised palmilehtedest katustega hütid.

Äkki katkestas hommikurahu hirmus lärm. Tühjana paistvatest tänavatest kostis metalliplõrinat, kohutavaid pasunahääli ja kellade helinat. Lärm muutus üha valje-

maks ja näis ühest tänavast teise liikuvat. Hüppasime mõlemad Colemaniga püsti.

«Pagana pihta! Mis seal lahti on?» hüüdis Coleman.

Samal hetkel läks mürgel järsku veelgi suuremaks ja näis kostvat tänavalt, kus seisis punaste aknaluukidega hoone. Nähtavale ilmus kirev rahvahulk, rõõmus summ musta- ja punakaspruuni näoga inimesi, kes laulsid, lehvitasid lippe, tagusid trumme ja padasid, helistasid hiiglasuuri lehmakelli, sõrmitsesid igasuguseid keelpille ja karjusid täiest kõrist. Rahvahulk pöördus rannaäärsesse tänavasse, marssis siis veel mõne tänavavahe ja pööras maa suunas tagasi.

«Mis see on? Kas revolutsioon?» pärisime Daxonilt.

«Ei, söör,» muheles Daxon. «Nad tervitavad jõulupühi.»

«Jõulupühi!» hüüdis Coleman rabatult. «Pagana pihta, olin selle täielikult unustanud.»

Mul tuli naer peale, kui mõtlesin mõnedele eelmistele jõuludele, nendele pikkadele hallidele päevadele põhjamaades, kus kõik oli sügava lume all, mille valgel taustal haljendasid tumedad männid, või nendele praksuvatele kaminatele, mille ümber perekonnad kogunesid. Meenusid jõulud mõne aasta eest, mil ma ühes üksildases Haiiti linnakeses viibisin, kus me koos ainukese teise valge mehega kõrgele mägedesse ronisime, läbi kuninglike palmide piirkonna läksime ja jahedatele mäetippudele jõudsime, kus lootsime minu kaaslase lastele mõne männi leida, mida ehtida. Pidin muhelema mõeldes sellele, kuidas ta klaaspärlid asendas maalitud pudelkõrvitsate ning avokaadopirnidega ja kuidas ta sigaretikarbi tinapaberist hõbekarda valmistas. Ja siis jälle, kui meenus, kuidas küll imestasid need troopikamail sündinud lapsed, nähes kummalist puud, mis oli kolme tuhande jala kõrguselt toodud. Ligidalt ja kaugelt tulid Haiiti talupojad seda imepuud vaatama, seda punaste, siniste ja kuldsete litritega kaunistatud mändi. Siis tulid mulle meelde veel ühed jõulud, mil lahkusin kodukoldest, istusin kanuusse, kaasas telk, tekk ning kirves, ja sõitsin läbi mässava lumetormi otse suure Idasoo keskele. Kuigi tol päeval tuul kõvasti lõõtsus ja lund tuli nagu kotist ning hiiglapuudelt lendas rõukude kaupa pruune lehti maha, olid need siiski kõige rahuküllasemad jõulud minu elus: tuul tõi mu ihusse mingi seletamatu rahuldustunde, mis oli sündinud metsade ja aasade ilust, lumehelveste laulust ja kuivanud sooheina

sahinast. Aga kord veetsin jõulud kaugel merel ühel räpasel ja rullaval kalatraaleril: see oli sünge päev, mil me vahetpidamatult halli külma merega võitlesime, noota vedasime ja märgi, teravate soomustega kalu sorteerisime.

Kuid kõige imelikumad olid need jõulud siin, see päev, mil me Colemaniga Daxoni paadi tekil kükitasime ja aeglaselt Mathewtownile lähenesime. Varsti kaugenes ja nõrgenes rahvahulga kära, liikudes edasi mööda tagapoolseid tänavaid, ja lakkas viimaks niisama ootamatult, nagu ta oli tekkinud. Daxon jutustas, et nii oli siin kombeks jõulude algust pühitseda; niiviisi tervitati igal hommikul päikesetõusul ja igal õhtul selle loojumisel mitu nädalat järjest jõuluvaimu. Mõtlesin endamisi, et küll on see alles imelik komme, kuid siis meenus mulle, et siit palju miile põhja poole palkasid ju selsamal ajal suurte kaubamajade ja pudukaupluste omanikud oma läbimüügi suurendamiseks kutselisi koore, kes laulsid nende äride lävel jõululaule. Ka nemad tervitasid jõulupühi, kuid nende muusika oli hoopis rafineeritum ja kasutoovam kui inagualaste oma, kes tegid rannal kohutavat lärmi ainult oma lõbuks.

Mõlalöögid katkestasid järsult minu jõulumõtisklused — rannalt lähenes meile paat. Selle päras istus võimsa alalõuaga must mees, suletud vihmavari põlvedel.

Arsti mõttelaadiga Coleman heitis neegrile põgusa pilgu, pöördus siis kohe minu poole ja sosistas: «Sel on kolm kasvajat peas, ta on paadunud joodik ja halva iseloomuga — mulle ei meeldi see mees.»

Noogutasin nõustuvalt, kuigi mul puudusid meditsiinilised kogemused ja ma ei märganud midagi, mis oleks reetnud kasvajaid või halba iseloomu.

«Kes see on?» küsisin Daxonilt, kes istus liikumatult ankrutrossi juures.

«Oo, söör, see on väga tähtis mees.»

Silmitsesime uuesti seda väga tähtsat meest ja leidsime lõplikult, et ta meile ei meeldi. Kuigi päike oli juba kõrgel, kandis ta rasket palitut ja kuube — riietust, mis vastas põhjamaade talvele ja pani loomulikult teda kangesti higistama. Tolle mehe kogu välimus ja käitumine rõhutas tema tähtsust, mida eriti esile tõstis paks kullast uurikett möödunud sajandi lõpust, mis rippus suurustavalt tema rinnal.

«Huvitav, mida see mees võiks küll tahta? Või tuleb ta meid ametlikult tervitama?» sosistas Coleman jälle.

Sõudepaat peatus meie kõrval ja selle sees istuja ütles end esitledes, et ta on mister Richardson. Ta teatas, et ta ajab laevaõnnetusel päästetud varade asju. On kombeks, seletas ta edasi, et laevaõnnetuse läbi kannatada saanud isikud pöörduvad oma asjade korraldamiseks vastavate agentide poole — tema on nende hulgas peamine —, kes tegelevad riigimaksude, päästetud vara müümise ja vastavate hüvitustega. Muidugi saame ka meie oma osa, s. o. umbes kaheksa protsenti varanduse üldväärtusest või, mis väga võimalik, pisut vähem, olenevalt oksjoni tulemustest, mis, nagu me teame, toimub õige pea. Kui saare komissar annab meile maabumiseks loa, siis võime mister Richardsoni leida tema kodus — valitsushoone kõrval suures valges majas, kus ta meelsasti oleks nõus lähemalt meie asja arutama.

Selle rabava informatsiooni edasi andnud, viipas meie uus tuttav korra käega, avas vihmavarju, tõstis selle oma pea kohale kaitseks päikese vastu ja sõitis kaldale. Olime hetke täiesti keeletud, kuid siis kukkus Coleman ägedasti vanduma.

«Kust see pagana sell meie laevahukust haisu ninna sai?»

«Pole vähematki aimu,» vastasin ma. «Võimalik, et mõni selle Daxoni meestest talle sõna viis. Kuid kõigepealt tuleb maale pääseda ja küll siis näeb, mis edasi saab.»

«Kas me võime kaldale minna?» küsin Daxonilt.

«Jah, söör kapten, otsekohe, kui saate komissarilt loa. Ta ilmub siia niipea, kui on lõpetanud eine.»

Kell sai juba kaheksa, siis üheksa. Pool kümme muutus kuumus talumatuks. Kell kümme oli minu ja Colemani kannatus läbi.

«Kui see tegelane kohe ei ilmu, lähen ise maale,» urises Coleman. «Mis ta õige mõtleb, et röövime tema neetud saare või!»

Ta hakkas vabastama köit, millega väike lootsik oli meie ahtri külge seotud. Kuid see kavatsus nurjus, sest kohale saabus paat kahe läkitusega — üks oli mister Richardsonilt, kes palus meid lõunale, ja teine komissarilt, kes lubas meil maabuda. Komissari loale oli juurde lisatud sedel, milles meid paluti kell üks ilmuda kohtusse, mis asus punaste aknaluukidega valitsushoones.

Vaatasime hämmastunult teineteisele otsa.

«Mis see tähendab?» küsisin ma Colemanilt. «Oled sa

kellegi maha löönud ja ka minu sellesse loosse seganud? Miks me peame kohtusse minema?»

«Kust mina tean! Ma pole kedagi maha löönud,» vastas Coleman.

Mõni sekund hiljem jõudsime randa, hüppasime kiiresti enne järgmise laine saabumist maale ja tõmbasime paadi kuivale. Liivane kallas oli väga järsk. Ronisime sellest ruttu üles ja jõudsime linna esimesele tänavale.

See oli hävinev linn!

Lagunevatest ja mahajäetud majadest vaatasid meile vastu tühjad ning purustatud aknad. Katused olid ohtlikult viltu ja suuri haigutavaid auke täis, mille kaudu päikesevalgus pääses nagu läbi suure sõela kuldsete laikudena majade pimedasse sisemusse. Ajahammas oli juba ammu mahajäetud aedade müürid ära lammutanud, nende jäänused vedelesid hunnikus maas sealsamas, kuhu nad kord olid kukkunud, lilled kasvasid metsikult omapead läbisegi igasuguste umbrohtude ja laialeheliste lopsakate opuntsiatega.

Tänavail valitses mahajäetus ja viletsus, mis oli seda silmatorkavam, et asula oli kunagi ka heaolu ja külluse päevi näinud. Tänavad olid laiad ja hästi rajatud, neil olid ääres rentslid ja maja järgnes majale kindla plaani järgi. Kuid kõik see oli väga ammu, sest nüüd ripnesid kunagi värvitud aknaluugid roostetanud hingedel ja olid lagunemas või vedelesid maas müüri ääres rohu sees. Paljude majade aknaluuke polnud üldse enam olemaski — nii ammu olid nad maha varisenud ja põrmuks pudenenud. Läbi haigutavate aknaavade paistsid põranda jäänused, mida kõdunevad lehed ja katuserusud paksult katsid. Siin-seal oli varemeis hoonete vahel maju, kus veel elati, kuid nagu nende varisevaist naabreist, nii hoovas ka nendest kurbust. Ainult valitsushoone oma lõbusate punaste aknaluukidega avaldas mingil määral veel jõukuse ja kindluse muljet.

Olime hämmeldunud ja sõnatud hävineva asula vapustavast vaatepildist ega märganudki, kuidas meile lähenes paljajalgne mulatt, käes sedelike meeldetuletusega, et mister Richardson meid ootab ja lõunasöök on valmis. Järgnedes teenrile, läksime suurde majja, mis asus kalda ligidal, ja astusime mööda vankuvat treppi üles. Meid viidi hämarasse viktooria stiilis saali, kust avanes vaade rannale ja sinavale merele. Siin ootasime hea hulk aega,

enne kui kaugel saali ühes otsas avanesid ukse-eesriided ja ilmus peremees.

Ta viis meid teise tuppa, kus esitles meid oma abikaasale, võrdlemisi meeldivale hallinevate juustega naisele, kelle ilmes oli mingit seletamatut väsimust, midagi sellest kurbusest, mis valitses siinsetel mahajäetud tänavatel. See tema ilme hakkas eriti silma kontrastina Richardsoni enese raskete näojoonte kõrval. Richardsonil olid paksud rippuvad huuled ja lihavad lodevad voldid lõua all. Liigsest alkoholi tarvitamisest punetasid ta silmad, nende all olid sügavad poolsõõrid. See ei olnud sugugi meeldiv olend. Kuid ta näis siiski olevat õige lahke ja palus meid lauda, millel seisid liuad söödavate hibiskuste, herneste, riisi ja lihaga; viimase kohta märkis ta, et see olevat metshärja liha.

Lõuna möödus igavalt. Ei Colemanil ega minul polnud vestlemiseks mingit tuju ja meie umbusk majaisanda vastu kasvas iga minutiga. Varsti oli selge, et kutse lõunale ei olnud dikteeritud mitte sõbralikest tunnetest, vaid huvist teada saada, kes me oleme ja kui palju meie varandus väärt on. Pilt, mille Richardson meile maalis, ei olnud kaugeltki mitte julgustav. Ta rääkis meile paljudest Inagua riffidel hukkunud laevadest, rääkis, kuidas alles aasta eest üks suur neljamastiline purjekas Sõjalaevalahes kaljudele jooksis ja selle kapten kogu päästetud varanduse eest kõigest kakssada viiskümmend dollarit sai, summa, millest jätkus ainult tema kojusõiduks. Meeskonna võttis möödasõitev aurik peale. Seda asja ajas tema, Richardson. Kogu protseduur on meile vist muidugi teada: valitsus nõuab päästetud vara müümist, tulu jagatakse päästja, agendi ja valitsuse vahel, ülejäägi saavad omanikud. Nagu me taipasime, oli see ülejääk väga väike. Tõepoolest, kui juba kapten, kelle laev maksis mitusada tuhat dollarit, sai ainult kakssada viiskümmend dollarit, siis pidi meie summa mikroskoopiliselt väike olema.

See on tõepoolest väga õnnetu lugu, ütles Richardson naeratades, kuid ärgu me katsugugi asjast kuidagi mööda hiilida, sest niisugune on tava ja seadus. Ja peale selle — seejuures Richardson vajus tähtsalt oma tooli ja hammustas hiiglasuure sigari otsast tüki ära — kuulub temale, Richardsonile, suurem osa sellest saarest, tema kontrollile alluvad siin kõik asjad, siin tehakse kõik nii, nagu tema tahab, kõike siin otsustab tema. Muidugi, on väga

kahju, et meid on õnnetus tabanud, kuid tema tahab selle eest hoolitseda, et meile liiga ei tehtaks . . .

Tema üleolev armulikkus ja ülbe jutt hakkasid meid niivõrd ärritama, et eelistasime vaikida. Ent meie vaikimine ei häirinud seda inagualast põrmugi, vaid ta praalis edasi. Ta rääkis, kuidas ta algas puruvaesena, kuid kindla otsusega edasi jõuda, kuidas ta tänu oma nupule hiiglasuured raskused ületas, kuidas ta vähehaaval saarel võimu enda kätte kiskus ja oma parimas eas selle täielikuks isandaks sai.

Ennast täis, jutustas ta hooplevalt ning häbematu avameelsusega, kuni üksikasjadeni, kuidas ta sai endale igasuguste kavalate võtetega ühe varanduse teise järel, saare kõik rikkused. Vaatasin hetkeks aknast välja ja nähes mahajäetud ning lagunevaid maju, mõtlesin tahtmatult, et kogu saare laostumise põhjus peitub vist selle mehe saamahimus ja auahnuses.

Richardsoni jutul ei näinud lõppu tulevat ja me hakkasime Colemaniga rahutult oma toolidel nihelema. Ta näis märkavat meie abitust ja irvitas ilmse naudinguga meile näkku. Laskudes oma toolil seljakile, hammustas ta veel ühe tüki oma suure sigari otsast ja tema näole ilmus jälle irvitus.

«Jah, Inagua on tõesti väike veider saareke,» ütles ta. «Küll te näete, see on pagana veider väike saareke.»

V peatükk

ELU SAAREL

Varsti avastasime, et Inagua ei ole mitte ainult «pagana veider väike saareke», vaid ka üks neid kummalisi eksootilisi ja tõesti võluvaid paiku, kus tõeline ja imeline on nii tihedalt kõrvuti. Nägime siin uskumatut ilu, milles värv ja liikumine, need looduse rikkaliku elu avaldused, olid keerukaks ja haaravaks ornamendiks põimitud. Aga kogesime ka seda, et see on seletamatult kurb paik, iseäralik, kaastundmust äratav ja nukker paik, kus kõik inimlikud püüdlused jooksevad troostitult tühja. Mõnikord tundus, et näeme saart täiesti uuest peast, algsel kujul, et ta kannab endal alles karmi mere tooreid jälgi, mida aeg ei ole veel jõudnud pehmendada, et ta on looduse enese loova käega ookeani rüpest välja tõstetud geoloogiline eksperiment. Kuid nii paradoksaalne kui see ka on, sagedamini tundus mulle, et Inagua on sügava rahu, täieliku rahulolu paik, kummaliste nähtuste maa, kus kaunis, salapärane ja paljalt efektne vahelduvad kaleidoskoopilises mitmekesisuses.

Kuid sel momendil ei teadnud me neist asjust veel midagi ja nägime saart Richardsoni sõnade valguses. Inagua oli ainult «pagana veider väike saareke». Me ei kahelnud selles sugugi, ja kui me lõpuks tema majast väljusime, olime õnnelikud, et pääsesime. Oli nii hea jälle väljas vabas õhus olla ja me soovisime, et oleksime tagasi Christophe'i laguuni ääres ja et me enam iialgi seda hüljatud linna ei näeks. Aga ei olnud midagi parata, ja me läksime üle tänava punaste aknaluukidega valitsushoone poole. Meie lähenemist jälgis salgake logelejaid, kes laisalt kasuariinipuude varjus lamasid. Olin hämmastunud rasside segunemisest, rasside iseloomulike omaduste kombinatsioonidest, mis nende näojoontes avaldusid. Kahvatu-

sinised silmad vaatasid ilmselt negroidsetest nägudest; tugevasti käharduvad blondjuuksed ja õhuke nina reetsid inglise näojooni; briti tedretähed võitlesid visalt vana Aafrika pigmendiga, heledajuukselistel anglosaksi nägudel võis näha pakse neegrihuuli.

Kuid silma ei hakanud mitte üksi rasside segunemine. Nendel nägudel ei olnud vähematki naeratust — need olid nagu sära kaotanud, neil puudus mingi seesmine substants, mille tõttu nad olid tuhmid ja haiglaselt kahvatud. Nende silmade ovaalis ja allalastud suunurkades oli süngust ning pettumust.

Logelejad andsid meile teed ja me astusime üle pika kitsa toa läve. Kaugel toa lõpus oli väike uks, kust paistis sügavsinine ookean. Samal hetkel nägime, kuidas kerkis kõrge laine, mis murdudes kattis rannaliiva sädeleva vahukorraga. Pöördusime ümber ja vaatasime ringi. Briti asumaade lipu all kohtunikutoolil istus laitmatult riietatud neeger. Tal olid pehmed, korrapärased näojooned ja isik ei jätnud ebameeldivat muljet. Tema näol oli pooleldi lõbus, pooleldi upsakalt üleolev tardunud naeratus. Tema kõrval seisis toredas punase-sinisevärvilises kuldääristega mundris keskealine neeger. Meile anti viipega märku, et võtaksime kohalviibivate inagualaste vahel istet.

«Kas olete valmis, kapten?»

Vastasin, et olen, kuid tahaksin teada, milles meid süüdistatakse.

Meile teatati, et oleme maabunud Briti koloonia territooriumil ilma vastava loata ja et on vajalik «laevahuku tragöödia» kohtulikult selgitada. Kinnitasin kohtunikule, et «laevahuku tragöödia» juhtus vastu meie tahtmist ja et me ei maabunud Tema Majesteedi maa-alal ebaseaduslikult oma eralõbuks. Seepeale venis naeratus kohtuniku näol märgatavalt laiemaks, kuid varsti muutus nägu jälle endiseks.

Univormis teener viis Colemani kohtusaalist välja ja asjaarutus algas. Andsin pühaliku tõotuse, et «räägin tõtt, täielikku tõtt ja ainult tõtt» ning nende sõnade kinnituseks suudlesin suurt piiblit, mis lebas laual. Komissari nõudmisel jutustasin kogu laevahukuloo alates meie merelemineku st ja kõik see kanti kauni käekirjaga hoolikalt raamatusse. Jutustasin, kuidas me merele läksime, kuidas me tormiga võitlesime ja kuidas me kurnatuna

ning väsinuna oma teekonna Christophe'i laguuni riffidel lõpetasime. Jutustasin meie ekspeditsiooni eesmärkidest ja sellest, kuidas Daxoni paadi tekil saabusime Mathewtowni. Kuid ma oleksin avaldanud eebenimusta näoga komissarile samasugust mõju, kui oleksin deklameerinud «Maryl oli uteke». Naeratus tema näol ei muutunud. Minu sõnad kanti kõik korrapäraselt raamatusse.

Kui ma lõpetasin, olin ma vaba ja mind paluti istuda. Siis kutsuti Coleman ette. Jälle läksime temaga merele, võitlesime orkaani ja talvise ookeaniga. Jälle kanti kõik sõnad üksteise järel eeskujuliku Spenceri-käekirjaga raamatusse. Lõpuks sattusime jälle rifile ja teekond lõppes. Coleman istus minu kõrvale.

Komissar sulges raamatu, ulatas selle univormis neegrile, istus hetke mõtlikult ja koputas sõrmedega vastu lauda. Rannalt kostis läbi lahtise ukse murdlainete rasket ohkamist ja vee edasi-tagasi liugumist rannaliival. Tosin korda täitis murdlainete vihin ja ohkamine ruumi. Siis lõpuks langetati otsus.

«Arvan, et võin teid vabastada,» ütles komissar, «kuid kardan, et pean kogu teie varustuse kinni pidama kuni oksjonini, kus see, nagu te arvatavasti juba teate, tava kohaselt maha müüakse,» ja tema naeratus venis laiemaks. «Nii on kombeks sellise varaga talitada. Tulust saab valitsus ühe kolmandiku endale, niisama palju saab päästja ning ülejääk jagatakse agendi ja teie vahel. Võimalik, et teil ehk jätkub sellest tagasisõiduks.»

Kohkunud asjade sellisest pöördest, võtsin välja pakikese pabereid, nende hulgas meie ekspeditsiooni kohta käiva kirjavahetuse Ameerika Ühendriikide riigisekretäri ja Nassaus resideeriva asumaade ministri vahel.

«Need siin ehk muudavad mingil määral olukorda?»

Komissar luges nad tähtsa näoga läbi ja ilma et tema näoilme oleks muutunud, andis nad mulle tagasi.

«Kahju küll, aga kuni ma astun valitsusega Nassaus ühendusse, pean ma teie varustuse oma hoole alla võtma. Olete vaba ja võite minna, kuhu tahate.»

Sammusime kiiresti ukse poole ja väljusime.

«Hüva, mis me siis nüüd peale hakkame?» küsis Coleman.

Vastasin, et mul pole sellest vähimatki aimu, aga kuna meil tuleb nagunii ootama jääda, siis tuleks mõni ulualune leida. Me peame ju kuskil magama ja katsuma

kuidagi läbi ajada, kuni komissar meile varustuse tagastab.

Läksime mööda pikka sirget tänavat edasi, mille mõlemal pool seisid varemeis majad. Üks logelejaist lähenes meile kiirel sammul. Ta hüüdis meid ja me jäime teda ootama.

Läheneja oli kahkjaskollase kõhna näo ja paljaste, arme täis jalgadega mees. Ta ütles, et tema nimi olevat D'arvril ja et ta tahab meile midagi näidata, midagi väga ilusat. Ta hoidis kramplikult käes kõvasti kinniseotud taskurätikut ja avas selle ettevaatlikult. Sellest tuli nähtavale tilluke munakujuline, kõigis vikerkaarevärvides sätendav ese — roosa hernesuurune pärl. Võisime selle omandada kolmekümne viie dollari eest.

Coleman pahvatas naerma.

«Mister, see on väga kena mängukann!» ütles ta. «Aga kui siin võiks poole sendi eest terve tosina kotlette saada, pole mul niigi palju raha, et neid lasta ära praadida.»

Sõna «kotlet» näis D'arvrilile tundmatu olevat. Ta jäi mõttesse ja mähkis pettunult oma pärli jälle rätikusse. See oli tõesti tore asjake: üleni õrnalt roosa ja kumerustel helepunaselt helkiv. D'arvril seletas, et pärlikarpe leiduvat teisel pool riffe. Me ei suutnud pärleid osta. Mul oli taskus paarkümmend dollarit ja Colemanil veelgi vähem. Kõik meie tšekid hävinesid laevahukul ja Inagual polnudki asutust, kus neid oleks võinud sularahaks vahetada. Me ei teadnud isegi seda, kus me õhtust sööme ja ööbime. Nii et Inagua pärliturg pidi ilma meieta läbi ajama.

D'arvril kaotas meie vastu huvi ja jäi maha. Mõne minuti pärast jätsime ka majad selja taha. Mathewtown oli päris tilluke linnake, õigemini — mahajäetud nurgake, mis tukkus laostavas unisuses, elutu saare asula, mis kiiresti varises tagasi mulda, millest oli võrsunud. Tundsime kergendust sellest välja pääsedes ja läksime kiirendatud sammul ranna poole.

Algul kõndisime natuke aega mööda liivaranda, kuid varsti muutus see väljaulatuva servaga kaljuseinaks, süngeks pruunkorallist valliks, mille vastu murdlained müranaga tuhandeiks vahukübemeiks purunesid. Tohutu hoo ja mühinaga veeresid tumesinised suured lained rannale, tõusid võimsalt üha kõrgemale ning kõrgemale ja paiskusid raksatades kaljudele. Särav päikesevalgus tungis läbi

selle kukkuva vee, nii et see muutus otsekui elavaks, lahustus vedelas sinas, ja siis kogu see helklev sina voolas jälle tagasi, tagasi meresügavusse. Meri oli nii elav, nii puhas ja vaba, nii teravalt erinev linnakese kurbusest ja laostumisest, et jäime hinge kinni pidades seisma ja heitsime peaaegu vee äärde kaljurannale maha.

Puhkasime vaikides, pilgud kobrutaval veel. Esimest korda üle mitme nädala olime üksi ja võisime rahulikult pisut mõelda. Ekspeditsioon oli nurjunud, varandus oli aresti all, raha meil ei olnud, ahned pärismaalased varitsesid juhust meie varanduse näppamiseks — vajasime tõesti väikest hingetõmbust, et oma olukorra üle järele mõelda. Pilt ei olnud kuigi rõõmustav. Mis arvab sellest muuseumirahvas? Mida neile kirjutada? Kuidas seletada fiaskot?

Coleman hakkas valjul häälel unistama.

«Mis, kas pole tore koht?» ütles ta mõtlikult. «Vaata, kuidas murdlained vastu kaljusid peksavad! Näe, seal on kaljude vahel ava, kust paistab tükike liivaranda, ja selle taga — kaktused. Ja mitte ühtki hinge. Miks ei võiks me siia jääda? Ehitame korallkividest maja ja täidame oma ekspeditsioonikavast kasvõi osagi. Linnaga pole meil nagunii midagi pistmist ja selle elanikud pole ka kuigi lahked. Mis sa sellest arvad?»

Heitsin pilgu kõrgelt lainetavale ookeanile, pruunidele korallkaljudele ja päikesevalgusesse uppuvale liivarannale, mille taga paistis taimestiku rohelus. Koht oli tore. Miks mitte jääda siia? Ümberringi oli rohkesti rändrahne ja sabalpalme. Materjali leidus külluses.

Jah, miks mitte. Hüppasin püsti, lootus lõi jälle lõkkele. Kuid siis äkki meenus, et meil pole ainustki tööriista, isegi kirvest mitte. Võib-olla õnnestub komissarile auk pähe rääkida, et ta annaks meile mõned hädavajalikud asjad meie varustuse hulgast, enne kui ta saab Nassaust korralduse. Otsustasime, et mina lähen asulasse ja katsun komissariga rääkida, Coleman aga otsib seni laagri jaoks sobiva paiga.

Ikka kergelt naeratav mustanäoline komissar kuulas ära minu palve mõningate hädavajalike tarbeesemete asjus, kõhkles küll, kuid nõustus — ta ei olnud kaugeltki nii vastutulematu nagu näis. Meie varustus oli paatidest juba kivikuuri kantud. Komissar andis mundris abilisele võtme ja ütles talle, et võime oma varustusest kõik vajaliku

võtta. Siis pöördus ta minu poole ja avaldas kahetsust, et ta ei saa meid enam millegagi aidata, sest Richardson võib talle tüli teha, kui ta meile varanduse tagasi annab. Nähtavasti olid riigisekretäri kiri ja veel mõned dokumendid oma mõju avaldanud. Komissar kinnitas, et teeb kõik, mis väheĝi võimalik, kuni Nassaust tuleb korraldus.

Kui ma jõudsin kalju juurde tagasi, vaarudes purjeriide, köite ja konservide kandami all, ei leidnud ma Colemani kusagilt. Panin koorma maha, pühkisin näolt higi ja hakkasin teda hüüdma. Varsti ilmus ta põõsastest nähtavale, nägu üleni särav. Ta viipas käega, kutsudes mind kaasa, pöördus siis ümber ja kadus väiksesse lavendli- ning guajakipuutihnikusse. Ma järgnesin talle. Ta osutas otse edasi ja vaata: umbes viiskümmend jalga eemal seisis kahe massiivse kaktuse vahel palmilehtedest katusega pisuke korallkivist hütt.

Järsku kerkis mu hämarast mälusopist esile peaaegu ununenud lause kunagi ammu loetud raamatust: maju ehitatakse mitte inimeste, vaid ämblike jaoks. Inimene kasutab maju ainult ajutiselt: ta ehitab nad, nendes kõlab tema hääl, neis ta naerab, nutab, tülitseb ja vihastab, poeb neisse halva ilma eest varju, kasutab neid oma laste sünnitamise ja kasvatamise paigana, magab ja mõnuleb neis, kuid seda kõik ainult selleks, et lõpuks loovutada nad viimseile majaelanikele — kaheksajalgseile ämblikele. Selline on kõigi majade saatus, kui neid enneaegselt tuli, mõni õnnetus või sõda ei hävita. Varem või hiljem jõuab kätte aeg, kus rõõmsad hääled on vaikinud, ära läinud või igaveseks vaibunud. Lapsed lahkuvad nagu linnud oma pesast, vanad inimesed surevad või rändavad parematele rohumaadele, ja siis asuvad majja ämblikud, et rahulikult oma võrke kududa ja unustatud, põrmuks varisenud asjad härmalõngast linikuga katta.

Ämblikud olid juba ammu selle maja hõivanud.

Kui lükkasime kriuksuva ukse lahti, liugus üks suur kollane-must ämblik tasakesti kõrvale ja kadus pea kohal prao vahele. Vaadates üles nägin tema säravaid silmi, mis jõllitasid liikumatult ligipääsmatu prao vahelt. Üks kleepuv võrk riivas minu põske. Tahtsin ta kõrvale lükata, kuid ta kleepus mu sõrmede külge. Tõmbasin võrgu uksepiidalt lahti ja ta kukkus maha. Piida peal tulid nähtavale tuhmid pliiatsiga tehtud märgid, umbes pool tolli üksteisest kõrgemal, ja nende kõrval segaselt kritseldatud daa-

tumid. Samasugused märgid olid ka minu maja uksepiidal — siit tuhat kaheksasada miili põhja pool. Need joonekesed näitasid, kuidas lapsed iga aastaga pikemaks kasvasid. Kõige ülemine joon oli augustist 1914, millal puhkes Esimene maailmasõda.

Lükkasin aknaluugi lahti ja see kukkus raginal umbrohtu. Päike tungis avatud aknast sisse ja valgustas kaht pisukest tolmunud tuba. Maja oli väga vilets — neli seina ning katus ja muud ei midagi. Ent puupõrand oli veel küllaltki kõva, kuigi ta kohati kaeblikult kriuksus. Katus oli peaaegu terve. Mõnest palmilehest aitas tema tihendamiseks. Seinad olid korallkivist laotud, kümneaastase tolmukorra alt paistis veel nõrgalt valge lubjakord.

Sidusime lehekimbu väänkasvudega kepi külge ja nii valmistatud luuaga puhastasime maja võrkudest ja kihutasime ämblikud kaljuseinast alla, kust nad olid tulnud. Ainult ühel suurel must-kollasel ämblikul lubasin ukse kohal prao vahele jääda. Püüdsin teda välja meelitada, kuid ta tõmbus veelgi sügavamale prao vahele, kust ta häbematutele sissetungijatele hukkamõistvalt otsa vaatas. Siis läksime purjeriidetükiga mere äärde, täitsime selle sooja veega ja tulime kandamiga ähkides tagasi, viskasime vee põrandale, nii et see üleni ujus. Ühest toanurgast viskasime välja kollakasoranži maakrabi jäänused, kes kunagi oli siia surema tulnud. Tema koorik lendas klõbisedes üle põranda ja purunes kümneks tükiks.

Kui olime koristamise lõpetanud, astusime pisut eemale ja imetlesime oma kätetööd. Kuigi kõik oli alles soolasest mereveest niiske, jõudsime otsusele, et midagi paremat ei võinud me tahtagi. Maja tagakülg oli tihedate kaktustega idast puhuvate passaatide eest kaitstud ja sulas nii hästi maastikuga ühte, et juba mõne jardi kauguselt ei olnud teda enam näha. Lopsakad umbrohud ja opuntsiad piirasid maja igast küljest, nii et õuel oli raske liikuda; kui me aga võtsime matšeete kätte ja töötasime sellega tunnikese, saime ka õue korda. Kui lõpetasime, oli päike juba loojumas ja pikad varjud katsid maad.

«Pole viga,» ütles Coleman, «kui nüüd ainult veel midagi süüa oleks.»

«See on lihtne,» ütlesin muheldes ja viisin ta rannale, kuhu olin jätnud konservid. Avasime matšeetega huupi kaks karpi, sest vesi oli nendelt etiketid maha uhtnud, ja leidsime, et ühes oli lõhe ja teises pirnid. See oli kumma-

line menüü, kuid sõime nad hundiisuga tühjaks ja viskasime tühjad karbid merre...

Saabus jälle hommik. Päike hoovas läbi lahtiste akende tuppa, roomas pikkamisi üle põranda, hiilis üle meie kehade ja ujutas korallseinad kuldse punaga üle. Lamasime kõhuli, aeg-ajalt haigutades ja end laisalt liigutades. Kui hea oli nii päikese paistes lebada ning hommikutunde tukkudes mööda saata. Algas reaktsioon. Olime väsinud merest, muretsemisest muuseumilt saadud varustuse pärast. Meil oli nüüd üksköik. Rutata ei olnud kuhugi, vähemalt antud momendil, ja me sulgesime silmad ning tukkusime edasi. Hüti tagant, järsu kaljunõlvaku tagant kostis nõrk kohin, vaheldumisi vihin ja ohkamine — vastu kaljusid veereva leebe, peaaegu vaikse mere hääled. Passaattuul vaibus ja murdlained olid madalad: kõrdus ikka üks ja sama — vihin ja ohe, vihin ja ohe; see oli nagu metronoom, mis lõi aega. Pole mingit ruttu, pole mingit... Ukseläve juures roomas sisalik, ta peatus hetke liikumatult nagu kuju ja jooksis mardikat taga ajama. Hakkasid laulma linnud, kuuldus nähtamatute tiibade ebamäärast sahinat, tuvide õrna kudrutamist. Maapinnalt tuli taimemaailma puhtaid lõhnu — purustatud lehtede ja õite aroomi, opuntsiate tugevat lõhna. Selliselt algas saarel hommik — kohises meri ja laulsid linnud, kõik oli vaikne ning rahulik ja säras päikesepaistes. Liigutasime endid jälle ja avasime silmad.

Wally naeratas, keeras teise külje ja haigutas.

«Oi pagan, küll on tore enesetunne,» ütles ta. Siis hüppas ta jalule, heitis riided seljast ja tormas alla kaljusele rannale. Valju hõiskega hüppas ta õhku ja sukeldus merre. Tohutu pritsmetepilv lendas kõrgele ja ta kadus sinavasse vette, pikk vullide juga järel. Ka minul oli hea olla, esimest korda pärast mitut nädalat tundsin, et puhkan.

Pärast suplemist heitsime kaljule pikutama, mõnulesime päikese käes ja jälgisime, kuidas murdlained kerkides koralliranda jooksid ja jälle tagasi veeresid. Kaugelt paistis, kuidas suur neljamastiline kuunar tuli põhja poolt läbi Jamaika väina ja suundus avamerele. Ta sõitis tagasi Ameerikasse, lastiks arvatavasti Haiiti kampešipuu. «Võiksime mõnega neist siit lahkuda,» ütles Wally mõtlikult, kuid nägin, et ta ei mõtle seda tõsiselt. Ei olnud mingit põhjust koju tagasi sõita. Seal on külm ja pole päikest,

vähemasti mitte niisugust nagu siin, seal ei olnud ka sooja sinist merd suplemiseks. Tõsi küll, me ei teadnud, mis me järgmine kord sööme, kuid antud momendil see ei olnud tähtis — meil oli lihtsalt hea olla. All kaljude vahel ja ülal hurtsiku lähedal oli tohutul hulgal kuuldamatult hiilivaid krabisid ja nobedasti sibavaid sisalikke; paljud neist olid meile täiesti tundmatud. Ümberringi hüplesid linnud — meenäitajad[1], põõsalinnud, tuvid ja lõpuks oli siin väga palju igasuguseid mereloomi. Me ei teadnud nendest midagi, me ei tundnud nende eluviise, harjumusi ega nende kohta elavas looduses. Kui mitte miski muu, siis hoiab uudishimu meid siin paigal.

Kuid ilma toiduta me ei saanud elada ja kogu meie varustus oli neegrist komissari valduses. Läksime jälle asulasse lootuses, et valitsus Nassaus on teinud korralduse meie varanduse vabastamiseks. Mathewtownil oli ka natuke tänapäeva tehnikat, Briti valitsuse poolt püstitatud väike raadiojaam. Vahepeal võis juba vastus tulla. Tänasime taevast, et oli olemas säärane ime nagu raadio, sest muidu oleksime tõesti armetult pigis olnud.

Keskpäeval saabuski Nassaust korraldus ja nagu olime oodanud, käskis kolooniavalitsus kogu meie varanduse arestist vabastada ning meid igati abistada. Ikka kergelt naeratades teatas komissar meile sellest otsusest ja andis meile kuurivõtme. Ta oli nagu pisut lahkem, kuid muidu ei olnud tema käitumises mingit muutust märgata. Ma pole iial nii ranget meest näinud. Hiljem taipasin, miks ta oli niisugune: tema amet polnud kerge. Kui neeger, kes vastutas saare saatuse eest, kelle käes oli kogu selle pisukese maa kohtu- ning administratiivne võim, pidi ta alati keset teravat vaenulikkust laveerima, sest ühelt poolt varitses teda mulattide ning neegrite õel kadedus ja teiselt poolt ootas teda valgete või peaaegu valgete põlgus. Enesekaitseks lõi ta barjääri — läbitungimatu jäise naeratuse. Kuski suuremas keskuses ei oleks ta seda vajanud, kuid pole tigedamat ja inetumat kadedust kui see, mis tekib ühe saare kitsastes oludes elu nurjumisest. Kerge, väga kerge oli tema üle nalja heita, sest ta oli nii äärmiselt valvas iga oma sõna ja liigutuse suhtes. On kerge naerda armide üle, kui üldse ei teata, mis on haavad.

Niipea kui uudis meie varanduse aresti alt vabastamisest jõudis Richardsoni kõrvu, kes osutus nüüd tühipaljaks kehklejaks, raevus ta pettumusest ja nördimusest

hirmsasti. Kättemaksuks esitas ta meile hiiglaarve lõuna eest, millele ta meid ise kutsus. Me keeldusime maksmast, kuid nähes, et see võib komissarile palju pahandusi tuua, andsime järele, kuigi pidime selle eest oma viimase raha loovutama. Richardson oli nähtavasti selle saare hirmutis ja igaüks võis temalt ebameeldivusi oodata. Meie kergenduseks ja saare elanike üldiseks rõõmuks suri ta äkki mõni nädal hiljem liigse joomise, südamenõrkuse ja mitme muu häda tagajärjel. Hingasime kergendatult, kui ta oli läinud. Ilma temata muutus saarel kõik nagu vabamaks. Kuid tema vabanduseks võib vist ütelda, et ta oli upsakalt auahne ja saar oli selle rakendamiseks liiga väike. Inagua oli veider saareke ja määras igaühe saatuse, kes juhtus seal elama. Richardsoni tegi ta tigedaks ja manas temas kõige inetumad iseloomujooned esile. Tema ülbe käitumise põhjust lõunal tuleb otsida selles, et juba aastaid tagasi oli mõni valge inimene teda ülekohtuselt kas terava sõna või põlgliku suhtumisega solvanud. Ja sellest päevast peale tahtis ta samaga kätte maksta. Valmistada kahele valgele mehele ebamugavusi, nii et nad toolidel niheleksid, — mis võis olla magusam. See ei olnud tähtis, et olime hoopis teistsugused valged.

Suurte raskustega saime kuidagi ka Daxonitega hakkama ja neid rahuldada, kuigi vanem neist, David, sattus niisugusesse raevu, mida ma vaevalt olen varem näinud, kui ta kuulis, et jääb oma saagiosast ilma. Richardsoni õhutusel esitas ta meile arve seitsmekümne viie naelsterlingi peale, millega me ei olnud nõus. Seda kuuldes moondus ta nägu metsikult, silmad läksid punni ja ta hakkas meeletult märatsema. Ta ajas oma tohutu rinna ette ja hakkas vastu seda rusikatega taguma nagu gorilla ning meid röökides sajatama. Saar oli ka temasse oma jäljed jätnud. Ta oli aastaid tuhninud kivises maapinnas, elanud äärmises viletsuses ning nõnda endas peituva parima kaotanud, ja lootus saada äkki kergel teel meie päästetud varast hea noosi lõi ta rööpast välja. Ta oli Richardsonile võlgu, aga tema lootus selle kustutamiseks purunes. Me ei pannud talle seda pahaks, vaid tundsime talle kaasa, ja lõpuks ta rahunes, saades oma vaeva eest viisaka tasu.

Nii me asusimegi oma korallikampadest ja palmilehtedega kaetud hurtsikusse mererannal ning saime saare elanikeks. Kuigi meie majakeses oli kõigest kaks toakest, seadsime nad väga mugavasti sisse. Tegelikult inimene ei

vajagi rohkem kui kaks tuba. Ühest sai magamistuba ja teisest laboratoorium. Kahest pikast lauast, mis me leidsime umbes miili kaugusel liivarannalt, meisterdasime laboratooriumilaua. Leitud planke katsid tõruvähid ja vetikad ning neis elutses hulk laevaoherdeid[2] ja muid mereloomi. Kuid lauad olid veel kõvad; puhastasime nad ja kasutasime ära. Kui kõik tehtud, leidsime mitu päeva järjest oma laboratooriumis põrandal pisukeste garneelide ja aerjalaliste kehi. Nad olid lauapragudesse pugenud, aga kui puu hakkas kuivama, ronisid nad oma peidukohast välja, et sukelduda jahedasse vette, mis oli mõistatuslikult kadunud. Kõige hämmastavam oli see, et asjad säilitasid imekaua merelõhna. Kui ma öösel laevalt päästetud tugitoolis istusin, silmad sulgesin ja nende vettinud laudade lõhna sisse hingasin, kandusid mõtted tuhandete miilide taha. See lõhn viis mu tagasi Chesapeake'i lahe soolamaršidesse ning madalikesse ja selles oli ebamäärast kõduneva pilliroo, soomuda ja roiskuva kala hõngu.

Inimese olemasolu seisukohalt on uue maja ehitamises midagi põhilist. Meis on mingi instinkt, mille teke kuulub neisse igikaugetesse aegadesse, kus primitiivne kahejalgne olend koopasse roomas, ja et ilmastiku vastu kaitset leida, selle suu sulges kaigastega. Siin tekib tal esmakordselt kergendustunne, seesmine rahuldus teadmisest, et mis ka teda ei tabaks — väsimus, vihm, käre näpistav külm või kõrvetav päike, siin on tal peljupaik, kus ta võib jõudu koguda, järele mõtelda ja järgmise päeva vastu valmistuda. Inimese eraldumine loomast sai võimalikuks sellega, et ta lõi endale peavarju — koopa. Esimene lõkketuli, mis süüdati Neandertali kaljurahnul, põleb tänapäevani edasi meie kodude kaminais. Koju tulles magame tänapäeval voodis, kuid see küttimisest väsinud koopainimene, kes vajus kurnatuna oma ürgses urkas loomanahale, on veel nüüdki meie lihane vend. Kogu meie erinevus on ainult selles, et vahepeal on möödunud tuhandeid aastasadu ja on kujunenud kummaline komme magada kõrgemal.

Arvan, et mõistan mingil määral koopainimese tundeid või vähemalt seda, et olen talle lähedalt sugulane, sest meie majake sarnanes väga tema omaga. Kui mitte arvestada puupõrandat, siis meenutas meie eluase igati paljast koobast. Loodusest lahutasid meid ainult paksud korallseinad ja õhuke lehtkatus. Ei torm ega lumetuisk, mis möllas kiviaja inimese koopa suus, ei võinud anda stiihia

vahetust lähedusest selgemat ettekujutust kui passaattuulte lakkamatu kaebelaul, mis läbi meie aknaluukide tungisid ja meie katuse palmilehtedes vingusid. Öösel muutus see tuule vingumine veelgi läbitungivamaks ja siis näis, et pimedus täitus mingi määratu järeleandmatu jõuga, mis lakkamatult läände tormas.

Meie primitiivne majake muutus varsti koduseks. Päästetud esemete suurest virnast, mis seisis ukse kõrval, valisime oma mugavuse jaoks kõige vajalikumad: petrooleumilambi, kaks koikut, tekid, raamatud, instrumendid, kirjutuspaberi ja tubaka. Ülejäänud asjad jätsime sinnapaika ja katsime purjeriidega. Kui me olime päev otsa džunglit uurinud, valeval rannal kõmpinud või mõnd looma jälginud, kes meie tähelepanu köitis, ja pärast seda loojuva päikese kustuvas valguses jälle oma majakese valgeid seinu nägime, siis ohkasime alati kergendatult. Siin ootas meid puhkus, jahedus, nälja kustutuseks toit ja kosutav uni. Niisama kergendatult ohkas vist ka ürginimene, kui ta oma koopa tumedat avaust nägi.

Niipea kui me elumaja oli igati korras, pidin ma kõigepealt täitma ühe raskeima kohustuse oma elus. Oli ebameeldiv, kuid paratamatu kirjutada kõigile neile kiri, kes usaldasid ning abistasid meid, ja teatada, et meie üritus äpardus. Päevast päeva lükkasin ma seda edasi, vabandades end sellega, et niikuinii ei ole kellegagi kirja teele saata. Ent ühel ilusal hommikul kerkis põhjahorisondil nähtavale puri. See oli kuunar, mis käis siin kord iga paari nädala tagant, peatus mõne tunni ja jättis siis saare jälle tema üksindusse. Selle kuunari, Hollandi laevakompanii aurikute harvade külaskäikude ja mõne üksiku lõbureisil viibiva jahtlaevaga piirdus Inagua kogu kontakt välismaailmaga. Raske südamega istusin toolile ja hakkasin roostetanud kirjutusmasinal tippima.

Raske oli ebaõnnestumist tunnistada, veelgi raskem oli tunnistada, et seda ei saa mitte millegagi kõige vähemalgi määral vabandada. Ainult äärmise väsimusega pärast tormi oli seletatav, et loobusime vahikorrast tekil, kui peatusime tuulevaikuses tundmatust rannast tükk maad eemal. Mida võisin ma enda õigustuseks ütelda? Kirjeldasin võimalikult lihtsalt, kuidas kõik juhtus. Kui lõpetasin kirja, olin löödud. Sel õhtul, kui lahkus kuunar ja tema purjed lillakasse hämarusse sulasid, tundsin, et olen omadega läbi, see oli depressioon, mida ma ei suutnud maha

suruda. Isegi murdlaine mühin, mis seintel vastu kajas, mõjus minusse masendavalt.

Kuid kõige raskem oli mul mõni nädal hiljem, kui ma nägin lahkuva Wally Colemani valget kuju auriku tekil, mis läbisõidul asulas peatus ja põhja suunas kadus. Talle saabus sõnum, milles teda tungivalt koju kutsuti. Coleman oli lõbus kaaslane ja mul oli kahju temast lahkuda. Sel ööl tundus mu onn eriti tühi ja passaattuul lõõtsus tavalisest tugevamini, undas lehtkatuses ega lasknud mu petrooleumilambil põleda, kuni ma lõpuks taipasin selle põrandale tõsta ja purjeriide varjuks ette seada. Hiljem valdas mind selline ääretu masendus ainult üks kord — see oli siis, kui otsisin flamingode pesapaiku. Tundide kaupa visklesin unetult oma koikul, kuulates üle lageda maa kihutavate lehtede sahinat ja murdlainete monotoonset müha.

Selline rõhutud meeleolu ei saanud siiski kaua kesta. Inagua oli liiga ilus, et olla kurb, ja ka tööd oli palju. Üksielu, mis taoti oli mulle tõeliseks piinaks, muutus ahvatlevaks seikluseks. Juba mu hurtsiku vahetus läheduses toimus rohkesti asju, mis köitsid minu tähelepanu. Minu hurtsiku seintes pesitsesid peremehelikult kümned ümarvarvasgekod[3] (*Sphaerodactylus*), pisukesed pruunid sisalikulised, kes olid nii imeväikesed, et mahtusid rõngasse tõmbunult vabalt minu sõrmusesse. Nagu näitab nende perekonnanimi, oli nende jalakestel viis peaaegu mikroskoopilist varbakest, mis olid varustatud kleepuvate padjakestega. Selle tõttu võisid gekod alaspäi mööda siledat lage ronida nagu kärbsed. Ümarvarvasgekod olid ööloomad ja hakkasid pimeduse saabudes mööda seinu vilama. Nad olid nii imepisukesed, et ma sageli pidasin pimeduses nende vilamist ekslikult putukate sagimiseks. Need loomakesed olid minu esimeseks tähtsaks avastuseks Inagual, sest uurides nende anatoomiat leidsin, et nad erinesid kõigist seni kirjeldatud ümarvarvasgekodest. See liik oli teaduses seni täiesti tundmatu ja nagu hiljem selgus, ei esinenud seda kuskil mujal kui ainult Inagual. Nende eluviiside tundmaõppimiseks jälgisin tundide kaupa loomakeste tegevust. Et kindlaks teha, kuhu nad poevad heleda päikesevalguse eest varju, lammutasin isegi katuseräästa.

Üks niisugune geko (see oli emasloom) valis endale elukohaks minu laboratooriumilaua prao ja munes sinna sileda, kõva koorega muna. Kõige hämmastavam aga oli

see, et muna oli läbimõõdus niisama suur kui sisalik ise, nimelt veerand tolli. Kuidas veerandtollise taljega geko võis niisama suure muna muneda, jäi mulle senikaua mõistatuseks, kuni ma ise välja hautasin terve pere selliseid sisalikke ja nende munemistoimingut nägin. Istusin nagu ämmaemand gekodega täidetud purgi ees ja avastasin, et munad on munemismomendil täiesti pehmed, peaaegu nahkjad, kuid muutuvad veerand tunni pärast ümaraiks ning siledaiks ning kattuvad ilusa õrnroosa lubjakoorega. Panin need munakesed kindlasse kohta ja kontrollisin neid kahe kuu kestel igal õhtul. Alles siis lõikas esimene värisev lapsuke oma vangla seina sisse augu, roomas välja ja ruttas oma saatusele vastu: ta oli igati varustatud lahendama kõiki neid keerukaid probleeme, mis täiskasvanud sisalikku ootasid. Tõepoolest, kui imehästi olid nad selleks ette valmistatud. Maailma kõige väiksemate reptiilide vanemad ei hoolitse oma järglaste eest, nad ei raiska kallist aega nende väljaõpetamise ja kasvatamise peale. Paarimispäeval antakse sündivale munale kaasa kõik, mida geko-lapsukesele vaja on. Ettenägelik saatus hoolitseb looduses iga vähemagi olendi eest.

Hurtsiku lehtkatuse vahedes elutses skorpionide pere ja päris katuseharjas pesitses tavaline majahiir. Nagu minagi, oli see hiir siin sissetungija, võõramaalane. Tõenäoliselt sattusid tema esivanemad kunagi siia saarele mõne möödasõitva kuunari trümmist. Ma ei seganud teda, ma ei ajanud ka must-kollast ämblikku minema, kes oli uuesti ukse kohal prao vahele pugenud. Teadsin, et nad on ohutud, ja nad pakkusid mulle tasuks mu leplikkuse eest meelelahutust.

Kõige põnevamad olid õhtud. Siis ronisid erakkrabid[4] peiduurkast välja ja alustasid oma öiseid rännakuid. Erakkrabisid on Inaguas sõna otseses mõttes sadu tuhandeid, neid on seal igas urkas ning praos ja öö tulekuga hakkavad nad tarmukalt tegutsema. Need erakkrabid on tähelepanuväärsed sellepoolest, et nende valgel sabal puudub kõva kitiinkate, mille tõttu see koht on pehme. Kaitseks pistavad nad selle õrna kehaosa tühja merekarpi, mida nad endaga kõikjal kaasas kannavad. Selliste vastu kive põrkavate merekarpide klõbin ja kolin teevad öö talumatuks. Iga erakkrabi arvab, et naabri merekarp on suurem ning parem, ja nii tekivad nende vahel südaööl lahingud, mis äratavad isegi kõige raskema unega ini-

mese. Igalt poolt kostab sahin ning müra, ja kui te istute toas, siis tundub, nagu ründaks terve armee röövleid teie maja.

Kuid õhtuti valmistasid kõige suuremat pahameelt metsikud eeslid ja lehmad. Päeval olid nad padrikus, otsisid varju saare siseosades. Kuid öösel tulid nad vee äärde ja hulkusid liivarannal. Algul ei teadnud ma neid karta, kuid varsti oli neid nii palju, et pimeduses välja minnes võis mind alati mõni tige lehm rünnata. Otsustasin neist lõplikult lahti saada. Varustuse hulgas oli mul haavlipüss ja padrunid. Tühjendasin padruni haavlitest ja asendasin need rannakividelt korjatud soolakristallidega.

Järgmisel õhtul olid lehmad jälle kohal. Neid oli terve tosin. Lehmad hulkusid mööda õue, tõukasid ümber kogutud loomade puurid ja pildusid laiali virna laotud konservikarbid. Lükkasin ukse tasa praokile ja pistsin püssi toruotsa välja. Vähem kui kümne jala kaugusel seisis suur härg. Sihtisin tema tagakehasse. Kostis pauk ja selle peale kohutav möire. Pärast hetkelist vaikust hakkasid kõik loomad ammuma ning puristama nii pikalt, nagu ma seda veel ei ole kuulnud. Kogu kari lõi kihama. Õu muutus rüselevate ja möirgavate loomade tallermaaks. Kuid pihtasaanud loom ei teinud seda kaasa. Suur härg pani kiirrongi hooga õuest välja. Vägeva möirgamisega tormas ta läbi kaktuste, murdis kivitarasse suure augu ja, võtnud hoogu, hüppas üle kuue jala kõrguse müüri. Poleks iial uskunud, et härg võib nii kõrgele hüpata. Veel järgneva veerandtunni kestel võis kuulda, kuidas ta põgenedes oma teel puid purustas ja põõsaid juurtega välja kiskus.

Kuid järgmisel ööl tulid lehmad jälle tagasi, kaasas, nagu ikka, mõned metsistunud eeslid. Seekord mõtlesin ma kavalama vembu mängida. Võtsin pudeli magneesiumi, mida kasutatakse pildistamisel. Magneesiumi oli veerand untsi, millest jätkus minu viguri jaoks, sest magneesium on tugev plahvatusaine. Pistsin pudelisse juhtme, ühendasin selle taskulambipatareiga ja asetasin pudeli keset õue.

Õhtul kella kaheksa paiku oli kogu õu loomi täis. Lülitasin voolu sisse. Käis pimestav sähvatus ning kõrvulukustav plahvatus ja kivid lendasid rahena õhku. Mõned kivid purustasid katuse ja kukkusid tuppa põrandale.

Väljuda õuele otse pärast plahvatust oleks tähendanud enesetapmist. Lehmad ja eeslid rüselesid paanikas. Möir-

gava ja hullunud metsiku karjana sööstsid nad vastu kivitara, purustasid selle silmapilkselt ja kadusid padrikusse. Sellest õhtust peale ei tülitanud nad mind enam.

Aga kõige hämmastavam oli siin saarel, et linnud olid täiesti taltsad: nad lendasid aknale, istusid lauale, hüppasid põrandal ja lendasid jälle välja. Õuel armastasid viibida liivatuvid, kes olid varblastest ainult pisut suuremad. Nad olid nii taltsad, et neid võis peaaegu kinni võtta. Nad kuulusid ühte alamliiki, mis oli tähelepanuväärne oma kahvatu värvuse ja erakordselt pika, kahekümne üheksast tähest koosneva ladinakeelse nime poolest. Huvitav, et neid liivatuvisid esineb ainult kahel saarel — Inagual ja Monal, mis asub Haiiti ja Puertoriiko vahel, enam kui kolmsada miili Inaguast eemal. Mariguanal, mis asub Inaguast põhja pool ja kuhu sealt jõuab purjekal ühe päevaga, esineb hoopis teine liik liivatuvisid. Ma püüdsin kinni ühe niisuguse õrnpruuni tuvi ja panin puuri. Kuid ta peksles rahutult vastu puuri, viskles vahetpidamata üles-alla ega hoolinud üldse teradest, mis ma talle andsin — ta oli nii õnnetu, et lasksin ta lahti.

Kõige kartmatumad aga olid irvrästad[5]. Nende sulestik oli siin hoopis heledam kui meie põhja irvrästastel. Neil oli päris tavaliseks asjaks istuda aknalaual, kui ma töötasin laua taga, ja rõõmsalt laulda, nii nagu mind poleks olnudki. Eriti üks neist oli väga omapärane: ta istus katuseharjale ja laulis oma nokturni. Vaiksetel koidueelsetel tundidel, mil passaattuul peaaegu täiesti langes ja mil kõik hääled vaibusid, valas see üksik irvrästas välja kogu oma südame ja täitis öövaikuse sulava meloodiaga. Need olid kõige hurmavamad tunnid saarel.

Kuid kõige võluvamat vaatepilti ja puhtamat rõõmu pakkusid siiski koolibrid. Neid võis näha igal pool. Nad olid täiesti taltsad, kuid ääretult vilkad. Nad lendlesid välkkiirelt keset astlalisi opuntsiaid, lähenesid katkendlikult suristades kaktuseõitele ja hõljusid oma nähtamatutel tiibadel. Ukse- ja aknaavades vilkusid vahetpidamatult nende nobedad kujukesed ja katusealune sumises nende kibedast tegevusest.

Õue nurgas oli kivitara kõrval midagi klumbitaolist, kus kunagi mõrud aaloed kasvasid. Kui ma esimest korda siia sattusin, olid aaloed üleni õites — pikad erekroomkollased õisikud olid sügavale rippu nagu sihvakate karikate rida. Nende tore värvus meelitas koolibreid juba kaugelt

ligi ja kord, kui ma need linnukesed üle lugesin, hõljus neid korraga aaloede ümber üle kolmekümne. Nad ei tundnud vähematki hirmu ja lasksid mind mõne sammu kaugusele läheneda. Nad ei teinud minust väljagi. Nende suur julgus tuli sellest, et neil on imetlemisväärt lennuvõime ja et inimene polnud veel iialgi neid häirinud. Minu kollektsioonis on fotosid, kus näeme neid rahulikult oksakestel magamas, ja minu manööverdamised kaameraga ei seganud põrmugi nende und. Kõige selgemini näitas nende täielikku enesekindlust järgmine seik. Kord lähenes mulle koolibri ja jäi mu ninast umbes jala kaugusel oma vibreerivatel tiibadel õhku hõljuma. Ta uuris mind hoolikalt ja laskus siis kergelt nagu udusulg minu fotoaparaadi objektiivile. Püüdsin olla nii tasa kui vähegi võimalik. Möödus tervelt kaks minutit, enne kui see linnukübemeke end liigutas, siis avas ta rahulikult minule vähematki tähelepanu osutamata tiivad ning kadus puude ja põõsaste vahele.

Kõik siinsed koolibrid kuuluvad ühte ja samasse liiki, mida ei esine kuski mujal kui ainult Inagual. Nende lähimad sugulased elavad Lääne-Panama mägedes ja Kostariikas. Kuidas see liik Inaguale sattus, on täielik saladus. Ühe teooria järgi moodustavad nad ainult riisme ühest kunagi väga arvukast rühmast, mis oli levinud kogu Lääne-Indias, kuid mis siis hakkas järk-järgult välja surema loodusõnnetuste, haiguste, röövlindude, toidupuuduse ja igasuguste teiste just koolibreid puudutavate õnnetute asjaolude tagajärjel. Nii jäi lõpuks ainult kaks liiki. Teine, hoopis dramaatilisem teooria väidab, et Inagua koolibrite eellased sattusid palju sajandeid tagasi suure troopilise tormi keerisesse, mis kandis nad sadu miile üle vahutava Kariibi mere, kuni nad leidsid endale Inagua tasastel kaljudel varjupaiga. Esimene teooria on teaduslikult seisukohalt usutavam, ent mulle meeldib rohkem kujutella, kuidas võis küll toimuda selline lend, kui teine teooria peaks paika pidama.

Nagu ikka enne orkaani püsisid Kostariika rannikul juba pikemat aega vaiksed ja selged ilmad. Särav troopiline päike paistis kuumalt. Inagua koolibrite eellased lendlesid muretult õielt õiele, nagu see oli neil harjumuseks juba ei tea mis aegadest peale. Ükski tuulepuhang ei leevendanud päikese kõrvetavat kuumust. Ebatavaline vaikus sundis koolibreid üha kõrgematelt okstelt endale

toitu otsima. Möödusid veel mõned tunnid, taevas tõmbus pilve, kuna pilved ise vajusid üha madalamale ning madalamale, kuni nad varsti suure kiirusega otse puulatvade kohal jooksid. Maa läheduses oli täiesti vaikne, õhk oli umbne ja lämmatavalt kuum. Kuid nii oli see ainult lühikest aega. Rahutu Kariibi mere avarustelt lähenes ulgudes orkaan ja vihises äkki üle ranniku, rebides puudelt lehti, murdes oksi ning paisates võimsaid džunglihiiglasi keset vääntaimede kaost pikali. Aga samal hetkel, kui puud maha langesid, haaras võimas õhuvool äkki nendel puudel istuvad koolibrid ja paiskas nad üles metsikult edasikihutavatesse mustadesse pilvedesse. Tihedalt teineteise vastu hoidev koolibripaar, kes ühel ja samal oksal varju otsis, heideti vihisedes taeva poole, ja asjata püüdsid nad tuuleiiliga vapralt võideldes oma endisesse pelgupaika tagasi pöörduda. Kõik nende pingutused luhtusid. Nende väikesed, isegi mitte untsi kaaluvad kehakesed olid tuule käes nagu aganad, millel ei olnud orkaani vastu võitlemiseks kogu ega jõudu. Siis sattusid nad paduvihma alla ja rasked läbitungivad piisad langesid pisukestele kehadele, nii et linnukesed olid läbimärjad. Nende ainukeseks pääseteeks oli vihmapilvedest kõrgemale tõusta. Koolibrid andsid end täielikult orkaani võimusesse, mille keeris kandis nad mitmesaja jala kõrgusele. Siis tõttas metsik orkaanikeeris niisama kiiresti rannalt minema, nagu ta oli tulnud, jättes enda taha täielikult laastatud maa.

Möllav orkaanikoletis tormas ikka edasi ja edasi sinise ääretu ookeani poole — möödus Kuubast, läbis Jamaika lahe ja jõudis avarale Atlandile. Nii möödus tunde ja ikka vilas kaks paari tillukesi tiivakesi möirgavas orkaanis, tehes nelikümmend kuni viiskümmend lööki sekundis. Orkaan paiskas nad kord kõrgesse taeva poole, siis jälle alla peaaegu laineharjade ligi ja kandis nad läbi õhtuhämaruse öö kohutavasse pimedusse. Aga kui tormikoletis jõudis ulgumerele, paiskas tsentrifugaaljõud koolibrid pöörise ääre poole. Väsinud, külmast kanged, näljased ja vaevatud koolibrid nägid, kuidas nõrgalt lõi hahetama koit. All lainetas vihaselt ookean. Ümberringi paistsid ainult kõrged lained, mis olid mere suurest sügavusest mustad ja vahust valged. Kuskil ei paistnud maad. Kantud tugevast tuulest jätkasid väsinud linnud oma lendu. Nad kaotasid täielikult orienteerumisvõime ja püüdsid ainult üht — lainetest eemale hoida. Nad

lendlesid ikka veel paaris koos. Neid päästis üksnes visadus ja imetugevad tiivad. Siis vaibus tuul kiiresti, kuid lained voogasid ikka veel kõrgelt nagu mäed. Koolibrite tiivalöögid muutusid aeglasemaks, rasked katsumustunnid olid neilt kogu jõu röövinud. Siis märkasid nad kaugel pruunrohekat riba. See oli saar! Viimse jõupingutusega lendasid linnud noolotse maa poole. See oli madal, tasane, kasina taimestikuga maa, kuid ikkagi — maa. Väsimusest peaaegu kanged linnukesed laskusid ühele taimele. Nende pead vajusid longu ja tiivad jõuetult sorgu — nad uinusid.

Möödus mõni tund. Toibunud linnukesed ärkasid, hakkasid rõõmsalt siristama ja vastamisi hüüdma. Pärast orkaani valitses kõikjal vaikus, õhk oli liikumatu, kuskil ei olnud kõige vähematki müra kuulda. Sihvakas kaktus noogutas lahkesti oma õiega nende poole. Õis ise oli tumepunane ja kollase tolmukatesõõriga. Üks koolibri istus selle äärele ja pistis oma noka sügavale õide. Teine koolibri võttis oma kaaslasest eeskuju. Nende traatpeenele keelele kleepusid pisukesed putukad. Järgmises õies leidsid nad magusat nektarit ja putukaid — mikroskoopilisi ämblikke ja sääski. Varsti uinusid koolibrid jälle opuntsia astlal tihedasti teineteise kõrval. Nad puhkasid kogu öö ja said lillede õitelt söödud putukatest jõudu. Päevad möödusid, linnukesed olid alati üheskoos toidujahil, õudsed tormitunnid olid unustatud. Siis jõudis päev, mil isaslind tundis endas äkki energiaküllust ja, nagu ma nägin seda tema järglaste juures, hakkas oma rahuliku, pisut tagasihoidlikuma sulestikuga kaaslase ümber ringi keerutama. Algul ei teinud emaslind temast väljagi, aga kui armuavaldused muutusid üha pealetungivamateks, ei saanud ta neid tähele panemata jätta. Isaslind hõljus edasi-tagasi, lookles ja keerles ja oli nagu meeletu. Ta liikus üha kiiremini ning kiiremini; paistis, nagu oleks ta mingi nähtamatu pendli külge riputatud. Kuivanud lehed tema all sahisesid tiibadega tekitatud tuulest. Kui armastusetants oma haripunkti jõudis, hakkasid nad mõlemad tigedalt surisema. Pruut ei saanud peiut enam kauem ignoreerida ja nad lendasid eemale kaktuste vahele, et seal kaktuste tüükalistel asteldel oma pulmapidu pühitseda. Nõnda toimus sel saarel koolibrite esimene abielu. Emaslind munes viljastatud munad siidpehmetest kiududest punutud ja eredate samblikega ning

kuivanud leheraasukestega dekoreeritud pesasse. Nii kujutlen ma endale koolibrite ilmumist Inaguale.

Ühel tuulisel pärastlõunal istusin oma hütis kirjutusmasina taga, kui äkki tige surisemine ukse kohal minu tähelepanu köitis. Üks nonde koolibrite kaugeid järeltulijaid Inagual lendas lahtisest uksest tuppa ja püüdis asjata välja pääseda aknast, mille olin läbipaistva moskiitovõrguga katnud. Võtsin ta püünisest välja, pistsin käepärast olevasse sisalikupuuri ja jätkasin tippimist. See oli isaslind. Vaevalt olin maha istunud, kui moskiitovõrgus hakkas surisema teine. Pistsin ka selle puuri. Imetlesin mõne minuti seda toredat paari, kes hakkas puuris oma sasitud sulestikku korrastama. Kuigi ma võtsin nad hästi ettevaatlikult kinni, olid mu kohmakad sõrmed siiski nende uhke rüü rikkunud. Kuid see ei häirinud neid sugugi, vaid nad asusid päris metoodiliselt omi sulgi kohendama. Nad suristasid kogu aja peenikeselt trillerdades ja ei teinud minust väljagi. Kui ma nad uuesti kinni võtsin, ei hakanud nad rabelema, vaid lebasid rahulikult minu peopesal. Selline käitumine oli minu ornitoloogilises praktikas midagi täiesti uut: ma ei olnud veel iial näinud, et üks metsik olend võis niisuguse usaldusega inimesesse suhtuda. Natukese aja pärast avasin puuriukse ja lasksin koolibrid vabadusse. Nad tõusid katuse alla ja hakkasid seal vilkalt edasi-tagasi lendlema. Kui ma jälle toolile istusin, näisid nad minu olemasolu täiesti unustanud olevat. Laskusin seljakile ja jälgisin neid.

Üks neist istus sarikal ja korrastas oma mikroskoopilisi sulekesi, kuni äkki teine koolibri lendas hüti kaugemasse otsa ja tormas ülepeakaela oma istuvale kaaslasele kallale. Löök paiskas selle eemale, aga enne kui ta jõudis alla kukkuda, oli ta juba toibunud ja asus ise ründama. Nad näisid vihast otse põlevat, kogu hütt oli nende vihast surinat täis. Nad visklesid edasi-tagasi, tiibadelt lendasid suled; seda saatsid piuksumine ja valjenevad trillerdavad hüüded. Ent siis tegid nad minu suurimaks hämmastuseks äkki vaherahu, istusid kõrvuti lähimale sarikale ja asusid hoolikalt oma sulestikku kohendama. Avatud uks ja mina ei huvitanud neid üldse. Siis algas lahing, kui see üldse oli lahing, uuesti. Nende kokkupõrked olid hirmsad. Linnud taganesid teine teise maja otsa, et uuesti kohtuda tiibade ja sulgede keerises. Ja siis puhkasid nad jälle.

Nii kestis see pool tundi, nende energial ei näinud lõppu

tulevat. Mu kael jäi nende jälgimisest kangeks. Kuid siis pidin ma välja minema. Toega ust sulgedes jätsin ma selle siiski niipalju paokile, et nad saaksid välja lennata. Kui ma tagasi tulin, otsisin koolibreid asjata katuse alt. Neid ei olnud seal. Mu pilk langes koikule: sellel lamas niiske suletombuke. See oli üks koolibreist. Ta oli veel elus, kuid väga nõrk. Tema jalad tõmblesid kramplikult ja pika avatud noka vahelt rippus keel välja. Verd ei olnud näha. Tõmbasin tema tiivad sirgeks, et näha, kas nad pole mitte murtud, kuid nad näisid terved olevat ja ma panin nad uuesti kokku. Varsti tõmbas ta keele suhu ja hakkas nõrgalt ning vaevaliselt piuksuma. Seda häält on raske kirjeldada; seda võib võrrelda vahest ainult pisukeste põldhiirte piiksumisega. Ma silitasin linnukest pisut ja viisin ta päikese kätte ühe opuntsia alla. Siis upitasin ta jalakesed suure kollase õie servale ja hoidsin teda püsti. Algul tuikus ta nagu purjus, kuid sai pikapeale tasakaalu kätte. Linnuke torkas oma noka õie põhja, jõi korra, siis veel korra, puhkas ja jõi jälle, kuni lõpuks ajas väga nõrgalt oma tiivad laiali, lendas kahe kaktuse vahelt läbi ja kadus silmist.

VI peatükk

MURDLAINETE PIIRKONNA ASUKAD

Oli üks asi, mille eest Inagual elades kuhugi ei pääsenud. Kui kõik mu muud mälestused sellest saarest tuhmuvad ja teiste mälestuste määratu hulgaga ühte sulavad, kui kõikide lindude, loomade ja inimeste kujud, keda ma seal nägin, muutuvad kahvatuteks varjudeks ning valguvad ähmaselt laiali, siis tarvitseb mul ainult silmad vaikuses sulgeda, ja ta on jälle elavana mu ümber. See on läbi pimeduse tuhisev madal hääl, möirgav, ohkav, sisisev hääl, mis mõnikord tuleb otsekui kurgupõhjast ja on väga võimas, mis vahel kõrgeneb, vahel langeb ja kordub nii ilma lõputa. See on murdlainetuse mühin. Päevast päeva kuulsin ma, kuidas ta minu hurtsiku lähedal vastu kaljusid peksis, kuidas ta keerles, voogas, kihas, olles kord tormakas ja vihane, siis jälle tasane ja pehmelt kohav. Jälgisin teda nädalate kaupa tunnist tundi, kuni tema kadentsid sööbisid kustumatult minu ajurakukestesse. Olgu päeval või ööl, ikka oli murdlainetus see, mis määras saare elu tempo ja andis sellele tooni. Kui tuul oli nõrk, siis oli ta vaikne ja leebe, aga kui passaattuuled muutusid ägedaiks ja veed kattusid valge vahuga, siis kohisesid murdlained süngelt ning pahuralt.

Murdlainetus andis kogu saare elule helitausta. Seepärast tarvitseb mul ainult kuulda murdlainete müha, kui mul kohe meenub pimestavasse valgusesse uppuvate troopiliste päevade pikk rida, kuumavad liikumatud põõsad, palavusest valendav ja virvendav õhk, mere poole kooldus palmid puhtal valgel liivarannal, päikese käes pimestavalt säravad paljad kaarjad luited, kaktuste jäigad sõrmed, opuntsiatega ja kõhetute akaatsiatega kaetud künkad, ebatavaliselt kahvatu tarn ning kokkoloobised ja guajakipuu ning lavendli tume rohelus. Murdlainetuse hääled olid saatemuusikaks lämmatavalt kuumadele ning

pimedatele sametistele öödele ja terassinisele kuupaistele, mil kuu heitis läbi lehestiku oma kuma lagunenud majaseintele ja kattis need kireva mustriga, kuna lehed ise paistsid musta ornamendina tähistaeva taustal ja taevavõlv biljonitest vilkuvatest tulukestest säras. Ookeani häälte eest ei olnud kuhugi pääsu. Kõikjal ja alati oli kuulda, kuidas murdlained pahinal vastu kaljusid veeresid, üle rannaliiva vihisesid ja tagasi merre libisesid.

Mida kauem ma Inagual elasin, seda enam harjusin sellega, et mu päevatöö lõppedes oli murdlainetus kui mitte vaate-, siis vähemalt kuuldeulatuses. Kui džunglites läks talumatult kuumaks ja näis, et seal igasugune elu lakkas; kui sisemaa tasandikud ja kibesoolased lombid lämmatavas kuumuses otsekui tardusid; kui valkjatel luidetel valitses sügav vaikus, mida häiris ainult tuulest aetud liivaterakeste sahin; kui sisalikud pugesid oma urgudesse ja linnud olid kuhugi mujale lennanud, nagu oleksid nad välja surnud — siis tundsin ma mereranda tagasi jõudes suurt kergendust. Siin oli alati elu, liikumist ja jahedust. Mingi tundmatu magnet, võib-olla ehk seesama instinkt, mis meelitab vangi tema kongi trellide juurde, tõmbas mind iga päev tunniks või paariks siia randa. Mu armidega kaetud ja tulisest liivast hõõguvad jalad kandsid mind automaatselt kõigepealt koju, kuhu ma jätsin oma päeva jooksul tehtud märkmed ning kogutud esemed, ja siis randa, et ujuda ja tunnikese soojadel kaljudel puhata ning mõtiskleda. Algul käisin ma siin harva, siis aga ikka tihedamini, ja lõpuks muutus mulle aja veetmine mere ääres harjumuseks.

Säärane harjumus kujunes osalt ka seetõttu, et magevett oli vähe ja pesu tuli paratamatult pesta merevees. Inagua on suur, lame ja kivine saar, mida katab kuiv ning lahtine liiv ja soolane muda. Saarel pole lätteid ega ojakesi ja magevee ainukeseks allikaks on harvad vihmasajud. Kuid isegi vihmavesi muutub maapinnal mõne tunni jooksul soolaseks. Asulas on küll mõned kaevud, kuid vesi on ka neis niivõrd soolane, et seda ei taha suhugi võtta. Inagualased kasutavad enamikus ainult vihmavett, mida nad kivibasseinidesse ja puuvaatidesse koguvad. Mul oli ankrutäis laevalt päästetud head, puhast allikavett. Hoidsin seda maja ees väljas ja kasutasin äärmiselt säästlikult, sest teadsin, et uut magevett on raske enne järgmist vihmasadu asemele saada.

Et magevett säästa, pesin kõik mereveega. Seep ei vahutanud merevees, kuid ma sain pesu siiski päris puhtaks, sest nühkisin ja kolkisin seda hoolega. Kõige täbaram oli pottide ja pannide pesemisega, kuid mitte nii paha, nagu oleks võinud olla, sest mul ei olnud rasva. Daxonid võtsid suurema jao sellest endale, Coleman tassis meie purjekalt kolm kasti plekist rasvatoose kaldale, kuid need kadusid mõistatuslikult kuski Christophe'i laguuni ja Mathewtowni vahel.

Õnneks oli mul õues purjeriide all terve suur virn konserve, millest sai einet valmistada peaaegu vett kasutamata. Kuid konservide söömisel ootas mind alati üllatus, sest ma ei saanud karpide sisu ette kindlaks teha. Merevesi oli etiketid maha uhtnud ja kuigi ma püüdsin sisu karpide kuju ning suuruse põhjal ära määrata, ei õnnestunud mul siiski alati õigesti nende vahel vahet teha. Nii tuli mul kord ühel õhtupoolikul väga ebameeldiva einega leppida. Olin läbi päeva väljas luusinud ja sellepärast koju jõudes näljane nagu hunt. Avasin üksteise järel neli karpi, kuid kõik nad sisaldasid eri sorti ube. See oli järjest juba kolmas päev, kus juhtusin ikka ja jälle oakonserve avama, aga et ma ei tahtnud toitu raisata, siis pidin nad alandlikult alla kugistama. Nii tuli mul kõige imelikumate kombinatsioonidega leppida. Avatud konservid riknesid troopilises kuumuses ruttu ja mul tuli ära süüa kõik, mis lahti võetud. Kõige vastikumad olid vist küll lõhe, kirsikompott ja kõrvitsasalat.

Mul oli isiklikuks kasutamiseks suurepärane ujumisbassein. Muidugi ei olnud see moodne säravast metallist ja peentest glasuuritud kividest bassein, vaid murdlainetuse tagajärjel rannasse tekkinud uhtauk. See oli kuni neli jalga sügav ja sai pidevalt värsket vett juurde pritsmetest, mida murdlained üle kaljude paiskasid. Läbi päeva särav päike soojendas vee basseinis paraja temperatuurini, mis ei olnud liiga soe ega liiga jahe, vaid inimese kehasoojuse kõrgune või pisut jahedam. Suplemine selles looduslikus basseinis oli nii suur nauding, et leidsin alati mõne vabanduse selle kristallselges vees solistamiseks. Basseinis kasutasin ma väga harva seepi, sest see näis ilmselt ärritavat seal elavaid sadu kalakesi. Need kalakesed helkisid kõigis vikerkaarevärvides: neid oli siniseid ja kuldseid, hõbedasi, punaseid ja purpurseid. Leidus isegi mustade ja kollaste triipudega kalakesi, kes olid eriti sõbralikud ja püüdsid

mu paljast selga ning varbaid näksida. Niisama vilkad olid helepruunid, täpselt ümbritsevate kaljude värvi kalakesed, kes tiigis parvekaupa ringi sagisid. Nad liuglesid nagu viirastused basseini põhjas ja looklesid minu jalgade varjus, neid oma uimedega kõditades.

Kui ma esmakordselt selle basseini äärde sattusin, õitses seal parajasti neli imekaunist meriroosi, mis meenutasid kangesti suuri kahvatupunaseid nelke. Tõmbasin nad põhjast üles ja istutasin kõik ühte kokku basseini nurka, kus nad end hästi tundsid ja nagu elav bukett jõudsasti kasvasid. Kuid mu basseinis oli ka üks alatine elanik, kellest tahtsin tingimata lahti saada — suur must sametine merisiilik, kel olid teravad kuue tolli pikkused nõelad. Ka tema kangutasin paigast — kandsin ta teise basseini, kus ta nähtavasti päris hästi kodunes.

Kõige rohkem äratas selles mereäärses kümbluspaigas imestust pidev elanike vahetus. Iga tõusu ja mõõnaga tulid ja kadusid kalad, kuigi mulle jäi täiesti mõistatuseks, kuidas see võimalik oli, sest üle kalju ääre langes tiiki ainult imepeent veetolmu. Kaladega koos sattus basseini ja kadus sealt jälle uskumatult suur sortiment igasuguseid selgrootuid — kummalisi garneele ja krevette, tavalisi ja saagjaid, kelle küljed olid nii heledad ja läbipaistvad, et võis nende siseelundite tegevust ja söödud toitu näha. Esines ka erakkrabisid, kes kandsid seljas samblate ja vetikatega kaetud merekarpe; ei puudunud isegi harjasussid, kes varitsesid pragudes, ja mõnikord võis näha ka poole tosina ümber sõrmkübarasuurusi meduuse. Viimased meenutasid roosakaid lavendlipärgi, mis ujusid, ilma et oleks nende liigutusi näinud, ainult nende kummikud tukslesid kergelt.

Kui tüdisin oma vaikse tiigikese veest, siis võisin selle mõnusused vahetada ookeani karastavate vete vastu, milleks mul tarvitses ainult kümme sammu astuda ja sinna sisse hüpata. Mu basseini juures oli korallkalju kallak sujuv. See moodustas heledatoonilise, kollase samblaga kaetud šelfi, millest paarkümmend jalga allpool lainetas maailma siniseim vesi. Murdlained põrkasid raksatades vastu rannakalju etteulatuvat äärt ja veeresid siis jälle tagasi, paljastades fantastilise kujuga veealuseid kaljusid. Kaldale tagasi ujudes tuli mul siin äärmiselt ettevaatlik olla, sest lained lõid vastu kaljusid tohutu jõuga. Kogu kunst seisis selles, et tuli tabada õiget momenti ja heita

end läheneva murdlaine harjale. See kandis mu samblaga kaetud šelfile, kus klammerdusin kiiresti kalju külge, et laine mind ookeani tagasi ei pühiks.

See oli meeltülendav lõbu, ent mul tuli sellest mõneks ajaks loobuda, sest kord ujus aeglaselt otse minu sibelevate jalgade alt läbi koletu suur, vähemasti kuus jalga pikk roheline mureen[1]. Siin kuski kaljus oli tema urgas, millele ma ujudes liiga lähedale sattusin. Iialgi pole mul elus vastikumat tunnet olnud, kui seda elukat nähes. Mul ei olnud tema lähedusest aimugi, kui äkki just sel hetkel, mil tahtsin šelfile ronida, märkasin silmanurgast tema pikka väänlevat rohelist keha ja stiletikujuliste hammaste rida. Ma viskusin kramplikult kaldale, haarasin kiiresti kaljust kinni ja ronisin välja.

Mureen on üks kiskjalikumaid ja kohutavamaid merekalu, kel on kombeks pimedatesse pragudesse ning urgastesse peitu pugeda ja ettevaatamatuid kalakesi varitseda. Mureenid kuuluvad angerjate sugukonda, ja kuigi nad näivad olevat pikaldase toimega, võivad nad siiski liikuda hämmastavalt kiiresti. Miks see elukas mu küljest tükikest liha ei kiskunud, on vist seletatav sellega, et ma ei paistnud talle eriti maitsev olevat — mu valge ihu äratas temas ainult uudishimu. Kuid see vahejuhtum mureeniga vapustas mind väga ja möödus hulk nädalaid, enne kui mul jälle oli julgust kaljult merre hüpata ning supelda.

Lebades otse vee ligidal kaljurahnu äärel, võisin ma kahe laine vaheajal, mil vesi rahunes, heita pilku rannakaljude veealusele osale. Seal paistis umbes kaheteistkümne jala sügavuses mureeni urgas. Keskpäeval ei olnud seda elukat tavaliselt näha, aga kui õhtupoolik kätte jõudis, ilmus ta urkasuule ja pistis oma pea välja. Otsustasin ta kinni püüda, kui võimalik, ja ümbruskonna temast vabastada. Päästetud varanduse virnast, mis seisis õuel purjeriide all, leidsin veerand tolli paksu manillaköie, mida kasutatakse sootideks. Terasvarvast valmistasin konksu, mille ühe otsa tegin teravaks. Mul ei olnud millegagi konksule kisku teha, kuid lootsin, et kui ma õngenööri hästi pingul hoian, siis ei pääse mureen enam kuhugi.

Samal õhtul ronisin pärast mõõna kõige kaugemale ulatuva kaljurahnu otsa ja vaatasin järele, mis sünnib mureeni uru juures, püüdsin siis basseinist ühe kalakese ja torkasin ta konksu otsa. Lõikasin taskunoaga kalakese

küljed veriseks ja heitsin konksu vette. Mureeni ei olnud kuskil näha, kuid lootsin, et ta varitseb jala või paari kaugusel oma urka suus. Sööt viskles konksu otsas metsikult edasi-tagasi, kuid pisikeste osavate nõksudega õnnestus mul seda täpselt uru suu kohal hoida. Väikesed kalad tormasid peibutava palakese juurde ja sõelusid erutatult selle ümber. Pideva lainetuse tõttu oli raske midagi näha, kuid umbes kümne minuti pärast hakkas paistma pikk inetu roheline pea.

Ma ei ole kunagi varem nii ettevaatlikku tegutsemist näinud. Mu ohvriks määratud elukas nihkus edasi tolli murdosa haaval, loogeldes hiilivalt vetikate vahel. Väikesed kalad hoidsid endid aupaklikus kauguses — nad olid küll saagist huvitatud, kuid ei julgenud läheneda. Mureeni suu avanes hästi aeglaselt ja nähtavale tuli rida sirgeid elevandiluuvalgeid hambaid. Pea nihkus jälle pisut edasi. Tõmbasin kannatamatult õngenööri, nii et sööt peaaegu mureeni koonu riivas. Eluka suuõõs oli puhas ja valge. Tema lõuad sulgusid surnud kala ümber väga ettevaatlikult, ängistava aeglusega. Siis elukas neelatas ja tõmbus kohe tagasi. Sikutasin õngenööri kõigest jõust. Sinine vesi minu all lõi äkki keerlema ja õngenöör jooksis metsiku hooga läbi peo, sünnitades kibedat valu. Heitsin nööri kähku ümber kaljunuki ja jäin ise nööri otsa rippuma. Õngenöör tõmbus pingule nagu teraskeel. See muudkui jooksis, kadudes kaljuveere alla. Sidusin nööri ümber kaljunuki kõvasti kinni ja hakkasin kogu oma saja üheksakümne naelalise keharaskusega vinnama. Aga asjata — nöör ei nihkunud paigast. Koletu kala oli juba oma urgu pugenud ja enese seal kõvasti kinni kiilunud.

Nii ma kiskusin ja sikutasin kümme minutit, siis vajusin jõuetult kivile. Nöör ei nihkunud tolligi paigast, kuid ka mureen ei saanud sügavamale oma urgu pugeda. Olime mõlemad löödud. Jooksin siis kiiresti koju, võtsin kaasa väikese ploki ning tali, mis taglasest olid järele jäänud, ja ruttasin randa tagasi. Õngenöör oli endiselt kõvasti pingul. Valmistasin nii kiiresti kui suutsin sideköie sellest nööri otsast, mis oli otse vee lähedal, kuna tali teise otsa kinnitasin sama kaljumügara külge, mis hoidis õngenööri. Seepeale asusin uuesti sikutama, kuid ei mingit tulemust. Tali andis mulle mitme mehe jõu, kuid ma ei suutnud mureeni tema koopast ikkagi välja tõmmata. Kuidas see

võimalik oli, et ma tema kõri välja ei rebinud, seda ei suutnud ma mõista. Siis tõmbasin tali jälle pingule, kinnitasin sideköie vaba otsa korallinuki külge ja vajusin kogu oma keharaskusega õngenöörile. Nüüd näis ta pisut nihkuvat. Aga see oli ka kõik. Jooksin jälle koju, võtsin kaasa veel ühe köiejupi, mille kinnitasin üht otsa pidi selle koha külge, kust ma tõmbasin, ja viisin teise otsa ringi ümber ühe teise kaljunuki. See võimaldas mul iga võidetud tolli kindlustada. Toll tolli järel sikutasin mureeni tema urkast välja. Pööraselt vingerdades avaldas ta visa vastupanu. Ta suutis isegi veel kord pisut taanduda, kuid siis äkki ütles ta jõud üles. Meeletus vihas ja valus viskus ta murdlaineisse ning tormas õngenööri kallale. Järsu nõksakuga tõmbasin ta samblasele šelfile ja vabastasin tali, et seda elukat veest kaugemale tirida.

Kuid ma ei arvestanud lämbuva mureeni meeleheitlikku viha. Laksuvalt viseldes sööstis ta üle vetikatega kaetud kaljupinna minu poole. Hüppasin kõrvale, jätsin õngenööri sinnapaika ja ronisin kõrgemale kalju otsa. Ta laksutas vihaselt hambaid; sellest tekkiv plagin meenutas mulle kastanjette. Tema suust nirises verd. Ma teadsin, et tarvitses tal ainult korra oma hammastega mind napsata, kui mul oleks tekkinud mädanev haav, mille paranemine oleks nõudnud kuid. Samuti teadsin, et võib olla väga eluohtlik, kui mureeni purustatud kõrist tilkuv veri satub lahtisele haavale, sest paljude angerjate veri on äärmiselt mürgine, ja mõnest kuupsentimeetrist on küllalt, et esile kutsuda niisama piinarikast surma, nagu see järgneb latsutaja mao hammustusele. Mäletan hästi üht laboratooriumis tehtud katset, mida ma pealt nägin: ühele küülikule süstiti tavalise angerja verest saadud ainet, nõndanimetatud ihtüotoksiini. Vaene jänku suri hirmsates krampides. Peale selle olen ma näinud kalurite paistetanud ja haavadega kaetud käsi: nad lõikavad krabidele söödaks angerjaid tükkideks, seejuures aga satub mürk nende käenaha pragudesse.

Vahepeal libises elukas vette ja püüdis põgeneda. Haarasin kohe õngenöörist kinni ja tõmbasin ta kõrgele rannale murdlainete piirkonnast välja. Seal jäi ta õhku ahmides ja sabaga pekseldes lamama. Võttis tükk aega, enne kui ta kärvas. Alles nelja tunni pärast julgesin teda lähemalt vaadata. Arvasin, et ta on surnud, ja torkasin teda mitu korda kepiga, kuid iga kord pööras ta enese äkki

ümber ja lõi hambad puusse. Ühe ligi tollijämeduse kepi jahvatas ta oma hammaste vahel peeneks.

Konks oli sügavale makku tunginud ja tuli noaga välja lõigata. Mureeni nahk oli paks nagu tald, täiesti soomusteta ja paksu limakorraga kaetud. Lohistasin teda mööda kive, mille tagajärjel limakiht maha tuli ja selle alt helesinine välisnahk nähtavale ilmus. Lima oli särav ja läbipaistev. Sinise naha ja kollase lima kombinatsiooni tõttu paistis elukas rohelisena. Üldiselt oli see väga vastik elajas: tema silmad olid väikesed ning tigedad, julm kiskjalikkus ilmnes tema kitsa ja inetu pea igas joones. Kui ta oli surnud, lõikasin ta pooleks ja virutasin mõlemad tükid merre. Peletise kõhust leidsin kala ja krabi jäänuseid.

Seiklus mureeniga oli siiski ainult vahepala, tõsi küll, hästi meeldejääv vahepala. Murdlainetuse ja rannakaljude tõeline ilu ei ilmnenud mitte korraga ega ühe õhtu jooksul. Sellesse ilusse tuli tungida järk-järgult, vähehaaval, nagu mõnesse Wagneri või Beethoveni keerulisse passaaži, mis korduval kuulamisel muutub mõistetavamaks ja kaunimaks. Kui välja arvata murdlainete majesteetlik kohin, siis näis kaljune rand esimesel pilgul täiesti elutu. Kuid varsti taipasin, et see kahekümne jala laiune maariba rannakaljude kõrge seina ja merepinna vahel on äärmiselt keeruka elu areeniks.

Oma mereäärset supelbasseini kasutasin kaheks otstarbeks. Kõigepealt vajasin seda suplemiseks ja puhkamiseks. Kuid see oli ka koht, kus võisin end vette peita ja vaikselt jälgida neid paljusid loomi, kes selles murdlainete piirkonnas elutsesid. Vähesed kaljusel rannal viibivad loomad ja linnud oskasid minu veest väljaulatuvat pead inimolevuse peaks pidada ja seepärast ei teatud mind ka milleski pahas kahtlustada. Kui ma vette laskusin, võisin elu jälgida nii-ütelda käegakatsutavast kaugusest, teo perspektiivist, sest minu basseini äär oli ülespaiskuvate murdlainete tuiskava harjaga just ühel joonel. Kui ma silmini vette lasksin ja enese ühele küljele kallutasin nagu mingi kohmakas lamantiin[2], olin rannakarpidega ja merianemoonidega samal vertikaaltasapinnal, pisut kõrgemal kaladest ja pisut allpool seda pinda, kus grapsuskrabid[3] vilkalt sagisid. Hõljudes maa ja vee vahel oli mul vaba vaade mõlemale, ilma et ma ise oleksin ühesse või teise kuulunud. Tarvitses mul ainult oma pilgu suunda

muuta ja ma võisin näha kas hämarate vete sügavust või nobedasti liikuvaid pilvi taevas.

Teaduslikud avastused sõltuvad suurel määral meie vaatepunktist. Olen sageli mööda tänavat jalutanud, ilma et oleks selle olemasolu märganud. Üks ja sama tänav, vaadelduna kolmekümnekorruselise maja aknast ja sõidutee keskel asuvast kanalisatsiooniaugust, on kaks täiesti erinevat, omaette maailma. Esimesel juhul paistaks inimene kübemekesena sagivate putukate parves, teisel juhul aga taeva poole kerkiva hiiglasliku koletisena. Pilvelõhkuja aknast paistab inimene putukana keset sagivate putukate parve, kanalisatsiooniaugust vaadatuna aga näib ta oma koguga täitvat terve tänava, kus ta kõnnib. Minu positsioon basseinis vee all seadis mu kanalisatsiooniauku pugenud inimese olukorda ja võimaldas mul kõiki vaadeldavaid loomi täiesti uues valguses näha. Alles siis, kui ma kelleltki enesele küsiksin, laenaksin või varastaksin lennuki, sellega tuhande jala kõrgusele tõuseksin ja alla Inagua murdlainete piirkonda vahiksin, jah siis ma tunneksin, et nüüd algab kõige selle päevavalgele toomine, mida see saar eneses peidab.

Tahtsin teada, kas teod ja muud gastropoodid värvi tajuvad. Seadnud enda teo perspektiivi, sattusin keskkonda, kus domineerivat osa etendasid just toredad värvivarjundid. Mind ümbritses siin kummaline kollane maailm, kus kahvatulillade ja tuhmsiniste koridoride vahele olid laotatud suured purpursed vaibad. Van Dyke'i oranžide ning soepruunide drapeeringute taustal kerkisid siin uhkelt smaragdrohelised sillerdavate roosade täppidega tornid. Kõige selle taga avanes lai tõusev indigosinine horisont ja edasi asuurne ruum, mis imelikul kombel ei püsinud hetkegi rahul, vaid liikus ja kerkis selge sinise taeva poole; ülal kõrguses muutus sama ruum kiiresti kahvaturoheliseks, siis ergavalt kuldseks ning see omakorda puhtaks, pimestavalt säravaks valgeks, mille äärt palistas vikerkaarevärviliselt helkiv halo. Seejärel taandus horisont ja kogu see maailm värvus jälle kollaseks, milles vaheldumisi leidus suuri taevassiniseid jooni ja vilkuvat kuninglikku purpurit. Ja kõik see oli üle külvatud kevadise roheluse laikudega, safrankollaste saarekestega ja tihedate kollakaspruunide varjudega.

Kogu see maailm kubises vulkaanidest, mis olid niisama rangelt koonilised nagu Fudžijama, ja iga vulkaani tipus

oli kraater. Kuid oma värvuselt olid need vulkaanid Fudžijamast täiesti erinevad: nad olid kahvaturohelised ja suurte punakasroosakate laikudega. Nende külgedel vulisesid ojakesed üle tohutute nõelapatjade, mis olid üleni teravaid nõelu täis. Grotesksed padjad ise olid nii eredalt purpursed, et paistsid peaaegu mustadena, patjade õhukesed kandid aga sätendasid sarlakpunastes ja õrnades lavendellillades värvitoonides. Nõeltel olid imepeened graveeritud mustrid nagu damaskuse terasest mõõgateradel ja iga nõelaots oli hirmsa konksuga varustatud. Peale selle oli siin rohkesti tanke, mille soomusplaadid olid niiviisi ridamisi, et katsid ühenduskohti. Kõiki soomusplaatide ridu sidus maani ulatuv paindlik riba. See riba ise oli üleni igasuguste kalliskividega kaetud — seal oli smaragde, safiire, granaatkive, ametüste, berülli- ja tsirkoonikristalle. Kõik kalliskivid, eriti aga smaragdid ja granaatkivid, olid paigutatud laineliselt, mille tõttu tekkis mulje, et midagi oli teadlikult, kuid siiski ebaõnnestunult maskeeritud.

Miski ei olnud selles maailmas oma õigel kohal, kõik proportsioonid olid segi. Vulkaanid olid tohutute nõelapatjade kõrval päris kääbused. Tankid olid peaaegu niisama suured nagu smaragdtornid ja sarlakpunased tapeedid olid mitu aakrit laiad. Aga kui ma tõstsin pea ja muutsin oma silmade fookust, muutusid kohe kõik proportsioonid jälle normaalseiks. Kollane maailm muundus jälle kergelt vetikatega kaetud nõlvakuks, sarlakpunased tapeedid — koorikuga kaetud käsnadeks[4], suured vulkaanid — liudkodalasteks, kalliskividega tikitud tank osutus molluskiks — mardiklimulaseks, koletislik nõelapadi oli lihtsalt purpurne okkaline merisiilik ja hõljuv horisont ei olnud midagi muud kui ainult läheneva murdlaine hari.

Võti kogu selle pildi lahtimõistatamiseks oli tank. Selles maailmas käis pidev sõda ja lakkamatu võitlus, kus ellu jäid ainult need olendid, kel oli tugev soomus, kõva lubikest, terasteravad okkad või muu relvastus.

Mitte kuskil looduses ei ole võitlus olemasolu eest nii metsik kui just mererannal. Tõusude ja mõõnade ala on äärmiselt ebastabiilne paikkond, kus pidevalt vaheldub maa ja vee režiim, külm ja suur kuumus, purustavad lained ja mürisev vetemöll. Ainult kõige tugevamad peavad siin vastu. Kuid just sellel tõusu ja mõõna eikellegimaal toimusid kõige suurema tähtsusega sündmused meie planeedi ajaloos. Nende kõrval kahvatuvad ja tunduvad

tühistena Caesari, Aleksander Suure ja Napoleoni teod. Suurte vallutajate võitude arvestatavad tagajärjed on mõjusad parimal juhul ainult mõned sajandid, kuid siis nende mõju väheneb, kahvatub ja kaob minevikku. Seda aga ei saa väita tõusu ja mõõna maaribal toimunud sündmuste kohta, sest siin tekkis terve hulk elusolendeid, kes just tänu sellel maaribal eluvõitluses saavutatud edule suutsid tohutuid uusi maa-alasid vallutada.

On olemas loodusseadus, mille üksikasjade suhtes on küll veel lahkarvamusi, kuid mis teadlaste poolt on siiski üldiselt tunnustatud. See loodusseadus väidab, et olendid, kes elavad pidevalt muutuvates tingimustes ja ebastabiilses keskkonnas, kalduvad paremini kohanema ja füüsiliselt muutuma kui nood organismid, kes elavad püsivates ja kindlustatud tingimustes. Võtame näiteks kas või krinoidid ehk meriliiliad[5], need vanimad mereasukad, kes elavad ookeanisügavuste vaikuses ning rahus, kus üks aastakümme ei erine mitte millegi poolest eelmisest. Nad on tänapäeval peaaegu samasugused, nagu nad olid miljoneid aastaid tagasi, sest nende elutingimused on täpselt samad, nagu need olid tol kaugel ajastul, mil nad saavutasid oma arenemises optimumi. Meriliiliatel ei olnud muutumiseks mingit vajadust. Teiselt poolt aga arenes amfiib, see inimese kauge eelkäija, hiiglasuurest mageveekalast. (Selliseid kalu on leitud kuivanud devoni soodest.) Kuskil ei esine nii mitmekesiseid, raskeid ja muutuvaid elutingimusi kui just meretõusude ja -mõõnade piirkonnas. Sellepärast pole ka sugugi üllatav, et paljud mereasukad muutusid sellesse piirkonda sattudes maismaaloomadeks.

Et mõista, millist rahutut elu tuli elada noil murdlainetuse piirkonna asukail ja milliseid imetlemisväärselt mitmekesiseid võtteid nad kasutasid võitluses oma peavaenlase — murdlainetuse vastu, selleks tarvitses mul ainult oma basseinis sooja vette sukelduda. Päevast päeva veeresid tohutud veevallid vastu kaljusid, lendasid kõrgele üles ja kukkusid mürisedes tagasi. Mere möll ei lakanud siin hetkekski ja õhk kajas sellest mürinast. Tormi ajal heitis meri hiiglasuuri, tonne kaaluvaid korallija liivakivikamakaid rannakaljude kõrgele äärele kuhja, kus nad moodustasid nagu mingi pika kaitsevalli. Mõned neist kamakaist olid jalapaksused ja ümbermõõdult mitu jardi. Kuid ookeani lained pildusid neid nagu puuhalge

üles kolmekümne jala kõrgusele. Siinsamas otse mu silme all asus õrnade hüdraliste koloonia. Need olid väikesed lilletaolised loomakesed, kelle kombitsad olid nii läbipaistvad, nagu oleks tegemist ainult mingi illusiooniga. Nende kõrval rippusid pikkade niitidena vetikad, mis nägid välja nagu kõige peenem kastiilia pits ja olid omavahel tihedasti läbi põimunud. Puudutamisel lagunesid nad kohe. Kuidas suutsid nad vastu panna murdlainetele, mis neile iga mõne sekundi järel hiiglaraskusega peale langesid? Nad jäid ellu lihtsalt seetõttu, et nad andsid järele, et nad alati õõtsusid liikuva vee suunas kaasa, avaldades paljalt passiivset vastupanu, mille loodus leiutas juba aastatuhandeid enne Mahatma Gandhit. Ja selle ees on lained jõuetud.

Kui tahame inimeste eluviise kirjeldada, siis jaotame nad kas kastidesse või rühmadesse. Meie seas on liberaale ja konservatiive, dogmaatikuid ja vabamõtlejaid, sõltumatuid ja range korra pooldajaid. Isegi kõike orjalikult heaks kiitjad võivad elada meie paadunud individualistide ühiskonnas. See tõde ei kehti mitte vähemal määral murdlainetuse piirkonnas elavate loomade suhtes. Merianemoonid ja pitsilised vetikad kuuluvad kõike heaks kiitjate hulka. Nad säilivad selle tõttu, et kõrgemate jõududega kokku puutudes on nad alati nendega päri. Sest vastupanu avaldamine või vaidlus oleks mõttetu. Mardiklimulased, liudkodalased ja gastropoodid kuuluvad dogmaatikute kilda: elu muutub ja tormitseb nende ümber, kuid nemad ei suvatse seda tähele panna ega nihku tolligi paigast. Pugenud läbitungimatusse soomusrüüsse, ümberringi luine või kõva lubjast sein, nii istuvad nad liikumatult paigal. Ei lainete surve, ei päikese kuumus ega vaenlase rünnak ei suuda neid panna kas või kriipsugi võrra oma eluviise muutma. Et mu võrdlus on igati õige, selles veendusin ma ühel päeval, mil korjasin suure hulga liudkodalasi, osalt murdlainete piirkonnast, osalt väljaspoolt. Ma avastasin, et kõige paksema kestaga olid need isendid, kes elasid kõige metsikumas lainetuses. Kui väga sarnased on need molluskid meie puupeadega: mida enam maailm muutub, seda kõvemaks läheb nende kest.

Purpursed rannakarbid[6], kes kasvavad suurte tihedate kobaratena, kasutavad murdlainetuses ainult neile omaseid vastupanuvahendeid. Kummalisel keemilisel viisil hangivad nad mereveest erilist ainet, millest koovad endale pikki siidjaid kõisi ja kasutavad neid varptrossi-

dena, mis siis heidetakse igas suunas laiali ja kinnitatakse tugevasti kaljude külge. Selliste väljavisatud trosside hulk on võrdeline molluskite asukoha ohtlikkusega. Sääraseid ankrukette nimetatakse büssusteks. Samast ainest valmistati jäika, kuid siidjat riiet, millest Euroopas õmmeldi keskajal daamidele uhkeid pidukleite. Need karpvähilised olid nii ebatavalised, et mul tegi tükk aega raskusi, millise inimeste kategooriaga neid võrrelda. Ent siis ma taipasin, et nad meenutavad väheliikuvaid, kuid mõistlikke inimesi, kes on huvitatud eeskätt elukindlustuspoliisidest ja obligatsioonidest, mille kuldäärisega kupongid annavad neile vähest intressi. Ka nemad heidavad tuulepoolsest küljest ankru elumerre, et end sel teel heitliku saatuse vastu kaitsta. Ja kui murdlainetus need karpvähilised äkki lahti kisub, siis hukkuvad nad eespool nimetatud inimeste kombel mitte üksikult, vaid alati massiliselt — nende molluskite keerukad büssusniidid katkevad lainete survel kõik ühekorraga ja molluskid vajuvad merepõhja, kus nad langevad näljastele kaladele söödaks.

Täielikud vastandid neile olid grapsuskrabid. Neid elutses minu supeltiigi ümber tosinate kaupa. Nende hulgas võis näha väikseid poole tolli laiusi olendeid kui ka massiivseid eksemplare, kelle sõrgade vahe oli oma kaheksa tolli. Krabid kandsid täpselt rannakaljude värvi pruuni rüüd, mis oli laineliste triipude ja ruuduliste laigukestega üleni kaetud. Nii meenutasid nad mulle noormehi, kes hipodroomil hankisid tasu eest teateid võiduajamisest osavõtvate hobuste kohta. Ka nemad kandsid ruudulist rõivastust nagu krabid ja püüdsid oma saaki jooksu pealt. Nende krabide elu on hoogne ning vilgas ja vaba, üks alatine, ainult lühikeste peatustega sibamine siia-sinna mööda randa kahe murdlaine vaheajal. Ma pole iialgi näinud nii närvilisi olendeid kui grapsuskrabid. Ainult kui ma täiesti liikumatult lamasin, söandasid nad mulle päris juurde tulla. Siis vaatasid nad mind pingsalt oma kiiskavate, mustade, varte külge kinnitatud silmadega, valvates kartlikult iga mu vähematki liigutust. Nad lähenesid mulle ettevaatlikult küljetsi, jooksid äkki mõne jala võrra tagasi ja liikusid siis jälle tollhaaval minu poole.

Kord lasksin ma kümmekonnal krabil ümber oma tiigi koguneda. Nad sööstsid kohe mingisuguste mikroskoopiliste maiuspalade kallale, mida nad oma sõrgadega väga

elegantselt suhu tõstsid. Muide, nende krabide suu ei liikunud mitte üles-alla, vaid horisontaalselt külgedele. Järsku ma tõstsin pea ja kogu kalju lõi otsekohe kiiresti põgenevaist loomakestest kihama. Nad lidusid nii väledalt, et nende jalgu oli vaevalt näha; mõned krabid, kes sattusid ookeani kohal rippuvale kaljule, kukutasid enese ülepeakaela alla ja langesid läheneva murdlaine müriseva sse keerisesse. Ei mingit kõhklemist ega arvestamist, mis neid all ootab, sest neid juhtis ainult põgenemistung.

Oma tubli kakskümmend minutit ei olnud kaljudel mingit elumärki. Siis hakkasid nad ettevaatlikult kaljupragude vahelt uuesti välja ronima. Need, kes olid enese otse vahutavasse lainesse kukutanud, ronisid küljetsi jälle maa peale; nad tilkusid küll veest, kuid olid vigastamata. Nad pidasid veejõule vastu selle tõttu, et haarasid kõvasti oma teravate sõrgadega kaljukonarustest kinni ja surusid end tihedasti vastu kaljut, mille tõttu vesi ei pääsenud neid alt üles kergitama ning ära uhtma. Et krabide silmad asetsevad pikkade varte otsas, siis nende nägemissektor ulatub peaaegu 360 kraadini ja seepärast ei saa lained neid iial ootamatult tabada. Täpselt sel hetkel, mil vesi peale veereb, tõmbuvad krabid lamedaks ja ootavad, kuni vesi tagasi voolab; siis tõusevad nad uuesti ja liiguvad kuni järgmise laine tulekuni edasi. Grapsuskrabide elutsoon piirneb ühelt poolt rannakaljude tippudega ja teiselt poolt — müriseva te murdlainetega. Kuskil mujal meie saarel neid ei esinenud. Siin nad paarisid ja munesid, leidsid endale toitu, elasid alati oma vaenlaste suhtes valvel olles ja surid.

Grapsuskrabid kui murdlainetuse piirkonna orgaanilise elu kõige tüüpilisemad esindajad on elavaks näiteks, kuidas viljatu ja paljas maa kunagi roomavate loomadega asustati. Kui liudkodalased, merianemoonid ja merisiilikud on veel alles ookeaniga täiesti seotud ja hävinevad mõõnaajal armetult palavusest ning kuivusest, siis grapsuskrabid võivad juba tundide kaupa ilma veeta olla ja kuival maal elada. Täpsemalt öeldes on need krabid maismaaloomadeks muutuvad mereloomad. Nende elu piirdub küll kahekümne jala laiuse veeäärse rannaribaga, kuid maismaaloomadeks muutumise protsessis on nad hoopis kaugemale arenenud kui ükski nende hõimlane. Neid hoiab soolase ookeanivee ääres ainult asjaolu, et nende lõpuste anatoomiline ümberkujunemine õhku hingavateks

kopsudeks pole veel lõpule jõudnud. Laboratoorsed katsed näitavad, et need krabid võivad elada veel mitu tundi kuivas õhus pärast seda, kui neil lõpused on täielikult välja lõigatud. Selline operatsioon tapaks kohe iga tavalise merekrabi.

Sadajalgsed on tuntud selle poolest, et neil on hämmastavalt palju jalgu. Kuid võrreldes merisiilikutega jäävad nad oma jäsemete arenemise poolest kaugele maha. Merisiilikuil on mereelus sama koht mis okassigadel kuival maal. Ainult terassõrmedega inimene võiks merisiilikut oma pihku võtta, sest kogu tema keha katavad pikad, teravad nõelad, mis on keha külge kinnitatud väga kavalasti konstrueeritud kõbrukeste abil. Sääraseid merisiilikuid elas suurel hulgal minu basseini läheduses ja kogu kaljusel rannikul, mis nende tõttu nägi välja, nagu oleks ta tohutute väärtakjatega kaetud. Niisugusele merisiilikule peale astuda oli väga valurikas ja isegi ohtlik, sest nende nõelad on sageli äärmiselt mürgised: need on kaetud pisikuist kubiseva limaga, mis võib tekitada raskesti paranevaid mädanevaid haavu. Pahatihti on nõelad ise kisulised ja nii rabedad, et ihusse sattudes kergesti murduvad. Kord sattus üks selline nõel mulle jalga ega andnud enne rahu, kui olin ta skalpelliga välja lõiganud. Ja isegi siis, kui see oli tehtud, paranes haav alles nädala pärast.

Selle teravate nõeltega looma allkeha on sõna otseses mõttes üleni jalakesi täis. Need tillukesed jalad meenutavad iminapakesi, mis asetsevad radiaalselt sümmeetriliste ridadena keset keha asuva suuava ümber. Need jalakesed töötavad ühtlases tõmblevas lainelises rütmis ja nõnda liiguvad merisiilikud aeglaselt paigast paika. Sellistel torujatel jalakestel on suur kokkutõmbe- ning väljasirutamisvõime ja olgu pind, millele merisiilik laskub, kuitahes konarik, alati kinnitub ta kogu oma kehaga tugevasti selle külge. Selle tõttu ei karda merisiilik murdlainetust: ta on kalju küljes kõvasti kinni ja lainete möll ei tähenda talle midagi.

Merisiilikuid peetakse arenematuteks automaatideks, rumalateks olenditeks, kel pole mõistuse raasugi. See on tõesti nii, sest neil puudub aju. Tema närvisüsteem piirdub ganglionidega, üksikute närvisõlmedega, mis asuvad ringikujuliselt tema kerajas kehas. Merisiilik funktsioneerib seetõttu, et ärritused antakse närvisõlmedele edasi tema lii-

kuvate kehaosade kaudu. Üks liikuv kehaosa paneb funktsioneerima teise; looma juhib tema enda aktiivsus. Ajuga ja ajuta looma, näiteks koera ja merisiiliku kogu oluline erinevus seisab selles, et koer liigutab jalgu, kuna merisiiliku juures panevad jalad looma liikuma. Olgu sellega kuidas on, kuid ma olen tahtmatult sunnitud imetlema, kuidas need liikuvad takjad on keset mässavaid loodusjõude endale kindla koha elus kätte võidelnud.

Loom, kes võib elada möllavate murdlainete maailmas, juhtides korraga oma sadu jalgu, olgu tal aju või mitte, pole kaugeltki arenematu. On ju meie seas rohkesti inimesi, kes ei taha isegi oma kahe jala juhtimisega kuidagi toime tulla.

Kui toredad loomad need merisiilikud on, seda ei teadnud ma aimatagi enne, kui olin neid pikemat aega oma imelisest supelbasseinist jälginud. Üks asi, mis minus alati imestust äratas, oli nende keha laitmatu välimus. Murdlained kannavad vahetevahel kokku terved virnad juurtega väljakistud adrusid ja suured kuhjad jämedaid kruusa- ning liivateri. Selle tõttu jätavad kõik teised loomad, sellised nagu näiteks teod, rannakarbid ja mardiklimulased, oma välimuselt kuidagi kulunud mulje. Tihtipeale on nad parasiitidega, vääneljalalistega kaetud. Aga merisiilikud on alati täiesti puhtad — nende pigimustal kasukal pole ühtki liivatera, ainustki adrukübet ega parasiiti. See on seda hämmastavam, et nende nõeltele peaks just igasugune praht kergesti külge jääma. Kuid asi on selles, et merisiilikutel on terve kaval süsteem, kuidas end puhas hoida. Kui liivatera või muu mustuseraasuke satub nõelte vahele, siis see kõrvaldatakse kohe pisikeste haagikeste või näpitsate abil, mis on varustatud kolmekordsete sulguritega, sellistega, nagu need leiduvad mõnel ekskavaatoril. Sulgurid on kinnitatud nahaga kaetud paindliku lihasvarvakese külge, mis toimetab prahitükikese järgmistele näpitsatele edasi. Selline menetlus kestab, kuni prahiraasuke jõuab lõpuks torujate jalakeste juurde, milliseid merisiilikul on ka selja piirkonnas, ja need toimetavad häiriva prahiraasukese vette tagasi.

Väikeste parasiitidega, kes juhtuvad nõeltebarjäärist läbi lipsama, käitub merisiilik hoopis karmimalt. Niipea kui mõni parasiit puudutab merisiiliku nahka, hakkavad kõik näpitsakesed otsekohe tegutsema, avanema ja sulguma, kuni mõni neist tabab parasiidi. Näpits võtab para-

siidi tugevasti oma haardesse, ja kui parasiit avaldab vastupanu, tulevad ka teised näpitsad appi. Hulk väikseid pihikesi hoiavad lõksulangenu kinni ja alles siis, kui parasiit on surnud, pääseb ta nende haardest. Seejärel toimetatakse laip näpitsate ja jalakeste abil järk-järgult merisiiliku suhu ja süüakse ära.

Eluvõitluses kasutavad merisiilikud peale oma mitmesaja toruja jalakese ka teisi vahendeid. Paljud merisiilikud elavad kaljuõõntes. Sissekäik sellisesse õõnde on tavaliselt merisiiliku kehast väiksem. Õõntes elavaid merisiilikuid ei ähvarda peaaegu mingi hädaoht, sest neile ei saa mitte ühestki küljest läheneda, välja arvatud eest, aga õõne suud kaitsevad looma enese nõelad. Kuid säärase julgeoleku eest tuleb neil siiski kallist hinda maksta, sest nad on lootusetud vangid. Oma elukoidikul valisid nad endale sobiva paigakese pehmes korallrifis ja, eritades mingisugust kanget sööbivat vedelikku, uuristasid endale sellesse süvendi. Niisugusest urust ei suutnud neid ükski ookeanilaine välja uhta. Kuid loomad kasvasid ja neil tuli paratamatult oma urgu laiendada. Merisiiliku poolt eritatav hape ning ookeanilained õõnestasid korallseina ja urg muutus avaramaks, kuid koopasuu jäi ikka niisama väikeseks. Kas pole nii ka inimestega: mõni püüab kogu eluaeg end võimalikult mugavasti sisse seada, kuni ta lõpuks peab veenduma, et on lootusetult mässitud oma töö tulemuste ja harjumuste võrku. Minu supelbasseini ümber oli kümneid selliseid koopakesi, kus merisiilikud vangidena elutsesid. Nad olid niisama hea tervise juures ning prisked nagu nende suguvennad, kes elasid vabaduses. Muidugi, vabad isendid leidsid endale rohkem merevetikaid, millest nad toitusid ja mida nad oma naljakate viienurgaliste lõugadega peeneks jahvatasid, kuna vangid pidid leppima sellega, mida neile lained aeg-ajalt tõid; selle tõttu on viimaste koopad seestpoolt täiesti puhtad, seal ei leidu midagi söödavat.

Merisiilikud pole ainukesed murdlainetuse piirkonna asukad, kes oskavad kalju sisse koobast uuristada ja niiviisi võimsate lainete vastu kaitset leida. Seistes oma basseinis, küünitasin enese veidi üle kaljuserva alla udukergesse pritsmete pilve, mis seisis mässavate lainete kohal. Vaatasin kaljut mere poolt küljest ja nägin, et selles oli lugematu hulk pisikesi augukesi.

Niisuguseid augukesi avastasin ma ka paljude gastro-

poodide kodades, mis ma siit lähedusest leidsin. Pealiskaudselt vaadates jäi mulje, et neis augukestes pole mingit elu, kuid anatoomilise nõela abil võis neist raasukeste kaupa välja urgitseda pruuni ollust, mis põhjalikumal uurimisel osutus käsnade elavaks koeks. Need käsnad uuristavad nagu merisiilikud endale happe abil kaljusse augu. Mõned augukesed on oma kujult nii korrapärased, nagu oleksid nad puuriga lastud.

Nende puuraugukeste saladus selgus mulle lõplikult alles siis, kui tõin koju ühe korallitüki, mis sisaldas rohkesti selliseid lohukestes elavaid käsnakesi, ja uurisin mikroskoobi all nende struktuuri. Sellise käsna sees, mille läbimõõt oli vaevalt veerand tolli, elutses mingisuguse koorikloom a vastne. Paljud väga noored koorikloomad erinevad niivõrd täiskasvanuist, et ma ei suutnud neid täpselt ära määrata. Selle koorikloom a vastne oli pikergune ning nurgeline ja ilmselt tegi ta oma varasemad arenemisastmed läbi käsna urbses kehas, kus ta suuremaks kasvas ja jõudu kogus, et siis väljuda ja metsikus ning ohtlikus murdlainetuses võitlust alustada. Oleksin selle eest palju andnud, kui mul oleks õnnestunud tema elukäiku tundma õppida, näha, kuidas ta oma munakesest väljub, ja teada saada, kuidas ta oma pimedasse elupaika puurkäsna kehasse ujub.

Mõned murdlainetuse piirkonna asukad, näiteks mardiklimulased, muutuvad eduka eluvõitluse huvides nagu mingiks kleepuvaks plaastriks ja on nii tugevasti kivi küljes kinni, et neid õnnestub ainult peitliga lahti saada, mõned neist, nagu näiteks puurkäsnad, poevad aukudesse või pragudesse varju; kolmandad, näiteks grapsuskrabid, jooksevad vilkalt ringi, neljandad, nagu teod ja gastropoodid, kükitavad oma paksudes lubimajakestes, merianemoonid aga säilivad loodusjõudude möllus oma erakordse paindlikkuse tõttu.

Rannakaljudel leidsin ma paljudes kohtades mitut liiki merianemoone. Kõige sagedamini esines suuri roosasid merianemoone. Need sarnanesid eksemplaridega, mis ma oma basseinis ümber istutasin, et neid puruksmuljumise eest hoida, kuid leidus ka väiksemaid õrnu pruunikaid merianemoone, kes elasid suurtes rühmades kaljuäärtel. Viimased olid oma kujult nii kaunid, läbipaistvad ja haprad, et tundusid peaaegu ebareaalsetena. Nende silindrikujulised kehad ja kombitsad olid pehmelt hiir-

hallid, peaaegu neutraalsed oma värvuselt, kuid päikese kullases valguses, mis langes nende läbipaistvale koele, olid nad imeilusad. Suured roosad merianemoonid olid oma välimuselt liiga eredad ja silmatorkavad, kuid nonde väiksemate merianemoonide ühetoonilisuses oli armsust.

Merianemoonid kuuluvad selliste elusolendite rühma, kes oma eluvõitluses toetuvad passiivsele vastupanule. Vee igal liigutusel hõljuvad nende pikad kiulised kombitsad värisedes ja keereldes edasi-tagasi. Nende kehad on äärmiselt elastsed ja ehituselt nii täiuslikud, et ühelgi hetkel nad ei kaota oma graatsilist hoiakut. Nad on täiusliku graatsia kehastused.

Kui ma esmakordselt merianemoonide vastu huvi tundsin, valitses rannikul tõus ja nad olid üleni vees. Kui ma neid jälle tulin vaatama, oli vesi juba mitu jalga alanenud ja merianemoonid lamasid abitult kuival. Nad olid täielikult oma kuju kaotanud, neist olid järele jäänud ainult väikesed tumedad lihavad kettakesed, mis olid viis korda väiksemad nende keha loomulikust suurusest. Puudutamisel tundusid nad tihked ja elastsed. Oli lihtsalt uskumatu, et need kaunid olendid muutusid mõne tunni jooksul vormituks massiks. Tegin ühele merianemoonile noaga lõike, ta läks lõhki ja temast valgus välja paks vedelik. Siis vaatasin neid jälle mõne aja pärast: nad olid veelgi enam kokku tõmbunud. Kõrvetas tuline päike ja näis, et neis ei ole enam mingit elumärki.

Kui kell neli päeval tõus uuesti algas, muutusid nad kõik jälle õitsvaks, niisama õrnaks ja kauniks nagu enne. See oli tõesti ime: merianemoonid, need ookeani sünnitised, olid kuus tundi õhu käes ja kõrvetava päikese all, tingimustes, mis olid neile täiesti võimatud, ja ometi ei olnud neil kõige vähematki viga. Näis, et nad olid täiesti tundetud ja ainult selle tõttu võimelised sääraseid temperatuuri ning niiskuse äärmusi taluma. Ma sirutasin käe välja ja puudutasin üht ettevaatlikult. Silmapilkselt sulgus merianemooni suu, graatsilised kombitsad tõmbusid kokku ja kadusid: merianemoon muutus jälle vormituks tumedaks lihatombukeseks. Asi hakkas mind huvitama. Ma laksin ta lahti ja ronisin oma basseini, et teda jälgida. Möödus hulk aega, kuid merianemoon ei liigutanud end. Kui mu kannatus oli lõppemas, hakkas ta äkki tukslema ja võbisema. Pikkamisi avanes merianemooni «peake» ja tuli nähtavale selle radiaalne sümmeetriline pind; loomakese

värvus muutus märgatavalt heledamaks, tema lõtvunud koed lasksid valgust läbi ja üksteise järel kerkisid kombitsad. Ma nägin nagu läbi ajaluubi filmi, mis demonstreeris õie lahtipuhkemist. Merianemooni koed muutusid täiesti läbipaistvaks ning elastseks, loomake hakkas jälle keerlema ja vooluga kaasa hõljuma.

Samal hetkel köitis mu tähelepanu üks väike vähjake, kes töötas meeletult oma sõrgadega, et üle basseini ujuda ja kindlamasse paika jõuda enne, kui teda ahned kalad märkavad ning tema nahka panevad. Pöördusin ümber, et teda lähemalt jälgida, kuid mu vari langes tema tee peale ning ta põikas järsku kõrvale. See sai talle saatuslikuks, sest ta sattus jalamaid ühe teise merianemooni väljasirutatud kombitsate vahele, mis asus minu merianemooni naabruses. Ja siis nägin ma oma basseinis midagi kohutavat. Vähjake tardus paigale nagu välgust rabatud. Merianemooni kombitsaid katsid sajad mürgised astlad, mis vähjakese kehasse tungides kutsusid esile täieliku halvatuse. Vähjake tõmbles veel paar korda kramplikult ja jäi liikumatuks. Loomake ei jõudnud isegi taibata, mis temaga juhtus. Pikad väänlevad kombitsad põimusid ümber loomakese abitu keha ja hakkasid siis pikkamööda sissepoole käänduma, et saaki merianemooni suhu toimetada. Merianemooni läbipaistev keha laskis mul näha, kuidas ohvri kägardatud laip hakkas kangete ja rohkete seedemahlade mõjul lagunema.

Eriti hämmastav on merianemooni paljunemisviiside mitmekesisus. Nad võivad poolduda nii horisontaalselt kui ka vertikaalselt, ja lühikese aja jooksul muutuvad pooled täiesti sarnaste kaksikute paariks. Aga kui merianemoonid tahavad sellist kaksikolelust vältida, siis võivad nad paljuneda nagu lilled, mida nad oma kujult väga meelde tuletavad, ja oma tüve juurest võrsuda. Kuid merianemooni uued võrsed ei saa täiesti iseseisvat elu alustada, sest nad on ematüvega liiga tugevasti kokku kasvanud ja jäävad ematüve lähedusse. Püüdes iseseisvalt elada, hoiavad need võrsed igasugusest kiviklibust kinni ning sirutavad oma uued kombitsad saatusele vastu, või täpsemalt — kõigele sellele, mida neile lained pakuvad. Kui aga miskipärast nimetatud paljunemismoodused pole kasutatavad, on merianemoonil veel üks paljunemisviis varuks: ta heidab munad välja, mis viljastatakse vete toimel või jäävad niikauaks gastraalõõnde, kuni neist täiesti väljakujunenud

looted arenevad. Säärane merianemooni paljunemisviiside mitmekesisus on tagatiseks, et nad iialgi välja ei sure.

Kui ma kord tiigi põhjast suure kivi võtsin ja kaldale viskasin, siis arvasin, et nüüd on nende organismide elu-võimel lõpp, sest kivi libises mul käest ning veeres raskesti üle väikese merianemoonide salga, mis asus nagu agul suure merianemoonide koloonia lähedal. Agul tehti peaaegu maatasa. Paljud merianemoonid purustati ja vigastati, kombitsad kisti lahti ja mõned merianemoonid murti pooleks. Olin kindel, et see väike koloonia hävines. Kuid ma eksisin. Mõne päeva jooksul asendati puuduvad kombitsad uutega, igast vigastatud organismist sai ühe asemel kaks täiesti väljaarenenud ning iseseisvat olendit, sest kõik vigastatud osad paranesid ja taastusid. Ja selles seisabki merianemoonide trump nende võitluses olemasolu eest. Kui tormitseva keskkonna vastu on kõik vastupanumeetodid ammendatud, kui lained nad tükkideks kisuvad ja vastu kaljusid virutavad, kus nad purunevad, kui rebitakse narmasteks nende kombitsad, millega nad nagu kätega endale toitu hangivad, siis ei ole merianemoonide olukord veel kaugeltki lootusetu, sest nad elavad. Neis hakkab tegutsema mingi salapärane jõud, mis peitub väga sügaval nende rakkude keerukas mehhanismis. See jõud taastab nende vigastatud koed ja nad võivad elada nagu enne.

VII peatükk

SAARE SÜND

On saanud peaaegu üldiseks traditsiooniks, et troopiliste merede saartele sattunud merehädalised teevad oma uues valduses ringkäigu. Miks nad nii teevad? Kui mitte muul põhjusel, siis seepärast, et end selles veenda, mida nad juba isegi teavad või arvavad teadvat, ja nimelt, et nad on tõesti saarel. Ja niisugusele kombele ei pannud alust mitte keegi muu kui meie armas vapper Robinson Crusoe.

Kuna ma olin samasugune merehädaline, siis tundsin, et ka mina pean sellest traditsioonist kinni pidama ja ringkäigu ette võtma. Kuid mul oli selleks siiski oma hoopis mõistlikum põhjus, sest enne kui asuda süstemaatiliselt saare faunat uurima, tuli kõigepealt Inagua topograafilised ja ökoloogilised iseärasused kindlaks teha. Juba siis, kui ma sõitsin koos Colemaniga Daxoni paadis ja jälgisin põgusalt rannaäärseid padrikuid, veendusin, et Inagua oli looduslikult õige mitmekesine ja tema rannik küllaltki kaunis ning huvitav, et õhutada veel omalt poolt minu uudishimu, aga viimane on teatavasti väga paljudel juhtudel teadusliku uurimistöö peamiseks tõukejõuks.

Ent ma olin sellisest teekonnast ka veel teisel, puhtisiklikul põhjusel huvitatud. Ühelt väikese purjeka omanikult, kes peatus Mathewtownis, sain ma teada, et Colemani lahkumispäeva õhtul möllanud suur torm tõstis «Basiliski» vraki tema hauast üles ja paiskas ta üle korallrifi. Seejärel viskasid lained purjeka kõrgele liivarannale. Samuti kuulsin ma, et Daxonid koos teiste kohalike elanikega raiusid laevakerest välja kõlblikud palgid ja kõrvaldasid kõik pronksosad ning tsingitud ralvad. Sellised uudised erutasid mind väga. Muidugi, inagualastele ei olnud sellepärast veel midagi ette heita, et nad vraki paljaks rüüstasid, aga kuna laev ise oli mulle nii südamelähedane, siis

pahandas see mind äärmiselt. Et meri võis laeva purustada, see oli kuidagi arusaadav ning talutav, kuid et Daxonid teda oma kirvestega raiusid, see tundus mulle pühaduse rüvetamisena.

Kui õnnelikus olukorras oli Robinson Crusoe selle poolest, et ta ühelt künkatipult võis kogu oma valdust näha. Minul seda õnne ei olnud. Inagua oli maa-alalt suur, tema rand neemerohke, saar ise vähemalt viiekümne miili pikkune. Kui mõned aakrid asula ümbruses välja arvata, siis oli see maa niisama metsik ning tühi, nagu ta oli neli sajandit tagasi tol unustamatul oktoobripäeval, mil Kolumbus esmakordselt Bahama saari nägi. Kas pole see nagu saatuse pilge, et just need saared, kuhu eurooplased Uues Maailmas kõigepealt astusid, on kuni tänapäevani unustatud ning tundmatud.

Mõningaid kõrvalisi käike arvestamata, mis olid vajalikud minu ülesande täitmiseks, tuli mul katta vähemalt sada viiskümmend miili. Ma teadsin, et see teekond on raske, et kogu maa tuleb käia jala ja mööda paiku, kus magevett oli üldse väga napilt ja seda leidus ainult üksteisest kaugel asuvais lohkudes. Viimast korda tuli siin vihma kaks kuud tagasi, just tol õhtul, mil me Lambalaiu juures karile jooksime.

Parimal juhul võisin ma endaga vett kaasa võtta ainult kolm-neli kvarti, sest mul tuli kanda ka asju, mida vajasin näidiste kogumisel. Aga isegi siis oli mu koorem liiga raske. Jätsin oma pagasist välja kõik, mida vähegi võis. Telk ei olnud vajalik, sest vihma polnud loota, päevast päeva lõõskas päike selgest sinisest taevast ja ainult harva kerkis mõni pilveke. Tekk oli selles troopilises kuumuses ülearune. Ööd olid küll jahedavõitu, kuid mõne väga lihtsalt valmistatud varju all, mis tuule vastu kaitset pakkus, võisin ma häirimatult magada.

Kohalikust rohust punutud kergesse seljakotti pistsin formaliinipudeli, väikese süstla ja näidiste sissemähkimiseks rullikese marlit. Otsustasin piirduda ainult sisalike ja teiste reptiilide kogumisega, sest bioloogilised probleemid, mis me esmajärjekorras pidime lahendama, olid just nende loomadega seotud. Peale nimetatud varustuse võtsin kaasa avara kaelaga purgi, kuhu võisin püütud loomad panna. Kotti mahtusid veel tikud, nuga ja seebitükk. Teise samasuguse koti toppisin täis lihakonserve. Valisin need lihakonservid sellepärast, et nad olid kerged

ning toitvad. Otsustasin toidule lisa hankida väikese jahipüssiga, millel võtsin raua otsast ja riputasin nagu püstoli oma vööle. Õige peenikeste haavlitega padrunid olid sisalike laskmiseks, jämedamate haavlitega padrunid aga tuvide, rislade ja teiste vähemate ulukite jaoks. Kogu kehakatte, mida teel vajasin, moodustasid üks särk, paar puhtaid vastupidavaid valgeid pükse, sokid ja uued purjeriidest kingad.

Kui ma järgmisel hommikul koidu eel oma majast väljusin ja ukse sulgesin, eksitasin oma sõpra ämblikku, kes puges ukse kohale prao vahele peitu. Õhk oli kerge ning jahe. Passaattuul oli peaaegu vaibunud ning sahises vaevalt kuuldavalt rohus. Päike ei olnud veel tõusnud ja selle esimesed kahvatud kiired panid idataeva horisondi kohal pisut hahetama. Kuskilt eemalt pimedusest kostis tillukeste kärbsenäppide meeldivat häälitsemist. Taevas särasid ikka veel tähed, kuigi nad olid juba kahvatama löönud, kuna all rannas murdlained laisalt mühisesid. Õhk oli ootuses nagu tardunud. See oli too salapärane koidueelne hetk, mil päevased loomad ei olnud veel oma tegevust alustanud, ööloomad aga olid juba oma pelgupaikadesse pugenud, nii et kogu maa kohal valitses põgus rahu ning vaikus. Võlutuna sellest ülevast hommikutunnist ja reipana hästi magatud ööst kinnitasin seljakotid oma turjale ja astusin kergel sammul mööda kaktusetihnikust läbi tallatud rada asula poole.

Asula oli nagu välja surnud. Mu sammud kajasid kumedalt lagunenud majade vahel. Summutatud norskamine, mis kostis mõnedest mustendavatest ukseavadest, oli ainukeseks elumärgiks. Mind valdas jälle sama ahistav tunne nagu tol päeval, mil ma esimest korda linna kohal kaldale astusin. Hommikuses hallis hämaruses paistis Mathewtown veelgi mahajäetum kui päeval. Tundus nii ebatõenäoline, et see linn võiks veel kas või kümmekond aastatki püsida. Saare ainuke tööndus — meresoola tootmine linnatagusest soolajärvest — oli soikunud. Kohmakad soolakuivatuskünad olid kõntsa ja muda täis. Primitiivsed puust tuuleveskid, mis pumpasid merevett kuivatusbasseinidesse, olid hooletusse jäetud ja lagunesid ning pehkisid. Ranna lähedal vedelesid hiiglasuured soolakuhjad, oodates aurikut, mida kuskilt ei tulnud. Kui «sool» — nagu inagualased nimetasid oma tööndust — ei elustu, on asula hävinemine vältimatu.

Läksin mööda soolajärve juurde viivat teed, ja kui ma järve äärde jõudsin, tõusis horisondil parajasti päike. Järv oli oma paar miili lai ja selle kaldaid kattis kolme-nelja jala paksune tihe valge vahukiht, mille tuul oli öö jooksul üles kloppinud. Sellises vahumassis püsivad mullid kaua, üks kiht kerkib teisele, mille tõttu jääb mulje, otsekui oleks siin mingi vallatu hiiglane kasutanud järve pesukausiks ja kogu selle ääre paksu seebivahukorraga katnud. Sumasin mõnes kohas sellest vahumullide massist läbi. Vaht kleepus mu riiete külge, kus ta pärast kuivamist kristallikesteks muutus. Puudutasin neid sõrmega ning maitsesin: nad olid soolased.

Pöördusin järvest eemale ja sattusin rohtunud jalgrajale, mis kulges põhja, Sõjalaevalahe suunas. See laht ulatub sügavasti maa sisse ja käändub siis itta. Murdlainete eest kaitseb seda lahte tore korallriff, mille juures leidis aset Inagua saare esimene ajalooline sündmus, mis on ka korralikult dokumenteeritud. Dokument kujutab endast Briti laevastiku ohvitseri aruannet aastast 1800. Aruandes on ainult kolm lühikest, ranges ametlikus stiilis kirjapandud punkti: «Briti fregatt «Lowenstoffe» ja kaheksa teda saatvat Jamaika konvoilaeva paisati õnnetul kombel riffidele, kus nad purunesid... Meeskonnad hukkusid, kui nad püüdsid randa ujuda... ja murdlained uhtsid meeste laibad merre.» Juurdelisatud märkuses seisab lohutuseks teade, et kui keegi meremeestest peaks kaldale pääsema, siis võib ta «vaevalt külalislahkust oodata, sest saarel elab ainult üks valge mees — ärakaranud sunnitööline, kes on ettekavatsetud ning mõtlematu roima korda saatnud». Niisuguse tragöödiaga ja surmaga algab Inagua ajalookroonika.

Rada, mida mööda ma astusin, oli vaevalt nähtav ja lookles läbi astlaliste akaatsiate ning madalate põõsaste tiheda padriku. Kohe mõne sammu kaugusel soolajärvest tuli ajuliiva asemel pehmest hallist kivist kindel pind. Sellel tasasel pinnal vedelesid läbisegi lamedad, mitmesuguse suuruse ja kujuga kiviplaadid. Mõned neist olid sügava supitaldriku suurused, mõned korrapäratud kamakad aga seitsme-kaheksajalase läbimõõduga. See kivine pind näis alt õõnes olevat ja kõmas igal sammul, kuigi mul olid ainult kerged purjeriidest kingad jalas. Kui ma aga lahtistele kiviplaatidele astusin, helisesid need nagu kell, kusjuures heli kõrgus varieerus mitme oktaavi pii-

rides, olenevalt plaadi suurusest ja paksusest. Ma päris ehmusin. Kividelt tulev heli oli selge ning metalne; ta kandus poole miili kaugusele ning kuulutas minu lähenemist juba ette. Näis, nagu kõnniksin ma mööda hiiglaklaveri või -klavikordi klahve, mille keeled on häälestamata, kuid helisevad kaua, nagu istuks kuskil nähtamatu mängija, kes kogu aja oma jalga pedaalil hoiab. Astudes läbi astlaliste akaatsiate padriku kostis äkki mu kõrvu metsik kakofoonia. Helid lähenesid ja muutusid üha tugevamateks. Peagi selgus põhjus: põiki üle tee möödus minust kari metseesleid. Nende kabjaplagin kõlas nagu meeletu simblimäng karnevalil.

Mõned kiviplaadid tilisesid kuidagi kergesti, teised aga tümisesid sügavalt nagu orelihelid katedraali kõrgete võlvide all. Ma võtsin mõned kiviplaadid ja proovisin, kas ma ei saa nende peal mõnda meloodiat mängida. Kuna mõned kiviplaadid olid liiga suured, et neid paigast nihutada ja paremini ritta seada, siis tuli mul nobedasti edasi-tagasi joosta, et suure kepiga välja taguda viit esimest nooti viisist «Mu kodumaa, see sulle». Aga kui ma püüdsin mängida meloodiat «Mu vaba maa», siis ei tulnud sellest midagi välja. Kiviplaadid ei olnud korralikult häälestatud ja viis kõlas väga inetult, kuid siiski mitte päris lootusetult.

Maapind oli siin ilmselt kärgjas, täis augukesi ja õõnsusi, sest säärast tühja kumisemist võis ka saare mitmes teises paigas kuulda. Inaguat, nagu nii mitmeidki Bahama saari, võib tohutu suure kivikäsnaga võrrelda. Kohati tungib meri kaugele maa alla. Sellele vihjavad «ookeanisilmad», soolase mereveega täidetud selged sinised järved, mille veepind tõuseb ja langeb koos mere tõusu ja mõõnaga. Selliseid järvi esineb tihti isegi kümne miili kaugusel rannast. Nad erinevad täiesti saare rohkearvulistest madalatest umbjärvedest, kus vesi on kas tuhmroheline või punakas. Mõni päev hiljem leidsin ma ühe sellise «ookeanisilma» saare põhjapoolses osas nelja miili kaugusel rannast. See oli umbes kuuskümmend jalga lai ja sisaldas sama läbipaistvat selget sinist vett, mis uhtis korallriffe. Selle kaldaid katsid punased käsnad ja all sügavamal paistsid mõned merianemoonid ning väänel-jalaliste valged täpid.

Niisugusel järvel ei ole põhja. Vesi selles oli nii selge, et kalda kiviseinad olid veel sada jalga allpool pinda

näha ja kadusid siis sügavuses. Kuskil all täielikus pimeduses oli tunnel, mis ühendas järve ookeaniga. Mis ma küll kõik oleksin andnud selle eest, et säärase ligipääsmatu kindluse saladustesse tungida! Kas see tunnel viis piki mõne merealuse klifi äärt otse korallriffide juurde või viis ta tuhandeid jalgu allapoole ookeani mustavasse sügavusse? Millised fantastilised olendid elasid selle pimedates käikudes? Kas ka läbipaistvad valged meriroosid, kes iialgi ei näe päevavalgust, või sellised hiiglamureenid, nagu minu basseini ligidal urus? Selline retk läbi tunneli nõuab vaprat südant ja tuukriülikonda, millist polegi veel olemas. See oleks ohtlik rännak otse saare märga sisemusse, retk, mis võib ei tea millega lõppeda. Geograafiliste avastuste ajajärk ei ole veel kaugeltki lõppenud . . .

Päike oli juba kõrgel ja passaattuul puhus oma päevase tugevusega. Kuid lagendikel puude vahel oli vaikne. Temperatuur kerkis kiiresti. Olin üleni higine ning särk kleepus ihu külge. Varsti muutus kuumus talumatuks. Isegi sisalikud, kes tavaliselt ronivad lagedatele kohtadele päikese kätte sooja, lamasid kivide varjus ja ootasid kannatlikult, et ringi lendlevad putukad läheneksid parajasse kaugusesse. Paljad kaljud olid nii kuumad, et neid ei võinud puudutada, ja istuda neile oli võimatu. Oli nii kuum nagu sulatusahjus. Mu suu kuivas. Märkasin kaljulohus väikest lompi ja maitsesin selle vett. See oli niisama soolane nagu vaht järve kaldal. Matkasin miil maad edasi ja proovisin teise samasuguse lombikese vett: ka see oli soolane. Seejärel niisutasin säästlikult oma plaskust suud, sest pikk tee seisis veel ees.

Kogu maapind oli siin soolaga küllastatud. Isegi kaljupragudes kasvavate puude juured olid soolakristallidega kaetud. Kuidas nad siin vastu pidasid, see oli lihtsalt mõistatus. Taime hävitamise ja maapinna viljatuks muutmise kõige kindlamaks meetodiks peetakse taime juurte niisutamist soolalahusega. Siin aga kasvasid need taimed soolases mullas suurepäraselt. Ma murdsin prooviks ühe paksu lihava lehe ning närisin seda. Selle koed olid täis vedelikku, mis oli küll maitselt ebameeldiv, kuid üldse mitte soolane. Soolakul kasvavad taimed filtreerivad mingisugusel viisil vee enne, kui see nende kudedesse satub. Inagua pinnas on üldiselt soolakutega kaetud. Ainult üksikutes sügavamates lohkudes leidub punakaspruuni

mulda, mis on langenud lehtede lagunemisest tekkinud. Puud sellistes lohkudes on küll lopsakamad kui nende soolakuil kasvavad vennad, kuid nendegi lehed on kuidagi tuhmid ning kahvatud. Troopilise maa kohta on Inagua hämmastavalt üksluine. Haiitil ja Kuubal, mis on Inaguast ainult ühe päeva laevasõidu kaugusel, on taimestik äärmiselt lopsakas ning tore. Inagual domineerivad hallid, hõbevalged ja kahvaturohelised toonid. Ainult lilled on siin väga värvikad.

Ohkasin kergendatult, kui märkasin, et puud hakkavad hõrenema ja tuuleke puhuma. Kerge briis jahutas mu kuuma keha ja peletas pealekippuva väsimuse eemale. Helisevad kivid muutusid harvemaks ja maapinda kattis õhukene valkjas mudakiht, mis oli tihe ning märg. Maa oli siin ilmsesti ainult tolli ümber merepinnast kõrgemal ja vesi ei saanud kuhugi ära valguda. Igal sammul võis näha soolakristalle. Puud olid väikesed ning kidurad. Ainult üks liik, mis meenutas meie põhjamaade värisevat haaba, kasvas pikemaks, umbes paarikümne jala kõrguseks. Kuid selliseid puid esines harva ja ebaühtlaselt, nende lehed olid hõbedased ja väga klorofüllivaesed. Lehed ise olid nagu poleeritud ja vilkusid tuule käes metalselt.

Kui olin viimasest puudesalust möödunud, lõi tuulepuhang mulle näkku. Maastik muutus äkki lagedaks. Niikaugele kui silm ulatus, ei paistnud kuskil mingit elumärki, ei mingit taimestikku peale kasina hõreda kollase rohu, mis tükati seisva vee lompide vahel kasvas. Salu läheduses, mille vahelt ma parajasti väljusin, nägin viitkuut sihvakat palmi, mis pidasid stiihiale vapralt vastu. Aga siit edasi laius miilide kaupa tasane kõrb, mille kohal hoovas kuum õhk. Kaugel horisondil tuli nähtavale lai väli, mis loitis päikese helgis nagu sula pronks. See oli suur järv, mis hõivas kogu saare keskosa, nagu mulle kohalikud elanikud jutustasid.

Tuul puhus vingudes üle lagendiku. Pärast kuuma padriku vaikust oli see pisut ootamatu. Kuid nüüd oli jahedust. Hoides end pisut ettepoole kummargile, et vähendada tuule survet, suundusin mööda looklevat rada kirdesse. Südapäevaks jõudsin lagendiku keskpaika, otsisin enesele kuiva paigakese ja istusin maha, et puhata ja pisut einetada. Lihakonservid ei leevendanud minu janu ja ma pidin jälle oma plaskust tubli lonksu rüüpama.

Puhkamise ajal uurisin maapinda. Pinnas oli ainult toll või paar paks, selle järel tuli kõva kivim. Ta koosnes peamiselt orgaanilise päritoluga ainetest, liiva ei olnud siin terakestki. Pinnas sisaldas tohutul hulgal sarvkodalasi, keeritslimuliste lagunenud karbikesi, mis olid vaevalt veerandtollise läbimõõduga. Maapind kujunes siin nimetatud limuste jäänustest ja nende väljaheidetest, mis kujutasid endast määratu hulga mikroskoopiliste vetikate ümbertöötatud produkti. Kui palju aastasadu ja kui palju triljoneid elusolendeid oli sellise õhukese mullakirme tekkimiseks vaja, seda ei oska ma arvatagi. Kahtlemata on osa sellest pinnasest hävinenud, kas tolmuks muutunud ja tuulega laiali kantud või vihmaga ookeani uhutud.

Selle tollipaksuse mullakihi loomisel aitasid kaasa ka mõned teised organismid, kuid neid ei ole palju. Ma avastasin ainult väheseid sulgede riismeid, maakrabide purunenud koorikuid ja vaevaliselt kasvava rohu kõrsi. Rohi näis siin alles uustulnuk olevat, sest seda oli vähe ja ta esines üksikute väga laialipillatud lapikestena. Iga sellise rohulapikese ümber leidus alati valkjaid liivakuhjakesi — selle liiva kandsid kaljupragudest välja koletute sõrgadega suured kollased maakrabid. Maakrabid ise istusid praegu oma urgastes. Nende olemasolust andsid tunnistust rohked tühjad krabikoorikud, mis troopilise päikese käes olid valgeks pleekinud; neid vedeles lagendikul igal sammul.

Rõõmustasin väga, kui sattusin lahtisesse savanni, kuid tunni-paari pärast sealt lahkudes olin niisama õnnelik. Tuul ei andnud mulle hetkekski rahu ja savann ise mõjus masendavalt — nii tühi oli ta. See paik sisendas sama tunnet, mis minu meelest võiks olla inimesel, kes näeks maailma selle viienda loomispäeva varahommikul: maa ja taevalaotus olid juba olemas ja kolmandal ning neljandal loodud rohi hõljus tuule käes, kuid elusolendeist eksisteerisid viienda loomispäeva varastel hommikutundidel ainult krabid ja molluskid. Kõik muud loomad olid alles tulemas.

Jalgrada tegi järsu käänaku ranna poole, ja kui ma jõudsin taimede kasvuala eelpostideni, hakkas elu üha rohkem avalduma. Merevaiguvärvilises tiigis seisis must ööhaigur sügavasti mõtteis: võimalik, et ta unistas eile õhtueineks söödud kalakestest, aga võib-olla et ka millestki muust. Kuid märgates mind, lendas ta minema.

Astlalise puu okstelt kostis väikeste kärbsenäppide mahedat vidinat — sama häält, mida kuulsin koidikul. Kärbsenäpid, keda kohalikud elanikud nimetavad «narrikesteks», on äärmiselt omapärased linnud. Nad laulavad lakkamatult — õnn näib nende pärisosa olevat. Nad saatsid mind kaua, hüpeldes oksalt oksale.

Varsti kuulsin ma puude vahelt tuttavat müha — ookeani lainetust. Kaljune pind lõppes ja algas hele ajuliiv. Jõudsin puude vahelt otse liivarannale. See oli Sõjalaevalaht, kus Briti laevastik kärile jooksis ja nii palju meremehi hukkus.

Kuid praegu ei olnud siin sellest tragöödiast enam mingeid jälgi. Meri oli vaikne ja sinine. Mitte kaugel rannast õngitses kuus pelikani liueldes ja tiibu lehvitades kalu. Eemalt paistsid ähmaselt korallrifid. Laht oli suurepärane. Rannaäärt palistas mitmete miilide ulatuses sihvakate kookospalmide pikk rida. Maastik oli siin värvikam kui kuskil mujal samal Inagual.

Palmide all valendas pikk majade rida. Need olid varemeis nagu Mathewtowniski. Ainult üksikuil oli veel katus peal, teistel oli see juba ammu sisse varisenud. Möödusin neist aeglaselt. Need olid lihtsad korallkampadest hütikesed, nii nagu minu oma. Siin lahe ääres elas kunagi oma pool tuhat inimest. Isegi kirik oli olemas, kuid see oli nüüd tühi. Näis, nagu oleksid kõik inimeste pingutused Inagual ebaõnnestumisele määratud.

Äkki märkasin ma kergeid suitsukeermeid palmide vahel. Seadsin sammud suitsu suunas alla rannale, tõusin siis mööda palmide vahel keerlevat rada väikesele seljakule ja leidsin eest kaks tillukest, kuid heas korras maja. Ühe majakese juures seisis keegi vanamees. Kui ma kohale jõudsin, pööras ta pikkamööda ümber ja tervitas mind sõbralikult. Vanamehe juuksed olid hallid ja tema pikk habe ulatus rinnuni. Tema kipras kulmude alt vaatasid kahvatuhallid silmad. Aastaid võis tal olla umbes seitsekümmend viis — kaheksakümmend. Ta oli aastatest pisut kühmus, kuid siiski veel tugev. Tema pulstunud halle, kuid veel tihedaid juukseid kattis vana, väga kulunud õlgkübar. Räbaldunud särk ja püksid rippusid tal lotendades ihul. Tema paljad jalad olid mõhnades.

Ma veetsin vanamehega kogu pärastlõuna ja õhtu. Õhtusöögi ajal, mis koosnes kalasupist, kuivatatud maisist ja molluskitest, jutustas ta mulle oma loo. Siia oli ta tul-

nud noore mehena ühelt põhjapoolselt saarelt. Tema vanemad olid inglased, kes pisut enne tema sündi elasid Bahama saartel. Koos mõne ettevõtliku kaaslasega asus ta siia Sõjalaevalahe äärde, kuhu jäigi elama. Tal oli hulk lapsi, ühed neist lahkusid siit saarelt, teised aga elavad Mathewtownis. Tema kirjeldusest selgus, et nägin üht tema tütardest asulas. Tütar oli abielus mulatiga.

Üksteise järel lahkusid tema naabrid ühes oma perekondadega Sõjalaevalahe äärest, kuni vanamees jäi täiesti üksi. Ätt leidis, et tema aastad on nagunii täis saamas ning tal pole enam mõtet siit lahkuda. Meri ja metsasalu andsid talle kõike vajalikku — palmilehti katuse katteks, kala ja molluskeid toiduks. Põllulapikesel kasvas mais, millest jätkus tema vajadusteks.

Mina omakorda jutustasin vanamehele, kuidas sattusin Inaguale, kuidas hukkus meie laev ja miks ma siin ringi hulgun. Kui ma talle «Basiliski» kirjeldasin, muutus vanamees väga elavaks. Ta astus vana puhvetkapi juurde, soris pisut paberites ja leidis nende hulgast tuhmunud ning kortsunud foto. Kui ma seda lähemalt vaatasin, siis selgus, et see oli «Spray». Tuli välja, et kapten Slocum oli ühel oma kuulsal merereisil ka Inagual peatunud ja koguni praeguses lagunenud kirikus neile korra kõnelnud. Siinviibimise mälestuseks kinkis ta oma laeva foto.

Hommikul täitsin ma plasku vihmaveega, mis seisis räästa all vaadis, sõin mõned molluskid ja läksin jälle padrikusse. Enne Christophe'i laguuni juures asuvaid maju ei olnud mul magevee saamiseks mingit lootust, kuigi vanamees mulle seletas, millistest lohkudest ma võiksin seda leida. Kuid kõik see oli kahtlane, sest vanamees ise ei olnud enam paarkümmend aastat neis paigus käinud.

Põigeldes kogu aeg ranna ja lageda tasandiku vahel, mis sisejärve piiras, käisin ma päeva jooksul ära oma paarkümmend miili. Sellel matkal lasksin ma mõned sisalikud, süstisin neile naha alla formaliini, mähkisin nad marlisse ja toppisin purki. Iga eksemplari külge kinnitasin paberitükikese andmetega, kust nad on saadud. Kui ma jälle randa välja jõudsin, oli juba hiline õhtupoolik ja varjud hästi pikad. Olin väga väsinud. Mu särk ja purjeriidest püksid olid määrdunud ning ma nõretasin higist. Mu käed ja jalad olid astlaist verised. Püüdsin küll vee joomisega kokkuhoidlik olla, aga plasku oli siiski juba

poolenisti tühi. Veel üks niisugune päev ja mu joogivesi oleks olnud läbi.

Valitses talumatu kuumus. Istusin liivale maha ja avasin lihakonservikarbi. See kadus kiiresti, aga kuna ma olin ikka veel näljane, siis oleksin meelsasti ka teise karbi tühjendanud. Hoidusin sellest siiski, sest mu tagavarad olid piiratud. Paari-kolme päeva pärast on nad nagunii otsas ja siis ma sõltuksin täielikult oma jahipüssist. Pisut puhanud, riietusin lahti ja suplesin meres, tulin siis kaldale ja panin riided selga. Päike oli juba loojas ja kuu hakkas tõusma.

Sel ööl magasin ma palja maa peal. Nägin unes, et terve armee krabisid tuli merest välja ja piiras mu ümber. Kuulsin, kuidas nende soomuskestas kehad vastu kive plõgisesid, nad ajasid oma suured kollased sõrad ähvardavalt püsti ja ronisid üha lähemale. Varsti nägin ma juba nende groteskseid fassettsilmi[1] pikade varte otsas. Krabide kehad olid kollased ja nad ronisid üle merekarpide paksu lademe. Merekarbid olid pikad ja spiraalsed, sellised nagu sarvkodalaste karbid. Ja eks nad olidki sarvkodalased! Ent oi imet — neid hakkas äkki juurde tulema, nende kuhi üha kasvas, nad ilmusid ei tea kust sadade ja tuhandete kaupa. Isegi krabidel oli nendega suur tegemine, kuid nad lükkasid sarvkodalased oma kollaste sõrgadega kõrvale ja rühkisid üha lähemale. Kuid äkki kadus kogu sarvkodalaste tohutu kuhi ja lagunes mingisuguseks pruunikaks vedelaks limaks, mis valgus krabide jalgade vahele laiali ning tardus siis tollipaksuseks koorikuks. Ent just sel hetkel, mil krabid tahtsid mind juba haarata, muutus maapind kuumaks ja õhk raskeks ning ängistavaks.

Ärkasin üleni higisena. Mu pea toetus kõverdatud käele ja minu särgi sisse oli pugenud hea hulk liiva. Paistis peaaegu täiskuu ja selle sinakas valguses oli näha tosina erakkrabi tumedat kogu rohu sees ronimas. Nende klõbistamine see oligi, mis ma unes kuulsin. Ülejäänud osa ööst magasin katkendlikult, kord suikudes, kord virgudes. Hommikul äratas mu päike, mis mulle otse silma paistis. Olin magamisest kangeks jäänud ning must. Läksin alla mere äärde end pesema. Jahe puhas vesi tegi mu reipaks. Viskasin oma rohust punutud paunad selga ja asusin mööda rannaseljakut teele.

Keskpäeva paiku jõudsin laguuni äärde, mille vastas asus Lambalaid. Laiuni oli rannast umbes pool miili. Neid

lahutas madal, sügavroheline väin. Lootuses, et laiul leidub sisalikke, milliseid Inagual ei ole, otsustasin sinna minna — jalgsi läbi vee kahlata ja sügavamad kohad ujudes ületada. Mulle paistis, et suurem osa teest võis väina vesi ainult kaenlani ulatuda ja pisut sügavam osa ei näinud olevat laiem kui kaheksandik miili. Oli parajasti mõõn ja vesi madal, kuid tunni aja pärast oleks väin juba ületamatu. Riietusin kiiresti lahti ja panin oma särgi ning püksid kividele. Laadisin oma jahipüssi väga peenikeste haavlitega ja sidusin ta pauna kanderihma abil oma kübara külge, et ta veest väljas oleks. Kübara sisepaela vahele pistsin mõned padrunid tagavaraks.

Esimene veerand miili läks libedasti: põhi oli kõva ning liivane ja vesi nii selge, et kõik oli läbi näha. Kui ma laiule lähemale jõudsin, hakkas paistma pikk kookospalmide rida; laiu keskosa oli kõrgem ja samuti haljas. Ent väin oli laiem, kui ma algul arvasin. Püüdsin oma jalgu põhja küünitada, aga vesi oli liiga sügav. Sellele lisaks avastasin siin tugeva vooluse, mis liikus läände — otse laiu ühes tipus asuva korallrifi poole. Ujusin rinnuli palmide suunas, hoides pead hästi kõrgel. Väina keskel tõusis põhi jälle — kui ma varbad põhja sirutasin, ulatus mu pea veest välja.

Nüüd oli mul võimalik hinge tõmmata. Siis liikusin hõljudes varvastel edasi, nagu mõni veealune balletitantsija, kogu aeg voolusega võideldes, et see mind korallrifile ei kannaks.

Madalik hakkas juba lõppema ja ma tahtsin uuesti ujumist alustada, kui mingi äkiline rahutu liikumine vasakul minu tähelepanu endale tõmbas. Kostis vali pladin ja vee kohale tõusis suur must sabauim, mis laksatades vee alla kadus. Veepritsmed lendasid kõrgele üles ja hetk hiljem ilmus nähtavale tume seljauim. See oli suur hai! Külm hirmuvärin käis mul läbi keha. Koletu elukas ei märganud mind vist veel, vaid lihtsalt mängles madalas vees, kus ta väikestele kalakestele ja molluskitele jahti pidas. Vaatasin kiiresti ringi ja mõõtsin silmadega vahemaad. Laid oli juba väga lähedal. Väin lõppes õieti viiekümne jardi kaugusel veealusest madalikust, kus ma parajasti seisin; sealt edasi algas juba madal, mõni jalg sügav rannavesi. Kui ma ainult sinna välja jõuan, siis olen pääsenud!

Libisesin nii tasa kui vähegi võimalik vette ja hakka-

sin kõvasti ujuma, valides madalamaid kohti. Ma ei julgenud kroolida, et solinaga mitte eluka tähelepanu enesele tõmmata. Nägin ühe silmanurgaga, kuidas tema seljauim virvendavas vees tõusis ning kadus. Siis tardus mu veri hirmust — hai pöördus ümber ja sööstis otse minu poole. Juuksed tõusid mul püsti ja peas välgatas mõte, et nüüd on kõik otsas. Kui hai jõudis minust viiekümne jardi kaugusele, muutis ta suunda ja hoidis end minu selja taha keset väina, kus asus madalik. Siis hakkas ta paremalt poolt mulle uuesti lähenema. Ujusin meeleheitlikult, oodates hai rünnakut. Aga ta ei rünnanud. Selle asemel hakkas hai pikkamisi ja rahulikult minu ümber ringe tegema, mille läbimõõt võis olla umbes kolmkümmend jalga. Kord sööstis ta juba minu poole ja ma kiskusin oma jahipüssi kübaralt ning pistsin selle vee alla tema suunas. Teadsin, et sellest ei ole küll suurt kasu, kuid lootsin siiski, et pauk võib tema eemale peletada. Hai oli ligikaudu üheksa jalga pikk. Kui ta mulle jälle selja tagant läheneda püüdis, pöörasin ma näo tema poole, et teda silmas pidada. Õnneks hoidis ta end veepinna läheduses ja ma võisin iga tema liigutust jälgida.

Voolus muutus äkki tugevamaks ja kandis mind vägisi korallrifi poole, põhi kippus jalge alt kaduma. Kui mind voolus veel niiviisi paarsada jardi edasi kannab, ei pääse ma enam madalasse vette. Otsustasin talitada julgelt, viskusin küljeli ja hakkasin ujuma kõigest jõust, kuid võimalikult vaikselt, et hail ei tekiks arvamist, nagu oleksin hirmunud. Hai tiirud minu ümber muutusid üha väiksemaks. Kui ta pöörde tegi, nägin tema valgelaigulist kõhtu. Olin väga suures hirmus ja ka pisut väsinud, sest olin päeval juba kakskümmend viis miili maha käinud. Hai peatus ja jäi paigale. Arvates, et ta hakkab mind nüüd ründama, haarasin püssi, mida hoidsin hammaste vahel, ja sukeldusin. Soolane vesi tungis silmadesse, kuid ma nägin siiski selgesti. Ainult kümne-viieteistkümne jala kaugusel tegi ta oma järjekordse ringi minu ümber. Siis pööras ta vasakule ja kadus minu selja taha. Seepeale tõusin ühe ropsuga veepinnale ja ujusin meeleheitlikult oma viimast jõudu kokku võttes ranna poole.

Niipea kui ma tundsin, et minu all on madal liivane põhi, tormasin ma kalda poole, kukkudes mitmel korral maha, nii et vesi ümberringi tuiskas. Jõudnud liivasele rannale, vajusin hingeldades maha ja värisesin kogu kehast. Mu elus oli see üks kõige kohutavamaid elamusi.

Kuni selle juhtumini ei olnud ma haidega isiklikult kokku puutunud. Kuid hiljem asja rahulikult kaalutledes ning oma mitme aasta tuukrikogemusi arvestades veendusin, et mu hirm oli asjata. Pidades silmas selle hai anatoomilisi iseärasusi, kes Lambalaiu lähedal mu ümber tiirles, olen päris kindel, et see oli üks ammhaisid, täiesti ohutu liik, kes peale molluskite ja koorikloomade ei ründa kedagi. Nendest ta toitub. Selle eksemplari tähelepanelikkus minu vastu tuleb arvatavasti lihtsalt tema teadmishimu arvele panna. Kui see hai oleks mind rünnata tahtnud, siis oleks ta seda ka teinud, sest ma olin täiesti tema võimuses.

Nagu seda võis juba arvata, ei erinenud sisalikud Lambalaiul oluliselt Inagua omadest, ja nende eraldi klassifitseerimiseks ei olnud mingit vajadust. Kõik need sisalikud kuulusid väga ilusa värviga *Anolis*'e[2] perekonda, neid leidus siin lillaka varjundiga kahvatuhallist kuni šokolaadpruunini. Nad suutsid imekiiresti oma värvust vahetada. Nad võisid mõne minuti jooksul kas kollaseks, punaseks või hallikasroheliseks muutuda, nii nagu neil tuju tuli. Raputanud püssist vee välja ja kuivatanud teda päikese käes, lasksin ma neid terve toreda kollektsiooni. Imekombel jäi mu kübar alles ja sellega oli mul laskemoon kindlustatud. Vastasel korral oleksin ma Lambalaiu sisalike näidistest ilma jäänud. Aga mind ennast ei oleks küll keegi herpetoloogiks saanud pidada, sest ma hulkusin saarel täiesti alasti ringi, peas ainult läbimärg kübar, mille lotendav äär vastu mu kõrvu peksles.

Lambalaid oli tähelepanuväärne paigake. Seal oli kaht liiki puid, mõned liigid väikseid põõsaid, kolm liiki krabisid, terve hulk molluskeid ja üks imetaja — mina ise. See oligi Lambalaiu kogu elanikkond, kui mitte kaasa arvata väikest rohelist haigrut, kes mind nähes hirmunult karjatas ning minema lendas, ja nõelavaid moskiitosid ning Lõuna-Ameerika liivakirpe. Elavatest organismidest väärisid saarel kõige suuremat tähelepanu puud, mida seal oli ainult kolmteist tükki. Kaksteist neist kolmeteistkümnest olid kookospalmid. Need kasvasid peaaegu saarekese keskele ulatuva väikese lahe ääres. Kogu Lambalaiu ülejäänud pinna võttis enda alla kolmeteistkümnes puu — üks oma liigi kõige toredamaid esindajaid, mis ma olen näinud. Võimalik, et alguses oli siin mitu iseseisvat puud, kuid nüüd olid nad nii tihedasti kokku kasvanud, et neid ei saanud eristada. Sel puul oli vähemalt mitusada iseseisvat, kuid

omavahel ühendatud tüve ja kolm-neli tuhat neid tüvesid kandvat juurt, mis ulatusid maapinnast välja ja moodustasid platvormi, kuhu soolane merevesi enam ligi ei pääsenud. Need juured põimusid omavahel kirjeldamatult keerukaks puntraks. Väänlevad oksad olid üksteisest läbi põimunud ning üksteisega kokku kasvanud ja kogu seda läbitungimatut tüvede ning okste võrestikku kroonis tumeroheline lehestik. Ainult mõnest kohast suutsid valguskiired läbi selle tiheda põimiku tungida. Okste ja lehtede hiiglapunutise ülemises osas oli tühemik nagu mingi sünge koobas. Kogu see roheline koobas ise oli täis madalat suminat, nagu lendaks seal arvutu hulk putukaid. Et just putukatega tegemist oli, seda sain omal nahal tunda, kui moskiitod suures parves minu paljale ihule laskusid ja oma noka toimekalt sellesse torkasid. Hüppasin sealt nagu nõelatud eemale, pühkisin need vereimejad oma ihult maha ja tegin siis ringi ümber selle kohutava puu. See võttis enda alla vähemalt pool aakrit. Kingstonis Jamaikal kasvab kuulus bengaali viigipuu, mis on nii suur, et täidab väikese väljaku. See siin oli tohutu mangroovipuu, millesse oleks mahtunud nimetatud bengaali viigipuu ja lisaks veel teine samasugune.

See mangroovipuu moodustas kogu Lambalaiu elu tsentri. Tema okstel elasid sisalikud *Anolis*'e perekonnast. Lehtkate kaitses neid jõuliste ning hävitavate passaattuulte eest ja lõi rahuliku atmosfääri moskiitode ning teiste putukate jaoks, kes olid sisalike verest pungil nagu väikesed õhupallid. Isegi kollased ja punased maakrabid sõltusid täielikult mangroovipuu juurte alla kogunevast prahist ning kõdust ja leidsid puu langenud lehtede vahelt maitsvaid mikroskoopilisi palakesi. Lagedal, tulise päikese käes ei olnud näha mitte ühtki krabi.

Elu oli Lambalaiul võimalik ainult selle mangroovipuu tõttu, või täpsemalt — mangroovipuu oli kogu saarekese elu alus. Ilma selle hiiglapuuta oleks Lambalaid ainult valendav liivaseljak, mis tuulte ja voolude tõttu pidevalt oma kuju muudaks. Ainult selle puu okste all võis midagi püsivat kujuneda: üksteisest läbipõimuvad juured hoidsid tugevasti kinni lubjarikast liiva, mis siin settis ja muutus halliks ning kõvaks lubjakiviks.

Lambalaid tekkis möllavas murdlainetuses sellest, et korallid kasvasid barjäärrifis üksteisest läbi põimudes tihedasti kokku, nii et vesi ei pääsenud enam vabalt läbi ja riff

täitus liivaga. Aegapidi hakkas liiv rifil kuhjuma, täitis kõik tühemikud korallide vahel ning liivane madalik kerkis veest välja. Ent veepinnal uhtsid lained ja voolused liiva minema, kandsid selle igale poole laiali, ajasid kuhja ja uhtsid jälle laiali, nii et madalik muutis iga tõusu ning mõõnaga oma kuju. Ma läksin kuni laiu kaugeima tipuni ja nägin, kuidas seal kogu see protsess parajasti toimus. Suur vahutav korallriff ulatus kaares välja laiu kaugeima tipuni, mis lõppes suure valge liivakuhjaga. Ookeanilt tulevad murdlained uhtsid siit keereldes üle, loksutades liiva piimjaks lögaks, mis iga tõusu ja mõõnaga voogas edasi-tagasi.

Tulin väikese lahe juurde tagasi ja istusin liivale maha, et enne Inaguale ujumist pisut puhata. Ja siin ma nägin otse oma silmaga, kuidas toimus laiu kujunemise teine faas. Mõõn oli lõppenud ja vesi hakkas uuesti tõusma. Pikkamööda, toll tolli järel kattis vesi liivaseljaku, säbarlained loksusid kergelt vastu kallast. Sellel säbarlainetusel hõljus piklik, umbes jalapikkune punakas puutükk. Puutüki alumine ots meenutas teravat viskoda, kuna ülemist otsa kattis omapärase tupena kahl otsekui rebitud, kõveraks kiskunud kiude. See oli mangroovipuu juur-idand, mille lained Inagualt siia olid kandnud.

Mangroovipuud kasvavad pidevalt muutuva pinnaga aladel, pehmetes mudasoodes, tõusu ja mõõna ebausaldatavais piirkondades, kus võimutsevad tugevad voolud ja lained. Kui mangroovipuu seemned oleksid samasugused nagu teistel puudel, siis uhuks merelained nad ära, uputaks neid mere soolane vesi või mataks nad enese alla kuhjuv muda. Kõige selle vältimiseks kinkis loodus mangroovipuule erilise paljunemisviisi, mis lubab igasuguses muutlikus pinnas kinnituda ning kasvama hakata. Mangroovipuu ei puista küpseid seemneid enda ümber laiali, mispuhul need vees minema kanduksid või sügavuses häviksid, vaid emapuu hoiab niikaua oma vilja oksa küljes, kuni pikk tugev viskodakujuline juur-idand sellest välja kasvab, mis puuoksalt alla ripub. Selline idand hakkab ainult kahel juhul kasvama. Esiteks, kui viskodakujuline juur-idand ulatub maani, kus ta juurdub, lööb emapuust lahti ja alustab iseseisvat elu, või teiseks, kui juur-idandit oksa küljes kinnihoidvad kiud äkki katkevad, nii et see nagu viskoda alla kukub ja enese pehmesse maapinda puurib. Oma raskuse abil hoiab juur-idand enese seal püstloodis, kuni

juured teda kinni hoidma hakkavad ja olukord kindlaks muutub.

Kuid selle lainetes hõljuva juur-idandiga oli midagi korrast ära. Nähtavasti oli ta küljele kukkunud, oksa külge kinni jäänud ning vertikaalsest suunast kõrvale kaldunud ja siis mõõnaga minema kantud. Kuid võis ka juhtuda, et ta kukkus mõnele kõvale asjale, näiteks merekarbile või mudakihiga kaetud puutüvele, mille tõttu tal ei õnnestunud kinnituda. Meretõusud ja passaattuul kandsid ta Lambalaiule. Tema ellujäämine oli väga küsitav. Kuid paarikümne jala kaugusel märkasin ma teist samasugust juur-idandit — see oli pooleldi liiva maetud. Selle tipust pistsid juba paar tumerohelist odakujulist lehekest oma nina välja. Idandi pikad kiulised juured olid tugevasti ühe ammu hävinenud merekarbi ümber põimunud.

Täpselt samasugusel viisil oli kinnitunud ka suur mangroovipuu laiu keskel. Oma arenemise algjärgus tuli tal pidada rasket võitlust — see oli tõeline lahing soolaste veepritsmete, kleepuva vahu, uhtliiva ja lainekeeristega. Kuid ta võitis selle lahingu. Ühest juurest sai kaks, siis neli, siis kuusteist, sada ja lõpuks sada tuhat. Äsja tärganud lehed jõid säravat päikesevalgust ja maagiline klorofüll muutis selle energiaks, millest kujunesid tüve, okste ja seemnete koed.

Ka okstest kasvasid alla juured, mis liiva sisse tungisid ja uusi võsusid ajasid. Viimastest kasvasid omakorda oksad, mis kattusid lehtedega, õitsesid ja kandsid seemneid, millest uued juur-idandid võrsusid. Ja kõik need kasvasid oma emapuuga kokku üheks lahutamatuks tervikuks.

Samal viisil sattusid siia ka kookospalmid — lained tõid ja heitsid nende küpsed pähklid randa. Siia laiule sattusid nad küll tunduvalt hiljem kui mangroovipuu ja rannajoone erilise kuju tõttu rivistusid nad siin korrapärase reana parajasti nii kaugel merest, et tõus ja mõõn enam nendeni ei küüniks.

Sama tõusu ja mõõna ribas leidus mere poolt kokkuaetud prahi hulgas kookospähklite kõdunenud koori, mis äsja olid randa triivinud. Need pähklikoored ei saanud pärit olla siinsetelt palmidelt, vaid olid mujalt tulnud, sest selleks ajaks, mil kookospalmid olid suureks kasvanud ja juba vilja kandma hakkasid, oli ka rannariba laienenud ja esimesed tulnukad jarde rannast eemale jäänud.

Kookospähklikoored seletavad omakorda, kuidas sisali-

kud Lambalaiule sattusid. Sisalikud ei võinud siia sattuda mangroovipuu juur-idanditel, sest nad oleksid kiiresti külmast kohmetunud ja vette kukkunud. Kuid kookospähklikoorel istudes võis sisalik suurepäraselt üle ujuda, sest need kestad püsivad hästi ja kõrgelt veepinnal. Vaikse ilma ja tavalise mõõna korral võis paar sisalikku sellises kestas suurema vaevata pool miili Inagualt Lambalaiule maha sõita. Kuid on veel teinegi võimalus. Torm võis juurtega terve põõsa välja kiskuda ja merre paisata koos kogu *Anolis*-sisalike perega, kes selle okstel pesitsesid. Viimane oletus on jsegi loogilisem ja tõenäolisem, sest ühtki teist Inagual elavat kuivamaalooma Lambalaiul ei esine.

Kuivamaa floorast ja faunast võis sel saarekesel näha ainult lendavaid putukaid, sisalikke, üksikuid põõsastaimi ja kaht liiki puid. Krabisid ja molluskeid ei saa nende hulka arvata, sest kuigi nad on oma eluviisidelt kuivamaa-olendid, on nad siiski mereloomad, kes on aeg-ajalt sunnitud ookeani tagasi pöörduma, et sigineda või oma lõpuseid niisutada.

Kui palju aastaid see nõudis, et Lambalaidu selliselt loomadega asustada, seda on raske ütelda. Laid ise on vaevalt sada või paarsada aastat vana. Kõige vanemal, aastast 1860 pärineval kaardil on ta nimeta punktina märgitud. Kui oletada, et laid on sada aastat vana, siis võib arvata, et iga kahekümne viie aasta järel sattus siia mõni uus loom või taim. See arv on ehk küll liiga suur, kuid isegi sel juhul satuks laiule tuhande aasta jooksul paarkümmend elusolendit ja paarkümmend taime.

Olin seepärast väga õnnelik, kui avastasin, et olin laiule toonud kaks uut asukat — ühe looma ja ühe taime — ja täitnud poole sajandi normi. Juhtus see järgmiselt. Kui ma oma vettinud kübara voodri alt välja võtsin tagavarapadrunid, millega kavatsesin oma sisalike kollektsiooni täiendada, siis leidus seal mu suureks üllatuseks kõntsa hulgas ka üks väike kirev ämblik. Ta oli väga jõuetu ja märg, kuid liikus siiski oma kaheksal jalal üsna nobedalt. Keha küljes rippus tal ümmargune kotike, milles oli mitu tosinat tillukesi mune. Tõstsin ämbliku ettevaatlikult mahakukkunud palmilehe kõige kuivemale kohale. Ta istus mõned sekundid päris liikumatult ja kadus siis koos oma munakestega prao vahele. Olen kindel, et nendest areneb laiul uus tõug ämblikke.

Kuid laiu kuuenda elaniku suhtes ma ei olnud nii kindel, sest ma ei teadnud isegi tema nime. Lootuses, et leian veel

teise ämbliku, kes oleks esimesele vajalikuks paariliseks, pöörasin ma kübara kogu sisepaela pahupidi, kuid kaheksajalgseid ma enam ei leidnud. Aga selle asemel leidsin ma sealt omapärase kujuga seemne. Oma kujult meenutas see odaotsa, mille tipp oli lüürataoliselt keerdus. Seemne pinda katsid imetillukesed augukesed ja piki seda pinda võis näha sügavat vagu. Mõni nädal hiljem uurisin ma saarel mitmesuguste rohttaimede seemneid, kuid ei leidnud enam ühtki kas või ligikaudu sellist. See seeme võis sattuda mu kübara lindi vahele siis, kui magasin. Kuid oli samuti võimalik, et seeme tegi kogu mu reisi Põhja-Ameerikast kaasa, sest kübar oli vana. Kraapisin ühe palmi all pisut mulda kokku, istutasin sinna oma seemne ning tähistasin paiga merekarpidest rõngakesega. Muidugi, seemne võrsumiseks oli vähe lootusi. Kümmekond aastat hiljem sattusin ma hoopis uutel asjaoludel Lambalaiule, mulle meenus seemnekene, kuid ma ei leidnud enam jälgegi. Merekarpidest rõngake oli kadunud, isegi kookospalm ei kasvanud enam — ta oli maha kukkunud ning kiiresti mullaks muutumas.

Niiviisi seemnekese saatuse üle mõtiskledes nägin ma pärituult lendlevat kollast liblikat ja arvasin juba, et laid on ühe uue elaniku võrra rikastunud. Kuid liblikas ei teinud vähematki katset laiule jõuda, hõljus üle vahutava barjäärrifi ja tuul kandis ta avamerele. See tuletas mulle meelde üht mõistatuslikku nähtust, mida ma juhtusin 1927. aasta septembris tähele panema Lewesi ja Rehobothi vahel Delaware'is. Supelranna tulisele liivale oli laskunud terve parv *Tieris*-liblikaid, kelle mustaga ääristatud tiivad olid kollased ning oranžid. Äkki kerkis kerge läänetuul ja kõik liblikad tõusid lendu ning suundusid katkendliku hõljuva ribana Atlandi ookeani hämarduvatesse kaugustesse, kus neid ootas kindel surm. Nende haprad kehad kukkusid üksteise järel vette, kus nad mõne hetke abitult tiibadega pekslesid, püüdsid siis rahulikult ujuda ja kui nad täiesti vettinud olid, vajusid külma rohelisse mererüppe. Neid liblikaid oli seal tuhandeid. Hiljem kuulsin, et üksikud neist liblikaist jõudsid Bermuuda saartele, kus neid väga harva nähti, kuid kust nad niisama salapäraselt kadusid, nagu nad olid ilmunud. Sama nähtust võis Lõuna-Ameerika põhjarannikul täheldada liblikate juures, kes ka kuuluvad *Tieris*-liblikate arvukasse sugukonda — nad lendasid tohutute parvedena Kariibi merele ja sinna nad kadusid. Samasugune meeletus valdab salapäraselt mõnikord Norra migreerivaid lem-

mingeid[3] ja sunnib neid karjaviisi fjordikaljudelt merre hüppama, kus neid sadade kaupa upub. Säärase meeletuse põhjuseks näib olevat mingi epideemiline haigus.

Olgu kuidas on, kuid näib, et sama tung, mis sunnib kuival maal elavaid liblikaid äkki massiliselt kokku tulema, et siis esimese pärituulega lennata ookeanile, kus neid ootab kindel surm, — sama tung näib ka lemmingeid sundivat täiesti lootusetuid rännakuid ette võtma.

Saare tekkimine on pikaldane ja keerukas protsess. Oletame, et ma künnan üles kogu oma aiamaa, juurin välja kõik taimed, põletan ära kõik jäänused, künnan siis selle maa veel kord läbi, nii et sellel ei jää enam mingit elujälge, vaid ainult tükike kollakaspruuni maad. Aga ometi kõige selle peale vaatamata katab seda maalappi paari-kolme nädala pärast haljas vaip, seal kasvavad igasugused umbrohud, teelehed, karikakrad, kassitapud, koerapöörirohud, floksid, kannikesed, sammal, vääntaimed, puuvõsud ja vaarikavarred. Marylandis minu farmi maalapil, mis on ainult kuus aakrit suur ja kus on metsa, põldu, kuiva ja märga maad, on rohkem mitmesuguseid loomi ning taimi kui Inagua saarel, kuigi nende koguarv on muidugi väiksem.

Fauna ja floora tekkimine ühel ookeani saarel kujutab endast looduse julgete katsete ja eksimuste pikka ahelikku. Tosinast elusolendist, kes tuule ja lainete toimel või teiste loomade kehadel satuvad saarele, jäävad ellu ainult üksikud. Jätkub ühestainsast tormist, et sellisel väiksel laiul nagu Lambalaid ühe ööga hävitada kõik, mis terve sajandi jooksul võis soodsates tingimustes tekkida.

Patsutasin käega mulla äsja istutatud seemne kohal kõvasti kinni, kohendasin veel pisut selle ümber pandud merekarpide rõngast, võtsin siis oma püssi ning kaabulodu ja läksin kartusest pisut põksuval südamel läbi madala kaldavee, laskusin tasakesi vette ning ujusin üle väina.

VIII peatükk

TUUL

Oli hea, et ma kauem ei viivitanud, sest voolus väinas läks tugevamaks ja liikus kiiresti lahtise rifi poole. Ainult kõike jõudu kokku võttes suutsin ujuda viimase madalikuni, mille tipust mul kõigest mõni jalg puudu jäi. Selle madaliku taga muutus laguun avaraks veteväljaks ja läks märgatavalt sügavamaks. Kui ma ei oleks siia jõudnud nii kiiresti, nagu see mul korda läks, siis oleks mul tulnud kaua aega võidelda, enne kui randa oleksin jõudnud. Aga isegi nüüd oli mul jõud lõpukorral. Vaatasin kogu aeg üle õla tagasi ja pidasin haid silmas, aga elukas ei tulnud enam nähtavale. Sumasin suure kergendustundega läbi madala vee kaldale ja langesin liivale oma riiete lähedale maha, et pisut hinge tõmmata.

Kui ma olin end pisut kogunud, võtsin formaliinipudeli ning süstla välja, süstisin püütud sisalikke ja panin nad purki, mis oli mõeldud nende säilitamiseks. Olin kibedasti ametis, kui äkki kummalised hüüded minu tähelepanu köitsid. Vaatasin üles ja nägin suurt kiilukujulist parve roosasid luitsnokkiibiseid[1] väina kohal lendamas. Nad liikusid sõjaväeliselt ranges rivikorras nagu haned, iga lind tihedalt eelmise kannul, kuid sellest pisut külje poole, nagu ära kasutades õhulaineid, mis eespool lendavate lindude taga tekkisid. Nende tiivalöögid olid aeglased ning graatsilised. Vahetevahel pani juht oma tiivad kokku ning liugles allapoole, ja kõik teised linnud tegid üksteise järel sama, kindlas rütmilises järjekorras ja kronomeetrilise täpsusega, kuni kogu parv liugles liikumatute tiibadega madalal otse veepinna kohal. Siis hakkasid linnud jälle üksteise järel eest tahapoole oma tiibu lehvitama, alates esimestest kuni rivi lõpuni. Nende liikumise täpsus meenutas mulle hästi treenitud balletitruppi.

Kuid ükski baleriin ei saa oma rõivastuse poolest nende luitsnokkiibistega võistelda. Kui flamingod välja arvata, siis pole ma iialgi näinud nii toredat vaatepilti kui see. Luitsnokkiibiste sulestik on nii imeilus roosa, mille jaoks pole vastavat sõna olemas. Nimetada nende sulestikku lihtsalt roosaks on niisama hea kui öelda, et taevas on sinine. Luitsnokkiibiste sulestiku roosas on pärlite muutlikku sillerdust, pisut õhtutaeva karmiinpunast, tuleleegi helki ja veel midagi täiesti tabamatut. See roosa on nii elav, valgustusest olenevalt kord leegitsev ja kord kutsuv, on kord õrn ning kahvatu, kord tume ning karmiinpunane. Aitab ainult tiivaviibutusest, päikesekiire välgatusest või pilvevarjust, ja luitsnokkiibiste sulestik lööb helepunaselt, ereroosalt, oranžpunaselt ja Vahemere koralli kõigis värvingutes põlema. Kujutlege kõike seda sügavsinise mere, ererohelise laguuni, oliivroheliste mangroovipuude, helesinise taeva ja troopilisest päikesevalgusest üleujutatud kuldkollase liivaranniku taustal ja te saate mingi ligikaudse ettekujutuse luitsnokkiibistest nende kodupaigas.

Kui midagi nende lindude kaitseks ette ei võeta, siis on varsti käes aeg, mil viimne roosa luitsnokkiibis selles maailma osas oma viimase pesa punub ja viimse muna oma pesasse muneb. Kunagi oli neid palju Florida lõunaosas, Mehhiko lahe rannikul ja Lääne-India saartel. Praegu on neid Floridas väga vähe järele jäänud, Lääne-India saarestikus esineb neid veel ainult Kuubal ja Haiitil, kus nad on juba peaaegu välja suremas. Neid on ka veel Suurel Inagual. Kui nad ka neis paigus hävinevad, siis oleme ühe kauneima ja omapäraseima linnu jäädavalt kaotanud.

Luitsnokkiibis näeb välja nagu toonekure ja pardi hübriid, kuid tegelikult ta ei põlvne ühest ega teisest. Tema kõige lähemaks sugulaseks on iibis, kellega ornitoloogid teda ühte sugukonda arvavad, kus ta tänapäeva klassifikatsiooni järgi omaette perekonna moodustab. Ta erineb kõikidest teistest lindudest oma ebatavalise noka poolest, mis annab talle tõepoolest hämmastava välimuse. See nokk pole roosa nagu tema sulestik, vaid tuhm rohekassinine ja tüviku osas hallika varjundiga. Noka ots on lame ja lusika- või pahtlikujuline, linnu pea ja nina on paljad, ilma sulgedeta, ja kui seda lindu pea poolt vaadata, siis meenutab ta koleda ninaga kiilaspäist Cyrano de Bergeraci.

Korjasin kähku oma asjad kokku, tõmbasin riided selga ja ruttasin mööda rannikut lindude parvele järele. Linnud

lendasid kiilukujulises formatsioonis umbes pool miili piki rannikut ja käänasid siis suurte mangroovitihnikute vahekohal sisemaa poole. Kui ma sinna jõudsin, kus linnud ära pöördusid, olid nad juba kadunud. Kuid siis nägin, et nad pöördusid sisemaale suure soostunud jõe laia suudme kohale. Jõe kallast palistasid sajad mangroovipuud, mis moodustasid läbitungimatu tõkke, mille tõttu ranna äärde pääsemine oli võimatu. Selles mangroovsoomülkas pidi kuskil olema luitsnokkiibiste pesitsusala. Oli viieteistkümnes veebruar, ja nagu ma teadsin, oli see parajasti nende pesitsusaeg.

Muidugi, luitsnokkiibiseid otsima minna ei olnud päris mõistlik tegu. Mul oli veel rohkem kui kolm neljandikku saarest läbi käia, poole oma veevarust olin ma ära kasutanud ja ka toitu oli mul ainult mõneks päevaks, pärast pidin leppima sellega, mis kätte juhtus. Luitsnokkiibised moodustasid küll omaette huvitava peatüki saare faunast, aga neil ei olnud siiski otsest seost minu teaduslike ülesannetega. Kuid võimalus nende haruldaste ja kiiresti väljasurevate lindude pesitsusaladega tutvuda oli nii ahvatlev, et ma ei saanud sellest loobuda.

Jõekese vesi näis olevat madal, mitte kuigi palju üle põlve, ja ma arvasin, et võiksin minna mööda jõepõhja sisemaa poole, kuni jõuan välja kindla maapinnani sealpool mangroovitihnikut ja sealt siis diagonaalsuunas jälle ranna äärde tagasi tulla. Tee peal võiksin koguda terve hulga sisalikke ja tutvuda saarekese topograafiaga. Nii arutledes tahtsin ma kuidagi oma üritust õigustada, kuigi teadsin väga hästi, et kõike seda võiksin saavutada neli korda vähema ajakuluga, kui ma jõekese suudme kohal ületaksin ja mangroovitihnikust mööda läheksin. Ent siis oleks mul tulnud luitsnokkiibistest loobuda.

Väikese paadiga oleks selle üksildase jõekese uurimine võtnud ainult mõne tunni ja ka siis poleks see mingeid raskusi valmistanud, kui sel jõekesel oleksid olnud kõvad kaldad. Nüüd aga olid mangroovipuude põimunud juured igal sammul takistuseks ja ma olin sunnitud keset jõge käima. Algul oli põhi valge liivaga kaetud, sile ja kõva, kuid varsti muutus see pehmeks, siis lödiseks ja mudaseks. Tahtsin juba tagasi pöörduda, sest pidasin ettevõtet lootusetuks, ja oleksingi seda teinud, kuid just samal hetkel silmasin jälle luitsnokkiibiseid. Nad kahlasid mada-

las vees, korjasid jõest endale toitu ja sõid, pöörates oma noka graatsiliselt viltu. Nad pistsid noka vette, liigutasid seda seal kiiresti edasi-tagasi ja kühveldasid välja väikseid karpe ja tillukesi limulisi ja kalamaimukesi, mis olid nende peamiseks toiduks. Siis tõusid nad jälle õhku ja lendasid piki jõge edasi.

Õhtu eel jõudsin soolabürinti. Seitsmel-kaheksal korral pidin hakkama tagasi minema, aga lootus nende pesadeni välja jõuda tõukas mind edasi. Kuid minu suureks pettumuseks polnud luitsnokkiibiseid kuskil. Mangroovitihnik lausa kihas veelindudest. Suured parved rüüti ja rislasid sammusid rivis mööda porist madalikku. Pelikanid hõljusid tiibu laksutades salkadena roheliste vete kohal ja sukeldusid aeg-ajalt valju platsatusega vette kala järele. Väikseid rohelisi haigruid oli loendamatul hulgal, neid leidus kõikjal: mangroovipuude all ja soomadalikes; õhk oli täis nende kurguhäälset vada. Ehmudes sööstsid nad kümnete kaupa õhku ja, lennanud ainult mõned jardid, laskusid jälle maha, et siis uuesti lendu tõusta. Suured saledad sinised haigrud seisid liikumatult ühel jalal, varitsedes möödaujuvaid õnnetuid kalamaimukesi, tõusid õhku ja lendasid kuidagi raskelt tiibu lehvitades minema. Taeva taustal nägid nad välja nagu mingisugused esiajaloolised pterodaktülosed. Hirmsa käraga tõusid lendu mehhiko karkjalad, kui ma juhtusin neid heal saagipaigal häirima; nende kisa meenutas tigedate koerte klähvimist. Oli näha kümneid haigrute mahajäetud pesi. Hästi varjatud kohtades võis leida dominikaani püti pesi, mis olid tehtud pooleldi vee peale ulatavaile platvormidele; ka need olid tühjad ja lagunemas, kuigi nende omanikud siinsamas lähedal ujusid ja sukeldudes endale toitu otsisid.

Need pütid on oma tõugu kuuluvatest lindudest kõige väiksemad. Nad tuletavad meelde väikseid parte, kuid nende nokk on vertikaalselt lapikuks litsutud ja nende jalad asetsevad nii kaugel taga, et nad maal käivad õige aeglaselt, vaaruval sammul nagu joobnu, end peaaegu edasi lohistades. Pütid lendavad harva, kuid vees on nad imeosavad ning väledad. Nende kõige tugevamaks küljeks on vee all ujumine: nad võivad pikka aega vee all ujuda, kus nad oma suurte sagarjalgade abil kiiresti edasi liiguvad. Dominikaani püti elu möödub täielikult vees — kas selle peal või all.

Olin alles kaugel rannast, kui päikese viimased kiired minuni ulatusid. Luitsnokkiibised olid kadunud — nad olid enese tihedasse mangroovipadrikusse peitnud. Valge lubjane muda oli erakordselt paks, see hakkas mu purjeriidest kingade ja pükste külge kinni ning pidurdas mu sammu. Nüüd äkki tundsin, kui väsinud ma olin. Mu seljakotid olid nii rasked, nagu oleksid nad kive täis, nende rihmad lõikusid mu õlgadesse; mu kael ja nägu olid nii põlenud, et valus oli neid puudutada, silmades tundsin rõhumist, mida põhjustas hele päike, ja soolasest veest oli nahk mu jalgadel kipra kiskunud ning pakatanud.

Otsisin silmadega paika istumiseks. Aga niisugust kohta ei olnud. Mangroovipuud piirasid kõikjal müürina kõva maapinda ja mudajoomedele ei saanud samuti istuda. Tihnikust läbi tungida oli ka võimatu, sest mangroovipuude põimunud juured moodustasid tugeva barjääri, millest ainult saledad haigrud ja rislad vaevu läbi võisid pugeda.

Päike vajus üha madalamale ja kadus lõpuks pilvi õrnroosaks ning erepunaseks värvides tumedate puude taha. Pimedus tihenes. Ülal süttis esimene kahvatu täht. Taevas muutus kiiresti sinisest sinakashalliks ning siis saabus täielik pimedus. Korraga hakkas mulle mingi madal laulev hääl kõrvu — see oli moskiitode sumin. Mangroovipuude varjust kerkis neid pilvedena ja nad laskusid mu näole ning kätele. Püüdsin putukaid meeleheitlikult minema pühkida. Lõmastasin neid tosinate viisi. Mu käed olid nende purustatud kehadega ja verega üleni koos, iseenese verega, mis nad minu seest olid imenud. Surmatud moskiitode asemele tulid kohe teised. Nad tungisid mu silmadesse ja pugesid kõrvadesse. Mu huuled, mis olid päikesest ja kuumusest lõhki, paistetasid nüüd paksuks nagu neegril ja ninasõõrmed ummistusid nende kehadest. Puudutades oma otsmikku tundsin, et see oli üleni kuplas. Tõmbasin oma ninarätiku välja ja sidusin selle näo ette allapoole silmi, nagu bandiidid seda teevad; kuid need parasiidid pugesid ka rätiku alla ja olukord muutus veelgi hullemaks. Mu särk ei pakkunud mingit kaitset: moskiitod torkasid õhukesest riidest läbi, nagu poleks seda olnudki. Meeleheites kastsin särgi märjaks, arvates, et see ehk heidutab neid. Aga ei midagi, märg riie kleepus ainult veelgi tihedamini ihu külge. Katsusin siis oma nägu ja

kaela mudaga katta, kuid see oli liiga vedel ega jäänud külge, vaid valgus mööda mu nahka ja rõivaid maha. Vandusin luitsnokkiibised maa põhja, kirusin enda tobedust ja olukorda, millesse olin sattunud.

Aga mind ei võinud siiski väga süüdistada, kui ma läksingi sohu kõiki mõistlikke kaalutlusi kõrvale tõrjudes, sest pärast toda õhtut, mil Ophelia meile Christophe'i laguuni liivas leiba küpsetas, ei näinud ma kuskil ühtki moskiitot. Hoolimata soolasest veest on mangroovsood nendele siiski suurepäraseks siginemispaigaks ja pimeduse saabudes hakkasid nad kõik alles tõeliselt elama. Kunagi tuli mul veeta öid New Jersey soodes ja Lõuna-Georgia küpressidega kaetud maršides, kus tohutute moskiitoparvede sumin oli niisama vali kui tosina lennuki müra, kuid mitte kunagi ei ole ma sattunud niisuguste vaenlaste kätte, kes mind ründasid tol ööl luitsnokkiibiste soomülkas.

Tuli midagi ette võtta ja viivitamatult. Valu, mis moskiitode pisted sünnitasid, hakkas mulle juba mõistuse peale käima. Kõige hullem oli veel nende sumin. See pani mu kõrvad huugama. Ei ole närvesöövamat häält kui moskiitode sumin. Olin rohkem kui kunagi varem või hiljem oma elus paanikasse sattumise äärel. Pidin kogu oma tahtejõu kokku võtma, et mitte alistuda kiusatusele — visata oma rasked seljakotid maha ja pista ranna poole jooksma, nii nagu jalad kannavad. Ei jäänud midagi muud üle kui tuldud teed mööda tagasi minna. Teha tuli seda ettevaatlikult, et pimeduses mitte õigelt teelt kõrvale eksida ja mõnesse umbsesse jõeharusse sattuda. Hambad ristis sumasin ma läbi muda edasi, püüdes moskiitode peksmisest hoiduda, sest mida rohkem neid tõrjuda, seda metsikumaks muutub nende sumin ja mu närvid olid juba nagunii äärmiselt pingul. Sammusin visalt leiges vees edasi, kukkudes aukudesse ja komistades mudasse mattunud puudele. Nii ma muudkui kukkusin ning tõusin, kukkusin ning tõusin. Et üha suurenevat valu unustada, püüdsin ma oma mõtted millelegi muule keskendada. Mulle meenusid lood hindu askeetidest, kes kõiki oma mõtteid millelegi kaunile või mõnele sügavale filosoofilisele teemale koondades muutusid valu suhtes tundetuks. Rühkides läbi pimeduse edasi hakkasin ma valjul häälel üht päheõpitud poeemi kordama. See oli eriliselt kurb ja majesteetlik «Thanatopsis».

«Sellele, kes loodust armastab, kõneleb loodus oma nähtavate vormide kaudu väga mitmel imelisel viisil,» ja mu hääl kajas nõrgalt mangroovipuude vahel. «Sinu lustilistel tundidel vastab ta sulle rõõmurikkal häälel,» — need nii kaunid sõnad kostsid nüüd äärmiselt rumalalt, Bryantil ei olnud moskiitodest tõesti vähematki aimu!

«Siis ta naeratab sulle ja räägib ilu üleval keelel,» — võtaks küll tont neid luitsnokkiibiseid, kirusin ma endamisi. «Oma leebe ja tervendava kaasatundmisega tungib ta sinu süngetesse mõttemõlgutustesse ning võtab neilt vaevava teravuse, ilma et sa seda ise kohe märkaksidki,» — ja ma lendasin plartsti vette. Ajasin enda uuesti jalule, pühkisin moskiitod silmilt ja jätkasin: «Kui mõtted viimsest kibedast elutunnist võtavad nagu taud sinu vaimu üle võimust ja su silme ette kerkivad pildid karmist surmaheitlusest, surilinast ja kirstukattest,» — mu silmad hakkasid kinni paistetama, — «ja pimedusest, kus sa hingetult lebad, siis värised sa ja su süda tõmbub ahastuses kokku,» — noh, on see aga alles poeem! «Aga mine julgesti edasi avara taevalaotuse alla ja kuula, mida sulle loodus õpetab; sest kõikjalt — maamullast ja veest ja õhu sügavustest kostab vaikne hääl.» Need viimased sõnad muutusid sosinaks, sest kümned moskiitod istusid mu huultele ning torkasid mind kõik ühekorraga.

«Mööduvad veel mõned päevad ja kõikenägev päike ei näe oma ringkäigul sind enam kuskil, isegi külmas maamullas mitte,» — mul ei olnud põrmugi külm, vaid palav, higi voolas igast nahapoorist — «ei näe sind isegi mitte külmas maamullas, kuhu su laip pisaraid valades hiljuti maeti, ei näe sind ookeani hõlmas, kuskil pole enam su kuju.»

Hetkeks tõmbas mu tähelepanu enesele pehme valgus, mis libises üle vee — see oli puude kohale kerkiv veripunane kuu. Nägin läbi moskiitode parve, mis hõljus mu paistetanud silmade kohal, kuidas kuuvalgus lehtedel

vaskselt peegeldus. Alustasin süngelt uuesti poeemi tsiteerimist: «Maa, mis sind toitis, kutsub su oma põue tagasi, kus sa jälle põrmuks muutud ja oma inimliku näopildi kaotad,» — ükski tont ei leia mind enam, kui ma siin soopõhja vajun. «Lõpetanud oma individuaalse elu, sulad sa loodusesse,» — haigrute metsik klagin kajas valjusti vetel — «sulad igavesti loodusega ühte ja oled siis tundetule kivile vend ning muutud põrmuks...»

Edasi ei tulnud mul enam sõnad meelde ja ma hakkasin metsikult moskiitosid peksma, kes nagu pilv mu pead piirasid. Tundus, nagu oleks mu nägu kahekordseks paistetanud, ja nahk mu huultel oli kõva ning pingul. Moskiitode mürk tungis mu käte lihastesse, nii et need kangestusid. Kuid ma kogusin end uuesti ja tsiteerisin edasi: «ning muutud põrmuks, mille harimatu talupoiss oma sahaga üles künnab ning millel ta oma jalgadega otsas tallab. Tamm ajab oma juured sellesse, mis kunagi oli sinu keha. Ent isegi oma igaveses puhkepaigas ei jää sa üksi,» — oh, kuidas ma küll tahtsin magada — «ja ometi pole toredamat aset puhkamiseks kui see, kus sa oled...»

See kõik oli muidugi ainult enesepete, valu ja pahameel tahtsid mu hulluks ajada. «Thanatopsise» tsiteerimine aitas korraga ainult mõneks sekundiks. Sõnad ei tahtnud mul enam kuidagi meelde tulla, kuigi kogu poeem oli mul pähe õpitud. Astusin pimesi mööda vedelat pori edasi ja püüdsin tuntud ridu korrata: «Aga maa peal, kui sa oled läinud, käib lust ning naer edasi, samuti puuriv mõte ning mure, ja igaüks jookseb oma lemmikunistuse järel nagu ennegi. Kuid kõik peavad kord maha jätma oma lõbud ning askeldused ja tulevad sinu juurde ning teevad oma aseme sinu kõrvale.» Ise peaaegu kangestumas, jätkasin ma nende sõnade hüüdmist, mis olid moskiitodele määratud.

Selle öö ülejäänud osa on mul meeles nagu halb unenägu. Puruväsinult, nii et vaevalt veel jalul püsisin, moskiitode pistetest peaaegu meeletu, jõudsin ma lõpuks kella kahe paiku rannikule välja. Siin puhus passaattuul, mis

tõi mulle kergendust ja ajas minu ümber kihava moskiitode parve minema. Mäletan ebamääraselt, kuidas ma ühe suure kalju lähedal liivale vajusin ja teadvuse kaotasin. Võimalik, et ma veel «Thanatopsise» ridu edasi pomisesin, aga seda ma enam ei mäleta.

Kui ma hommikul ärkasin, ajasin enese niipalju jalule, et sain riided seljast ära, ja läksin merre suplema, kuna oma mudased riided panin päikese kätte kuivama. Mu nägu oli väga paistes ja ihu üleni suuri muhke täis. Mul oli palavik, kogu keha oli nagu tules. Algul arvasin, et mul on malaaria, kuid siis taipasin, et see pole midagi muud kui miljonite vereliblede äge võitlus moskiitode mürgiga. Äärmine loidus täitis kogu mu keha ja ma lebasin tundide viisi liikumatult ning poolunisena; ajasin enese ainult niipalju üles, et kuivad riided selga panna ja karp lihakonserve süüa. Palaviku tõttu pidin palju jooma. Õhtuks oli mul vett vaevalt pindi osa järel. Loojaku eel tõstsin oma kaks pauna õlale ja läksin pisut edasi. Leidsin koha, kus rannakalju langes madalale ning ulatus vee äärde välja. Seal võisin kindel olla, et moskiitod mind ka tuule vaibudes ei kimbuta.

Magasin suurema osa ööst kõval kaljul. Ärkasin mitu tundi enne koitu ja leidsin, et palavik on möödas ja paistetus peaaegu kadunud. Tundsin enese jälle värskena ning reipana. Mu lihased olid küll kõval kaljul magamisest pisut valusad, kuid tegutsedes kaob ka see. Mis aga kõige tähtsam — olin vaimselt hästi erk, nii nagu ei kunagi pärast laevahukku. Vähene toit viimastel päevadel, vaevad, mis mul tulid taluda eelmisel ööl soos ja kaks päeva äärmiselt väsitavat rännakut suure palavuse käes — kõik see kutsus minu närvikavas esile erilise reageerimisteravuse. See ja veel paar samasugust kogemust veensid mind, et sellistel vanadel usukommetel nagu perioodiline paastumine ja oma vajaduste teadlik piiramine on oma põhjendatud füsioloogiline alus. Peaaju, mis tavaliselt funktsioneerib ühtlases ja aeglases tempos, muutub kuidagi inertseks ja vajab aktiviseerimiseks tugevat vapustust. Paljud muistse aja prohvetite hiilgavad ettenägelikud mõtted tekkisid pärast pikemaajalisi paastumisi ja kehalisi kannatusi. See pole mingi lihtlabane keskaegne väljamõeldis. Keegi õige hästi tuntud mees Naatsaretist, kes veetis nelikümmend päeva kõrbes, on samuti selle teooria õigsust kinnitanud.

Minul muidugi mingeid hiilgavaid mõtteid ei tekkinud, kuid lebades noil varajastel hommikutundidel tähistaeva all, ma muutusin tundlikumaks ning sain teadlikumaks kõigi nende jõudude suhtes, mis mind igast küljest piirasid. Kuu oli ikka veel kõrgel ja kallas oma külma sinist valgust üle maa. Madalal horisondil helkisid suure laialipuistatud tähtede massina Plejaadid; lõpmatu laotuse tumedal taustal vahtis Jupiter ainiti silma pilgutamata alla; põhjas siras nõrgalt läbi kerge mereudu Põhjanael, mille ümber keerles kogu määratu suur galaktika oma miljonite päikesesüsteemidega. Suur tume ookean kandus kaugele-kaugele pimedasse öösse ja tema olemasolu oli mahedas kuuvalguses pigem aimatav kui äratuntav; ookean meenutas suurt magavat koletist, kelle rütmiline hingamine kostis nagu kauge tume mürin. Pimeduse tõttu nähtamatud lained veeresid mühinal vastu barjäärriffi, täites õhu kurgupõhjast tuleva nuuksumisega ja mahasurutud raske oigamisega, mis algas valjult ja vaibus siis vaevalt kuuldavaks ohkamiseks. Kogu maa oli nagu kahe suure ja kohutava jõu vahel ära jaotatud — üks neist oli kindel ja püsiv, teine — voogav ja laialivalguv. Kuid nende kahe jõu tagant kostis hääl, mis kuulus kolmandale, nähtavasti neist mõlemast üle käivale jõule.

Kolmas jõud näis maailmaruumi tühjusest tulevat. Valju ulgumisega võimutses ta kõikjal ja kõige üle. Ta ei tõusnud ega langenud rütmiliselt nagu murdlainetus, vaid püsis kogu aja ühel ning samal kõrgusel ja meenutas oreli halinat, mis aina voogab ja voogab, ikka ühte ja sama korrates, ilma et kunagi mingit lõppu tuleks. See oli passaattuule undamine, mis lakkamatu hoovusena kihutas üle maa. Ei ialgi varem polnud ma passaattuult nii teravalt tajunud. Kogu taevalaotus otsekui elas ning liikus. Lamasin kaljurahnu taga, kus õhk oli täiesti liikumatu, ja sellepärast tajusin eriti selgesti, millise jõuga tuul igast küljest mööda lendas. Maad uhtis määratu tuhisev eetrijõgi, mis oli küll tabamatu ja nähtamatu, ent sellepärast veel sugugi mitte vähem reaalne.

Väga pingsalt ja tähelepanelikult kuulates võisin ma eristada sadu komponente, mis koos moodustasid tuule majesteetliku müha. Selles oli arvutul hulgal salapäraseid mahedaid vilesid, mis olid nii madalad, et neid võis vaevalt kuulda, ja kõik nad olid peaaegu täiesti erinevad, igaüks oma iseseisva võnkesagedusega, sest pidevalt muu-

tus õhku pihustav jõud, mis põrkas vastu kõvade kivimite nõelteravaid tippe või murenenud korallide käsnjat pinda.

Nendele mahedatele ja madalatele flöödihelidele on väga lähedane nõrk pladin, mis algul on päris märkamatu. See pladin koosneb miljonitest nõrkadest plahvatustest, liliputlikult väikestest helipartiklikestest, mis pidevalt tõusvas rütmis muutuvad läbi kogu muu helikaose kuuldavaks. Kuulasin kaua, et nendele helidele õiget nime leida. Siis äkki meenus mulle: kuulsin selliseid hääli kord augustis just enne viljakoristamist kuldsel nisupõllul; need hääled tuletasid meelde miljonite kõrte üksteise vastu hõõrdumist tuules, rohuliblede ja kõrte kerget klõbinat, tõusvate ja vajuvate viljapeade toksimist, nende noogutuste sahinat. Mul tarvitses ainult pead pisut tuule suunas pöörata, et kõige selle õigsuses veenduda. Kuuvalguses paistsid rannal hämaralt keerlevad rohulapikesed, mis kord lõid helendama, et siis jälle tumeneda vastavalt sellele, kuidas nad vastu maad suruti ja siis jälle üles kerkisid.

Siis kuulsin ma kustki kõrgemalt tulevat magusat, meloodilist sosinat, mis mul assotsieerus ainult ühe pildikesega. Kui ma silmad kinni panin, kandusin mõttes tuhandete miilide taha: kadus kogu troopiline taimestik ja ma lebasin põlises männimetsas ning läbi okkaliste männiokste puhus sosistades kerge tuul. Tuule paisumisel muutus tema hääl valjuks oigeks, vaibumisel õrnaks lauluks. See oli omavahel vestlevate igihaljaste mändide hääl, mis jutustasid salapäraselt üksteisele, mida peidavad endas hea ning rikas maa, pehme pruun okasvaip, pilved kõrges taevas ja soe vihm. Aga siis kostis äkki hoopis uus kahin, mis algul oli kõrvale peaaegu tabamatu, kuid muutus otsekohe tajutavaks, kui sellele oma tähelepanu keskendasin. See uus hääl äratas veelgi elavamalt mälestusi põhjamaa loodusest kui mändide sahin. See oli vanaaegse siidi ja tafti kahin, mis tuletas meelde kuninganna Victoria aja daame, kes kandsid mitmevärvilisi seelikuid ja liikusid väärika aeglusega oma vanamoelistes elutubades. Aga see pilt haihtus jalamaid ja mu silme ette kerkisid jälle rohelised männid. Just sel hetkel muutus õhk järsku jahedaks, peaaegu külmaks. Tumedate männiokste vahelt langesid alla terved pilved imetillukesi lumekübemeid. Kuuetahulised kristallid keerlesid tantsides metsa-

lagendiku kohal ja katsid mahavarisenud okkad valge vaibaga. Nende langemisest tekkis puude vahel edasi-tagasi liikuv salapärane kahin.

Avasin jälle silmad. Sama passaattuul, mis kihutas murdlaineid randa, kandis rannale kokku liiva, veeretas arvutuid liivateri rannal edasi-tagasi, keerutas neid segamini, ajas neid kuhja ja pildus jälle laiali. Kahin, mis ma kuulsin, ei tulnud mitte lumehelveste langemisest, vaid liivaterakeste liikumisest troopilisel rannal, liiva- ja lubjaterakeste üksteise vastu hõõrumisel tekkinud miljonitest lõpmata tasastest helidest. Tuul paneb liiva liikuma, kisub saare laiali ja ehitab selle jälle üles, uitab liivaluidete nõlvadel ja jätab pehmetele kivimitele oma vaod.

Kuuvalge taeva taustal paistsid tuhandete kühmus kaktuste mustad, kõhetud ja jäigad siluetid otsekui kummitused. Nendelt tulid nood hääled, mida ma ekslikult mändide sosinaks pidasin. Kõik need puud olid ühekõrgused; nad sirutasid oma käed anuvalt taeva poole ning ise küürus nagu raugad, vaatasid nad kõik ühes suunas, läände. Nad nagu tahtsid sellega ütelda, et sinnapoole pürib elu. Asjatult püüdsid oksad õhuvoolule vastu panna. Kõik need puud püüdsid nagu kord ja kohus kõrgusesse sirguda, kuid see õnnestus neil ainult pinnalähedase vaikusevööndi piirides. Kõrgemale kasvades tundsid nad kohe voolava õhujõe lakkamatut survet ja, eelistades vähima vastupanu teed, alistusid jõule ning käändusid pikkamööda läände.

Sahisevad helid, mis olid toonilt minu läheduses olevate puude omadest pisut kõrgemad, juhtisid mu tähelepanu peaaegu surnud guajakipuu valkjale kogule. Tema jändrik tüvi pidas aastaid õhusurvele vastu, kuid vanadus ja karm eluvõitlus tegid siiski oma töö. Üksteise järel tõmbusid lehed kägarasse ja varisesid maha, koor muutus valgeks ja isegi raudkõva puit lõi pehkima ning valendas nüüd kahvatult kuuvalguses. Üksteise järel raagusid oksad ja muutusid elutuks, ainult üks kõige läänepoolsem oksake haljendas veel pisut. Elu haihtus temast selle sõna otseses mõttes: järk-järgult ja järjekindlalt, oks-oksalt ja rakkrakult puhus tuul selle temast.

Ronisin oma varjupaigast välja ja astusin tuule kätte. Selle jõud oli üllatav. Minu magamise ajal oli passaattuul peaaegu tormiks paisunud; minu avar särk ja püksid lehvisid laksudes selle tõmbuses; õhk oli jahe ja pani mu

lõdisema. Läksin alla vee äärde, peatusin seal ja jäin kuulatama. Ka siin oli õhk täis hääli — üksteise järele veerevate lainete märga pahinat ja soolase vee pritsmete laulu. Kuid kõik need hääled tulid kustki kaugelt ja mulle meenus, et ma seisin allatuule ning et tuule kogu võimsust võib tundma õppida alles Polacca neemel, mis asus siit mõne miili kaugusel. Läksin seepeale oma öise varjupaiga juurde tagasi, toppisin oma asjad paunadesse, sõin veel ühe karbi lihakonserve ja asusin teele kavatsusega enne päevakuumust mõned miilid maha käia.

Sellest varajasest koidueelsest tunnist peale muutus tuul minu isiklikuks vaenlaseks, õelaks ja leppimatuks vastaseks, kes ei andnud hetkekski rahu. Öösel, kui ma kuskil kalju varjus kägaras magasin, jahutas ta mu keha, päeval aga jälitas mind oma tulikuumade õhulainetega, puhus kõrvetavalt vastu nägu ning otsaesist; ta laulis, ulgus ja vilistas vahetpidamata. Päikese eest võisin ma pugeda puude alla või kaljude taha, kuid tuule eest ei olnud kuhugi minna. Küll ta keerles ja kimbutas mind alalõpmata. Istusin ma maha, kattis ajuliiv kohe mu seljakotid, peened liivaterad sattusid toidu sisse ja krigisesid hamba all, riided mu ümber plaksusid. Ma ei saanud hetkegi rahu ja see ajas hinge täis. Passaattuul ei vaibunud minutikski. Elades Mathewtownis oma hurtsikus ei olnud mul ligilähedastki kujutlust sellest, mis on passaattuul: ta vingus sabelpalmide vahel, sahises lagendikul rohus, kuid minu hubase majakese seinte vahel elades teda nagu ei olnud olemaski. Ma võisin häirimatult magada, süüa ja elada. Mu majakese asupaigaks valitud nõgu moodustas nagu mingi poolvaakuumi, mis asus saare tuulealuses osas, kuhu pääsesid ainult kõige metsikumad iilid. Passaattuuled mühisesid siit lihtsalt üle ja jõudsid jälle ookeanile välja.

Inagua asub otse passaattuulte teel. Mõnikord puhuvad need tuuled järjest nädalate viisi, vahel vaibuvad nad tasaseks mahedaks tuulekeseks, kuid suuremalt osalt on nad väga jõulised nagu torm. Tavaliselt puhuvad passaattuuled vahelduva tugevusega: mõne päeva kestel võtavad nad pidevalt kiirust juurde, püsivad siis pikemat või lühemat aega ühesugusena ja hakkavad seejärel järkjärgult nõrgenema. Minu uurimisretk sattus just passaattuulte kõvenemisperioodile.

Koidu eel jõudsin ma tuulealusest piirkonnast välja.

Polacca neeme juures käändub rand lõunasse ja moodustab pika avara lahe, mis kannab Ookeanilahe nime. Kuskil selle lahe läheduses asus Baabülon, fantastiline koht, mis pidi täiesti läbipääsematu olema. Tahtsin väga seda näha.

Polacca neem paistis juba kaugelt — tuulepoolsest küljest kerkis ranna kohale valge veetolmupilv. Siin ei olnud korallriffi, mis oleks randa suurte murdlainete eest kaitsnud. Ookeani põhi läheb siin järsku oma viis-kuuskümmend jalga sügavaks. Veemassid põrkavad vastu püstloodis seina, nad ei leia eest mingit takistust, mis nõrgendaks nende löögijõudu. Pimestavalt valged vahumassid lendasid vastu taevast, kus nad langesid tuule sülle. Lainete mürin kostis miilide taha.

Kui ma kohale jõudsin, tegi veetolm mu riided märjaks. Ei aidanud midagi, et hoidsin end hästi padriku varju, sest tuul kandis niiskuse kaugele sisemaale. Maa oli siin väga madal, merepinnast ainult seitse-kaheksa jalga kõrgem, ja näis, et lained võisid selle iga hetk üle ujutada. See oligi kunagi väga ammu juhtunud, kui orkaan sellest rannalõigust üle tormas, sest kuigi aeg oli silunud tolle kunagise metsiku tormi jälgi, olid need siiski igal sammul selgesti nähtavad. Hall kaljune kallas oli järsk, tohutud kivimürakad olid siia kokku veerenud ja moodustasid nagu mingi kaitsevalli. Nende kivimürakate vahel vedelesid jardipaksused kivikorallitükid, mis võisid siia ainult merepõhjast sattuda. Mõned neist kivikorallitükkidest olid poolenisti liiva alla maetud ja rannast saja jardi kaugusel; kui laskuda sada jalga allapoole, ookeani põhja, siis võis seal surnud kivikorallitükkide asemel päris elusaid kivikoralle leida. Pole nagu kuidagi võimalik, et mingi tohutu laine oleks need kivikorallitükid nii kaugele maale paisanud. Tol kohutaval päeval pidi tuul saja viiekümne miili kiirusega edasi tormama ja maa mitme miili ulatuses üle ujutama. Rannakaljusid ründavad lained mürisesid kümne kahuri jõuga ja lendasid saja jala kõrgusele, kust siis see mitusada tonni raske veemass metsiku tuule hooga vastu maad virutati. Sellised mäekõrgused liikuvad veepöörised lõid kogu ookeanipõhja segi, uhtsid selle üles, kiskusid elus kivikorallid põhja küljest lahti ja paiskasid nad kõrgele, kust nad kukkusid järsule rannaservale ja veeresid sealt ümberringi märatseva vee tõukel alla orgu.

Säärane kivimürakatest vall pakkus mulle pisut tuulevarju. Varsti lõppes ka padrik ja minu ees avanes pikk kitsas org, mis kulges rannaga paralleelselt. Orgu kattis paksult valge ajuliiv. Oru pind oli täis piklikke, peaaegu ühesuurusi lohke. Edasi võis näha tuhandeid risti-rästi jooksvaid vaokesi, mis kõik suundusid oru kaugemat serva katva taimestiku poole. Algul ei suutnud ma kuidagi mõista nende vaokeste päritolu, sest liiv oli püsivate jälgede tekkimiseks liiga pehme, kuid kogu mõistatus lahenes jalamaid, kui möödusin ühest puhmastikust ja sattusin põrsapesakonnale. Ma pidin neile peaaegu peale astuma ja nad panid hirmunult vingudes rüsinal plehku. Viskasin kotid õlalt ja hakkasin neid taga ajama, sest tahtsin endale ühe neist õhtueineks kinni püüda, kuid nad olid siiski minust nobedamad. Peatusin püssi laadimiseks ja olin juba valmis tulistama, kui märkasin emist, ja kõik põrsad tormasid kaitset otsides tema poole. Emis oli vilets, kuid vihane. Ta laskis pea maha ja hakkas ähvardavalt minu poole astuma. Mõtlesin, et kui ta mind rünnata kavatseb, siis vaevalt küll minu väike püssikuul teda peatab. Otsustasin seepärast, et pole mingit mõtet vihase emisega jahtima hakata ning taandusin ettevaatlikult. Seepeale pööras kogu seapere ümber ja kadus põõsastesse.

Järgmised paar miili läksin ma ruttamata edasi, sest lootsin jälle põrsastele sattuda. Ma otsisin nii pinevalt nende jälgi ja vaatasin kogu aeg maha, et ei märganudki, kuidas ma sattusin suure kuunari vraki juurde, mille kõrge kogu vedeles rannal. See oli toosama neljamastiline kuunar, millest meile jutustas Richardson oma süngel lõunasöögil, kui me esimest päeva Mathewtownis viibisime. Kunagi oli see suurepärane purjekas olnud. Kaks masti seisid veel püsti ja taglase jäänused vedelesid kuhjades tekil ning rippusid külgedelt alla. Kuunar oli lennanud otse vastu kaljuseina ja nina oli tõusnud raske löögi tagajärjel nii kõrgele veest välja, et pukspriit koos segipaisatud tauvärgiga vaatas püstloodis taeva poole. Laevakeres oli terve tosin auke ja vesi voolas nendest vahutavate jugadena sisse ning välja.

Ma katsusin kuunari tekile ronida, kuid sellest ei tulnud midagi välja, sest laevaküljed olid liiga järsud ja mõned köied, mis rippusid reelingult alla, pehkinud ning katkesid niipea, kui ma neid sikutasin. Suured piimid ja lauad

vedelesid mitme jardi kaugusel ümberringi, laeva puuosad olid päikesest ja soolasest mereveest hõbevalgeks pleekunud. On midagi lõpmata kurba hukkunud kauni laeva rusudes.

Kuunari vrakk tuletas mulle minu enda reisi eesmärki meelde ja manitses mind oma teekonda jätkama. Päike kõrvetas jälle halastamatult ja tuul puhus liivaorus nagu vulkaan. Veeplasku oli peaaegu tühi, aga mul tuli veel salapärasest Baabüloni orust läbi minna. Ja veest ei olnud vähematki märki. Kui ma liivaorust välja jõudsin, algas lõpmatu lubjakiviala, mis ulatas kaugele sisemaale. Siin pidi siiski kuskil vett olema, sest sead ju vajasid vett. Muidugi, sigadega ühest ja samast nõust juua ei olnud kuigi ahvatlev, kuid ma võisin ju vee läbi keeta. Peitnud oma pambud kivide vahele, läksin vett otsima, võttes kaasa peale plasku ainult püssi ja haavlid juhuks, kui peaksin mõnele huvitavale sisalikule sattuma.

Taimestikumüür osutus peaaegu läbitungimatuks. Sisalikke leidus siin vähe, linde veelgi vähem, kuid rohelisi kaktusi terve mets, aakrite kaupa halli lubjakivi, palju muusikaliselt helisevaid kiviplaate ja tohutul hulgal nõelteravaid okkaid. Ja see oli peaaegu kõik. Igal sammul olid sigade poolt sissetallatud rajakesed. Uurisin neljakäpukil mitmeid rohkem käidud radasid, heas lootuses, et satun nende kaudu vee juurde. Aga asjata. Taimed kasvasid siin lopsakalt iga kaljuprao ja -lõhe vahelt. Ma kõrvaldasin mõnedest lohkudest muda, kuid nad olid täiesti kuivad, sest vihma ei olnud enam mitu kuud sadanud. Leidsin siiski ühe augukese, mille põhjas oli mõni piisk vett, kuid minu käe jaoks oli see auk liiga kitsas, et sellest endale vett hankida. Pealegi oli siin vesi kindlasti soolane.

Raisanud niiviisi terve tunni, loobusin otsinguist ja läksin oma peidupaiga juurde tagasi. Ma võisin veel mõni aeg ilma veeta olla, vähemasti seni, kuni jõuan laguuni äärde hurtsikute juurde. Eespool võis maastik veel muutuda. See oli küll vähe tõenäoline, kuid ikkagi võimalik.

Astelpõõsaste padrik muutus üha tihedamaks. Kuivanud astlaliste okste rägastik palistas kogu liivaoru külge, nii et selles suunas oli tee läbi lõigatud. Samal ajal muutus maapoolne kaljusein üha järsemaks ja moodustas kohati mitme miili pikkuse nõgusa orva.

Selle kaljuseina kummaline kuju sütitas mu uudishimu. See oli ühelt poolt mulle kuidagi tuttav, aga ühtlasi kõi-

gist seni nähtud kaljuseintest väga erinev. Pingutasin kaua oma mälu, enne kui mulle meenus, et see kaljusein oli ju täpselt samasugune nagu too rannakalju, mis kerkis minu supeltiigi kohal Mathewtowni lähedal. Tema kummaline kuju oli murdlainetuse pideva õõnestuse tulemus; kõik välised tunnused kinnitasid seda. Ja kivi oli kõva nagu räni.

Kaljusein ise kinnitas minu oletust. Merefauna mitmete esindajate jäänused tsementeerisid kaljuseina selle jalamil ja kivistusid laguneva lubja keemiliste protsesside tagajärjel. Ma leidsin seal muistsete tõrikodalaste kriitvalgeid karpe, merekarpide kilde, päikesest täiesti pleekinud ja ilmastiku mõju tagajärjel lagunenud vana koralli raasukesi, mardiklimulaste soomusplaadikeste kumeraid tükikesi, merisiilikute jäänuseid ja mitmesuguste gastropoodide ebaselgeid spiraalkarpe. See oli vana mereäärne kalju, mille ümber kunagi mässasid ja vahutasid murdlained. Ma silmitsesin teraselt praegust rannariba — see oli nüüd neliteist jalga madalam ja peaaegu nelisada jalga kaugemal endisest. Geoloogiliselt vaadates oli Inagua ühel iidsel perioodil oma kaksteist jalga sügavamal vees. Suurem osa praegusest kuivast maast kujutas endast madalat lainetavat laguuni. Tänapäeval arvatakse, et Bahama saared on praegu geoloogilises mõttes üleujutamise järgus, nad vajuvad pikkamisi ookeani, kust nad kord kerkisid. Kuid on ka rohkesti tõendeid nende osalise kerkimise kohta. Emake-maa hingab mõnikord sügavasti. Ootamatu tõuge tõstis meresügavusest ülespoole liivaga kaetud graniitplatvormi, millel seisab Inagua. Vana rand muutus ookeanilainetele kättesaamatuks ja merealustest kaljudest kujunes uus rand.

Bahama saarte geoloogiline minevik on õige keerukas. Hulk sajandeid tagasi lahutati nad muust maast ja nende vahele jäi sügav ookean. Nad kerkisid ja vajusid perioodiliselt. Üksikud saared ja isegi terved saarterühmad tekkisid ja kadusid, ühinesid ja eraldusid. Lained ehitasid nad üles ja kiskusid nad uuesti koost, uhtes nende liiva mööda sinava ookeani põhja laiali. Nad jäid alati saarteks. Mitte ühelgi geoloogilisel perioodil, isegi mitte jääajal, mil merepind langes kolmsada kuni nelisada jalga ja aurunud vesi muutus poolustel jääks, — isegi siis pole Bahama saartel kontinendiga mingit ühendust olnud. Suurem osa selle mere ja maa võitluse märkidest on kadu-

nud, tuule ja meretõusude poolt ära pühitud või jäädavalt ookeani põhja vajunud. Kuid selle oru kaljuseinale oli kirjutatud ajaloo viimane lehekülg. Inagua on suhteliselt noor saar. Saare siseosas asuvat suurt tasandikku kattis lagunenud sarvkodalaste karpide ja rohu õhuke kirme ja see oli omakorda lisatõendiks sellele, millest jutustas kaljusein. Ja kui ma kujukalt väljendades väitsin, et kolmandal maailma loomise päeval tekkis saarel rohi, siis olin ma tõele hoopis lähemal, kui ma seda ise arvatagi võisin.

Äkki lõppes kivisein ja algas koht, mida nimetati Baabüloniks. Päike ei olnud veel loojas, kui ma jõudsin selle esimeste kaljude juurde. Raske on kujutleda ebameeldivamat maastikku kui see siin. Kui ma poleks teadnud, et Bahama saared on settelise struktuuriga, siis ma oleksin arvanud, et viibin tegutseva vulkaani serval, mis just äsja on lõpetanud purskamise, olles katnud maa üleni tulise laava ja šlakiga. Loojuva päikese tumepunased kiired heitsid mingi leegitseva varjundi metsikult segipaisatud kaljudele, nende habemenoana teravatele tippudele ja punakaspruunidele kavernidele. Hämarduvas valguses oli kogu maastik salapärane ja ebamaine nagu kuskil Marsil. Baabülon on nagu mingi mitu aakrit lai tohutu käsn, mille kogu mass koosneb ränikivi nõelteravaist pikkadest naeltest. See on aukliku ja porsunud lubjakivi tohutu mass, mille tipud ja servad on ilmastiku tagajärjel mõõkteravaks muutunud.

Baabülonis lõppes mu selle päeva teekond ja ma pugesin nõgusa kalju varju, kus tegin lõkketule maha. Lõkketule valgustatud piirkonna taga ühines see vana merekalju täisnurga all vahetult teise kaljuseinaga, mille nurk pakkus tuule eest varju. See oli tõesti kummaline: org ja kaljusein lõppesid liiga järsult, mille tõttu jäi mulje, et nii org kui ka kaljusein ulatuvad hoopis kaugemale, sest seal vedeles tohutul hulgal urbseid lubjakive ühes hunnikus, mis oli oma kaheksakümmend jalga kõrge.

Tuul ulgus sel ööl valjemini kui kunagi varem. Tuli loitis ja väreles, heites kaljudele kummalisi varje. Pimedusest kostsid madalad orelitaolised helid, mis olid hoopis midagi muud kui sahin ja vingumine möödunud ööl. Käsnataolise kivikihi miljonitest augukestest ja lõhedest läbitungiv õhk helises madalalt ja harmooniliselt nagu orel suure katedraali võlvide all. Need helid erutasid

mind väga. Ja neid mitte kuulatada oli ka võimatu, sest peale lõkketule kohendamise ei olnud mul midagi teha.

Tõusin juba enne koitu, tühjendasin karbi lihakonserve — hakkasin neist tüdinema — ja kahaneva kuu valgusel ronisin orupõhjast välja. Maailm tundus kuupaistel väga fantastiline. Kahvatusinises valguses olid hambulised kaljutipud väga teravad, varjud olid nagu otse maasisemusse tungivad mustad käigud. Org sätendas pika kitsa paelana tumedate rannakaljude ja iidse mere kaljuseina vahel. Kaheksakümmend jalga allpool paistis vastu paljaid kaljusid purunevate murdlainete kahvatusinine riba.

Mõned aastad tagasi ronisin ma Lääne-Virginia pimestavalt valgetes liivakarjäärides mööda savist kiltkivi ja habrast liivakivi kahesajä jala kõrgusele, et kätte saada hästi säilinud fossiilset meriliiliat, mida juhtusin oma pikksilmaga nägema. Saanud oma aarde kätte, istusin mitu tundi abitult üleval, sest kartsin alla minna mööda reetlikke kaljusid, mis võisid iga hetk variseda. Kord roomasin ma kohutava pooltunni mööda kitsast kaljuveert, mis rippus kõrgel Susquehanna jõe kohal Pennsylvania osariigis, kus otsisin roo-loorkulli pesi. Ettevaatlikult nihkusin lamades kivilt kivile, ja kui ma liibusin kõvasti vastu peaaegu püstloodis kaljuseina ning laskusin mööda teravaid kaljulõhesid alla, hõõrusin ma oma põlvedelt ja sõrmedelt liha maha. Seejuures pudenes minu selja taga kaljuserv, mu tagasitee oli läbi lõigatud ja ma olin sunnitud ühelt kaljuastangult teisele hüppama, millest mõni oli vaevalt kaheksa-üheksa tolli lai. Suure vaevaga jõudsin ma niiviisi saja viiekümne jala kõrguselt alla orupõhja. Nende kogemuste põhjal arvasin, et ma peaksin mingil määral mööda kaljusid ronimise tehnikat tundma. Kuid mul ei olnud aimugi, mis asjad olid Baabüloni kaljud.

Siin ei olnud karta suurelt kõrguselt kukkumist, kuid mul tarvitses ainult pisut komistada või kukkuda, et vigastada liikmeid ja saada haavu. Igal sammul oli püsti sadu tuhandeid lubjakivinõelu ja kõveraid teravikke, mis olid vahedad nagu habemenuga. Kõik praod ja augud olid nendega ääristatud; sügavad lõhed olid kõveraid konkse täis; maapind oli nii ebatasane, et ei olnud kuhugi jalga maha panna. Sügavad augud olid seest peente kiviokastega kaetud ja nii õhukese kattega, et see pealeastumisel

purunes. Mu tenniskingade õhukesed tallad ei pakkunud mingit kaitset. Pidin tihtipeale peatuma, et jalgu puhata. Istumine oli probleem omaette ja võimalik ainult rohust seljakottidel.

Tõusva päikese valguses avanes kummaliselt metsik maastik. Pikk rida kord kerkivaid, kord alanevaid toredaid kaljusid piiras kaarjat Ookeanilahte ja kadus kaugusesse. Vastu seda kaljuseina peksles mühisedes särav sinine ookean, paisates kõrgele õhku valendavaid vahupritsmeid. Vesi oli imeselge ja põhi seetõttu saja jala sügavusele hästi nähtav: see oli kivimürakate ja rahnudega üle külvatud, mis ilmselt olid sinna kaljuseina küljest alla pudenenud. Kivide vahel sagisid tumedad siluetid — suured haid ja laisalt ning raskelt liikuvad gruuperid[2]. Ühes kohas märkasin ma vetikatega kaetud kivimüraka kohal imesiniseid papagoikalu[3]. Kui nad vetikaid ahmisid, paistsid nende tumesinised küljed. Umbes miili kaugusel võis näha põhjakivimis heledat auku, mis vihjas siin toimunud väikesele maalibisemisele: tohutu kivilahmakas murdus ja lendas merre. Maapoolsel küljel muutusid sakilised kaljud läbitungimatu võsastikuga kaetud veerjateks küngasteks.

Päike oli juba kõrgel, kui jõudsin järsaku kõige kõrgema servani. Ma laskusin sealt ettevaatlikult alla ja olin peagi keset järsakut. Siit varises merre lainetest alt äraõõnestatud tohutu kamakas. Selle all olev kaljukiht oli valge ja liivarikas, pisut pehme, kuid küllaltki vastupidav, sõrmega katsudes kõva. Mu tähelepanu köitis väike ese kivis. Kangutasin ta ettevaatlikult taskunoaga välja ja puhastasin liivast. See oli maateo pikk ilus spiraalne koda. Täpselt samasuguseid maatigusid leidus suurel hulgal oru rohus ja saare teistes taimestikuga kaetud paigus. Koht, kust ma selle kivistise leidsin, oli vähemalt kolmkümmend jalga rannaäärsest kaljutipust allpool.

Sellised maateod ei kuulu mere faunasse. Nad elavad kaugel mereveest kuival maal. Minu poolt leitud teokarp võis siia sattuda ainult ühel viisil: sajandeid tagasi kukkus ta kas mõnelt rohulehelt või kokkoloobiselt maha ja sattus kohe kõigi ilmastiku muutuste vastu kaitsva ajuliiva alla. Ajuliiv! Selles peitubki vastus küsimusele, kuhu nii mõistatuslikult kadus iidne mereäärne kaljusein, mis kattus paksu ja kõva uhtekihiga.

Ajuliiv! Ma laskusin uuesti hästi maa ligi ja uurisin

paljandit lähemalt. Teokarbi jäljendist pisut allpool avastasin ma pika pruuni triibu, mis erines kaljupinna värvusest. Erutatult kaapisin ma selle koha kuni põhjani lahti ja siis selgus, et see oli sabalpalmi lehe alumise külje jäljend. Lehe kude oli hävinenud, kuid jäljend ise oli nii selge, et asjas polnud vähematki kahtlust.

Ajuliiv! Inagua oli tõeline tuulemaa. Sajandeid tagasi uhuti siia ookeanist pimestavalt valgete liivaluidete rida: tera tera järel puhus tuul liiva randa, ajas pikkade ridadena kuhja ja kattis nad pika säbarlainelise mustriga, nii nagu seda võib näha pärast mõõna mererannal. Tuul kandis kerget liiva üha kõrgemale ja kõrgemale, mattis selle alla iidse rannaäärse kaljuseina ja suundus siis sisemaa poole, mis tuulepoolsest küljest oli kallak ning tasane ja alltuule — kõrge ning järsk. Luited kattusid kiiresti rohuga ja rohus siginesid teod. Need elasid ning surid, neid kukkus rohkesti ajuliiva sisse, tuul jätkas lakkamatult oma tööd, mattes teokarbid ja rohu liivaterakeste masside alla. Nende peal kasvasid sabalpalmid, mis omakorda mattusid liiva. Aga tuul puhus lakkamatult ikka edasi. Nii päeval kui öösel kasvasid ja muutusid luited. Mürisevad lained kandsid ookeanist üha uusi liivaterakesi randa. Tormid uhtsid kaldale mereloomade jäänuseid, pihustatud merekarpide tolmu, mikroskoopiliste foraminifeeride[4] hapraid majakesi, käsnade ränihapendiraasukesi ja korallitükke. Sadade miljonite elusolendite kuhjunud jäänustest kujunesid suured kollased künkad. Hõõrusin tükikese kivimit oma sõrmede vahel peeneks ja uurisin seda lähemalt: see koosnes tervenisti endiste elusolendite kehakestest. Need künkad olid tõelised kalmistud.

Inagua oli tõepoolest tuulemaa. Kummalise juhuse tõttu olid siin säilinud möödunud ajastute kestel toimunud geoloogiliste muutuste tunnistused. Luited kasvasid, saavutasid teatava kõrguse ja — tardusid. Tardusid selle sõna otseses mõttes, kuigi selles ei olnud süüdi madal temperatuur, ei lumi ega jää, vaid ainult liiva ja lubja pikaldane keemiline ühinemine. Vihmavalingute läbitungiv vesi sidus liiva kõvaks ränimassiks. Selline protsess toimus kõigil Bahama saartel. Sinav ookean heitis tonnide viisi elusolendite jäänuseid randa ja tuulte ning vihmade toimel tardusid luited kõvaks kivimiks veel enne, kui nad jõudsid edasi nihkuda. Oli tuuliseid randu, kust kulgesid üksteise kõrval tardunud küngaste read nagu marssivate

sõdurite rivid. Kõige välimised düüniread olid alles pehmed ning paindlikud ja kandsid selgesti ookeani värskeid jälgi; kõige kaugemad rannast olid kõvad nagu räni, täis auke ja vagusid, pikaldase lagunemise arme. Ka küngastel on oma noorus ja vanadus; oma kujunemis-, kinnistumis- ja langusaastad. Sündida, kasvada ja küpsus saavutada, mõni aeg eksisteerida ja siis jälle põrmuks muutuda — selline on igasuguse mateeria saatus. Mineraalid ja loomad, elus ja elutu — kõik peavad selle tsükli läbi tegema. Selline on kõigi asjade üldine käik.

IX peatükk

SAARE ELUKANGAS

Iga uus nähtus looduses saab alguse aines või protsessides aset leidvatest muutustest. Kevad sünnib sügisest; tänased roosid toituvad möödunudaastaste lehtede jäänustest. Käbliku sulav häälitsus teie õuel on alles eile veel elanud putukate muundunud energia; nende purustatud ja äraseeditud kehad muutuvad rõõmsaks linnulauluks, lendamiseks ja tegevuseks. Elu ammutab oma jõu surmast. Mahavarisenud puust saab peljupaik miljonitele kooreüraskitele, keda poleks iial olnud, kui poleks mahalangenud puid. Kilkide hubane sirin, öösorri tüütu kisa, lillelt lillele ruttavate mesilaste mahe sumin ja ka lilled ise — kõik see on võimalik ainult selle tõttu, et eelmisel ööl, möödunud nädalal või aastal miski oli täitnud oma otstarbe ja varises mulda, söödi ära või lagunes aineosakesteks, mis tema moodustasid. Iga muutus karusnaha, kalasoomuste või lindude sulestiku värvingus, elusolendite graatsilised liigutused, koolibrite uljas pikeerimine, lindude rändamistung, kotka ja albatrossi aeglane majesteetlik hõljumine õhus, kapjade kõlav plagin, tähnilise kalauime käänd — kõik see on võimalik paljude loomade või taimede hävimise, mõne mineraali muundumise või loodusjõudude toime tõttu.

Elu võib käsitada kui ahelikku või õigemini kui ahela lülidest võrku, nagu seda oli keskaegsete rüütlite rõngastest soomusrüü. Muidugi pole see võrdlus päris täpne, sest selline turvis valmistati ühest teatavast metallist, kas pronksist, hõbedast või kullast, olenevalt turvise kandja ühiskondlikust positsioonist. Orgaanilise elu lüliline võrk on seevastu väga kirju ja mitmekesine. See on keerukas koetis, mille üks sõõre ergab heledas päikesevalguses, kuna teine tema vahetus naabruses on tume nagu öövari,

Elu on tihedasti läbi põimunud surmaga nagu mustrid kirjus riidekangas.

Igal individuaalsel olemisel on oma algus ja lõpp. Tähed tekivad lõõmavas plahvatuses, aga surevad külmana ning tuhmina. Linnud alustavad oma eluteed munana ja lõpetavad selle väikese pruuni mullatükikesena või määrdunud sulgede kimbukesena. Tiivulised seemned, mis kevadel hõljuvad aasade kohal, muutuvad sügisel pehkinud ning narmendavateks koeraasukesteks. Terved kontinendid tõusevad üles ja kaovad jälle, kui nende geoloogiline aeg on läbi. Iga ajastu algab ootuste ja lootustega. Uus aasta tõrjub välja vana ja taandub omakorda järgneva ees.

Inagual sõltus peaaegu kõige elusa algus ja lõpp tuulest. Et täpselt kindlaks teha tuule osatähtsust selle saare elus, oleks tarvis üht geniaalset statistikut, terve tehnikute kaadri ühendatud pingutusi, miilipikkusi statistilisi tabeleid ja aastaid kannatlikku uurimistööd. Kuid isegi sel juhul ei saaks päris selget pilti. Tuul on faktor, mida Inagual võib märgata kõikjal. Võtame näiteks linnud. Isegi kõige pealiskaudsemale vaatlejale hakkab silma, et linnud arvestavad tuult, kui nad õhtul end magama seavad: nad asetuvad peaga ida poole, vastutuult. Haigrud, flamingod, rislad, tuvid, põõsalinnud, kullid, magagu nad kas okstel või maa peal, kas üksikult või suures parves, — kõigil neil paikneb pea päikesetõusu suunas. Ka mina ise võtsin selle harjumuse omaks ja loobusin sellest ainult neil juhtumeil, kui mul tuli magada mõne üksiku kaljurahnu varjus, hoidudes hästi maa ligi, et vältida tuuletõmbust. Isegi maa-alustes urgastes elavad sisalikud püüdsid tuule eest hoiduda, sest kui tuul oli kõva, tulid nad hommikul tavalisest hiljem välja. Registreerisin hoolikalt sisalike väljatulekuaega ning tuule tugevust ja selgus, et vaiksetel päevadel ilmusid nad paar tundi varem kui tormi ajal.

Kuid ka inimene peab tuult arvestama. Kümme aastat hiljem, kui soolatiigid asula ligidal olid uuesti kasutusele võetud, nägin ma tööliste ägedat meelepaha, kui tuul ootamatult vaibus. Tuulevaikuses lakkas ju soolase vee aurumine ega saadud soola, mille tagajärjel tuli seisak töös ja vähenes palk, kasvas rahulolematus ning tekkisid rahutused. Merevee aurumiseks on kõrvetavast päikesest vähe; kui poleks tuult, siis laostuks saare kogu majandus.

Need tõsiasjad kinnitavad kõige selgemini tuule ääretu

suurt tähtsust kogu saare elus. Inagua ise oli tuule sünnitis, ta tekkis nii nagu tekkisid luited meres. Ei ole vale ega mingi liialdus väita, et koolibrid sattusid Inaguale sellepärast, et Ameerika kontinendil, kuskil Kesk-Ameerikas, Kolumbias ja Venetsueelas, tõusid suured tulised õhumassid kõrgele üles, tekitades maa kohal poolvaakuumi, mille kiiresti täitsid passaattuuled; samuti on lugu ka kaktustega, mille õitest koolibrid leiavad endale nektarit ja putukaid, sest ka kaktused kasvavad saarel ainult tuule tõttu.

Merevesi ja pilved, tuul ja tuline päike, tillukesed foraminifeerid, korallpolüübid, ajuliiva viljatud düünid, õhuke taimkate, lilled, lillenektarist toituvad putukad, putukatest toituvad koolibrid — selline on loodusnähtuste ahelik, elu keerukas kude, anorgaanilise muundumine orgaaniliseks, elu tärkamine surmast — üks tuule tõttu tekkinud eluniidikestest, mis saab alguse tuulest.

Kogu elutsükkel sünnist surmani oli Inagua Baabülonis peaaegu lõpuni jõudnud. Elu tekkis ja hääbus. Teod, palmid ja koolibrid, rohttaimed ja seemned elasid lühikest aega, maeti tuulega liiva alla ja muutusid põrmuks. Sama tuul, mis ehitas düünid, hävitas kõva kivimi ning kandis aja jooksul raasukesehaaval laiali; ta õõnestas selle pehmed kohad, uuristas augud sisse ning jättis järele teravad konarad ja nukid. Samal ajal rühkis meri üha lähemale, näris ühtesoodu rannakaljusid, jahvatas kaljurahnud peeneks liivaks ja kandis luitunud liiva merre tagasi. Ta oli oma ülesande pooleldi täitnud, küngaste ahelik oli peaaegu pooleks lõigatud. Mõne aasta või mõne sajandi pärast on Baabülon jälle emakese ookeani rüpes, seal, kus ta sündis.

Teekond mööda kaljusid nõudis mul suurema osa päevast ja kulutas läbi minu odavad kummitaldadega kingad. Teravad kivid lõikasid kiiresti tallad ribadeks, kortsu tõmbunud toorkummi pudenes tükkhaaval ja kontsad lõigati nagu noaga maha. Kogu vahemaa võis olla otsejoones ainult kuus või seitse miili pikk, kuid sammu võrra edasi jõudmiseks oli tarvis siin astuda kaks või kolm sammu, sest kogu aeg tuli kas üles ronida või alla laskuda. Iga toll nõudis suurt tähelepanu ja pingutust. Mu jalatsid kõlbasid ainult pehmel rannaliival või sisemaa orgude siledal kivipinnal käimiseks, kolm tundi matkamist mööda Baabüloni nõelteravaid kaljusid hävitasid nad lõplikult.

Kaasaegne elu on teinud meid kohanemisvõimetuks. Me sõltume tänapäeval liialt rõivastusest, mille on toonud tsivilisatsioon. Ilma kingadeta olin ma niisama abitu nagu vastsündinud küülik. Me kanname oma jalatseid neist suuremat hoolimata; me võib-olla puhastame neid iga päev ja mõnikord ka nuriseme, kui nad uuest peast pigistavad, või vaatame aeg-ajalt, kas nad on ka küllalt moodsad ja elegantsed. Jalatsitele mõtleme nii nagu taskurätikutele, nugadele, kahvlitele ja salvrätikutele ainult siis, kui neid pole. Et eoolilise geoloogia ja sisalike ökoloogiliste suhete probleemidelt kingade küsimusele siirduda, selleks oli kolmest tunnist küllalt. Jalatsite puudumine tegi mu silmapilkselt õpetatud looduseuurijast lonkavaks automaadiks, kes mõtles ainult jalatsitele. Ootamatu jalanõudevajadus oli niivõrd tungiv, et see tõrjus kõrvale kõik muud mõtted. Isegi kasvav janu, kuivus kurgus ja hirm, et mu veeplasku on varsti tühi, taandusid täiesti mu jalatsiteprobleemi ees.

Iialgi ei naera ma enam Haiiti talupoegade üle, kes, kui nad on saavutanud sellise sotsiaalse ja majandusliku taseme, et võivad endale paari kingi muretseda, kannavad oma jalavarje hoolikalt pea peal ja panevad need jalga alles linna jõudes. Kingad on neile liiga kallid selleks, et nendega mööda tolmuseid külateid käia. Ainult väga vaestel ja metslastel on see õnnetus — või õigemini küllalt arukust — paljajalu käia.

Istusin keset Baabüloni ja vajusin mõttesse. Mis nüüd ette võtta? Ma mähkisin sisalikele määratud marlit jalgede ümber, kuid õhuke riie rebenes kiiresti narmasteks. Kingade kummitaldade ääred olid veel mõningal määral terved ja ma komberdasin nende servadel edasi, jalad kõveras. Minnes mööda enam-vähem tasast kallakut, jõudsin ranna äärde, kus leidsin vettinud puutüki. Valmistasin sellest taskunoaga kaks pinsolit ja toppisin nad oma närustesse jalatsitesse. Sellised tallad olid täiesti paindumatud ja ma komberdasin edasi nagu lampjalgne part.

Otsekui vastutasuks mu vermeis ning valutavate jalgade eest lõppesid kaljud niisama järsku, nagu nad olid alanud. Nende järel tuli sile liivatasandik, mis käändus põhja poole ja ulatus nii kaugele kui silm seletas. Igivana rannavalli ei olnud enam näha. See oli kuskil ookeani põhjas või mattunud Baabüloni kaljukatte alla. Randa palistas miilidepikkuselt toredate kookospalmide rida. Nad olid

kõik pähkleid täis ja mere poole kaldu. Rõõmuga kiskusin ma puu küljest mõned pähklid ja lõikasin neil otsad maha. Kookospähkli mahl oli magus ning jahe ja mu janu oli nii suur, et tühjendasin kiiresti kolm tükki järjest. Nende mahl oli mu esimene jook viimase kahekümne nelja tunni jooksul. Et mitte jälle janu kannatada, täitsin oma plasku ääreni kookospalmimahlaga, kuigi ma teadsin, et see läheb palava päikese käes kiiresti hapuks.

Lagendik palmide taga kubises sisalikest. Unustasin kohe oma kipitavad jalad. Selliseid sisalikke polnud ma veel näinud. Lasksin mõne maha ja uurisin neid hoolikalt. Nad kuulusid ilmselt *Ameiva*[1] perekonda. Need on äärmiselt närvilised ja erakordselt väledajalgsed olevused. Ehmudes panevad nad niisuguse kiirusega plehku, et on lihtsalt raske uskuda, kui pole seda ise näinud; nende jalad liiguvad nii kiiresti, et muutuvad ähmaseks laiguks. Jooksu peal seisatavad nad äkki, pistavad siis järsku minema teises suunas ja ongi kadunud, sest meie silm ei suuda nende suunamuutmist nii kiiresti tabada, ja otsib edasi endises suunas, kus ta neid enam ei leia.

Mind huvitas väga see liik, sest viibides kord paar kuud Haiitil, uurisin ma selle lähima sugulase *Ameiva chrysolema* elukäiku. Avastasin, et selle sisaliku emasloomad munevad koos ühisesse koopakesesse, kusjuures iga pesakonna jaoks on seal oma eraldi nurgake. Selline koobas on nagu mingi reptiilide sünnitusmaja. Niisugune teguviis on täiesti ebatavaline, sest sisalikud munevad harilikult igaüks omaette, üksteisest lahus.

Uus ameiva, keda ma käes hoidsin, oli hoopis teist värvi kui need, keda ma seni olin näinud. Baabülonist peale esines teine erim — *Ameiva maynardii*, keda võis näha kõikjal liivastes kohtades kuni asulani välja. Ent see uus sisalik erines täiesti *maynardii*'st selle poolest, et ta oli pealt ühtlaselt õrn-oliivroheline, kõhu alt ning külgedel helesinine. *Ameiva maynardii* on seevastu väga hele sisalik süsimustade laikude ja kahe helekollase triibuga piki ülakeha, kuna allkeha on ultramariinsinine — kokkuvõttes väga tore olevus. Kuid nende mõlemate anatoomiline ehitus oli kuni viimase soomuseni täiesti identne. Hiljem kinnitasid seda ka hulgalised laboratoorsed katsed, kus kõnealust sisalikku lähemalt uuriti. Sellepärast ei olnud mingit alust seda sisalikku uueks liigiks arvata, vaid see tunnistati ainult alamliigiks.

Kuid mind ei huvitanud mitte niivõrd uue sisaliku klassifitseerimine kui just tõsiasi, et Baabüloni kaljud olid selleks piirjooneks, mis lahutas kahe alamliigi levikuala, kes peale värvuse olid täiesti identsed. Nad põlvnesid ilmselt ühistest esivanematest. Järgnevate nädalate jooksul käisin ma kogu saare risti ja põiki läbi ja siis selgus, et need nii lähedased alamliigid ei ela mitte üheski piirkonnas koos, peale mõne miili suuruse ala Mathewtowni ligidal. Sellel maa-alal leidsin ma mõned nende alamliikide vahepealsed eksemplarid, kes olid poolenisti *maynardii* ja poolenisti *maynardii uniformis* — nagu seda uut alamliiki nimetatakse.

Kui tõmmata Baabüloni kaljude juurest joon kuni uue sisaliku levikuala kaugeima tipuni, siis jagab see Inagua saare risti tuule suunale täpselt pooleks. *Maynardii* on tuulealused sisalikud, *uniformis* aga saare tuulepealse osa asukad. Sama joon jaotab Inagua saart ka taimestiku iseloomu suhtes. Tuulealuses osas on taimestik tihe, kohati täiesti läbitungimatu padrik; tuulepealses osas aga hõre, hoiab hästi maa ligi ja puudub paiguti täiesti.

Uue sisaliku leid innustas mind väga ja kuigi ma lonkasin, otsustasin kogu oma jõudu välja pannes teekonda jätkata. Looduseuurijad on kummalised inimesed: piisab üllatavalt vähesest, et nad rahuldust tunneksid. Christophe'i laguunini oli veel vähemalt viisteist miili, kuid ma olin nii ülevas meeleolus, et otsustasin selle öö oma purjeka vraki juures magada.

Päikeseloojakul jõudsin palmilehtedest katustega korallikampadest hurtsikute juurde, kus täitsin oma plasku mageveega, mida leidsin vihmaveetoru all seisvast tünnist. Vesi oli palmilehtedelt kaasatoodud ainetest ning aastate jooksul sadestunud tahmast tumepruun nagu kohv, ta kubises moskiito larvidest ja oli vastiku maitsega. Ent see oli ikkagi parem kui mitte midagi ja ma täitsin plasku ääreni.

Asulas oli umbes kolmkümmend maja, õigemini viletsat hütti, mis pakkusid ainult tuulevarju; kõik nad olid muldpõrandaga ja maha jäetud. Hütid asusid rühmiti otse liivarannal; Daxonitele kuuluvad hurtsikud olid rannast kõige kaugemal. Möödudes neist lonkasin ma kõvasti, kuigi ma olin juba ammu puupinsolid kõrvaldanud ja need palmikiududega asendanud, mis olid elastsemad, kuid hõõrusid armetult. Kuidas ilma jalatsiteta lõpule viia

ettenähtud rännak mööda saart, sellest polnud mul vähematki aimu.

Peatusin tunnikeseks, sõin lihakonserve ja pesin jalgu lombis, mille täitis veega meretõus. Märkasin siis, et olen väga väsinud ja pisut tujust ära. Rõõm uue sisaliku alamliigi leiust oli juba möödas ja pingutused mööda Baabüloni kaljusid ja pehmet liiva rühkimisel võtsid mult viimse jõu. Nagu kord varem luitsnokkiibiste rabas, nii mõtlesin ma jälle imestusega, missugusesse täbarasse olukorda ma olen sattunud ja milleks on nii väga tähtis kindlaks teha sisalike levikuala, et sellepärast kannatada moskiitode hammustusi ja kõrvetavat päikest, juua haisvat vett ja leppida jaopärast lihakonservide natukesega? Mulle meenus, kuidas ma kord üliõpilastele loengut pidades julgesti väitsin, et hästi organiseeritud ekspeditsioonil pole mingit ebaõnnestumist karta. Nüüd istusin ma plaskutäie šokolaadivärvi veega viiekümne miili kaugusel baasist paljajalu ja ilma toiduta. Ja ma muigasin pisut mornilt.

Kuu oli juba tõusnud, kui jõudsin longates kaarja Christophe'i laguuni liivakaldale ja ronisin järsule kaljule, kust paistis «Basiliski» vrakk. Mu kunagi nii kaunis laev lamas küljeli liival, kuhu lained enam ei küündinud. Kuu mahe valgus langes tema tekile ja hetkeks näis, et ta on peaaegu vigastamata. Mu kurk tõmbus liigutusest kramplikult kokku ja ma laskusin järsult kallakult alla, nii et suur kuhi lahtist liiva minuga kaasa tuli. Nüüd ma alles nägin, mis mu purjekast oli saanud. Tema külgedes olid suured lõhed, tekikate oli purustatud ja lauad rippusid sissepoole alla. Mast oli alt otse teki juurest maha murdunud ja pukspriit rippus lõdvalt, moodustades kummalise kaldnurga. Laeva ühes massiivsest tammepuust küljes oli tohutu auk, millesse oli tugevasti suur korallikaru kiilunud. Ronisin läbi lõhutud teki laeva sisemusse, kus vedelesid risti-rästi kuhjas igasugused lauatükid ja muud purustatud puuosad. Meie lauast, raamaturiiulitest ja koikudest ei olnud enam ühtki jälge. Poolhämaruses nägin ma kirvetäkkeid illuminaatorite pronksääristel ja igal pool mujal, kus aga metalli paistis.

Ronisin välja, leidsin oma seljakotist tikutoosi ja läksin uuesti tagasi. Korjasin puutükke ja tegin neist ühe hunniku purustatud kajuti nurka, teise kiiluruumi. Süütasin esimese pilpahunniku ja kui see juba lõõmama lõi, siis selle

valguses ka teise. Kuumus kihutas mu varsti välja. Seisin siis liivarannal ja vaatasin, kuidas leegid taeva poole tõusid. Palava päikese käes kuivanud puu võttis kiiresti tuld ja kogu laeva sisemus lõi heledasti lõõmama. Rand oli mitme jardi ulatuses ümberringi tulipunane. Oma öisel luusimisel tule pimestavast valgusest üllatatud tontkrabid[2] taganesid kiiresti, heites pikki värelevaid varje, ja pugesid oma urgastesse.

Jälgisin kõrgel üleval seistes pühalikult, kuidas leegid hävitasid laeva. Poolpõlenud küljelauad lendasid üksteise järel lahti, paisates kaugele ümberringi sädemeid, ja kukkusid suitsedes liivale. Kogu tekikate lõi ühekorraga üleni lõõmama ja varises kokku, tuues nähtavale laeva kaarte ning piimide tugeva sõrestiku. Tihke tammepuu põles metsikult ragisedes ja praksudes. Leek haaras jämeda vöörtäävi ning ruhvi ja kandus tuule ning kuumuse mõjul vuhisedes massiivsele ahtrile. Varsti langes ahter kokku ja varises mürinal rannale. Siis põles ära ka laeva alumine osa, kaared kukkusid liivale, kus nad keset hõõguvaid süsi heledalt edasi leegitsesid. Varsti söestusid ka nemad ja kadusid. Tuli hakkas vaibuma, leegid muutusid kirsspunaseks ja peagi oli kõigest ainult laiali puistatud lasu tuhmilt hõõguvaid süsi järel.

Heitsin ühe düüni taga mugavalt maha ja jäin suure rahuldustundega magama. Mu laev ei olnud enam igaühele rüüstata. Leekides hukkumine oli hoopis väärikam lõpp kui vedelda tühjal rannal ja pikkamööda kõduneda. Laeva põletamine tegi kõigile mu kahetsustele jäädavalt lõpu. Sellest õhtust peale vajus kogu laevahuku lugu lõplikult minevikku.

Hommikul ärgates tundsin end reipana nagu mitte kordagi kogu viimase nädala jooksul. Olin näljane nagu hunt ja vaatasin ringi, mida küll hamba alla saada. Lihakonservid olid läbi ja mul oli selle üle hea meel, kuigi mul midagi muud ei olnud. Imelik küll, üksindustunne ja masendus, mis hakkas mind juba vaevama, oli nagu käega pühitud. «Basiliski» põlemine tõi enesega pöörde. Füüsiline väsimus, mis algas sellest hetkest, kui ma luitsnokkiibiseid rabas taga ajasin, ja mis hiljem pidevalt suurenes kehva üksluise toidu tõttu ja halvast magamisest kõval maapinnal, kus mul polnud mingit kaitset tuule ega tulise päikese vastu — see väsimus jõudis möödunud õhtul oma haripunkti. Möödunud pingutavad päevad tundusid mulle

ebameeldivad, võrreldes minu korallist ning palmilehtedest hüti mugavustega.

Pärast pikka rasket rännakut Christophe'i laguuni juurde, kus mind ootas ainult vrakk ja kuhu ma lõpuks näljast ning janust vaarudes ja nagu sant, jalad paistes, jõudsin, võis arvata, et ma sõidan nüüd kohe koju tagasi. Aga ei, mitte midagi sinnapoolegi ei juhtunud.

Paljudes raamatutes kirjeldatakse Lääne-India saari kui metsikuid džungleid, kust ükski uurija enam terve mõistusega tagasi ei pöördu. See pole nii. Tegelikult on seal väga vähe džungleid, ja ärgu otsigu mingit vabandust need, kes oma rännakul raskesse olukorda satuvad. Lääne-India saartest on Inagua üks kõige metsikumaid ja mahajäetumaid. Tema uurijale on ainukeseks tõsiseks probleemiks vesi. Toitu on siin külluses, kui ainult eelarvamused kõrvale heita ja leppida metspartide, tuvide ning merekarpidega, millest võib väga hästi haotulel ilma vürtsi ja kasteta toitu valmistada. Inagual on rohkesti igasuguseid rohtusid, mis asendavad teed ja on maitsvad ning värskendavad.

Kõigepealt tuli lahendada jalatsiprobleem. Viskasin minema kasutud pealsed, mis mu jalgu hõõrusid, ja valmistasin tuleaseme ligidale liiva sisse peidetud presenditükist mokassiinid. See present oli tükike meie purjeka luugiavakattest; ta oli tugev, veekindel ja küllaltki pehme, et mitte jalgu hõõruda. Pärast mõningaid katseid õmblesin sellest palmikiudude abil parajad sussid. Tundsin päris uhkust, kui mokassiinid valmis said: nad olid väga mugavad, nendega oli niisama mõnus käia nagu paljajalu. Valmistasin igaks juhuks veel lisapaari ja pistsin selle koos prepareeritud sisalikega seljakotti.

Hommikueineks lasksin maha kuus tuvi ja paar rislat. Tuviliha oli magusavõitu ja pisut sitke. Esimesed suutäied olid hirmus magedad, kuid maitse paranes, kui ma korjasin mõne tera meretõusust ning mõõnast tekkinud lombi põhja sadestunud soola. Tuvid olid võrratult maitsvamad kui loomalihakonservid, kuid nülitult olid nad väikesed, vaevalt varblasesuurused. Aga rislades tuli mul pettuda, sest nad haisesid kalast ja olid nii vintsked nagu parknahk.

Värskest lihast eine näitas, et toiduprobleem on lahendatav. Veendusin, et võin teekonda jätkata ja ümbrust rahulikult edasi uurida, ilma et mul tarvitseks nälga karta.

Kui ma kõhu täis olin söönud, läksin alla randa, pesin oma rasvaseid käsi ja suplesin laguunis. Kuivatanud enda päikese ja tuule käes, tõmbasin oma määrdunud särgi selga ja püksirääbalad jalga. Olin hämmastunud, kui värskena ma ennast tundsin pärast eileõhtust rõhutud meeleolu. Eelseisev mitmemiiline teekond ei paistnud enam nii kohutav.

Nüüd vaevas mind ainult tuul. Kui tuvisid küpsetasin, puhus ta suitsu mulle näkku, ajas tuha igale poole laiali ja sasis juukseid. Räbaldunud särk plagises tuule käes ja püksid pekslesid jalgade ümber. Ma läksin randapidi samas suunas nagu juba kord varem meie laevaõnnetuse päeval. Õnneks ei olnud tol korral tuult, sest kui ta oleks ka tol päeval nii kõvasti puhunud nagu praegu, siis oleks meie ellujäämine olnud lausa ime. Murdlainetus rannariffidel oli kohutav; tuul võis takistuseta puhuda üle kahe tuhande miili, alates Portugalist.

Varsti jõudsin järve äärde, kus ma kord flamingosid olin näinud. Laskusin järveäärselt düünilt alla, läksin läbi mangroovipadriku ja olin järvekaldal. Järv oli täiesti tühi, nägin ainult paari tiigikana[3], kes minu ilmumisel puujuurte vahele kadusid. Kaugel teisel pool järve haljendas taimestikuriba, madalat küngast ja orgu selle taga katsid rohi ning trinakspalmid. Palmid olid madalad, mitte üle nelja jala kõrged. Mujal saarel kasvasid samad palmid kakskümmend ja enam jalga pikaks; siin pidurdas tuul nende kasvu. Samas proportsioonis olid ka kõik teised taimed — kokkoloobised, mis tavaliselt kasvasid inimesepikkuseks, ulatusid vaevalt põlvini. Efekt oli rabav. Tekkis mulje, nagu vaataksin ma mäe nõlvakut, tegelikult oli see aga kolmkümmend jalga kõrge düün.

Sumades läbi järve edasi düünide poole, et neid lähemalt uurida, tegin ma korraga ühe avastuse. Pehme mudane järvepõhi muutus järsku kõvaks ning konarlikuks ega olnud sugugi ühtlane. See üllatas mind. Kummargile laskudes kobasin sõrmedega lubjases mudas ja mulle jäi pihku korallitükk. See oli osake rifi korallitipust. Ajasin käe sügavamale, lükkasin kleepuva soga kõrvale ja sattusin kõikjal hästi säilinud koralliharudele. Selge, kunagi ammu oli siin riff! Oma avastuse kontrollimiseks sumasin kuni järve keskkohani ja tulin risti-rästi käies tagasi. Polnud mingit kahtlust — selle madala järve kohal oli kunagi barjäärriff ja mitte just väga ammu mühisesid ning raksusid siin murdlained.

Kui ma lähima rannadüüni juurde jälle tagasi olin jõudnud, heitsin pilgu kogu maastikule. Praegune riff kulges kaarja joonena miil miili järel ja kadus kaugusesse. Rifi taga paistis madal laguun, siis tuli rannadüünide ahelik, edasi — järv ja selle taga suunaga sisemaa poole madalate haljaste küngaste tuhmuv rida. Inagua kasvas tuulepoolselt küljelt. Korallid olid kõige toredamad just seal, kus murdlainetus oli kõige metsikum. Polüübid pöörasid oma kombitsad just lahtise mere lainete poole, keerleva vee poole, kus leidus biljoneid mikroorganisme, ja püüdsid vältida laguuni kõike kinnimatvat liiva. Mõõna ajal võis laguunist kohati peaaegu kuiva jalaga rifini minna. Ja varsti kordub jälle järve põhja maetud rifi lugu. Mõne aja pärast kerkib kaugemal ookeani veest uus riff, mille taha jääb vana kinnimattuv riff. Siis asub tööle tuul, mis ajab kokku liiva ja ehitab veel ühe rannaäärse düünirea. Võimalik, et edasi tekib jälle uus madal järv ja endine järv kaob omakorda.

Praegune järv kubises sarvkodalastest, pisukestest limustest, kes on flamingode peatoiduseks. Flamingod ja sarvkodalased on nagu sünonüümid, sest ilma sarvkodalasteta lakkaksid flamingod olemast. Kogu flamingode anatoomia on kohandatud nimetatud limuste väljaotsimisele järve põhjamudast. Sarvkodalaste esinemine selles alles noores järves on väga huvitav. Kust nad siia sattusid? Kindlasti mitte maad mööda, sest lähim järv oli siit mitme miili kaugusel. Ka mitte ookeanist, sest need molluskid ei ela merevees. Jäi ainult üks lahendus — õhu kaudu. Linnud tõid nad oma jalgadel või noka vahel teistest järvedest siia.

See järeldus oli huvitav. Kui palju veel teisi organisme on sattunud sel teel Inaguale? Kui lõpetasin oma matka ringi ümber saare, lasksin ma mitu päeva järjest linde maha ja uurisin nende nokki, jalgu ja magusid. Mariguana saare poolt siia lennanud kuueteistkümne tähniktildri jalgadelt kaapisin ja loputasin ma steriliseeritud veega täidetud taldrikule muda, mida tuli kokku ainult niipalju, et sellega oleks saanud minu väikese sõrme küüne katta. Selles mudas leidsin ma üksteist palja silmaga nähtavat seemet. Edasi sain siit kaks suurepärast, geomeetriliselt korrapärast mikroskoopilist vetikat; need pärinesid mõnest hoopis magedama veega järvekesest, kui seda olid Inagua mõrusoolased järved, mis sisaldasid nii-

võrd palju kemikaale, et neis ei saanud kasvada isegi primitiivsed vetikad. Lõpuks leidsin veel mõned amööbitaolised organismid, keda ma ei saanud lähemalt määrata, sest minu teadmised protozooloogias olid väga piiratud.

Panin kõik need üksteist seemet kasvama, kuid neist hakkas idanema ainult üks ja seegi nii-öelda suri sündides, sest ta hukkus niipea, kui oli elumärki andnud. Selle eest aga tundsid amööbid end vastavas lahuses suurepäraselt ja vetikad kasvasid minu ankrust võetud magevees oivaliselt.

Kui silmas pidada seda määratu suurt rislade ja teiste lindude arvu, kes iga aasta sügisesel rändel Põhja-Ameerikast tulles üle Bahama saarte lendavad, ja samuti seda seemnete, eoste, mikroskoopiliste vetikate ja ainuraksete organismide tohutut hulka, mida need linnud oma jalgadel, küünte vahel, nahal ja nokkadel kannavad, siis ei imesta ma sugugi selle üle, et Inagual on nii palju loomi ja taimi, vaid selle üle, et neid on nii vähe.

Kuueteistkümne linnu kohta üksteist seemet, kaks vetikat ja üks amööb — minu arvates pole see sugugi palju. Ühe väikese rohelise haigru kehalt, kelle jalad olid hästi mudased, leidsin ma seitsekümmend kaheksa seemet, millel olid siidjad valged udemed. Haigur oli käinud oma mudaste jalgadega mööda neid taimi ja seemned olid kleepunud jalgade külge.

Saare elukangas oli alles oma arenemise algastmes. Kuid samal ajal leidis selles protsessis aset ka üksikute koeniitide katkemisi. Elu eest tuli surmaga maksta. Korallid ja merianemoonid kasvasid ning paljunesid, et omakorda sarvkodalastele ja flamingodele ruumi anda. Koos korallidega kadus terve hulk igasuguseid kalu ja koorikloomi. Seal, kus mürisesid murdlained, kõnnivad ja pladistavad tiigikanad ning pikanokalised rookanad[4]. Hukkunud korkkorallidel ja merisulgedel kasvavad mangroovipuud ja rannataimed. Tuul oli kõiki neid ühendavaks lõngaks, kogu saare elu lõimeks ja koeks. Nii sõltus üks teisest, üks niit põimus teisega. Korallpolüübid toitusid mikroskoopilistest mereorganismidest, mida tuul neile kokku kandis. Need polüübid lõid tardunud kivimetsi, liikumatuid lubjapuid, millel imelikul viisil ei olnud lehti ja mis veelgi imelikumal kombel sirutasid oma raagus oksad tuulele vastu, tuulele, mida — nii paradoksaalne kui see ka on — nende jaoks veel ei eksisteerinud. See kõlab küll nagu mõni

vanaaegne mõistatus, kuid on sulatõsi. Korallipuud sirutavad oma harud vee kõige tugevama voolu poole, ookeani poolt veerevatele lainetele vastu, seega suunas, kust passaattuuled puhuvad. Sealtpoolt saavad polüübid kõige rikkalikumalt toitu; oma kivimajade külge ankurdatuna ei saa nad ise oma saaki jälitada — see tuleb nendele kätte toimetada. Sel põhjusel ongi korallrifid kõige suuremad ja kaunimad just saarte tuulepealsel küljel.

Rifi kivipuud kaitsevad omakorda laguune. Laguunidesse koguneb ajuliiv, millel hakkab kasvama rannarohi. Rohus leiavad putukad varju ning toitu. Linnud toituvad putukaist. Kui poleks tuvisid, oleksin ma nälga jäänud ja ma poleks hakanud nende nähtuste ringkäigu üle mõtteid mõlgutama. Käesolev peatükk oleks kirjutamata jäänud ning mul ei oleks tarvis olnud kirjastajat ja korrektorit tülitada.

Korallide ja flamingode vastastikune sõltuvus pole kaugeltki nii fantastiline, nagu see algul võib paista. Darwin tõestas juba ammu, et kasside ja ristikheina vahel on teatav seos. Põldhiired hävitavad kimalaste kärgi ning pesi, kuid kimalastest sõltub punase ristikheina tolmlemine. Hiired hävitavad Inglismaal iga aasta kimalaste pesadest kaks kolmandikku; linnade ja külade lähedal on kimalaste pesi hoopis rohkem kui mujal, mis on tingitud sellest, et siin kassid hävitavad hiiri. Kui poleks kasse, siis oleks tohutu palju hiiri, ja kimalasi ning ristikheina oleks veelgi vähem. Järelikult ristikhein sõltub kassidest. Ja kui seda võrdlust jätkata, siis võib väita, et kui poleks vanatüdrukuid, siis poleks Inglismaal ristikheina, sest ilma vanatüdrukuteta oleks kasse hoopis vähem.

Käsitus elust kui väga keerukast koest tingib täiesti uue lähenemisviisi bioloogilistele probleemidele. Pole olemas isoleeritud nähtusi. Loodus on läbipõimuvate ja hargnevate seoste määratu süsteem. Kui üht niiti tõmmata, siis löövad kohe sajad teised niidid värisema või hargnevad lahti. Liikumine kandub kogu tervikule üle. Selle koe mõned sõlmed täidavad ainult elu alalhoiu ülesandeid, hoolitsevad toiduga varustamise eest, kusjuures ühe olendi kinnipüüdmine kindlustab teisele toidu ja iga hukk on ühtlasi helde and. Koe teistel osadel on elu edasiandmise funktsioon. Iga inimene, kellel on järeltulijaid, on lüli ahelas, mis ulatub tagasi aegade algusse. Isa ja poeg on

lahusolevad, kuid teineteisele järgnevad molekulid suures üldises eluhoovuses. Evolutsioon — see pole midagi muud kui keeruka mustriga kangas, mille üldpildi määrab aeg.

Suures linnas või ühel kontinendil ei ole elu üksikuid niite kerge märgata. Nad on keerukas kangas nii ära peidetud, katavad üksteist ja põimuvad omavahel nii läbi, et neid on raske eraldada ja jälgida. Küll võib aga seda rõõmu meile pakkuda troopiline saar ookeanis. Murdlainete vall hoiab kogu saare elu tihedalt koos, kõik eluniidid on kitsaisse raamidesse suletud. Sellepärast on siin võimalik kõiki nende seoseid algusest lõpuni jälgida ja nende üldpilti tabada.

Saart võib võrrelda vanglaga. See on ilma trellideta ja kongideta vangla. Tema müürideks on sulahõbedana särav lainemurd. Ja vangivalvuriks on olukord ise. Saarel sündida tähendab vang olla. Ainult vähesed siin sündinuist pääsevad sellest saatusest. Igale olendile on siin määratud oma kindel koht. Minu hurtsiku lähedale sattunud sisalikud ronisid tihti kaljunõlvakule, mis ulatus vee kohale, ja peatusid seal nagu ära tundes, et siin on nende maailma lõpp. Iialgi ei julgenud nad seda neile ettemääratud piiri ületada. Isegi vabade koolibrite nii hoogne lend piirdus alaga, kus kasvas taimi. Miski ei takistanud neid, kuid ma ei näinud kordagi, et nad oleksid tahtnud kaugemale lennata. Nende kõige lähemad sugulased — Põhja-Ameerika rubiinkaelalised koolibrid lendavad kõhklematult oma viissada miili üle tormise Mehhiko lahe! See on lihtsalt ime! Aga Inagua koolibrid ei lahku mitte kunagi oma saarelt. Nad ei tunne enam mingit rännutungi. Nende elusfäär on rangelt saare vetega piiratud.

Kui kummaline ja keerukas oli tõeliselt kogu selle saare elukude, seda tuli mul alles tundma õppida. Kõik mu mõtted keerlesid selle ümber. Peatudes ühel õhtul düüni varjus ja süües oma kasinaks eineks päeva jooksul mahalastud ja lõkketulel küpsetatud tuvisid ja metsparti, mõtlesin ma jälle selle üle ja otsustasin jälgida mõnda konkreetset juhtumit algusest kuni lõpuni.

Juhus oma plaani teostada saabus enne, kui ma seda aimatagi võisin ja selle tõi mulle tuul, nagu arvata oli. Kuskilt madalast tihnikust tuli tugev ja terav lõhn. See magus raske aroom meenutas meeldivat valge akaatsia, tülgastavat lilleherne ja maikellukese lõhna. Kuid ma

teadsin, et neid lilli siin ei ole, ja mu uudishimu kasvas. Lõhna põhjus pidi peituma milleski muus.

Kuu oli juba tõusnud ja selle õrn sinakas valgus langes pehmele liivale; ümberringi olid sügavad lillakad varjud. Ajasin enese püsti ja tõmbasin õhku ninna, kuid lõhn oli läinud — selle oli viinud tuul. Et lõhna allika jälile jõuda, ei jäänud muud üle kui hästi maadligi roomata, nii nagu koer, kes jänest jälitab.

Natukese aja pärast tahtsin ma sellest juba loobuda, sest kuuvalgel mööda maad roomata oli tõesti täielik totrus. Muhelesin veidi oma veidra kavatsuse üle, kõhklesin pisut ja otsustasin siis oma üritust jätkata. Jäljed viisid mööda düüni nõlvakut alla liivasesse orgu. Roomata minu tähelepanu äratanud lõhna suunas oli raske, sest seda summutas ja segas hulk teisi lõhnu: ninna hakkasid rannarohu tihe heinalõhn, tulise põuase maa lõhn, kuivanud lehtede ja kõduneva puu leitse. Seal oli sadu väga sarnaseid lõhnu, kummalisi aroome, mille olemasolust mul ei olnud aimugi, enne kui neile keskendusin. See oli täiesti uus maailm.

Oma haistmisvõime oleme hooletusesse jätnud. Imetledes oma sõprade asju, me puudutame või katsume neid, ülistame nende ilu või omapära, kuid me ei nuusuta neid. Erandiks on ainult lilled ja lõhnaõlid, kuid isegi nende puhul me pigem tunneme lõhna kui märkame seda. Selline harjumuspärane käitumine on väär. Vähe on selliseid meeldivaid aistinguid nagu hästi pargitud naha puhas lõhn või mõne vana raamatukogu üllas aroom. Kuid nuusutada raamatut — seda ei tee keegi.

Ükski meel ei ärata meis mälestusi nii nagu haistmismeel. Kui tunnen tõrvalõhna, siis tundub mulle kohe, ükskõik kus ma ka ei oleks, et viibin laevatehases, kus asjalikult kopsib kirves ja heledalt vingub lintsaag. Jodoformi omapärane lõikav hais tuletab mulle meelde ärevat õhtut haiglas, kus kord lebas minu abikaasa: seisin pikaspikas koridoris, kus oma valgetes kitlites tõttasid igasuguste ülesannetega ülekoormatud arstid ja õed. Kui tunnen vahtra meeldivat lõhna, kerkivad kohe mu silme ette pruunid vahvlid ja aurav teetass. Asaföötida äratab minus ellu pildikese ühest vanamoelisest apteegist, kus ma kunagi väga tihti käisin. Värske heina lõhn mõjub meisse tugevamini kui selle nägemine. Ja pole vist erutavamat elamust kui aurava maa lõhn pärast suvist äikesevihma.

Astelpõõsastest hoovav lõhn tekitas väga mitmesuguseid assotsiatsioone. Muljunud kogemata puruks ühe lehe, tundsin ma sassafrassi vürtsikat lõhna ja ma katsusin seda mõtlemata sõrmega, sest tahtsin teada, kas see on ikka tõesti sama taim, kuigi mulle oli igati selge, et lähim sassafrassipõõsas oli siit tuhat miili kaugel. Mardikas lendas mulle näkku, lõin plaksti vastu põske ja pigistasin ta sõrmede vahel puruks. Kohe lõi ninna väga ebameeldiv muskusehais. Hõõrusin hoolikalt oma sõrmi liivaga, kuid ma ei saanud sellest haisust lahti ja mul tekkis iiveldus. Muskusehais meelitas üha rohkem samu mardikaid kokku ja nad vurisesid ning sumisesid minu pea ümber. Ilmselt oli hais selle põhjuseks.

See hais lämmatas peaaegu lõhna, mida ma taga ajasin. Suurte pingutuste peale sattusin ma lõpuks selle allikale — ühele kääbuspuule, mis oli üleni pisikestes nõrgalt valendavates õites. Kui ma selle oksi raputasin, tõusis kuuvalguses terve pilv peent õietolmu õhku. Jälle oli siin tuul mängus, sest selle puukese tolmlemine sõltus õhuliikumisest.

Ja millise pillavusega toimub säärane tolmlemine! Miljonid puuderpeened õietolmukübemed hukkuvad ja ainult üksikud satuvad õiele ning täidavad oma funktsiooni. Tõmbasin tikust tuld ja vaatasin õit: see oli imetilluke; tema hästi lai ja haruline emakasuue meenutas ploomiõit. Loodus on oma targas ettenägelikkuses lendava õietolmu jaoks loonud suurema kleepuva laskumispinna.

Istusin põõsa alla liivale. Olin ilmselt otsitava lõpp-punktini jõudnud. Kuid niit, mida jälgisin, ei viinud mind kuhugi välja. Vastupidi — ta seadis mu mõistatuse ette. Kui selle puukese tolmlemine sõltus tuulest, miks oli tal siis nii tugevat lõhna vaja? Kindlasti mitte putukate juurdemeelitamiseks. Ta ei vajanud neid nagu opuntsiad ja kaktused. Kuid milleks siis see lõhn?

Pidin tunnistama, et ma ei suutnud sellele küsimusele vastust leida, ja nähes, et mul pole siin enam midagi teha, hakkasin peatuspaiga poole tagasi minema. Ma ei saanud aga veel kolme sammugi astuda, kui mingi hääl minu selja taga tasa küsis: «*Why?* (Miks?)» Ma lausa võpatasin sellest, pöörasin end hääle suunas ning kuulsin jälle: «*Why?*»

Sama põõsa all, kus ma alles äsja istusin, paistis väike tume vari. See tõusis ja vajus kiiresti nagu mingis suures

erutuses ning hakkas hetke pärast madala häälega vadistama. Tõmbasin jälle tiku põlema, ootasin, kuni see lõkkele lõi ja sirutasin käe põleva tikuga välja. Võbiseva tikutule viletsas valguses paistis väikese koobaskaku[5] ümarik kogu. Otse tema keha all oli näha mustav ava — see viis tema maa-alusesse eluasemesse, mis oli õõnestatud puujuurte vahele pehme mulla sisse. Enne kui tuli jõudis kustuda, nägin ma tema kaht säravat, kuid jõllitavat silma. Laskusin maha, roomasin lähemale ja tõmbasin uue tiku põlema. Koobaskakk tõmbus tagasi, kuid ei põgenenud. Nii väikest kakku polnud ma veel iial näinud. Ta oli vöödiline ning täpiline, värvilt maakarva pruun, mis vaheldus heleda kastanpruuni ja kreemika tooniga. Sulestik oli tal sile ning ümar ja kuna tal ka kõrvatutid puudusid, siis oli ta nagu pehme sile pall.

Tema liigutused olid väga veidrad. Ta kudrutas ja vadistas endamisi, tegi igasuguseid naljakaid hääli, mis olid kord kaeblikud, kord ähvardavad, siis jälle õrnad ja paluvad. Ta oli hämmastavalt taltsas. Kui ma sirutasin käe tema poole, ei mõelnudki ta ära lennata, vaid hakkas ainult kiiremini hüplema ja taandus pisut kõrvale. Kui ma sõrmedega tema koobast puudutasin, hakkas ta raevukaid liigutusi tegema. Äkiline tuulehoog kustutas tikutule ja kõik oli jälle pime. Kui ma pimedusega harjusin, oli koobaskakk läinud. Ajasin oma käe kogu pikkuses koopasse, kuid ma ei saanud teda kätte; arvatavasti oli ta selle kõige kaugemasse soppi pugenud.

Läksin oma peatuspaiga juurde tagasi, kaevasin liiva sisse augu, tõmbusin kerra ja jäin sügavasti magama. Ärkasin koidu eel jahedusest. Kaugelt hämarusest kostis jälle koobaskaku huikamist. Tema kaeblikud, kuid seekord madalamad ja aeglasemad hüüded kajasid düünidel. Niipea kui muutus valgemaks, läksin tema koopa juurde. Koobaskakk seisis täpselt samal kohal. Märganud mind, vaikis ja tardus ta. Kahetsustundega tõstsin püssi palgesse ja tulistasin. Vaene linnuke kukkus, tõmbles paar korda ja jäi liikumatuks.

Lõikasin noaga kõhu lõhki, võtsin mao välja ja asetasin sabalpalmilehele. Magu oli toitu täis ja ma pigistasin selle sisu sama rohelise lehe peale. Toidu hulgas leidsin ma pooleldi seeditud väikese *Anolis*-sisaliku jäänused, skorpioni üksikuid segmente ja minu suureks hämmastuseks peaaegu terve, kuigi pisut muljutud mudakrabi[6]

soomuskesta. Mudakrabid on pisikesed, vaevalt tollilaiused pruunikashallid mudakarva koorikloomad. Sisaliku ja skorpioni leidmine ei olnud midagi üllatavat, sest see on koobaskaku tavaline toit, kuid sattuda mudakrabi kestale — seda ma ei oodanud. Ühest niidist sai nüüd kolm — kaks niiti viisid maa suunas, kolmas niit aga ookeani rannale. Viskasin sisaliku ja skorpioni ära, puhastasin mudakrabi jäänused, toppisin need pudelisse ja heitsin koti õlale.

Koobaskakk juhtus vist kord öösel piki rannikut lendama ja näpsas möödaminnes mudakrabi. Kuid selles oligi mõistatus. Otsisin kogu ranna hoolikalt läbi, kuid ma ei leidnud mitte ühtki sellist mudakrabi. Kõige rohkem pani mõtlema fakt, et need krabid tulevad väga harva veest välja, kui nad üldse tulevad, sest nende keha pole pikemaks veest väljasolemiseks kohandatud. Nähtuste rida juhtis mu küsimuselt «miks?», mis tekkis lõhnava põõsa puhul, küsimusele «kuidas?», mis kerkis koobaskaku kohtamisel. Looduseuurijad põrkavad alati nendele kahele küsimusele. Kuidas ja miks. Esimesele küsimusele leiab mõnikord vastuse, kuid teisele — peaaegu mitte kunagi.

Küsimusele «kuidas?» leidsin ma lahenduse alles järgmisel päeval, mil ujusin üle kauni rohelise Laterna maanina lahe, mis asus kolmkümmend miili eemal kohast, kus nägin koobaskakku. Vahepeal juhtus nii, et hakkasin huvi tundma niidi vastu, mille mulle andis skorpion. Otsides uusi sisalikke ja nende mune, juhtusin ma maaslamavalt palmitüvelt maha kiskuma koore ja pistsin ettevaatamatult sõrmed prao vahele. Selles pesitsesid mõned skorpionid, kes panid minu ettevaatamatust pahaks. Üks vihane skorpion torkas kohe mu nimetissõrme otsa ja kadus koore alla. Tõmbasin käe valu pärast karjatades tagasi ja krigistasin hambaid. Sõrm tuikas metsikult valutada. Kartsin, et niipea kui mürk levib, läheb mu käsi paistesse. Tahtsin esimese hooga võimalikult kiiresti asulasse joosta, kuid pisut järele mõelnud, pidasin mõistlikumaks asja külmavereliselt võtta. Kiristades hambaid istusin liivale maha ja püüdsin end vaos hoida. Möödus kümme minutit, kuid sõrm ei läinud paistesse ja valu hakkas vähenema. Paarikümne minuti pärast oli sõrm niisugune, nagu oleks mesilane nõelanud, ja poole tunni pärast oli valu täielikult kadunud. Pahandusest jäi ainult väike punane täpp nõelamiskohale. Nagu peaaegu kõik, kes ei tunne hästi skor-

pione, arvasin ka mina, et nende torge on ohtlikult mürgine. Hiljem juhtusid nad mind korduvalt nõelama, kuid tagajärg oli ikka sama — pool tundi valu ja ei mingit mürgitust.

Laterna maanina varjas sügavat soppi Inagua rannajoones, madalat loomulikku sadamat, mille suuet ümbritsesid omapärase formatsiooniga kaljud. Kohati palistas rannikut mangroovipadrik. Mangroovipuude juurtel leidsid endale kodu väikesed austrid ja rannakarbid, kellest mõned jäid mõõna ajal kuivale. Austrid olid mulle teretulnud toidulisaks tuviliha kõrvale, millest juba tüdinema hakkasin.

Tõmbasin välja mitu kimpu hästi kõveraid juuri ja leidsin nende lõhedes pool tosinat mudakrabi. Nad panid kiiresti plehku uut varjupaika otsima. Polnud mingit kahtlust — minu koobaskakk istus siin kuskil mangroovipuu juurele, nägi jooksvat mudakrabi ja neelas selle alla.

Zooloogilise ahela kolmas lüli selgus kiiresti. Üks mudakrabi kukkus mangroovijuurte lähedal libedale mudale, kus suurem mangroovikrabi[7] ta kohe kinni võttis. Viimane oli toredat värvi erepunaste sõrgade ja jalgadega koorikloom. Ta tormas kiiresti mudakrabi kallale, kiskus tal sõrad ära ja tegi ta kaitsetuks. Seejärel talitas mangroovikrabi väga julmalt ning metsikult: hoides väikest krabi oma sõrgade vahel, amputeeris ta pikkamisi ja külma rahuga üksteise järel tema jalad ning viskas need vedelasse mudasse, kus nad veel edasi tõmblesid. Kogu selle julma teo saatis ta korda sardoonilise, täiesti liikumatu näoga ja tema kumerad silmad varrekeste otsas jälgisid tervet seda piinamisprotseduuri kuratliku rahuga. Väliselt nii rahulik maailm mangroovijuurte all oli täis vaenu ning pettust. Elu oli siin halastamatu. Hetkeline ettevaatamatus tähendas ootamatut ja piinarikast surma. Elu on kõikjal niisama ohtlik: loomad minu hüti lähedal tiigis võitlesid kogu oma jõu ning osavusega loodusjõudude ja näljaste röövloomade jõukude vastu. Kakk elab ainult selle tõttu, et sisalik ja skorpion unustavad liiga tihti valvsuse.

Kolme lüli kaudu jõudsin ma meeldivalt lõhnalt brutaalsuseni. Seepärast ei olnud midagi üllatavat selles, kui neljas lüli viis mind jälle kauni juurde tagasi. Elu on kontrastide maailm. Pahatahtlikkus ja headus esinevad kõrvuti, armastus ja sallimatus eksisteerivad ühes ja samas kodus. Söönud ja näljased elavad tihti üle tänava. Eesli-

kärud sõidavad kriuksudes samal maanteel, mida mööda kihutavad voolujoonelised sõiduautod. Džässi ja sümfooniat mängitakse samade pillidega.

Ent mu suureks üllatuseks ei söönud mangroovikrabi oma väiksema sugulase amputeeritud keha ära, nii et kannibalismis teda süüdistada ei saanud. Ta jättis purustatud laiba liivale, tundmata selle vastu enam kõige vähematki huvi, ja sammus graatsiliselt minema. See oli täiesti ootamatu, tema tegu osutus igati mõttetuks. Miks mangroovikrabi jättis kasutamata talle kuuluva toidu? Milline kummaline instinkt sundis teda asjatule ja julmale roimale? Tundis ta paljast tapmisest lusti ja naudingut? Niisiis jälle see igavene küsimus: «miks?» Selleks peab ju mingi põhjus või vajadus olema. Looduses on rohkesti nähtusi, mis näiliselt on täiesti seletamatud, asjatud ja otstarbetud. Parimaks näiteks on rändrästaste[8] haletsemisväärne massiline hukkumine metsikus lumetuisus. Mis tõukab neid enneaegselt tagasi lendama? Milline jõud sunnib neid lõunamaalt lahkuma? On siin tegemist mõttetusega või tahtliku ekstravagantsusega?

Neljandaks lüliks osutus suur valge haigur. Teda on kerge erekollase noka ja mustade jalgade järgi ära tunda. Haigur ei näinud mind, sest pärast vahejuhtumit mudakrabiga läksin ma väikesele vee kohal rippuvale kaljule, kus pugesin kahe põõsa vahele peitu, et seal liival pisut puhata. Haigur oli imeilus. Tal oli laitmatult valge sulestik. Ta laskus gratsioosselt maha, otse vee äärde, kus jäi algul äraootavalt seisma ja sammus siis pikkamööda ning elegantselt mangroovimetsa poole. Valge haigur on üks kõige artistlikumatest lindudest. Nii nende sulestiku värvus kui ka vorm loovad kujutluse puhtusest ja süütusest. Kogu nende elu on nagu mingi kaunite pooside katkematu rida.

Ka see suur valge haigur sai oma kindla koha elu nähtuste ahelikus, mida ma jälgisin, kui ta äkki välkkiirelt oma pika noka mangroovikrabisse torkas ning ta alla neelas, võib-olla sellesama, kes nii barbaarselt mudakrabi tükkideks oli rebinud, või siis mõne teise tema sugulastest. Haigur oli niisama halastamatu nagu too krabi, kuid tema tegu õigustas nälg. Ta ei tundnud otstarbetust piinamisest mingit mõnu. Rahuldanud oma isu, tõusis ta kergesti õhku, lõi oma lumivalged tiivad laiali ja kadus minu silmist.

Kui haigur oli ära lennanud, otsustasin lõpetada oma väikese mängu «Mis tuleb edasi?». Kuid haigru tõttu kerkis esile uus lüli. Kui haigur poleks ära lennanud, poleks ma ka blenniga[9] tutvunud. See kalake illustreeris suurt filosoofilist printsiipi ja põimis uue niidi nähtuste järk-järgult kasvavasse koesse.

Arvates, et haigru lahkumisega lõppesid ka mu otsingud, läksin ma sinna paika, kus äsja seisis lind: õhus rippuvate juurte all paistsid mudas tema suured kolmenurgelised jäljed. Need läksid täpselt kohani, kus Nemesis tabas mangroovikrabi. Siin lõppes pehme muda ja jäljed läksid edasi mööda madala lombi põhja mangroovipuude vahel. Veealused jäljed kadusid järsku just sel kohal, kust haigur lendu tõusis. Viimase jälje kõrval vedeles söödud krabi sõrg — see oli lahti rebenenud ja vette kukkunud.

Krabisõrg oli terve hulga kalakeste tähelepanu erutavaks objektiks. Nad tiirlesid selle otse taevast nende ette kukkunud manna ümber. Siin oli korraga antud sajas suunas hargnev peaniit. Näljane haigur osutus juhuslikult heategijaks paljudele kalakestele, kes sellest linnust said väga ähmase pildi, sest nad nägid temast ainult peent, pikkade mustade küüntega jalga, mis ulatas nende maailma põhjast kuni selle ülemise piirini, veepinnani. Kalale on haigur ainult paar jalgu ja ebamäärane vari veepinnal. Mõnikord on see vari surmavari, kui pikk nokk sukeldub äkki vette ja tõmbab kalakese kerge sulinaga välja õhumaailma, kust pole enam tagasipääsu.

Ärevate kalakeste kisklemine piduroa ümber kajastus veepinnal laienevate ringikestena. Suuremad kalad tormasid väiksemaid kõrvale lükates hooga saagi kallale, et omakorda veelgi suuremate ees taanduda. Trügimisest ja tõugetest lõi sõrg keerlema ning kiikuma. Kord sai üks suurem kala ta juba oma valdusesse, kuid uus näljane kalaparv kiskus selle tema käest ära ja hakkas selle ümber rüselema.

Ja siis hakkas mulle silma midagi väga huvitavat. Selle toidu nägemisest hullunud kalaparve lähedal vedeles ammu hukkunud limuse kaunkarbi[10] koda, mida katsid vetikad. Kunagi seisis see mollusk liivas püsti, kuid nüüd olid tema poolavatud karbipoolmed küljeli vees. Karbipoolmete vahelt piilus välja naljakas tumepruun kalapea, mis meenutas vana gnoomi muinasjuturaamatust. Juuste asemel olid tal kummalised narmatutid, aga silmad olid

kullakarva ja õrnad. Kala ilmes oli heatahtlikku hämmastust, tema pilgus poolenisti üllatust, poolenisti mingit totakat ükskõiksust. Kuid temas oli siiski väärikust. See oli karvane blenni, tavaline kalake, kes esines saare kõigis madalveekogudes.

Koomiline blenni jälgis teraselt saagi ümber rüselevaid kalakesi ega liigutanud oimugi. Isegi siis, kui see võitlevate kalakeste keeris libises üle mu varvaste ja oli ainult mõne tolli kaugusel tema majakesest, ei liikunud blenni paigast, vaid ainult avas ja sulges rütmiliselt oma suud, nagu oleks ta närimiskummit mälunud. Kui krabisõrg oli söödud ja pidutsev kalaparv läinud, puudutasin ma karbikest sõrmega väga õrnalt. Kuid blenni ei liigutanud end isegi nüüd. Ta kadus oma majakesse alles siis, kui puudutasin tema keha. Seepeale sulgesin ma ettevaatlikult karbipoolmed, võtsin karbi veest välja ja siirdusin jälle rannale.

Karbis oli üle viiekümne munakese, mis asusid kõik kleepuva massina ühe karbipoolme põhjas. Blenni valvas neid kerratõmbunult. Pistsin avatud karbi uuesti vette, kuid blenni ei lahkunud sellest: munakesed kuulusid tema hoole alla ja ta oli valmis neid kuni lõpuni valvama.

Jõudsin oma katsete viimse lülini ja viisin blenni koos tema munadega jälle tagasi vette mangroovipuude alla, et ta võiks elada nii nagu talle saatus määranud. Elu algust sümboliseeriv õitsev puu ja selle salapärane aroom juhtisid mu teerajale, kus üksikuteks peatuspunktideks osutusid surm, ilu ja primitiivne vaen. Oma mune kaitsev blenni näitas mulle kätte tõe, mis oleks peaaegu silmapaari vahele jäänud: loodus on julm ning pillav, kuid ta on ka ettenägelik, hea ja helde. Blenni valvab oma mune eriti just sel ajal, mil need kõige enam kaitset vajavad. Täpselt samal viisil leiab järelpõlv kogu maailmas hoolitsemist ja kaitset just siis, mil ta kõige enam seda vajab, või on talle kaasa antud instinktid, nagu näiteks näeme minu hütis elavate ümarvarvasgekode juures, kes lähevad oma sisalikusaatusele vastu varustatuna kõigega, mis eluvõitluseks vajalik.

X peatükk

PIMEDUSE OLENDID

Kord nägin ma kunstimuuseumis meisterlikku maali, mis kujutas suure saksa poeedi ja filosoofi Goethe surma. Surev vana mees lebas paneelseintega hämaras toas massiivses voodis. Läbi tihedate aknakardinate tungis kitsas päikesekiirte vihk, mis riivas toas hõljuvaid tolmuübemeid ja langes surija kortsulisele näole. Üks käsi oli otsekui anuvalt välja sirutatud, näojooned olid agooniast moonutatud ja huuled poolavatud, nagu oleks Goethe just äsja mingisuguse sõna lausunud.

Nagu see kunstimuuseumides ikka kombeks, oli all raamiäärel pisike vaskplaadike, millel seisis maalikunstniku nimi, mõned vajalikud andmed maali kohta ja maali nimetus suurte tähtedega: «Valgust, rohkem valgust!» Need olevat olnud Goethe viimsed sõnad. Seda Goethe hüüet interpreteeritakse kui abitult kustuva suurvaimu piiritut igatsust sügavama tunnetuse järele, suurema arusaamise ja selgema mõistuse järele keset tema ajastul valitsevat pimedust.

See kena pärimus kroonib väärikalt Goethe kui suurmehe elu, kuid ma pean siiski usutavamaks, et tema hüüd «Valgust, rohkem valgust!» väljendas tegelikult ühe ülihumaanse inimese ahistavat hingevaeva, kelle silmanärvid olid äkki ligiastunud surma käe läbi halvatud ja keda ümbritses olematuse üha tihenev pimedus.

Inimene on oma loomult päevaolend, päikesevalgusest elav olevus. Kui inimene ei kuulu just pimedate hulka, kel on välja arenenud eri meeled, siis on ta pimeduses abitu ja ebakindel. Tema tegutsemisajaks on peamiselt päevavalguse tunnid. Ilma küünaldeta, elektrituleta ja kuuta oleksid tema õhtud lühikesed ning kasutud.

Loodus on jaganud kõik loomad maailmas kahte rühma: päeva- ja ööloomadeks. Määratu hulk loomi eelistab ööd,

ühed sellepärast, et pimedus kaitseb neid vaenlaste eest, teised sellepärast, et siis on kergem toitu leida, kolmandad sellepärast, et siis on hoopis rahulikum. Kuid peaaegu kõik nad näevad hästi, nagu seda kinnitab nende kõrgelt arenenud nägemisaparaat.

Mitu tuhat liiki liblikaid toituvad öölillede nektarist, paljud neist liblikatest on väga kauni värviga. Need liblikad poevad pimestava päikesevalguse tulekul lehestiku varju või puukoore alla peitu.

Võtame näiteks kaku ehk öökulli. Ta läheb jahile südaööl, mil inimese silm ei näe mitte midagi. Saaki otsides lendab ta madalalt üle aasade, näeb pilkases pimeduses põldhiire pruunikat kogu ning tabab selle looma. Võrreldes kaku silmaga on meie nägemisorgan väga tönts ning primitiivne, see tajub ainult kõige eredamaid värve. Tihedas metsas valitsev poolhämarus või tähtede valgus soo kohal on kakule nagu päevavalgus meile. Pole vist kahtlust, et öövalgus on kakule niisama hele nagu meile päikesevalgus. Võimalik, et öövalgus on isegi hoopis pehmem ning rahulikum. Troopikamaile sattunud parasvöötmeinimesed väsivad kiiresti lõunamaa eredatest värvidest ja tunnevad igatsust oma põhjamaa pehmemate pastellroheliste ja -pruunide värvitoonide järele.

Paar päeva pärast seda, kui ma Laterna maaninast möödusin, lõppes mu rännak ümber saare ja varsti seejärel tegin ma huvitava avastuse.

Koju jõudes olin näljane, puruväsinud ja täiesti räbalais. Niipea kui olin oma kogutud materjali korrastanud ja olulisemad tähelepanekud lühidalt kirja pannud, heitsin kõrvale kõik mõtted tööst ja puhkasin mõned päevad, püüdes korralikult välja magada ning täielikku tegevusetust nautida. Suplesin oma tiigis ja lesisin tundide kaupa liivarannal, kus imetlesin murdlaineid ja rifi lähedal kalu püüdvaid pelikane.

Ühel päeval lonkisin ma mööda randa kaugemale kui tavaliselt ja jõudsin punktini, kus kaljud lõppesid ning algas pikk valge sädeleva liiva riba, mis ulatas kuni Laterna maaninani. Rannast kaugemal kasvasid vanad kookospalmid, mõned neist olid juba maha varisenud ning poolkõdunenud. Nende tüvede lähedalt leidsin mulle tundmatu sisaliku munakoored. Lootes leida terveid pesi munadega ja hea õnne korral isegi sisalikke endid, hakkasin liivas tuhnima. Töötasin kaua, aga asjata. Kuid siis äkki

vilksatas libe pruun kehake ja kadus puukoore alla, jättes vingerdava saba mu sõrmede vahele. Asi muutus huvitavaks. Pika otsimise peale sain siiski ka saba omaniku kätte — see oli tumepruun õrn, suurte elavate kuldkollaste silmadega sisalik. Tal puudusid silmalaud, kuid liikuvaid silmi kattis kristallselge kile, mis meenutas käekella katteklaasi. Tema nahka katsid pisikesed granulaarsed soomused ja see nägi välja nagu peen samet. Iga varbakese all oli tal lai kleepuv padjake, mille abil ta võis mööda puid üles ronida ja alaspäi isegi oksipidi kiiresti joosta. See oli geko, kuid nagu hiljem selgus, täiesti uude perekonda ja liiki kuuluv geko.

Olin tihti neis paigus viibinud, ent ma ei juhtunud neid siin kordagi nägema, kuigi palmid kubisesid *Anolis*-sisalikest ning ümarvarvasgekodest ja maa peal leidus rohkesti *Ameiva*-sisalikke ning *Leiocephalus*-sisalikke. Tema vertikaalsed kassipupillid seletasid selle mõistatuse ära. See sisalik oli samuti ööloom nagu hoopis tihedamini esinev putukasuurune ümarvarvasgeko. Tema alustas oma tegevust siis, kui mina kõigi päevaolendite tava kohaselt magama läksin.

Jätkasin veel pool tundi uute sisalike otsimist, aga ma ei leidnud midagi. Loobusin sellest ja otsustasin teine kord juba paremini varustatult tagasi tulla. Läksin randa ja istusin liivale maha, et vaadelda päikeseloojakut. Passaattuul vaibus ja kõrgel taevas rippusid suured pilved suunaga Kuuba poole. Need olid vihma tõotavad rünkpilved. Lootsin, et nad tulevad üles, sest vihma polnud enam mitu nädalat ja mu veetagavara oli otsakorral. Varsti tõmbus taevas kollaseks, siis oranžiks ja sügav vaikus kattis maad. Pelikanid jätsid kalapüügi järele, tuul kadus peaaegu täiesti, rohutirtsud lõpetasid oma siristamise ja ainult lainete laksumine rikkus vaikust.

Mõõn oli lõppenud ja liivarannale pika adruriba jätnud. See ulatus kitsaste kaarjate kuhjatistena nii kaugele, kui silm küündis. Päike tõmbus kirsspunaseks, muutus ellipsikujuliseks ja kadus eredalt lõõmavana pilvede taha. Siis lõi ta veel kord ereroheliselt särama ja kadus täielikult. Säärane roheline kiirgus on peamiselt õine nähtus ning kestab minuti ümber just päikese loojumise hetkel. Seejärel tõmbus taevas halliks ja siis purpurpunaseks.

Siis kostis pimedusest, minu kõrval asuvatest adrukuh-

jadest nõrk sahin, mis meenutas lõhkirebitava siidi kärinat. Kuulatasin: heli tugevnes, saavutas oma maksimumi ja jäi sellele kõrgusele püsima. Süütasin tiku ja vaatasin maha. Liivarand kubises sadadest rannahüpikuist[1], vaevalt poole tolli pikkustest väikestest läbipaistvatest koorikloomadest. Nad hüppasid ja kargasid liival nagu meeletud. Omavahel kokku põrgates ja üksteist riivates tekitasidki nad sahinat, mida ma kuulsin. Kus olid nad vaevalt veerand tundi tagasi? Mis sundis seda koorikloomade tohutut parve just öö tuleku momendil ronima üles mööda rõsket ja kleepuvat liiva? Milline nähtamatu kell teatas neile sinna alla sügavasse pimedasse vette, et on tulnud tund tegevust alustada? Aga siin nad olid; paik, kus päev läbi polnud midagi peale palja liiva ja keerleva, vahutava vee, kubises nüüd neist. Mõned, kellele minu sealolek ei meeldinud, kaevusid minu silme all liiva sisse, vajudes sujuvalt nagu mingil nähtamatul liftil maa alla.

Öö tulek oli ka paljudele teistele loomadele signaaliks. Põõsastes ja rohus hakkasid sagima erakkrabid; pehme vurinaga lendasid ööliblikad minust mööda ja kadusid pimedusse; mardikad põrisesid lagendike kohal ja takerdusid minu juustesse; moskiitod laulsid usinasti, asendades nüüd kärbseid, kes olid päev läbi küllalt sumisenud ja puhkasid lehtede alumisel poolel. Sisemaa poolt kostsid ööhaigrupaari madalad noodid üle soolajärve pinna ja ma kuulsin, vaevu küll, kuidas nad vastaskalda madalas vees sulistasid. Ülalt taevavõlvilt kostis nõrgalt flamingode kaagutusi; igal õhtul tegid nad pimeduse saabudes ringi ümber saare ja laskusid asula taga oleva järve vastaskaldale. Siin veetsid nad vadistades terve öö ja nende häälitsus meenutas kangesti vanade leedide lobisemist näputööringi õhtustel koosviibimistel.

Vähe oli siin meeldivaid ööhääli, mida oleme harjunud oma kodupaigus kuulma. Inagual ei ole ühtki konna. Siin ei kuule nende rõõmsate olevuste kimedat ja meloodilist krooksumist. Siin pole kilke ega koldeid, kus nad võiksid siristada. Siin pole ameerika valjusti häälitsevaid leheritsikaid, keda põhjamaa metsades on südasuvel nii rohkesti. Kõik ööhääled on Inagual nukrad ning kurvad või salapärased ning kaeblikud. Saare paljudes osades, nagu viljatutes savannides ja kuivanud soolasoodes, valitseb täielik vaikus, mida aeg-ajalt katkestab tuule vingumine. Erandiks on ainult suur sisemaa järv saarel: õhk undab

siin kiljatustest ja hüüetest, halinast ja kaevetest; ja kõik need kurvad hääled on siin hästi valjud.

Hilja õhtul, kui ma oma äsja leitud sisaliku olin kindlasse puuri pannud, läksin alla kaljudele, istusin maha ja kuulasin ööhääli, püüdes kindlaks teha, kellele nad kuuluvad. Äkki kostis pimedusest mingi kummaline plaksak. Seejärel käis vile, siis tuli pikk paus ning jälle plaksak. Püüdsin silmi pingutades mingit liikumist tabada ja siis nägin ma tähistaeva taustal kiiresti liikuva ja püstloodis alla laskuva linnu siluetti.

Ruttasin koju, haarasin taskulambi ja läskin plaksude suunas. Taskulambi valguses tuli nähtavale tublisti murenenud, fantastilise kujuga haraline korall; otse kalju äärel kiirgasid kaks kollast silma. Nad vaatasid mulle liikumatult otsa. Astudes oma tenniskingades hästi tasa, hiilisin lähemale.

Äkki kadusid sõõrjad silmad ja taskulambi valguses märkasin hetkeks pruuni sulestikku ning sirbikujulist pikka tiiba. Ma arvasin juba, et lind on läinud, kui korraga otse minu ees jälle iseloomulik plaksak nagu vastu maad kostis, mis kinnitas tema tagasitulekut. Tal oli piklik sihvakas keha, ümmargune pea ja pisike nokk. See oli öösorr. Selle asemel et ära lennata, jooksis ta jalgu lohistades kividele ja jäi väga järelemõtlikult adruvirna äärde seisma. Ma läksin talle järele, kükitasin tema kõrvale maha ja valgustasin tema nägu. Ta sulges silmad — väga pahaselt, selles polnud mingit kahtlust —, kuid ei liikunud paigast.

Öösorr oli väga hea näide öölinnust. Ta silmad olid suured, väga terased ja hästi säravad, mis kinnitasid selgesti öist eluviisi. Pruunikashalli, hästi maskeeriva sulestiku tõttu on teda raske märgata metsavahelistel lagendikel ja kruusaaukudes, kus ta päeva ajal puhkab. Tema nokk on petlikult väike, sest see võib väga laialt avaneda ja suurepäraselt võrgu või kühvli ülesandeid täita. Tema tugevad tahapoole pöörduvad tiivad on hästi kohandatud pikeerimiseks, mida ta kasutab lennult putukaid püüdes, kellest ta toitub.

Lükkasin linnu käega väga õrnalt kõrvale ja avastasin muna, nagu ma juba ette arvasin; see oli munetud pesa tegemata otse paljale, igasuguse pehme polsterduseta kivile. Minu sõrmede puudutus sundis öösorri lendu tõusma, ent ta pöördus kohe tagasi ja laskus kallile muna-

kesele. Hommikul tulin tema juurde tagasi, kaasas tavaline «Kodak», ja tegin rea võtteid. See armastusväärne olend poseeris nii meelsasti, et võisin oma fotoaparaadi otse tema nina alla nihutada ja teda ennast nii keerata, et ta saaks võimalikult parema valgustuse. Loodust pildistades pole mul iial kõigi nende aastate kestel paremat objekti olnud.

Varsti hakkas jälle tuul lõõtsuma ja ma läksin oma hüti lähedale kaljule, kus oli varjulisem. Lage kivi oli alles päikesest kuum, ma heitsin pikali ja jäin kuulatama. Soojus tungis minu kehasse ja ma uinusin märkamatult. Nii võis mööduda ligi tund, ja kui ma jälle ärkasin, kuulsin mingisuguseid ebamääraseid, mulle täiesti tundmatuid hääli. See oli mingi imelik piiksumine ja laksutamine, tiibade vuhin ja okste sahin. Käänasin enese seljakile ning kuulatasin. Hääled kostsid väga selgesti ja näisid tulevat liivarannal kasvava tamarindipuu[2] poolt. Sammusin ähmaselt paistva puu suunas. Äkki läks lahti paljude tiibade vuhin, kostis läbilõikavat piiksumist ja terve parv nahkhiiri tõusis puult lendu. Nende lennust tekkinud õhulaine riivas minu pead. Natuke aega keerlesid nad ülal tähistaeva taustal ja kadusid üksteise järel pimedusesse.

Hommikul läksin ma jälle tamarindipuud vaatama. Puu oksad olid üleni täis helepruune kaunu, mis meenutasid liima oa lihavaid lühikesi vilju. Tõmbasin puu küljest ühe ning maitsesin: vili oli magus, pisut nätske ja sisaldas kaks kirsikivisuurust ümmargust seemet. Hulk kaunu oli näritud, mõnedel võis tillukeste teravate hammaste jälgi näha. Nahkhiired toitusid tamarindipuu viljadest.

Mulle ei olnud teadmata, et mitmed troopilised nahkhiired toidavad end puuviljaga, kuid mind hämmastas nende loomade suurus. Tähtede valguses tundusid nad tohutu suured. Pealegi võisid nad täiesti uude liiki kuuluda või sellele saarele iseloomuliku erimi moodustada.

Inagualaste käest sain teada, et saare siseosades on rohkesti koopaid, kus nahkhiired päeval puhkavad. Neid rippuvat seal seintel tohutul hulgal. Ma teadsin, et inagualased armastasid liialdada, seepärast ei uskunud ma pooltki, mis mulle jutustati, kuid pidasin siiski vajalikuks kohapeale vaatama minna.

Tahtsin võimalikult mugavasti koobaste juurde jõuda ja seepärast ostsin ma mõne laevalt päästetud asja eest endale vee ja toidu vedamiseks eesli, lühidalt, vahetasin

oma kalli varanatukese ühe kõige pahurama, jaburama, kangekaelsema ja rumalama elaja vastu maailmas. Oleksin pidanud ettevaatlikum olema, sest ma nägin salakavalat naeratust inagualase silmis, kellega ma kaupa tegin, ja eesli pahatahtlikku pilku. Kuid ma ei hoolinud sellest, olin oma kasulikust tehingust vaimustatud. Kui eesel astus kuulekalt minu kannul hurtsiku juurde ja lubas endale koguka konservi- ja veekoorma selga laadida, olin ma kindel, et olen toreda looma hankinud. Ma ei märganud nõrka pruuni triipu, mis ulatus tal abaluust kuni kõhuni, ja oma nõmeduses ma ei taibanud, et see on alles hiljuti kinnipüütud ning taltsutamata metseesli tunnus.

Inagualane, kellele see loom kuulus, unustas tema nime mulle ütlemata, ja nii ma ristisin ta Griseldaks, s. o. «kannatlikuks». Ja eesel oli tõesti kannatlik! Ma lõpetasin pealelaadimise, sidusin koorma kõvasti kinni, vaatasin veel kord järele, kas ma ei unustanud formaliinipudelit huvitavate eksemplaride konserveerimiseks, ja asusin jälle oma uurimisretkele. Olin tol hommikul väga heas meeleolus ja hakkasin üle mitme kuu jälle kord laulma.

Hommikune õhk oli täis lehtede teravat mõrkjat lõhna. Passaattuul kahises mahedalt puude ladvus ning jahutas minu rinda. Mõnus tunne valdas mu keha. Oli hea päikese ja tuule käes üksi olla. Lõpetanud laulmise, hakkasin ma vilistama. Üksteise järel kajasid üle soise madaliku «Lood Viini metsadest», «Humoreskid», meloodiad «Peer Gyntist» ja meditatsioon «Thaisist». Nendele järgnesid minoorsed viisid Puccini «Butterflyst», «Old Man Riverist», «Orpheusest» ja «Nahkhiirest». Ma ei olnud aimanudki, et mu repertuaar on nii mitmekesine. Oma muusikalise vaimustuse tipul hakkasin lõpuks Debussy kaunist «Puhkavat fauni» vilistama, kui mind äkki hoolimatult jalust maha tõmmati ja ma kogu pikkuses pikali prantsatasin.

Vaatasin kohkunult üles: Griselda kihutas täie hooga astelpõõsaste padriku poole. Jõudnud põõsasteni pööras ta ümber, röögatas kohutavalt ja kadus padrikusse. Hüppasin jalule ja jooksin talle järele. Teda polnud enam kuskil näha; toit, vesi ja kõik muu oli läinud. Kuulsin ainult tema kapjade plaginat kaugel kaktuste vahel.

Kulus tervelt pool tundi, enne kui ma eesli jälle kätte sain. Ta oli guajakipuu okstesse kinni jäänud ja rabeles lootusetult, ohjad ümber jalgade. Minu lähenemisel hakkas ta meeletult põtkima, minu kaamera ja kogu varustus

vedelesid ümberringi laiali maas. Olin vihane, et ta mind nii toorelt Debussy viiside vallast välja kiskus ning et ma maha kukkudes haiget sain, ning maksin talle nüüd kõige selle eest tubli malakaga kätte. Ta sai mu käest hea sauna. Seejärel muutus Griselda taltsaks ja ma laadisin koorma peale. Võtsin ohjaotsa kätte ja tahtsin sammuma hakata, kuid ohelik tõmbus pingule ja ma pidin peatuma. Griselda ei nihkunud paigast. Küll ma teda kolkisin, tõukasin ja sikutasin, kuid eesel oli järeleandmatu. Meeleheites tegin talle isegi tule alla, kuid ta astus ainult kõrvale ega liikunud paigast.

Ma kaotasin juba lootuse, kui Griselda hakkas äkki nagu vaga talleke edasi astuma. Kuid ta ajas nüüd oma jonni teisiti. Ta kasutas iga teeäärset suuremat puud selleks, et koormat oma seljast maha ajada või purustada. Seejuures pööras ta oma pea minu poole ja — ma võin seda vanduda — irvitas mulle näkku. Aeg-ajalt tuli mul teda edasi tõugata. Lõpuks jõudsime tasandikule, kus suuri puid enam polnud. Arvasin, et siin ei teki enam raskusi, aga võta näpust: Griselda hakkas nüüd käima kummaliselt aeglasel valsikõnnakul ja venis nagu tigu. Ta ei tahtnud kiiremini minna, kuid ka aeglasemalt polnud enam võimalik. Ta käitus võimatult. Õhtuks jõudsime ainult kümme miili edasi — seda oli terve päeva kohta armetult vähe.

Tujust täiesti ära, laadisin koorma maha, sidusin eesli ohelikuga põõsa külge kinni ja laotasin teki maha. Olin räpane ja mu enesetunne oli halb. Ülevate tunnete kõrgustelt langesin masendavasse meeleollu ja ristisin Griselda Timoniaseks; tegin seda kurikuulsa muinaskreeka misantroobi Ateena Timoni auks, kes veetis oma päevi sellega, et kogu inimsugu maapõhja kirus.

Too öö jäi mulle kauaks meelde kui üks halvemaid mu elus. Kui ma olin enese teki sisse mähkinud, kostis äkki hirmus karjatus, millele järgnes teine ja siis kolmas. Haarasin püstoli ja hüppasin püsti. Oli kottpime. Kõrva hakkas massiliselt mööda kaljusid ronivate krabide sahin. Jälle kõlas pimeduses läbitungiv karjatus ja sellele vastuseks mitte kuigi kaugel teine. Timonias minu kõrval lõhkus oheliku otsas meeletult. Läksin tema juurde, kuid ta võttis mu kabjalöökide rahega vastu. Jõudsin vaevalt eemale hüpata. Timonias tahtis mulle hammastega kallale tormata ja ainult kõie tõttu ei pääsenud mulle ligi.

Vali kabjaplagin kaljudel andis peagi tema käitumisele seletuse. Ta haistis oma metsikute liigikaaslaste lõhna ja ihkas kangesti nende juurde pääseda. Otsisin pimeduses kaigast, kuid ei leidnud. Ma ei teadnud enam, mida peale hakata; mu kogemused eeslitega olid väga piiratud.

Nagu pimedusest kostev kabjamüdin näitas, piiras eeslikari meie laagriplatsi. Öö muutus lakkamatu eeslikisa tõttu lausa põrguks. Ükski Aafrika rohtla kõigi oma lõvide, paavianide ja hüäänidega ei võinud metsloomade ulgumisest pöörasemalt vastu kajada kui Inagua võsamaa sel ööl. Istusin maas, higi voolas üle kere, kuid midagi ei olnud parata. Vahepeal, kui eeslikisa mõneks ajaks lakkas, ronisid suured maakrabid igal pool ringi ja hoidsid mu oma kollaste sõrgade klõbinaga ärkvel. Alles päris koidu eel vähenes kära ja ma jäin tukkuma.

Kui ärkasin, oli päike juba kõrgel. Üle maa hoovasid kuumuselained, millest kõik esemed ümberringi olid kuidagi ähmased. Mu silmad olid magamatusest rasked. Isegi Timonias oli väsimusest enese longu lasknud. Needsin seda päeva, mil ma tema ostsin. Pesin soolase, tamarindijuurtest pruunika veega oma nägu ja niisutasin juukseid. See värskendas mind tunduvalt, aga pärast kuivamist oli näonahk imelikult kange. Pooluniselt laadisin koorma uuesti eesli selga ja asusin teele saare sisemaa poole.

Maa oli ümberringi loomajälgedest kirju — siin oli kollaste krabide pikki looklevaid rööbasjoontega jälgi, ümmarguste kabjakeste sälgulisi jäljendeid ja ühe metsveise sõramärke. Nende jälgede järgi otsustades pidi siin olema sadu ringihulkuvaid metsloomi. Äkki jooksis võsast lagendikule välja tore hobune; mind nähes pruuskas ta ja kadus silmist. Inagua sisepiirkondades pidi kindlasti mõni tuhat sellist metsloomade elama.

Samal päeval leidsin ühe koopa, millest mulle oli jutustatud. Selle sissekäiku varjasid viinapuuväädid ja mahavarisenud kaljutükid. Sidusin Timoniase puu külge, võtsin kaasa taskulambi ning kaamera ja astusin koopasse. Sattunud heledast päevavalgusest pimedusesse, ei näinud ma algul midagi, enne kui silm kohanes. Siis silmasin taskulambi valguses madalat looklevat tunnelit, mis kadus kaugusesse.

Kui ma edasi läskin, nägin, et tunnel muutus üha madalamaks, kuni lõpuks pidin laskuma neljakäpakile ning roomama. Tunneli põhi oli kaetud pruunika niiske saviga,

mis lõhnas ammoniaagi järele. See oli guaano, tuhandete nahkhiirte sõnnik, mis sajandite jooksul kogunenud. Kiht oli mitu jalga paks. Koobas oli lämmatavat leitset täis, õhk vastumeelselt rõske ja raske. Järsku kostis mu kõrval klõbin ja ma märkasin ümbrust valgustades oranžikat maakrabi, kes kadus kaljuprao vahele. Varsti laienes tunnel jälle ja ma jõudsin suurde pimedasse ruumi. Astusin kuus-seitse jalga allapoole ja nägin taskulambi hämaras valguses suurt tumedat lompi. Vesi oli kibesoolane. Kõik oli siin saarel soolast küllastatud, isegi koopad. Laiguline sein helkis taskulambi valguses kummaliselt. Viieteistkümne-kahekümne jala kõrgusel laius koopa lagi, mida kandsid kõrged rohekad lubjakivisambad. Stalaktiidid rippusid kummitavalt laest ja igas küljes paistsid suured varjulised tühemed.

Valgustasin üht neist orvadest. Otse lae all rippusid nahkhiired nagu elav kardin. Nad hakkasid end rahutult liigutama, avasid oma tiibu ja tõmbasid jälle kokku, tekitades otsekui riidekahinat. Äkki täitus õhk peenikestest häältest, läbilõikavast piiksumisest ja sahinast. Kõik see lõi koopa võlvistiku all kajama, tekkis tõusev ning vajuv helilainetus, mis nõrgenedes kuidagi jubedustäratavalt kaugusesse kadus. Võtsin maast kivi ja viskasin vastu seina. See põrkas kõmisedes tagasi ja kukkus lajatades vette. Silmapilkselt lõi koobas kihama. Nahkhiired tõusid parvedena oma pelgupaikadest lendu ja tuhanded tiivad panid õhu kõmisevalt lainetama. Suurtes salkades lendasid nad mööda koobast. Koopavõlvid kumisesid nende tiivalöökidest. Tosinate kaupa keerles neid ümber minu taskulambi. Valgus näis neid segadusse viivat, sest nad lendasid minust õige ligidalt mööda. Tundsin jahedaid õhupuhanguid, mida tekitasid nende lehvivad tiivad ja tajusin mitmel korral nende nahkse lennuse kerget puudutust oma näol ning kätel.

Viskasin teise kivi. See ajas nahkhiired paanikasse ja nad kihutasid nagu meeletud koopa ühest otsast teise. Andsin neile aega rahuneda, seadsin korda oma kaamera, mille asetasin statiivile, ja juhtisin fookuse tühemele, mis oli nahkhiiri tihedalt täis. Seejärel laadisin valgustuspüstoli, avasin objektiivi katiku ja astusin koopa nurga taha. Surusin päästikule. Käis pimestav sähvatus, siis mürisev raksatus ja kerkis lämmatav suits. Astusin kõhides fotoaparaadi juurde ja sulgesin katiku. Nüüd märkasin ma,

et ükski nahkhiir ei olnud lendu tõusnud, kuigi mõned neist rahutult tõmblesid, nähtavasti suitsust, mis neid häiris. Kõrvulukustav pauk ei avaldanud nende peale mingit mõju — ükski nahkhiir ei liigutanud. Viskasin veel ühe kivi vastu seina. Silmapilkselt täitus koobas loomakeste värisevate varjudega. Tegin siis veel ühe paugu, kuid ei mingit tulemust. Püstolilask kajas koopas nagu kahuripauk, kuid nahkhiired ei kuulnud seda; nende peenele kõrvale oli see liiga ränk heli. Nende kõrv tajus nõrku sahinaid, putukate tiibade suminat ja lehtede kohinat, kuid plahvatusemüra nad ei kuulnud.

Püüdsin võrguga tühemest pool tosinat nahkhiirt ja panin nad kotti. Nad tõstsid seal kohutavat müra, rabelesid ning piiksusid ja püüdsid välja pääseda. Panin taskulambi kivile ja võtsin ühe kotist välja, vältides hoolikalt tema nõelteravaid hambaid. Ta viskles ja tõmbles, piiksus nagu meeletu ja püüdis vihaselt minu sõrmi hammustada. Tema suured tiivad tõmbusid minu käe ümber ja lõid siis jälle laiali. Tõstsin loomakese heledasse valgusesse. Tema nägu oli fantastiliselt groteskne, kuid ilmelt siiski kuidagi inimlik. Ükski kurja pilguga raidkuju Pariisi jumalaema kiriku kõrgel parapetil ei vaadanud nii pahaendeliselt kui see nägu. Kuid kõige kummalisem oli tema nina, millel oli liiliat meenutav jäik nahkne ots. See ots pidi vist küll äärmiselt tundlik olema, sest kui ma seda puudutasin, hakkas nahkhiir meeletus vihas kohutavalt piiksuma. See ei olnud enam viha, vaid raev — ta värises oma naljakast ninaotsast kuni konksus varvasteni, tema näoke tõmbles kramplikult kujutlematuis grimassides ja tema hambad plagisesid nagu kastanjetid. Loomakese silmis välkus pahatahtlik, õel tuluke, mis lõi tema tõelisest iseloomust täiesti vale kujutluse, sest enamik nahkhiiri on päris ohutud olendid, kes ei taha midagi muud, kui et neid rahule jäetaks.

Tema iseäraliku nina järgi tegin kindlaks, et see oli lehiknina-nahkhiir, verinahkhiire sugulane troopika nahkhiir, kes kuulus *Artibeus*'e[3] perekonda. Nende kummaliselt kõverdunud ninad ja pikkade õrnade lestadega varustatud kõrvad võimaldavad suurepäraselt pimeduses orienteeruda. Kä nende tiivad on äärmiselt tundlikud, kuna neis on rikkalikult veresooni ja närvilõpmeid. Siin meenub mulle tänapäeval klassikaliseks saanud eksperiment, mille XVIII sajandil korraldas üks väsimatu looduseuurija Laz-

zaro Spallanzani. See parandamatult uudishimulik inimene tõmbas pimeda toa igas suunas niite ja traate tihedasti täis, kuid nii, et nahkhiir võis nende vahelt siiski parajasti läbi pääseda. Siis opereeris ta mõnd nahkhiirt nii, et nad kaotasid nägemis- ja haistmisvõime. Nahkhiired lendasid mitu tundi toas edasi-tagasi, kuid ei riivanud mitte ühtki niiti ega traati. Nende tiivad, nina ja kõrvad on vastuvõtlikud ka kõige pisemate õhuvõngete suhtes, mis inimesele on täiesti tajumatud. Selle tõttu suudavad nahkhiired lennu pealt putukaid tabada ja öösel metsas läbi oksterägastiku lennata.[4]

Nahkhiir on ööloomade kõige iseloomulikum esindaja ja üks tähelepanuväärsemaid elusolendeid maailmas. Eurooplane peab nahkhiirt pahaendeliseks loomaks ja näeb temas nõidade käsilast, kalmistute elanikku ja hauarüüstajate seltsilist. Hiinlased suhtuvad temasse — ja see teeb neile au — hoopis arukamalt ja hindavad teda õiglasemalt: nad peavad nahkhiirt õnne sümboliks ja kujutavad teda sellisena oma imekaunil siidil ning tikandeil. Et hiinlased suutsid selle looma häid omadusi mõista, see tõsiasi näitab nende suurt taiplikkust ja tähelepanelikkust. Nahkhiire loomine on looduse suur kordaminek; ta on väga peenelt konstrueeritud mehhanism, kelle kohta suures loomariigis ei suuda keegi hästi täita.

Nahkhiire karakteerseks tunnuseks on see, et ta on ainuke imetaja, kes suudab tõeliselt lennata. Kõik teised imetajad, kes on sama püüdnud teha, on ainult kohmakad käpardid; nahkhiired on lennanud juba miljoneid aastaid, teised imetajad on tema kõrval alles algajad. Hüppavad oravad, kuskus[5] ja teised taolised imetajad on vaid parašütistid: nad suudavad õhus ainult liuelda, planeerida; üksnes nahkhiired suudavad tõeliselt lennata. Vähe on linde, kes nii osavasti lendavad nagu nahkhiired. Nende ainukesteks võistlejateks on koolibrid, piirpääsukesed ja tormipääsukesed, kuid isegi nemad peavad tunnistama nahkhiire üleolekut liigutuste kontrollimises. Ainult nahkhiir on võimeline lennuks vastupidises suunas kohapeal ümber pöörduma või täie kiirusega lennates täisnurga all käänakut tegema. Selliste akrobaatiliste viguritega saab ainult nahkhiir hakkama.

Kõigele lisaks on nahkhiir maailmas ainuke oma sõrmede abil lendav loom, kuigi sellega tulid mõnisada miljonit aastat tagasi toredasti toime ka roomajad, pterodak-

tülosed koguni ainult oma väikest sõrme kasutades. Mõnedel pterodaktülostel olid tiivad kuni kakskümmend viis jalga laiad. Nahkhiirtel on tiibade laius kõige rohkem viis jalga, kuid nad elavad ikka veel, kuna aga sõrmtiivalised roomajad on juba ammu-ammu kadunud.

Nahkhiir kasutab lendamiseks kõiki sõrmi peale pöidla, mis on vaba ja täidab küünena esemete haaramise funktsiooni. Kolmas, neljas ja viies sõrm on tal «käe» muust osast pikemad. Kui inimese käel oleksid samasuguste proportsioonidega sõrmed, siis peaksid need tal õlast kuni maani ulatuma ja nende jämedus peaks õlal vastama pliiatsile ning muutuma all nii teravaks nagu heegelnõel. Nahkhiire sõrmeluud on nii elastsed, et neid võib peaaegu kahekorra käänata. Kuid nad on nii hea ehitusega, et nad lennul annavad tiibadele vajalikku tuge.

Nahkhiire imetlusväärsed tiivad on ülipeenest elastsest koest ja neid võitakse erilise määrdeainega, mida eritavad tema nina ja silmade piirkonnas asuvad näärmed. Nahkhiir hoolitseb oma tiibade eest niisama hästi nagu linnud oma sulekuue eest. Kuid nahkhiire tiibadel on täita veel teinegi ülesanne, mis linnu tiibadel ära jääb. Võrreldes kehaga on nahkhiire tiibade kandepind hoopis suurem kui lindudel. Nahkhiired kasutavad lennates ka jalgadevahelist ruumi. Enamik nahkhiiri on varustatud eriliste kannustega, mis on kinnitatud kanna külge ja aitavad jalgadevahelist lennunahka laiali hoida.

Mõnedel nahkhiireliikidel kannab seda jalgadevahelist lennunahka ka elastne saba. Seda lennunahka kasutatakse kahesuguseks otstarbeks. Seda kasutatakse kõigepealt kui imikuhälli, sest on tähele pandud, et vastsündinud topitakse sinna nagu kotti, kus nad asuvad seni, kuni ema võib neid imetamiseks juba pidevalt oma rinnal hoida. Mõnede nahkhiireliikide juures aga kasutatakse seda lennunahka kui kandikut, millele asetatakse söömiseks eriti suured putukad, näiteks mardikad. Mardikate söömine toimub kõrgel üleval täie kiirusega lennates, mis omakorda tõendab, kui osavad õhuakrobaadid on nahkhiired. Raskus seisab putuka puruksnärimises ilma seda suust välja laskmata või selle väärtuslikke raasukesi maha pillamata. Kuid nahkhiir saab sellega suurepäraselt hakkama: ta pistab järsult pea oma nahkpauna, kus närib saagi peeneks, ilma et tal tarvitseks selle väljakukkumist karta. Selle toimingu juures langeb nahkhiir püstloodis

alla nagu kivi, kuid ta on selliste akrobaatiliste trikkidega nii harjunud, et see kestab ainult ühe silmapilgu ning ta jätkab endiselt oma lendu.

Uurides koopa põrandat lähemalt, leidsin maas tühemete juures, kus nahkhiired magasid, suuri tamarindiseemnekuhjasid. Nähtavasti kandsid need *Artibeus*-nahkhiired tamarindivilju koopasse, kus need siis hiljem ära söödi, või kugistasid nad vilja juba puu juures tervelt alla. Seejärel püüdsin võrguga veel nahkhiiri, nii et mu paun sai neid ääreni täis, kus nad siis karuste ja nahksete tiibade massina hirmsasti tülitsesid ning piiksusid. Kui nad käes olid, ronisin koopast välja. Siin uurisin ma igaüht üksikult ja lasksin nad lahti. Viiekümne kolmest kinnipüütud nahkhiirest olid ainult neli emasloomad. Kõik ülejäänud olid täiskasvanud isased. Õrnem sugupool oli nähtavasti väga lugupeetav ja võistlus isasloomade vahel väga terav.

Ühel emasloomal oli poeg — vana, vähemalt kaheksakümneaastase inimese näoga kummaline pisitilluke olend. Ta oli klammerdunud oma ema rinnale ja surus enese tugevasti tema kasukasse. Ema püüdis teda kaitsta ja kattis tema keha oma tiivaga. Ma lasksin ta lahti ja ta lendas kõrgele päikesevalguse poole. Nägin tiivalöökide vahelt, kuidas kägarasse tõmbunud pojuke kramplikult oma ema küljes rippus. Kuni pojad ei oska veel lennata, kannavad nahkhiired neid alati, isegi putukaid ja tamarindiseemneid otsides, endaga kaasas. Vastsündinud pojad ei oska lennata ja kasvavad väga aeglaselt. Väikestel nahkhiirtel ei ole pesi nagu lindudel, ja kuna ema kas lendleb või koopaseinast jalgadega kinni hoides alaspäi ripub, siis peavad pojad kohe oma esimesest elupäevast peale emast kinni hoidma.

On tõesti imelik ja paradoksaalne, et nahkhiirte kõige lähemateks sugulasteks on putukasööjad karihiired ja mutid. Karihiired on peale mõningate erandite kõik ööloomad, aga mutid eranditult. Näib peaaegu võimatu olevat, et mutil, kes niiskes mullas oma käike uuristades putukate vastseid ning vihmausse otsib, võiks midagi ühist olla nahkhiirega, kes oma nahksetel tiibadel kõrgel taeva all lendab. Kuid nende keha üldises anatoomilises ehituses ja eriti nende hammaste struktuuris on suur sarnasus. Nende evolutsioonilise arengu pikal teel, mida tähistasid äpardumine ja edu, sadade liikide ja perekondade tekkimine ning väljasuremine, toimus kuskil kaheks hargne-

mine, kus üks haru viis õhulisesse kõrgusesse ja teine — pehme mulla sügavustesse. Nahkhiired läksid üht teed ja mutid teist teed pidi.

Iga täienemine nõuab ohvreid ja ka nahkhiirtel tuli loodusele selle eest lõivu maksta. Selle privileegi eest, et mitte mullas ja kõdunenud lehtedes roomata nagu nende sugulased, vaid õise taeva säravate tähtede all lennata ja putukaid püüda või pimeduses söödavaid vilju leida, tuli neil käimisvõime kaotusega maksta. Maa peal kõndiv nahkhiir oleks pilvedes põikleva olevuse kõrval karikatuur. Oma lennumehhanismi täiustamisprotsessis käändusid nahkhiire põlved taha ning väljapoole nagu inimesel küünarnukid. Sellepärast suudab enamik nahkhiiri end ainult kohmakalt mööda maad lohistades käia, kuigi mõned neist, nagu näiteks vampiirid, on säilitanud teataval määral võime hiire viisil liikuda. Kuid nahkhiirtel tuli lendamise eeliste eest veelgi lõivu maksta: kuna nende põlved on teisele poole pööratud, siis ei saa nad enam püsti seista. Neil tuleb nüüd sünnist surmani alaspäi rippuda, igavesti taeva ja maa vahel hõljuda.

Kord hoidsin ma põhjas, oma kodus, terve talve läbi mitut väikest öölendlast[6] puuris. Esimestest novembrikülmadest kuni varajase aprillisoojani rippusid nad liikumatult alaspäi. Mõnikord kattusid nende kägarasse tõmbunud kehad härmatisega ja siis olid nad nagu reas rippuvad lumepallid. Puudutamisel olid nad külmad nagu marmor ja nii jäigad nagu surmakangestuses. Mõnikord näis mulle, et nad on surnud, kuid kuskil nende keha sügavuses hõõgus imeline tuluke, mida nimetatakse eluks, ning juba esimesel soojal kevadpäeval elustusid nad, hakkasid liigutama ja piiksuma. Nii nad rippusid kokku sada kakskümmend seitse päeva. Kogu selle aja jooksul hoidsid nad end kordagi lõtvumata oma jalgadega kõvasti kinni ega muutnud oma asendit. Pole naljaasi nii kaua paigal rippuda. See oleks niisama hea, kui üks inimene kogu talve püstijalu magaks. Ent kui tugev on nahkhiirte käpakeste haare, selles veendusin ma täielikult alles ühte teise koopasse sattudes.

Koobas osutus toredaks võlvkäikude ja nikerdatud laega ruumiks. Kohati oli lagi sisse varisenud ja sakilistest aukudest tungis valgus pikkade jugadena sisse. See täitis koopa mingi pehme ebamaise hiilgusega, mis kaugemal täielikuks pimeduseks muutus. Leidsin selle koopa suure

vaevaga, sest mul olid tema asukoha kohta väga ebamäärased teated. Kui nahkhiired ise poleks mulle appi tulnud, siis ma vist polekski teda leidnud. See juhtus nii. Sidunud Timoniase puu külge, tahtsin ma ööbima jääda, raiusin lõkketule jaoks pisut puid ja valmistasin kasina õhtueine. Päike oli loojas ja taevas sügavalt purpurpunane. Äkki nägin üllatunult, kuidas ühest eemalseisvast künkast suitsu tõusis. Teadsin, et mitme miili kaugusel ümberringi ei olnud ühtki inimhinge ja et Inagua polnud ka vulkaaniline saar. Suitsujuga muutus tihedamaks ja ma jätsin kõik sinnapaika ning ruttasin künka juurde.

Kui ma kohale jõudsin, siis nägin, et see polnud suits, vaid terve parv nahkhiiri, kes künka tipus asuvast august väljusid. Õhtuhämarus pettis mind. Koopast lendas pideva joana sadade kaupa nahkhiiri välja, kes kadusid sametises poolhämaruses.

Järgmisel varahommikul leidsin ma taskulambi abil juba enne päikesetõusu koopasuu ja läksin sisse. Tahtsin nahkhiirte kojusaabumist näha. Koobas oli pime ja avaldas sügavat muljet, millele kahtlemata ka minu üksindus kaasa aitas. Koopas olid ainult üksikud nahkhiired ja ma ei suutnud mõista, miks ka nemad teistega kaasa ei läinud. Ühes kohas rippus tihedalt üksteise kõrval kolm nahkhiirt. Puudutasin üht neist — see oli surnud. Ainult nahk hoidis teda koos, tema sisemus oli kuivanud ja pulbriks muutunud. Liigutasin sõrmega muumiat ja see kukkus pehmelt maha. Ka mõlemad teised nahkhiired olid surnud. Nad surid magamisel kas vanadusest, haigusest või mõnel muul põhjusel. Ent kuigi nende kehad olid kuivanud ning mumifitseerunud ja elu neis kustunud, hoidsid nende pisukesed küüned neid samas asendis, milles nad uinusid. Isegi surm ei suutnud nende käpakeste haaret lõdvendada.

Istusin mugavalt ühte koopa nurka ja asusin ootama. Ma jäin varsti pisut tukkuma, sest kui ärkasin, tungis nõrk valgussära läbi laeaugu sisse. Nahkhiired hakkasid tagasi tulema. Hämaralt valendava taeva taustal nägin nende lehvivaid varje ja kuulsin nende tiibade vibreerimist, kui nad koopasse sisse lendasid. Üha rohkem tekkis neid ava juurde ja lendas koopasse. Varsti oli kogu koobas nende sirinat ja hiirepiiksumist täis. Nad tulid, kaasas tamarindikaunad, sest kuulsin, kuidas nad neid mugisid ja seemned maha kukkusid. Et neid mitte häirida, istusin hästi tasa. Mõned nahkhiired laskusid otse minu pea kohale rip-

puma. Tundsin kerget õhuliikumist, kui nad minust möödusid, ja kuulsin pehmet mütsatust, kui nad üles sööstsid ning kalju külge liibusid. Varsti tõmbus hall hommikutaevas roosakaks. Nüüd voolas neid massiliselt laeava kaudu sisse ja kogu koobas oli nende tiibade vuhinat täis. Aeg-ajalt muutus täiesti pimedaks, kui nad hulgaliselt ava ees tiirlesid.

Nahkhiired põgenesid valguse eest. Nad otsisid koopa kõige pimedamates nurkades endale varju. Pikkamisi vaibus nende sirin ja piiksumine, kadus nende tiibade lehvimine ja rüselemine. Üksteise järel jäid nad kaljupragude servade külge rippuma, moodustades oma karvastest ja voldilistest pruunidest tiibadest elava kardina, ning uinusid.

Roosa kuma tõmbus laeaugu kohal punaseks ja päikesekiir hiilis vargsi koopasse. Algas päev ja pool loomariigist virgus tegevusele, kuid nahkhiirtele tõi ta täieliku rahu.

XI peatükk

MÕISTATUSLIK RÄNNE

Ühe pulmapeo tõttu, millest ma ei olnud huvitatud ega võtnud osa, juhtusin ma nägema midagi väga toredat. Peeti ühe mulatineiu ja neegrinoormehe pulmi. Pidukära, mida aitasid eriti mõjuvalt suurendada paar tohutut trummi ja mõned kitarrid, kandus akustika kummalise kapriisi tõttu kaugele üle lagendiku ja kostis kuni varahommikuni ka minu õuele.

Lõpuks muutus see mürgel mulle talumatuks. Täiesti väsinud katkendlikust tukkumisest ja tüdinud kuulamast sada korda korratud koori refrääni, milles ikka ja jälle kinnitati, et lauljad ei taha «hernest, ei riisi ega kookosõli», hüppasin ma ärritatult voodist välja, tõmbasin püksid ning kingad jalga ja läksin kuuvalgesse õhe.

Hulkusin mõni aeg sihitult niisama ringi, siis aga pöördusin alla ranna poole looklevale teerajale, millel harilikult eeslid liikusid. Jõudsin läbi suure kaktuste ja akaatsiate salu tohutule kaljupangale otse vee ääres. Lained libisesid sujuvalt rannale, tungides pikkade roomavate niredena kivide vahele, mis uppusid säravasse kuuvalgusesse. Hilise pulmapeo kisa ja kära pani kuskil kaugel ikka veel õhu värisema, kuid need hääled mind enam ei häirinud. Mu kuulmine oli tahtmatult haaratud tasa kerkivate murdlainete mühast ja ohkamisest. Õhk oli soe ja lõhnadest raske, passaattuul erakordselt mahe. Kogu selle öö jooksul tundsin esmakordselt kergendust, heitsin pehmele liivale ja jäin raskesti magama.

Magasin end liigutamata peaaegu tund aega. Siis aga kuulsin läbi poolune mingisuguseid imelikke nõrku hääli, mida ma enne ei olnud märganud, läbi lainete müha vaevalt kuuldavat tasast kratsimist ja klõbinat. Lahe poolt lavendlipõõsaist kostis korraks irvrästa meloodiline laul,

ta trillerdas hetke nagu vastu tahtmist ja jäi siis vait. Ent kratsimine jätkus.

See muutus varsti isegi sagedasemaks ja valjemaks. Ma tõstsin pea. Valendaval liivarannal liikusid hõbedases kuuvalges väikesed tumedad kogud. Pikkade tihedate ridadena väljusid nad tumedatest põõsastest ja liikusid alla randa libisevate lainete poole. Nägin ebamääraselt, kuidas sätendav vesi nendeni jõudis ja nad üleni märjaks kastis. Sekundiks sukeldusid nad pooleldi vahu sisse ja kadusid siis täiesti silmist. Nende astumisest mööda merekarpe tekkiv klõbin oligi see, mis mu äratas.

Ma ei taibanud kohe, mis asi see oli, mis ma nägin. Need ebamäärased kujud olid krabid, kuid mitte murdlainetuse piirkonnas elavad ruudulise mustriga grapsuskrabid, ega ka tumesinistes vetesügavustes elavad koorikloomad, samuti mitte tontkrabid, kes nagu varjud vilkalt rannaliival liikusid, vaid maakrabid — naljakad ümariku kehaga olevused, kes elasid rannast eemal kaugel sisemaal urgudes. Nad ei kuulu rannaasukate hulka, vaid elavad neil saare kuivadel aladel, kus kasvavad suured uhked kaktused. Inagual esineb tavaliste erakkrabide kõrval kaht liiki maakrabisid: rusikasuurused purpurpunased maakrabid ja kohutavate safranivärvi sõrgadega kollased hiiglakrabid. Ma nägin neid mitme miili kaugusel rannast, saare suure sisejärve kallastel, kus nad luusisid astelpõõsaste keskel leiduvail lagendikel ja viljatutes savannides, otsides endale toiduks puuoksakesi ja värsket rohtu. Kuid viimasel ajal, täpsemalt — kõvade tuulte perioodi algusest peale, mil ma «Basiliski» vraki ära põletasin, ei olnud neid kuskil näha. Vihma ei olnud sadanud juba mitu nädalat ja krabid pugesid oma urkaisse, kus nad suurema osa päevast magasid. Saarel oli alanud põuaperiood, maapinnasse tekkisid siksakilised praod ja kui keegi liikus, kerkisid tolmupilved.

Maakrabide tulek rannale tundus mulle imelik. Vaatasin neid uuesti. Nad tulid põõsast välja katkematu voona, mis liikus alla mere äärde. Neid pidi seal olema sadasid. Seejuures jätsid nad mulje, nagu oleks neil midagi väga tähtsat ja äärmiselt pakilist ees. Isegi siis nad ei peatunud, kui ma püsti hüppasin ja neile lähenesin, vaid põikasid ainult veidi kõrvale ja jätkasid liikumist mere poole.

Nüüd meenus mulle äkki midagi.

Sel päeval sadas saare siseosas siit mitme miili kaugusel

vihma. See oli ränk, kõike läbileotav troopiline vihmavaling, mis täitis kõik kuivanud soolasood ja ujutas lohud üle. Sadu kestis mitu tundi ja muutis tolmukihi vedelaks libedaks poriks. Üksikuid vihmapiisku langes õhtuni ja loojuva päikese madalad kaldkiired lõid taevavõlvil suure särava vikerkaarena pilvede tumedal taustal loitma. Just seda vihma ootasidki oma urgudesse varju pugenud maakrabid. Ja kui see kallis vesi tuli, nende kehad märjaks tegi ja maa miniatuurseks mereks muutis, siis teadsid need maakrabid mingil seletamatul viisil, et nende tund on tulnud. Tuhandete kaupa lahkusid nad oma maa-alustest kodudest ja tulid välja lahtise taeva alla. Neid haaras äkiline tung, mis nagu magnet pööras nad kõik ühe korraga ühes suunas liikuma.

Oli tulnud aeg merre tagasi minna.

Palju tunde — terve aasta oli möödunud sellest, kui nad oma emakese ookeani rüpest lahkusid, ja nüüd oli aeg sinna tagasi minna. Kuid enam mitte niisugustena, nagu nad tulid. Tol päeval — aasta tagasi — kihasid neist kogu rannik ja kõik teerajad padrikus, neid oli nii palju, et ei saanud sammugi teha ilma neile peale astumata. Maakrabid olid siis väga tillukesed, vaevalt tollipikkused. Suurematel lindudel olid siis toredad pidupäevad ja nad õgisid nii palju noori krabisid, et vaevu suutsid lennata. Krabid ilmusid nagu ei tea kust ja mitu päeva järjest kubises nendest kogu rannik. Kuid siis kadusid nad vähehaaval metsa ja pugesid oma üksildastesse peljupaikadesse sisemaal. Ronides üle kivise pinna, pugedes läbi guajakipuude vahelt ja heideldes opuntsiate tiheda padrikuga, rajasid nad endale tee sisemaale; surm ja igasugused muud ohud varitsesid neid igal sammul. Vähesed, kes ellu jäid, kasvasid teel suuremaks ja kadusid lõpuks maa sisemusse.

Püüdsin kuuvalgel ühe maakrabi kinni ja vaatasin teda lähemalt: see oli purpurpunane ning kollaste täppidega. Kõhu all oli tal suur lillakas tombuke, mida kaitses kate. See oli marjadega emasloom. Ta püüdis lahti rabelda ja näpistas oma sõrgadega minu sõrme. Lasksin tal liivale kukkuda ja püüdsin teda põõsastesse minema sundida. Kuid krabi oli sel ööl instinkti võimuses, mis oli hirmust tugevam. Ta astus koketeerivalt külg ees, gratsioosselt kõiki oma jalgu üksteise järel liigutades, tõstis ähvardavalt oma sõrad üles ja pistis jooksu, et minu jalgade vahelt

läbi lipsata. Ma lasksin tal minna, ja ühe hooga oli ta lainete ääres ning kadus vulinal vette.

Ma teadsin, kuigi ma seda muidugi ei võinud näha, et seal vee all toimus midagi väga imepärast. Seal jahedas vetesügavuses, mõne pimeda lõhe varjus, mis kaitses krabi näljaste kalade eest, vabastab väsinud ema enese oma lillakate marjade kandamist. Otse lainemurru piirkonnas, kus meri ülal kogu aeg keeb ja vesi hõbedaseks veetolmuks pihustub, arenevad marjad ja võrsub uus järelpõlv. Kuid pikast teekonnast ja maa peal läbielatud vintsutustest kurnatud ema püüab jälle kuivale maale tagasi pääseda. Mõnedel see õnnestubki ja nad elavad veel lühikest aega, enne kui nad oma luitunud kestad kaljudele päikese kätte pleekuma jätavad, teised aga langevad kergesti ablastele kiskjatele saagiks, hukkudes veel enne, kui nad lainemurru piirkonnast välja saavad. Ent kõik see pole enam tähtis, sest nad on oma ülesande täitnud ja nende eluring on täis. Kui nende marjakeste elukäik kulgeb normaalselt, siis kubiseb mõne tunni või päeva pärast kogu rannavesi mikroskoopilistest vastsetest, purpurpunastest marjakestest tekkinud olenditest, kes on nii imelikud, groteskset ja võõrailmelised, et neid ei saa kuidagi tulevasteks krabideks pidada.

Teadlased nimetavad neid mikroskoopilisi vastseid zoeaks. Need vees ujuvad läbipaistvad olendid on väiksemad kui kõige pisema nööpnõela pea ja ainult tugeva luubi all nähtavad. Mitu päeva kannavad lained neid edasi-tagasi; nad liigutavad tarmukalt oma sulgjaid käpakesi, silmitsevad pinevalt oma suurte mustade silmadega neid ümbritsevat veemassi, otsides valgust, ja õgivad ahnelt kõike, mis neile ette juhtub. Sadade kaupa satub neid teiste niisama ablaste, kuid suuremate loomakeste kõhtu. Ühed hukkuvad korallpolüüpide kombitsate kõrvetavas haardes, teised heidetakse kaldale, kus nad tulisel liival armetult ära kuivavad, kolmandad kantakse kaugele merele, kuhu nad jäädavalt kaovad. Kuid kõige peale vaatamata jääb neid siiski tuhandeid ellu, nad heidavad kesta ja muudavad oma kuju.

Neil uutel vormidel ei ole eelmistega midagi ühist ja neid nimetatakse megalopsideks ehk krabi vastseteks. Ka need on kujult ebatavalised, kummalised olendid nagu eelmisedki. Kuid neil on siiski mingi sarnasus krabiga või, täpsemalt öeldes, nad kujutavad endast krabi kohutavat

paroodiat — neil on vingerdav saba ja paar tohutuid ebaproportsionaalselt suuri sõrgu, mis on ainult nende isuga kooskõlas. Megalopsi staadiumis olev tulevane krabi muutub kannibaliks, kes ahnelt kõik oma nooremad õedvennad nahka paneb, kui nad oma õnnetuseks pole veel megalopsi-ikka jõudnud. Nõnda kõike õgides rajab ta jõhkralt endale tee ellu, ajab aeg-ajalt kesta, kasvab suuremaks, vahetab lõpuks veel kord kesta ning väljub siis ehtsa krabina rannale, ise märg ja ikka veel pisuke.

Kuid see kääbus pole veel kaugeltki tõeline maakrabi. Selleks saamine nõuab pikaajalist treeningut. Tema kaugetel eelkäijatel nõudis veest maa peale siirdumine sadu tuhandeid aastaid: algul ronisid nad mõne eelajaloolise mere rifile, tõusid seal veepinnale, pistsid pea hetkeks õhu kätte ja tõmbasid selle kiiresti jälle tagasi. Nii kordab ka noor krabi kogu oma kaugete esivanemate arenemislugu. Ta muutub ööloomaks ega otsi enam valgust. Õhtu tulekul ronib ta rannaliivale, kuid ta ei lähe kuigi kaugele. Meri jääb talle ikka veel emaks ja ta otsib nagu kanapoeg selle juures varju ning kaitset. Ja ta vajab kaitset, sest surm varitseb teda rannal väga mitmesugusel viisil.

Kõige suuremaks ohuks on noorele krabile ärakuivamine tulisel rannaliival. Tema pisikese, vaevalt üks kaheksandik tolli pika keha allosas asetsevad tillukesed lõpused, ülipeene narmalise koe raasukesed, mis on osavasti soomuskesta alla peidetud, nii et sõmera liiva terakesed ei pääse neid kahjustama. Nende lõpustega tuli ta hästi toime meres, kus nad tema keha hapnikuga varustasid, ja kogu tema imikuea kestel olid need lõpused meeldivalt niisked. Kuid siis saabub epohhiloov moment, mil noor krabi mingi seletamatu instinkti sunnil ületab viimse tolli vahust ja väljub veest vaba õhu kätte. Ja siin tunneb noor krabi äkki endas suurt elujõu tõusu, sest lõpused, mis seni suure vaevaga veest hapnikku eraldasid, saavad seda väljas vabalt ülikülluses.

On tõesti midagi kosmilist selles ühest maailmast teise üleminekus. Muidugi, noored krabid ise ei taju seda kosmiliselt, sest neid juhib ainult pime instinkt. Elujõuga ühendatud instinkt sunnib krabikest veelgi kaugemale kuivale maale minema ja terve kuus tolli veest eemalduma. Tuleb eeldada, et see samm nõuab kohutavat võitlust, sest ärgem unustagem, et krabilapsuke on vaevalt üks kaheksandik tolli pikk. Tilluke liivaterake peab talle

kivimürakana tunduma ja pooleldi liivasse mattunud merekarp — tõelise mäena.

Kuid kuski teadvuse sügavuses, kui sel loomakesel seda üldse on, peab ta varsti äratundmisele jõudma, et miski ei ole nagu korras. Ta tunneb lõpustes mingit ängistust, kuivust, ebameeldivat rõhutust. Hirmunult sööstab ta vette tagasi. Kuid mitte kauaks. Varsti tahab ta jälle õhu kätte, rannal puhuva sooja tuule kätte, mis sahiseb eemal liival kasvavate puude lehtedes.

Nii kordab pisuke krabi teataval perioodil oma kaugete esivanemate arenemiskäiku — kuivale maale tulekut ja emakese-ookeani rüppe tagasiminekut. Vähehaaval muutub tung kuivale maale tema instinktide hulgas valitsevaks, kuid nüüd ei ole ta ka enam nii pisitilluke nagu varem, sest ta on mitmel korral kesta ajanud ja suuremaks kasvanud. Tema lõpused on õhuga harjunud, kuigi nad peavad ikkagi veel niisked olema. Õrnade lõpuste töö kergendamiseks tekib tal õhuõõs, mis võtab hingamisfunktsiooni enda peale.

Lõpuks saabub päev, mil krabid, kes seni elasid ainult kitsal rannaribal, lahkuvad tiheda parvena rannalt ja lähevad saare salapärasele sisemaale. Nad ületavad oma Rubico. Terve aasta otsa ei tule nad enam ookeani äärde tagasi, ja kui nad jälle tulevad, on nende elusiht saavutatud. Ja kuigi paljud neist ei näe enam iial ookeani, rühivad nad kohkumatult edasi. Instinkt ütleb neile: minge sisemaale, minge sisemaale kuni saare tsentrini välja.

Sadade kaupa hukkub neid teel. Paljud langevad lindudele roaks, paljud hukkuvad juhuslikult sügavatesse aukudesse kukkudes, kust pole enam väljapääsu ja kus nad surevad näljast ning janust, sest vett on neil saartel kasinalt. Ainult oksakesi ja haljast rohtu süües saavad nad endale vett, mida nad nii hädasti vajavad. Lõpused peavad ju alati niisked olema, sest kui nad pisutki kuivaks jäävad, järgneb kiiresti surm.

Kõige enam kardavad krabid päikest. Kümme minutit pidevat päikese käes viibimist tähendab krabidele kindlat hukatust. Neil ei ole jahutavaid higinäärmeid ja troopilise päikese all läheb nende purpurpunane kest nii kuumaks, et seda võib vaevalt puudutada. Kuid krabid ei ole kuigi vastupidavad. Temperatuuri esimesel järsul tõusul muutuvad nad kohe uniseks, nad suudavad vaevalt jalgu liigu-

tada ja jäävad lamama. Kuid lamama jäänud krabi ei tõuse enam iialgi.

Tegin selle avastuse täiesti juhuslikult, ajades väikesel lagendikul üht krabi taga. Ta püüdis kõigest väest kuhugi varju pääseda. Ta ei kartnud enam isegi mind, vaid püüdis minu jalge vahelt läbi lipsata. Ma ei teadnud, miks ta niisugusesse paanikasse sattus, ega lasknud teda kuhugi päikese eest põgeneda. Kuid ei möödunud isegi kolme minutit, kui ta sõrad jõuetult longu vajusid ja pea vastu maad toksas. Hetk hiljem oli ta surnud.

Tuhandeid krabisid hukkub niiviisi teel, kuid teatav hulk jõuab siiski sihtkohta ja nad levivad üle kogu maa. Põõsaste varju ja puude juurte alla kaevavad nad sügavaid auke, pikkade käänuliste käikudega urgusid. Oma sõrgadega kraabivad nad kokku savi, veeretavad selle tombukesteks, mis nad ühekaupa oma koopaava ette kannavad. Troopiliselt soojadel öödel lähevad nad toitu otsima, lõikavad sõrgadega endale mahlakaid taimevarrekesi ja tirivad oma pesasse.

Järgnevate kuude jooksul kasvavad nad suuremaks, ajavad aeg-ajalt kesta ja muutuvad välimuselt väga veidraks. Novembriks saavad nad täiskasvanuks — siis on nad groteksete gnoominägudega purpurpunased olevused. Eriti veidraks teevad nende välimuse liikuvate varrekeste otsas asetsevad silmad ja suu, mis ei avane mitte ülevalt alla, vaid küljele.

Möödub vihmaperiood ja troopiline päike kõrvetab jälle halastamatult. Maa kuivab tolmpehmeks ja lombid ning järvekesed muutuvad suurteks kõva muda kamakateks. Taimestik närbub, kaotab oma mahlaka roheluse, kuivab ning tuhmub. Maakrabidele algavad rasked päevad, nad ei julge isegi toitu otsima minna. Ainult nende jahedais koopais on küllalt niiskust, mis neil elu sees hoiab. Veebruarile järgneb märts ja märtsile aprill. Päike läheb veelgi palavamaks ja üksnes kaktused jäävad värskeiks ning haljaiks.

Niiskust vajavad eriti emasloomad, sest neil on juba munad. Purpurse massina ripuvad need tal allkehal. Selliseid munakesi on sadu — ükski neist pole nõelapeast suurem ja kõik nad on kleepunud kokku venivaks massiks. Aeg on tulnud merre minna — niipea kui ainult vihma tuleb.

Emasloom liigutab end oma urus. Midagi nagu oleks

õhus tunda. Kaugel horisondil kerkivad sünged hallid pilved ja tihenevad tumedaks hiiglatombuks. Aeg-ajalt kostab kõuemürinat. Passaattuul on vaibunud. On täiesti vaikne, õhk on liikumatu ja lämmatavalt raske. Valitseb kohutav palavus. Kuivanud soolajärvede kohal liiguvad leitsakulained, mille tõttu tekivad õhus kummalised kujutised. Pilved kerkivad üha kõrgemale ning kõrgemale ja muutuvad pea kohal pigimustaks. Jälle kostab kõuekõmin. Päike on kadumas horisondi taha ja katab maa särava kullaga. Pilvedest hoovab tihedaisse padrikuisse uut aroomi — selles on värskust, jahedust ning roheluse lõhna. Tihenenud pimedusest tuhiseb äkki külma vihma alla, valab nagu oavarrest ja ujutab üle kogu maa.

Maa all töötavad krabid meeleheitlikult, et kõrvaldada nende koopaid kaitsvaid seinu. Nobedasti veeretavad nad pruune mullakuulikesi kokku ja kannavad ära. Tekkinud avade kaudu nõrgub vesi üha suuremal hulgal koopasse. Vesi imbub mullasse ja muudab kuulikesed lögaseks mudaks. Ammu oodatud tund on lõpuks tulnud.

Krabide hulgad poevad igalt poolt oma urgastest välja ja ronivad mööda vihmast ligunenud rohtu edasi. Välgusähvatustel säravad nende märjad kestad ja on reljeefselt nähtavad. Käes on tund, mida nad päevast päeva, nädal nädala järel ootasid. Ja miski ei suuda nüüd neid enam peatada. Nad liiguvad üle kivide ja taimede, läbi pori ja tihedate viinamarjaväätide. Iga säärane purpurkehake on nagu magnetnõel ookeani poole pööratud. Neid ei peata magevesi ega pärast vihma tekkinud soolakad lombid. Nad ihkavad ainult merevett, kibesoolast ookeanivett ja mürisevaid murdlaineid. Võimalik, et neil meenuvad mingil seletamatul viisil pildikesed kummalisest lapsepõlvest, mil nad zoeade ja megalopsidena sinises ookeanis ujusid. Tundide kaupa liiguvad krabid peatumatult ikka edasi ja edasi, nad ei seisata isegi söömiseks. Munakesed tulevad võimalikult kiiresti vette viia, veel enne kui maa jälle kuivab, sest nendest oleneb krabisoo kogu tulevik.

Tõusin kalju peal püsti ja vaatasin ringi. Kaugel idas valendas nõrgalt taevaserv, kuu oli juba päris madalal. Istusin siin juba peaaegu neli tundi ja jälgisin krabide massilist tulekut sisemaalt. Laine laine järel marssisid nad põõsaste tagant välja ja viskusid rõõmuga vahutavatesse murdlainetesse. Mõne päeva pärast sünnib ookeanis uus krabide põlvkond, kes teeb sama elutsükli läbi. Milline

salapärane võim on ookeanil nende oma äraeksinud laste üle, kutsudes nad enda rüppe tagasi, et nad oma elu võiksid jätkata! Millisel viisil juhib ta neid miilide kaupa sisemaalt enda juurde tagasi? Kas kutsub krabisid murdlainete mürin, ookeani vihin ja ohkamine või mõni nii peen õhuvõnkumine, mida inimese kõrv ei taju?

Kuulatasin hästi pingsalt. Lootsin, et saan vastuseks kas või mõne vihjegi. Kuid just samal hetkel lõi idas taevaäär punetama. Ja alles nüüd ma märkasin, et pulmatrummid olid vaikinud.

XII peatükk

ROOSADE LINDUDE OTSINGUL

Pärast maakrabide rännet toimusid saare elus märgatavad muutused. Lakkamatult undav passaattuul peaaegu vaikis; tihti tuli paduvihmahoogusid, siis kuivas jälle kõik mõne tunni jooksul ning seejärel tuli uus valing. Vihma ei tulnud küll nii palju, et soolasoid üle ujutada, kuid siiski iga päev küllalt selleks, et õhk muutus rõhuvalt raskeks ja niiskeks. Õhtuti ilmusid välja moskiitod, kes siginesid kaljulõhedes, kuhu pisut vett oli kogunenud. Enam ei olnud hea õhtuti kuuvalgel ringi luusida või mere ääres kivi otsas istuda. Suur soolajärv asula taga, mis varemalt iga päev kubises flamingode ja rislade parvedest, oli nüüd tühi ja helkis silmipimestavalt päikese käes. Kuumus suurenes üha ja valendava soola sära oli silmadele peaaegu talumatu. Rislad, kes ühe ööga kadusid, olid asunud pikale rännuteele kaugele põhja poole. Flamingod kogunesid kahe- ja kolmekaupa väikesteks rühmadeks ja siirdusid saare siseosadesse.

Jõudis kätte mai. Näis, et kogu saare atmosfäär täitus tapva üksluisusega. Eriti oli see märgatav asulas. Neegrid ja mulatid kogunesid rühmiti kõrvalistesse kohtadesse, kuid lusti oli vähe. Minu lähenemisel jäid nad vait ja alustasid siis uuesti sosinal oma juttu, kui ma nende silmist jälle kadusin. Nad ei naernud, ei naljatanud ega teinud vigureid, nagu see oli viisiks samasugustel kogunemistel Haiitis. Kõikjal valitses lootusetuse ja loiduse vaim. Kõik lagunes ja varises selles murdlainetest piiratud pisikeses maailmas.

Kuigi ma olin kõigist loodusnähtustest selles mulle täiesti uudses ümbruses väga huvitatud, tundsin ka mina, et mu ind hakkab raugema. Muidugi, selleks aitas mõnel määral kaasa kuumus, kuid eriti täieliku isoleerituse tunne. Väliste stiimulite, virgutava kirjanduse, muusika ja lõbusa

seltskonna puudumine põhjustasid vaimu aktiivsuse languse. Linnud ja loomad, kui toredad nad ka ei ole, tüütavad pikapeale ära. Hakkasin kojujäämiseks ja logelemiseks igasuguseid vabandusi leidma. Ja ometi olin ma siin saarel viibinud vaevalt pool aastat, kohalik rahvas aga elas selle saare suletuses oma sündimisest saadik.

Seepärast ei olnud ma eriti õnnetu, kui sain muuseumilt kirja, milles nõuti, et ma sõidaksin Haiitile, kus ma pidin eksperimentaalseks otstarbeks poolvarvasgekosid[1] koguma. Mõni nädal hiljem pakkisin ma kõik oma materjalid ja tellisin koha ühel siit harva läbisõitval aurikul, mis pidi mu viima Haiitile Port au Prince'i. Sulgenud oma pisikese hüti ukse, nägin ma, kuidas mu sõber ämblik välja ilmus ja, niipea kui ma tema silmade väga piiratud vaateulatusest väljas olin, uksepiidale võrku kuduma hakkas. Mõtlesin, et oleks küll ime, kui ma veel kunagi seda hurtsikut näen, kus ma nii palju rahulikke tunde veetsin. Ja kui metsamaterjalilaadungiga vana hollandi prahilaev minu kaljust möödus, nägin ma hetkeks lehtede vahel tema pruuni katust. Ta näis nii pisitillukesena siit kaugelt üle laia sinise vee.

Palusin kaptenilt luba, kas ma ei võiks masti otsa ronida, et viimast korda saarele pilku heita. Ülevalt «varesepesast» nägin ma miili kaugusel rannast päikese käes pimestavalt säravat soolajärve kogu suuruses. Järve ühes ääres paistis helepunane laik — need olid viimased flamingod, kes olid veel järvele jäänud. Kõik teised linnud, kes nädalate eest sulistasid järve madalates vetes, olid ammu ära läinud saare siseosadesse. Just siis, kui ma neid vaatasin, lõi punane laik värelema ja lagunes üksikuteks laialipillatud sarlakpunasteks täpikesteks. Linnuparv tõusis kõrgele taeva alla, pöördus ranniku poole, tegi minu hüti kohal tiiru ja käändus siis hüüatustega, mis läbi lainete müha olid vaevalt kuuldavad, sisemaa poole. Mõne minuti pärast olid nad silmist kadunud. Vahemaa üha suurenes ja Inagua muutus pikaks kitsaks rohendavaks ribaks, mis varsti uduvines tuhmus ja horisondilt kadus.

Mis minuga juhtus Haiiti saarel, kuidas ma vaevlesin Dominikaani vanglas, kuhu sattusin nürimeelse ametniku tõttu, kes ei osanud minu relvaluba lugeda, kuidas ma päris kogemata andsin tõuke väikese kohtuliku juurdluse alustamiseks ja kuidas selle eest asjaosalised ise trellide taha sattusid, kuidas ma vajalikke poolvarvas-

gekosid korjasin — kõik see on väga pikk lugu, mis ei kuulu enam sellesse raamatusse. Jätkub vist sellest, kui ütlen, et jõudsin kodumaale tagasi just sel ajal, kui Ameerika Ühendriikides algas inflatsiooni ja majandusliku surutise ajajärk. Inagua oli mul tihti meeles, kuid aasta möödus aasta järel ja mul ei avanenud ikka mingit võimalust, et sinna tagasi pöörduda ning alustatud uurimusi lõpule viia. Alles kaheksa aasta pärast sai see võimalikuks. Rannast sisemaa suunas lahkuvate flamingode parv kummitas lakkamatult mu meelis ja ma otsustasin, et lähen siiski kord veel Inaguale tagasi ja teen neist toredatest lindudest nende pesitsusalal rea võtteid. Tahtsin ka tuukriülikonna kaasa võtta, et jätkata oma uurimusi just samalt kaljult mere ääres, kus ma nad katkestasin.

Majandusliku surutise aastad ei möödunud mul siiski päris viljatult. Koos Chesapeake'i bioloogiajaama kaastöölistega võtsin ma Solomonsis (Marylandi osariigis) osa teaduslikust uurimistööst, mis oli pühendatud Chesapeake'i lahe bioloogilistele probleemidele, ja konstrueerisin selle programmi läbiviimiseks terasest tuukrisilindri. Selles terassilindris viibisin ma koos oma kolleegidega hulk tunde vee all, kus läbi suure paksu klaasi vaatlesin elu meresügavuses. Chesapeake'i lahes tehtud vaatlused äratasid minus kustumatu huvi allveemaailma vastu ja Inagua korallriffide uurimise mõte võttis minus üha enam ja enam võimust.

Kuid et unistus saaks teoks, selleks on tihti mingit välist tõuget vaja. Sellise tõuke Inaguale tagasipöördumiseks sain ma täiesti juhuslikult. Külastasin kord koos sõpradega üht muusikalist revüüd ja kui etendus lõppes, astusime restorani, et juua kohvi ja süüa mõned sandvitšid. Minu kõrval toolil vedeles kortsunud ajaleht, ja kuna jutt ei tahtnud laabuda, siis võtsin igavusest ajalehe ning hakkasin seda lehitsema. See sisaldas tavalisi päevasündmusi ja ma tahtsin ajalehe juba ära panna, kui mul hakkas äkki väike pealkiri silma. Mu uudishimu süttis.

REVOLUTSIOON TROOPIKASAAREL

Kaheksa ameeriklast ja kakskümmend ametnikku põgenesid. Ülestõus Inagua saarel. Asula põleb.

See oli lühike ja väheütlev teade mässust ja löömingust kahe partei vahel. Ei midagi muud. Sõnum pisteti ajalehte nähtavasti ainult ruumitäiteks ja toimetaja kärpis kogu

loo nii lühikeseks, et sellest jäid paljalt kuivad faktid. Millised ameeriklased? Mis juhtus Inagual? Ka ajalehe toimetus ei suutnud mulle midagi täiendavat ütelda. Rahuldamatuses ei jäänud mul muud üle, kui ise oletusi teha.

Pärast seda teadet ei saanud ma mõtet Inagua saarest enam kuidagi peast välja.

Mulle meenus saarel valitsev sünge ja meeleheitlik õhkkond, neegrite ja mulattide sosistavad rühmad, kes hämarates paikades logelesid. Kuid hoopis elavamalt olid mul meeles taeva poole lendu tõusvad flamingod tollest õhtust, mil ma saarelt lahkusin. Kui ma nelja nädalaga saarele jõuaksin, siis saabuksin ma sinna täpselt oma ärasõidu päeval. Ja ma võiksin oma uurimusi jätkata sealt, kus ma nad katkestasin.

Kui ma Inagual esimest korda maabusin, siis olin ma nagu merelaineist väljuv Neptunus, keda katsid vetikad ja kel sõrmede vahelt nirises soolane vaht. Teist korda saabusin ma Inaguale nagu Ikaros, seega jälle mütoloogilise kujuna, kel võimaldati hetkeks peadpööritavasse kõrgusesse lennata, et siis jälle maa peale tagasi kukkuda. Kuid ma ei kukkunud prantsatades nagu Ikaros, vaid maandusin nii pehmelt, et see ei rikkunud minu jalge vahel oleva kohvri ebakindlat tasakaalu. Selline troopikasaarele saabumise viis oli ebareeglipärane ja ma ise sellest nii jahmunud, et möödusid mõned sekundid, enne kui ma küllalt toibusin, et tänada poolalasti hästi pruuniks päevitunud ja naeratavaid džentelmene, kes olid vastutavad mu ajutise taeva poole tõusmise eest.

Mul oli selle üle tõesti hea meel, sest mitte igaühele ei lange osaks õnn nende kahe kreeka jumaluse kombel troopikasaarele maabuda. Kõik see toimus väga üllatavalt. Aurik, millega ma sõitsin, väike prahi- ning reisilaev, oli teel Lääne-India saartele. Ta oli puhkusel viibivaid poodnikke ja tegevuseta turiste puupüsti täis. Heitsime saare juures ankru veidi pärast kesköö. Kuud ei olnud ja ma ei võinud näha kallast, kuid idast tuli tuttav, koduigatsust äratav ning saarele nii iseloomulik jasmiini- ja lavendlilõhn. Ja koos lõhnaga jõudis minuni vastu rannakaljusid peksvate murdlainete mürin, mis äratas minus silmapilkselt nii palju mälestusi.

Olin saarele tagasituleku üle rõõmus ja ootasin kannatamatult paati, mis minu kaldale viib. Kapten, kes ainult minu pärast laeva Inagua juures peatas, needis ja vandus

kogu aeg valitud hollandi sõimusõnadega mis hirmus, kuni lõpuks poole tunni pärast ilmus pimedusest lainetel hüplev mootorpaat. Selles istus kaks valget — karmi ilmega vanem mees ja ilmse georgia aktsendiga kõnelev noormees. Nad kadusid kapteni kajutisse, kus laevapaberitega aset leidis mingi salapärane toiming, küsisid minult siis lühidalt, milleks ma saarele tulen, ja viisid mu alla mootorpaati. Sellejuures meenus mulle kogu kohtulik ülekuulamine, kui ma esmakordselt Inagual maabusin. Vaevalt olime mootorpaati asunud, kui kapten, kes ei läbenud isegi seda ära oodata, kuni ankrukett on üles vinnatud, andis käsu täiskäiguga edasi sõita ja aurik koos kõigi oma turistide ning muuga minema tormas, jättes meid pilkasesse pimedusse.

Lähenesime rannale ja peatusime murdlainetuse vööndi ees. Mu suureks hämmastuseks süttisid äkki meie vastas eredad elektrituled, kostis masinate surinat ja ülevalt laskus alla ning peatus mootorpaadi kõrval trossidel rippuv puuplatvorm. Minu pea kohal kõrgus tohutu teraskraana, mis seda platvormi kandis. Ronisime kiiresti platvormile ja haarasime trossidest kinni.

Platvorm tõusis hoogsalt üles, tõsteti peadpööritaval kõrgusel keereldes üle murdlainete vööndi ning lasti püstloodis alla kaljusele rannale. Hämmastusest pisut segasena astusin ma maale ja vaatasin ringi, silmad pärani. Kuus poolalasti noormeest, kes kandsid ainult lühikesi pükse ning tenniskingi, seisid imelikes asendeis mõnede masinakastide juures, kuna üks küürutas vinguva ja puhkiva auruvintsi kohal. Kogu seda stseeni valgustas ülalt heledasti terve trobikond elektrilampe. Kaheksa aasta eest ei olnud siin, Inagual, ei elektrit ega tõstekraanat, mis sinu nagu Ikarose üle murdlainete lennutas, ja ilmselt ükski neist noormeestest polnud kohalik saarlane.

Kui üks neist mind tugeva harvardi aktsendiga tervitas, siis ma mõistsin, mis oli juhtunud. «Sool» — see saare ainuke lootus ning rikkus, oli jälle elustunud.

Pikk sihvakas poiss, toosama, kes harvardi aktsendiga rääkis, naeratas mulle sõbralikult tervituseks. Ta kandis nagu kõik teisedki suurepärast punakaspruuni, peaaegu vasekarva päevitusrõivast. Tema käed ja jalad olid määrdeplekkidest kirjud ja kui ma surusin tema kätt, siis tundsin, et see oli kare ning rakkudes. Ta ei olnud mees, kes oleks määrdunud töökäsi kartnud. Oli kuidagi jahma-

tav kuulda harvardi aktsenti inimese suust, kes oli ise punanahkne nagu indiaanlane.

Saarel olid silmatorkavad muutused aset leidnud. Valgusringist kaugemal paistsid mõned uued hooned, mis särasid terasest ja alumiiniumvärvist. Kuigi vanad varemed oma haigutavate aknaavade ja auklike katustega olid ikka veel alles ning nägid välja nagu surmavarjud, mida nad ka tõesti olid, valitses asulas siiski hoopis uus vaim. Mahajäetud saar oli pikast unest ärganud.

Inagua tööstuslik ärkamine oli seotud kolme Uus-Inglismaalt pärineva Ericksoni-nimelise vennaga. Nad tegelesid keemiatööstusega, mereveest soola tootmisega. Nad valisid Inagua sellepärast, et merevesi oli siin hästi soolarikas ja et sel saarel oli aasta läbi rohkesti päikest ning puhusid tugevad passaattuuled, mis soolase vee aurumist soodustasid.

Ent minu vana hüti juures ootas mind pettumus — see oli täiesti lagunenud ja elamiskõlbmatu. Olin sunnitud peatuma asula serval, kus üürisin korraliku kahetoalise maja viisaka tasu — kolme dollari eest kuus. Teise kolme dollari eest sain ma endale teenija, Celestina, keskealise neegrinaise, kes pesi mu pesu ja valmistas toitu. Kuid kõige huvitavam oli tema juures see, et ta oskas «La Cucarachat» laulda; seda oli ta õppinud mõned aastad Mehhikos viibides. Ta laulis «La Cucarachat» nii innustavalt ja soojalt, et oleksin teda meelsasti ainult laulu pärast pidanud.

Kuigi Celestina püüdis toidu valmistamisel kõik oma võimed kokku võtta, olid tema road väga inagualikud ja sellistena äärmiselt ebaseeditavad. Õnneks vabanesin ma aeg-ajalt tema südamlikest hoolitsustest, kui Ericksonid või neegrite asju korraldav volinik mind enda juurde lõunale kutsusid. Lõunad Ericksonide juures olid ohjeldamatult lõbusad ja õhtud voliniku juures tema pisukeses residentsis jäävad kauaks mulle meelde kui kõige õdusamad minu elus. Me vestlesime ja vahetasime muljeid teelauas kuni hilisööni, kuna samal ajal väljas residentsi õues maakrabid pimeduses klõbistasid ja plagistasid. Inglise asumaade ametnike seas leidub tublisid ja teovõimsaid inimesi ning mister J. V. Malone, Inagua haldur, oli ka üks selliseid, kes püüdis palju selle saarekese heaks ära teha.

Mind ootas veel teinegi üllatus. Mu vanad tuttavad, Daxonid, olid haljale oksale jõudnud. Religioon osutus

tulutoovaks bisnessiks. Kohtasin neid mõlemaid kohe hommikul pärast saabumist. Thomas oli suurepärases poole tolli laiuste pikitriipudega kollases ülikonnas ja kandis valget «lõviküti kübarat». Ka David ei olnud vähem elegantne oma ruudulises džokiülikonnas, mis oli posti teel tellitud ja kuunaril kohale toimetatud. Thomas oli saavutanud «Haiiti piiskopi» aukartustäratava ametikoha ja, nagu ta mulle väga tõsiselt kinnitas, ei tarvitsenud enam töötada.

Väljaspool asulat ja energiliste Ericksonide kitsast mõjupiirkonda jäi Inagua samasuguseks, nagu ta oli siis, kui Kolumbus Uue Maailma avastas. Päikese säravasse valgusesse uppuv saar, mille üle puhus lakkamatult närvetav passaattuul, oli täpselt samasugune nagu minu lahkumisel. Murdes pead selle üle, kuidas flamingode pesitsuspaika leida, langesid mu lootused. Saar oli oma kaheksasada ruutmiili suur, ja et ma ligikaudugi ei teadnud, kus flamingod asuvad, võisin ma neid terve kuu aega otsida ja siiski mitte leida. Mõned esialgsed huupi tehtud matkad ei andnud mingeid tulemusi. Kohe esimesel sellisel otsingul sain ma raskeid päikesepõletushaavu. Jätnud alles hiljuti käreda põhjamaade talve selja taha, unustasin täiesti troopilise kõrvetava päikese tugeva mõju ja mul tuli selle eest karistust kanda.

Flamingode pesitsuspaiga leidmise eest võlgnen ma tänu eriti Mary Darlingile, metsiku võsastikuga kaetud piirkonnas elavale naisele, kes näitas mulle saare südames suure soolajärve ääres kätte koha, kus asus flamingode koloonia. Mary oli väga tähelepanuväärne naine. Kuigi tal oli juba hulk lapselapsi, ei näinud ta sugugi vanaema moodi välja. Ta ei olnud vana ega jõuetu, vaid, vastupidi, väga nooruslik. Ta elas üksi palmilehtedest katusega laudhütis Inagua lõunarannikul Mathewtowni ja Laterna maanina vahel. Mary elatus metssigade küttimisest, keda tema ümbruses leidus rohkesti, ja rohust korvide ning kübarate punumisest, mille eest ta sai raha hädavajalikeks ostudeks. Peale selle kasvatas ta bataate, kiduravõitu maisi ning melegueta pipart, ja püüdis kohe tema hüti läve taga asuvalt rifilt söödavaid limuseid ning teisi delikatesse. Mary kandis alati endaga kaasas ajast ning arust läinud püssi, mida ta laadis vanast laevamaterjalist saetud rauatükikestega ja mis tegi nii valju paugu, et see kostis miilide taha. Kui mõni metssiga sattus talle teele ette, siis langes see kas

lasust või suri südamerabandusse. Ma ei olnud kunagi kindel, millisest otsast see püss oli ohutum, sest ta ähvardas alati päästiku puudutamisel lõhkeda. Peale püssi kandis Mary kaasas kahe jala pikkust matšeetet, mis andis talle väga sõjaka ilme. Lühidalt, Mary oli igati sõltumatu ja julge naine.

Teda soovitati mulle kui ainukest inimest, kes võis mind mu otsingutel aidata, ja ma otsustasin ta üles otsida, sest keegi ei teadnud, millal ta jälle asulasse tuleb, kuigi ta käis seal tihti. Ma leidsin Mary tema hüti juures just sel hetkel, mil ta rühkis mööda jalgrada, viiekümnenaelane palmilehekandam pea peal. Põhjamaalasele omase kannatamatusega palusin ma teda oma askeldused kõrvale jätta ja mind kohe flamingode juurde viia. Ta popsutas hetke piipu, mõtles ja ütles siis, et enne järgmist esmaspäeva pole see võimalik.

Ma ei tahtnud järgmise esmaspäevani oodata ja pakkusin talle ühe dollari lisaks, mis oli suur raha, ja et seda teenida, oleks tal tulnud paar nädalat rasket tööd teha. Kuid Mary raputas pead. Pakkusin talle nüüd kaks dollarit, kuid ta ei nõustunud isegi selle peale mitte ühelgi muul päeval kui ainult esmaspäeval minuga kaasa tulema. Ma teadsin, et Maryl ei tule niipea sellist head võimalust lühikese ajaga kaks dollarit teenida. Kuid raha tähendas Maryle vähe ja ma pidin tahes-tahtmata peaaegu terve nädala ootama. Kui ma talle ka sada dollarit oleksin pakkunud, tulemus oleks ikkagi sama olnud. Väga võimalik, et momendil, mil ma Maryle selle ettepaneku tegin, ei vajanud ta dollarit ja sellepärast ei olnud tal tarvis ka ennast selle pärast vaevata. Nagu ma hiljem teada sain, punus ta kogu selle aja korve ja magas!

Kuid esmaspäeva varahommikul ilmus Mary oma kahe eesliga, Heleni ja Samsoniga, minu juurde. Varsti tundsin ma neid loomi nagu oma kõige lähemaid sugulasi. Ma magasin nendega koos ja jõin ühest ning samast ämbrist, sest muidu mul oleks tulnud janusse surra. Helen ja Samson olid peaaegu niisama temperamentsed kui Timonias, kuid Mary oskas neid palju paremini vaos hoida. Ja kuidas Mary nendega vestles, seda oli lihtsalt tore kuulata! Mary meelitas neid ja lipitses nende ümber, anus, ütles neile õrnusi, sajatas ja mõnitas neid, kiljus ja ulgus, sosistas ja laulis neile — ja saavutas alati, mida tahtis.

«Kuule nüüd, Samson, ole ikka valge mehe vastu džen-

telmen. Samson, sa piinad mind. Kui sa oma käitumist ei paranda, ma murran sul kaela. Eeslike, ära nõnda tee. Tule siia tagasi, või ma tapan su . . .»

Ma hakkasin taipama, et eeslitega ümberkäimine on peen kunst, ja jätsin meelsasti selle delikaatse asja Mary hoolde.

Me suundusime mööda kitsast rada otse saare sisemaa poole. Tuvide parved tõusid meie ees lendu ja tihtipeale sattusime metssigadele. Rada muutus kitsamaks ja põõsad tihedamaks. Tuli hästi ettevaatlikult kõhetute astlaliste puude vahel laveerida. Üha arvukamaks muutusid madalad lihavad ümmargused kõrvitsakujulised kaktused, mille punased ladvad meenutasid türgi fessi. Nad kasvasid otse paljal kivil madalates lohkudes; astelpuud jäid seal hõredamaks. Õhutemperatuur tõusis üllatavalt kiiresti — väike taskutermomeeter näitas varjus 108° F. Samson ja Helen nõretasid higist, nende väljarippuvatelt keeltelt kukkusid vahutükid. Paljad kivid jalge all olid nii tulised, et nendele ei võinud astuda.

Keskpäevaks olin ma ligi kolm kvarti vett ära joonud ja me täitsime oma kannud uuesti kaljulohku kogunenud veega. Vett leidma oli Mary lihtsalt geniaalne. Tuhande lohu hulgast valis ta alati õige, ja kui ta oli kõrvaldanud pruunide pehkinud lehtede ning musta mulla kihi, oli augukese põhjas alati raasuke vedelikku. See vesi ise oli küll tumepruun, putukaist kubisev ja haisev. Kuid see oli ikkagi vedelik ja, niisutanud oma huuli, ma olin jälle valmis sellele vaprale naisele padrikusse järgnema.

Järgmisel päeval jõudsime viimse veeaugu juurde, mis asus ühe tamarindipuu all. Sellest vastikumat vett pole ma iial oma elus rüübanud. Mary täitis veega suure ämbri, mida ta kogu aeg oma pea peal kandis, jootis eesleid, sest auk oli nende jaoks liiga sügav, ja täitis siis ämbri uuesti, seekord juba meie jaoks. Seejärel murdis ta astlalise lõhnava oksa ja pistis selle ämbrisse, et vesi käimisel maha ei loksuks. Ämber mahutas oma seitse gallonit ja kaalus vähemalt viiskümmend naela, kuid Mary hiivas selle oma pea peale ja, säilitades täieliku tasakaalu, sammus uhke hoiakuga mööda rada edasi, ilma et ta ühtki tilka oleks maha loksutanud. Kuid vähe sellest — ta tõstis oma varvastega, mis olid niisama osavad nagu sõrmed, maast kuivanud rao, võttis selle kätte, ilma et ämber oleks liigatanud, ja astus pikal sammul Helenile järele, kes teelt kõr-

vale oli läinud. Tõesti mitte halb eaka naise kohta, kes pidi juba viiekümne ligi olema!

Tasane viljatu kivine pind asendus õhukese mudakihiga. Ilmselt pidi suur järv siin mitte palju aega tagasi olema ulatunud mitmed miilid oma praegustest kallastest kaugemale, sest kohati oli maa lausa üle külvatud väikeste surnud kalakestega, kes olid kuivale jäänud. Suure järve taandumisel tekkisid väikesed tiigikesed, mis ära kuivasid, ja kalad hukkusid kõrvetava päikese käes. Kuigi õhutemperatuur oli väga kõrge ja troopiline päike lõõskas otse surnud kalade kohal, ei roiskunud nad siiski, sest maapind ja muda olid soolaga niivõrd läbi imbunud, et kalad sooldusid. Ainult silmad ja kõhud olid neil sisse langenud. Nende soomused helkisid silmipimestavalt päikesevalguses ja maapind jättis mulje, nagu oleks ta hõbemüntidega kaetud.

Hilja õhtul, peaaegu päikeseloojakul, jõudsime järve äärde. Järv oli rahulik ning vaikne, tuult ei olnud üldse. Ta vesi oli kahvaturoheline või täpsemalt — midagi smaragdrohelise ja ultramariinsinise vahepealset. Järv paistis tohutu suurena. Vaikne ja liikumatu, näis ta kauguvat lõpmatusesse; horisonti looris vine ja vesi paistis märkamatult põhjatu taeva sinaga ühte sulavat. Tekkis tunne, nagu viibiksin mingil laial liual, millel pole äärt.

Mitte kaugel kaldast paistsid kaks pisikest saart, ainsad märgid taimestikust sellel suurel veteväljal. Saarte vahel silmasin pikka kitsast roosakat riba. Need olid flamingod ja nende pesitsuspaik. Lõpuks ometi! Unustanud väsimuse, jätsin ma Mary koos eeslitega kõige lähemale saarele öölaagrit seadma ja tegin mööda põhja kahlates ühe käigu järve, kuni veel valge oli. Vesi oli madal, vaevalt põlvini. Pehme liivaga kaetud kivine põhi kubises miljonitest sarvkodalastest, keda oli nii palju, et nendest oleks jätkunud saja tuhande flamingo toitmiseks.

Varsti tuli roosa riba veelgi selgemini nähtavale. See oli peaaegu terve miil pikk, kogu parves pidi olema umbes tuhat lindu. Juba hakkasid kostma nende häälitsused, midagi hanede kaagutuste taolist, millesse segunesid tosina teistesse liikidesse kuuluvate lindude hüüded. Kähisevalt kriiskavaid kajakaid lendas oma puhtas must-valges sulgrüüs parvede viisi üle minu pea. Pelikanid sukeldusid pea ees vette kala järele, ja kui nad tema kätte said, kostis vali sulpsatus; graatsilised tiirud tegid üleval ringe

ja häälitsesid kaeblikult; madalas vees seisis karjakaupa rislasid, kes täitsid õhu oma meloodilise siristamise ning vilega. Kõikjal kõndisid väärikalt üleni valged hõbehaigrud ning nende pisut tumedamad hallid suguvennad ja järvel ujusid tosinad partide flotillid.

Kuid keskne koht selles pildis kuulus flamingodele. Nägin läbi binokli, kuidas nad uhkelt ringi kõndisid, oma naljaka kühvlikujulise noka vette pistsid ja liikuvaid sarvkodalasi püüdsid. Oma võrratult toreda värvuse tõttu erinesid nad kõigist teistest lindudest märgatavalt. Nende äärmiselt õrnroosa sulestiku värvus muutus pidevalt koos valgusega. Kui ma seal seisin ja neid vaatasin, kadus päike pilvé taha ja flamingode roosa rida kahvatusinise taeva ning rohelise vee taustal muutus äkki sarlakpunaseks, siis kinaverpunaseks ja lõpuks veripunaseks värelevaks triibuks.

Flamingode tunnimehed märkasid järsku minu tulekut. Kaagutamine valjenes ja punane triip lõi võnkuma. Ma läksin ühtsoodu lähemale. Kõik flamingod hoidsid pea püsti, olles valvel, ja hakkasid rahutult edasi-tagasi tammuma. Varsti olin ma neist saja ja siis ainult viiekümne jardi kaugusel.

Ja siis käis äkki üle vee vihin ning mühin. Tuhat paari sarlakpunaseid tiibu panid õhu värisema ja kogu parv tõusis karjudes taeva poole. See oli nii ülev ja haarav pilt, millist ma oma elus varem ega hiljem pole iial näinud. Mul käisid vaimustusest judinad üle keha. Saja kaupa pikkades karmiinpunastes ridades tõusid kiljuvad flamingod hõljudes kõrgele taeva poole. Nad tõusid üha kõrgemale, tegid minu pea kohal mõned ringid ja katsid värvika lainena kogu horisondi.

Vaatepilt oli niivõrd suurepärane, et jäin mõneks minutiks ämmuli sui seisma. Kui ma olin end jälle kogunud, lähenesin tillukestele, ainult mõne tolli võrra veest välja ulatuvatele saarekestele, kust flamingod olid lahkunud. Leidsin seal paljastel kividel mõned flamingopesad. Need kujutasid endast jalakõrgust mudakuhja, mille tipus oli väike süvend ja igas süvendis üks muna. Munad olid kriitvalged ja kanamunast ligi kolm korda suuremad. Üks muna oli puruks tallatud. Munakoorest välja nõrguv rebu polnud kollane, vaid tumepunane.

Linnud alles alustasid munemist. Mõned pesad olid veel lõplikult valmis tegemata. Oma hämmastuseks avastasin,

et pesa ehitamisel panevad nad selle tugevdamiseks märja muda vahele kihtide kaupa vetikaid. Seda pole mainitud üheski ornitoloogia-alases raamatus, nii et see on arvatavasti ainult Inagual asuvate flamingode iseärasus.

Uurisin seda paika pildistamisvõimaluste seisukohalt ja jõudsin otsusele, et neid linde saab rahuldavalt lähedalt pildistada ainult mõnest varjatud kohast. Kuid sellise vaatlusvarjendi ehitamiseks ei olnud kivide peal ruumi ega materjali. Ma ei leidnud muud lahendust, kui et tuleks ehitada varjualusega paat ja sellega flamingode koloonia lähedusse ankrusse jääda.

Kuna ma teadsin, et Mary oleks kõik munad endale toiduks korjanud, siis luiskasin talle, et linnud ei ole munemist veel alustanud, ja läksin Mathewtowni tagasi. Flamingodele oli tarvis aega anda, et nad saaksid vahepeal rahuneda, rohkesti pesi ehitada ja hästi koduneda, enne kui neid jälle häirima minna. Ostsin Ericksonidelt purjeriiet ja vineeri ning ehitasin midagi paaditaolist: see oli tavalisest lameda põhjaga skifist pisut suurem, mõlemast otsast tömp ja kergesti küljeli kalduv. Et teda oleks hõlpus järve äärde toimetada, hoolitsesin selle eest, et ta saaks hästi kerge.

Kasutada paadi transportimiseks sama vaevarikast rada, mida mööda me eelmine kord Maryga läksime, ei tulnud kõne alla. Seepärast võtsin ma eeslikaariku ja toimetasin paadi ühte järvesoppi, kuhu oli asulast ainult kaheksa miili. Sellest järvesopist oli flamingode kolooniani oma viisteist-kakskümmend miili ja see maa tuli läbida kord sõudes, kord jälle ridvaga edasi lükates. Toimetasin paati toidumoona, vett, telgi ja fototarbed. Sel ajal kui ma niiviisi askeldasin, muutus passaattuul iga päevaga üha kõvemaks, ja paisus päevaks, mil ma kavatsesin teele asuda, tõeliseks tormiks. Kallas, kus asus paat, kattus kõrge vahukihiga ja lühikesed, kuid järsud lained veeresid mürinal liivale.

Suure vaevaga vedasin ma oma lamedapõhjalise paadi vette ja püüdsin sinna sisse ronida. Kuid varustusega ülekoormatud ja ainult lühiajaliseks kasutamiseks ehitatud paat istus liiga sügavalt vees ja hakkas üle ääre vett sisse võtma. Et seda vältida, tuli välja hüpata ja laadungit kergendada. Polnud midagi parata, sest oodata, kuni tuul vaikib, oli mõttetu — ta võis puhuda mitu nädalat järjest. Võtsin seljast oma juba märjad riided ja asusin teele. Lük-

kasin enda ees paati, hoidudes pära varju, et lained näkku ei peksaks. Järv oli igast küljest lage ja tuule eest ei olnud mingit kaitset. Kaugel horisondil paistsid mõned madalad saared ja ma arvasin, et kui vahetpidamata visalt töötada, siis jõuan päikeseloojakuks sinna.

Tund tunni järel rühkisin edasi. See oli tappev töö. Kuigi vesi ei olnud eriti sügav, ainult pisut üle vöö, oli kõndida siiski raske. Rasket paati tuli kogu aeg vastu tuult hoida, sest niipea kui ta pisut kõrvale kaldus, muutus tema juhtimine võimatuks. Kogu asja tegi täbaramaks veel see, et lained hakkasid üle parda peksma ja mul tuli ühtelugu oma särgi nagu käsnaga vett välja tõsta. Väga soolane vesi pani mu naha kipitama ja silmad valutama. Kõigele sellele lisaks paistis päike silmipimestavalt, nii et mu pea hakkas hirmsasti valutama, häda, mida minuga varem iialgi ei olnud juhtunud.

Kella kolme paiku päeval olin ma kaldaist nii kaugel, et ma neid enam ei näinud, ainult saar horisondil muutus nagu pisut kõrgemaks. Tundsin äkki, et kõik oleks nagu asjatu, ja hakkasin väsima. Lained kasvasid vahepeal veelgi kõrgemaks, põhi läks pikkamööda sügavamaks, nii et ainult mu pea ning õlad välja ulatusid. Edasiliikumine muutus pööraselt aeglaseks. Mu varbad ulatusid vaevalt põhja. Aeg-ajalt sattusin aukudele ja mul tuli neist kas mööda laveerida või mõned jardid ujuda, kuni põhja jälle üles leidsin. Üks tund enne pimeduse saabumist tundsin, et mu jõud on otsas. Olin päeva jooksul kaheksa kuni kümme miili mööda järve sumanud. Aga saareni oli ikka veel oma miil või kaks maad. Nii kaugele, kui silm seletas, paistis ümberringi ainult vesi. Olin peaaegu keset järve.

Jõudsin saarele just siis, kui hakkas pimenema. Olin nii väsinud, et vaevalt jalul seisin. Ja kui ma leidsin, et saare randa piiras opuntsiate mitmejardise läbimõõduga läbitungimatu barjäär, siis istusin ma pettununa ja meeleheitel samas kaldale muda peale maha. Kuid ma ei võinud ju ometi öö läbi mudas ning vees magada. Seepärast otsisin üles oma matšeete ja hakkasin ettevaatlikult pehmeid padjataolisi lehti maha raiuma. Teravad astlad tungisid mu kätesse ja jalgadesse, kuid ma rajasin siiski kitsa käigu läbi selle tõkke, mille taga vajusin kuivale liivale ning uinusin. Kuid ma ei maganud kaua, sest moskiitode sumin tõi mu kiiresti jälle teadvusele. Läksin vaevaliselt paadi juurde tagasi, kust võtsin telgi, kruusi vett ja mõned kon-

servikarbid. Pooleldi tukkudes ja moksiitodega maadeldes, sain ma pimeduses telgi kuidagi üles seada ja pugesin sinna sisse. Aga alles siis, kui mul moskiitovõrk ümber oli, tundsin kergendust. Sõin seejärel ära karbitäie puuviljakonserve, heitsin purjeriidest telgipõrandale ja jäin sügavasti magama.

Hommikul ärkasin palavast päikesepaistest. Järv oli rahulik ja sile nagu klaas. Tahtsin järve vaikust kohe ära kasutada, panin telgi kiiresti kokku ja asusin teele. Ent vaevalt jõudsin ma saarelt lahkuda, kui tuul hakkas endise hooga puhuma. Poole tunni pärast möllasid lained jälle, kuid minu õnneks oli järv siin madalam, nii et vesi ulatas ainult põlvini ja ma liikusin hoopis jõudsamini edasi, kuigi vee vastupanu oli tugev ning väsitav. Kella üheteistkümne paiku hakkasid flamingod kaugelt paistma. Nende sulestiku roosa kuma muutus nähtavaks kaua enne kui linnud ise. Kogu horisont oli nagu roosakais udemeis. Kui ma olin umbes viie miili kaugusel, nägin ma esimest korda oma elus miraaži. Kõigist teistest flamingodest eraldi, neist vasakul ühel saarekesel seisis kuuest või kaheksast linnust koosnev flamingode salk. See pilt hakkas järk-järgult paisuma ja muutus viimaks neli korda suuremaks, kui need linnud tegelikult olid, ning siis tekkis flamingode pea kohal nende ümberpööratud peegelpilt. Ümberpööratud linnud käisid mööda ümberpööratud järve ja kordasid oma allolevate vendade iga liigutust ning nende pead nii all kui üleval peaaegu riivasid üksteist. See optiline pettepilt kestis ligi pool tundi ja hajus siis pikkamööda. Mind hämmastas, et vesi, milles peegeldunud linnud liikusid, paistis täiesti vaikne olevat, ja kui ma lähemale jõudsin, siis nägin sel kohal väikest lahekest, mis oli veest välja ulatuva kuiva kaarja liivaseljakuga tuule eest kaitstud.

Alles õhtu eel jõudsin ma samale saarele, kus ma eelmine kord Mary Darlingiga peatusin, ja seadsin end mugavalt ööbima. Kuna ma kavatsesin siia jääda mitmeks päevaks, siis kinnitasin korralikult telgi ja valmistasin viisaka õhtusöögi. Niipea kui päike loojus, heitsin kohe magama. Olin miilide kaupa mööda järve sumamisest ja paadi enda ees lükkamisest liiga väsinud selleks, et veel flamingode vastu mingit huvi tunda. Vähemasti sel ööl tahtsin ma korralikult välja puhata. Öö oli umbne ning raske, ja kuigi ma seadsin telgi nii, et tuul pääses hästi ligi, ei maganud ma siiski päris sügavasti ja ärkasin mitu korda.

See telgi all magatud öö on üks erutavamaid elamusi kogu mu vabaõhuelus. Vaevalt oli kuu tõusnud ja pikad sinakad valgusevihud pilvede vahelt üle mustava järvevee libisesid, kui õhk täitus igasuguste lindude rahutuist häältest. See kontsert algas rislade tasase korduva piiksumise ja rüütade ning ameerika tüllide kaeblike hüüetega. Siis kajas üle kogu järve tosinast paigast korraga tiigikanade metsik kaagutamine. Selle tohutu kärakooriga ühinesid üksteise järel ka kõik teised linnud. Rookanade kärin ja väikeste roheliste haigrute läbitungivad kraaksatused koos mitmesuguse tasase pladina ja solinaga panid kogu järve nagu elama. Mõne minuti pärast oli häälte möll järvel nii suur, nagu oleksin ma tõelisesse hullumajja sattunud. See oli tõesti väga hämmastav, sest igal pool mujal kogu Inagual on ööd erakordselt rahulikud, peaaegu surmvaiksed, kui mitte arvestada tuule müha, maakrabide klõbinat, irvrästa juhuslikku meloodilist laulu, Marylandi rändava kollakurgukese või mõne muu põõsalinnu häälitsust unes.

Pöörane kisa suurenes pidevalt, kuni ka flamingod sellega ühinesid. Sellest momendist peale oli järv ainult üks tohutu lärm, kogu pime tühi ruum voogas kõrvulukustavast kärast. Seda müra võis võrrelda ainult rahvahulga tohutu lärmiga suurel jalgpallivõistlusel. Kuid ükski jalgpallivõistlus ei anna seda ülevusetunnet, mida äratas järvsel ööl. Lindude hääled sulasid kõik ühte nii kaeblikuks, minoorseks gammaks, et üle kogu mu keha jooksid külmajudinad. Midagi taolist olen ma tundnud ainult siis, kui kuulan mõningaid Sibeliuse passaaže ja «Götterdämmerungi» verdtarretavaid kadentse.

Hommiku eel lärm pisut vähenes. Kui ma ärkasin, kostsid järvelt mingisugused uued noodid. Need tulid flamingodelt. Nad ei vadistanud enam, nagu vestleksid nad omavahel ja see jutt ei taha lõppeda, vaid nende hääled olid nüüd valjemad, läbitungivamad ja kaagutavad nagu hanedel, katkendlikud ja kuidagi hirmunud. Ronisin telgist välja, lähenesin kaldale ja kuulatasin. Linnuparve ligiduses kostis vali plartsatus, nagu oleks mingi suur loom vette kukkunud. Seda kuulsid ka flamingod ja nad pistsid ehmunult karjuma. See kisa pani kogu parve lainetama, vaibus hetkeks ja algas uuesti. Siis tekkis korraga surmavaikus, mis eelnenud kära tõttu tundus eriti pinev. Selline vaikus kestis umbes minuti ja siis kostis karjatus tuhandest linnusuust ning tuhande tiivapaari plaksumine nagu kõueraksa-

tus. Otsekui suur must pilv sööstsid flamingod õhku, kustutasid tähed taevas ja varjutasid kuuvalguse. Vaevalt küll võib suurem müra olla viimsel kohtupäevalgi, mil kõik surnud oma hauast üles tõusevad. Pikk ja kaeblik hüüd kajas pimedas öös üle järve ja kadus tühjusesse.

Niipea kui ma eine lõpetasin, võtsin oma paadi ja ruttasin flamingode pesitsuspaigale. Koloonia oli vahepeal tunduvalt suurenenud ja kividele tosin või isegi paar uusi pesi ehitatud. Kõigis neis pesades olid munad, kuid möödunud öö paanikas olid linnud nad peaaegu kõik purustanud. Rutates põgenemisega, tallasid hirmunud flamingod munad katki, nii et kivid olid kõikjal kooretükkide, lömastatud loodete ning veripunaste rebudega üle puistatud. Täiesti terved olid ainult neli muna.

Lootuses, et kogu parv varsti jälle tagasi tuleb, läksin ma oma saarele ja magasin seal päev läbi telgis, et linnud mind ei märkaks. Oli juba õhtu käes, kuid flamingod ei tulnud tagasi, ainult üksikud väiksed parved lendasid aegajalt üle, otsekui maad kuulates, kas kõik on korras. Järgmisel päeval püüdsin mõnesid kohalejäänud flamingosid pildistada, kuid tuul paisus nii metsikuks, et kiskus lahti purjeriidest ehitise paadil, mis mind varjas, ja selle plaksuv lagi peletas linde eemale. Kuid öösel tabas kolooniat suur katastroof — lained ujutasid pesad üle, pühkisid munakoored ning munad vette ja viisid minema.

Flamingod ehitavad oma tornikujulised pesad tavaliselt nii, et need oleksid selliste üleujutuste vastu kaitstud, kuid nende pesitsuskolooniad asuvad muutliku veetasemega paigus, mille tõttu neid ähvardab iga hetk üleujutus. Erakordselt äge paduvihm võib mõne tunniga tuhandest pesast koosneva koloonia hävitada või, nagu antud juhul, ujutab vesi tugeva tuule tõttu, mis paneb suured veemassid ühes suunas liikuma, pesad üle, kuigi need tavalistes tingimustes on täiesti kaitstud.

Järgmisel päeval oli järv täiesti tühi. Kõikjal paistis ainult roheline vesi ja sinine taevas. Flamingode parvest ei olnud enam mingit elumärki. Raske on endale ette kujutada elutumat maastikku kui see, mis mu silme ees seisis. Alustada jälle tagasiteed mööda seda madalat vett ei olnud kuigi vaimustav perspektiiv. Oma Inagual viibimise ajal küsisin ma endalt juba mitmendat korda, mis jõud tõukas mind tagant üha kaugemale ja kaugemale minema isegi kõige halvemates tingimustes.

Kui ma pärast laevahukku otsustasin saarele uurimistööle jääda, siis oli selleks tõukejõuks paljas uudishimu ja ka kohusetunne, et ekspeditsiooni nurjumisest tingitud kahju kuidagi heastada. Kuid flamingode otsingul oli selleks tõukejõuks üksnes ilujanu, ei miski muu, sest mind ei sidunud enam mingi kohustus. Ilu ja ebamugavus pole alati lahutamatud, kuid antud juhul tuli sellega leppida, sest Inagua saare flamingod kujutasid endast tõesti üht erakordselt suurejoonelist ja võrratult kaunist vaatepilti maailmas. Kui see Inagua suur flamingoparv oleks inimestele kergesti ligipääsetav, ilma et selle eest tarvitseks kuumust, janu ning kõrvetavat soolast vett taluda, siis oleks Inaguast saanud sadadele tuhandeile tõeline Meka. Ent seda ei juhtu iialgi, sest kuhu tsivilisatsioon tungib, sealt kaovad flamingod jäädavalt. Selle kõige imelisema vaatepildi nägemine, mida linnud üldse võivad pakkuda, jääb ainult mõnede üksikute looduseuurijate, mõnede üksikute entusiastide privileegiks, kelle südameis kätkeb kustutamatu janu erakordselt kauni, ülima ilu järele.

Flamingod on väljasurevad linnud, kes kunagi moodustasid väga arvuka linnurühma ja kelle levikuala ulatus kaugele põhja kuni polaarvöötmeni. Aeg on nad kõik hävitanud, järele on jäänud ainult vähesed neist arvukaist liikidest, kes kunagi elasid igas maailma nurgas. Nad tõrjuti üha kaugemale ning kaugemale üksildastesse asustamata piirkondadesse. Nüüd, mil ma neid ridu kirjutan, on neist säilinud ainult mõned suured kolooniad läänepoolkeral. Suur flamingokoloonia on Androse saarel ja üksikuid laialipillatud rühmi Brasiilia liivasel rannikul. Kõige suurem ja toredam koloonia asub Inagual. Kui mitte mõni tohutu orkaan või inimkäsi ei kiirenda nende vältimatut hävimist, siis püüavad flamingod siin viimasena vastu panna, kuni saabub tund, mil ka nemad kaovad hämarasse ajarüppe nagu mitmed teised möödunud ajastute imetlusväärsed loomad, sellised nagu dinosaurused ja pterodaktülosed, mõõkhammastiigrid ja hiiglasuured laiskloomad. Kõigist sõdadest, näljast ja taudidest hoolimata, mis nõuavad suuri inimohvreid, tõrjuvad inimesed järjekindlalt metsloomi maa pealt välja. Uued liiklemisvahendid laiendavad maailma piire. Kui mitte arvestada zooparke ja looduskaitsealasid, siis suudavad ainult äärmiselt suure kohanemisvõimega loomad inimeste vahetus naabruses vastu pidada ja säilida. Flamingod ei ole kohanemisvõimelised,

ja kui nende eraldumispaiku pidevalt ning rangelt ei kaitsta, siis pole kaugel tund, mil nad täiesti kaovad. Ja otsekui aimates, et flamingod on seda laadi lindude seast viimased, andis loodus talle nii uhke kuju ja sulestiku, millist ei ole ühelgi teisel niisama suurel praegu elaval linnul. Kui lähema saja või paarisaja aasta jooksul flamingod täielikult hävitatakse, nagu ma arvan, siis see lindude sugu lõpetab oma olemasolu kuulsuse ausäras.

Loodus lõi flamingo näol ühe kõige kaunima linnu maa peal. Kuid vähe sellest, flamingo on elav paradoks. Kui enamik linde sirutas oma noka saagi haaramiseks ettepoole, siis flamingo talitab täpselt vastupidi. Tema nokk on suurepäraselt kohandatud sarvkodalastest toitumiseks ja on käänatud nürinurga all taha. See iseärasus annab talle eriti väärika ilme ja hoiaku, midagi taolist, nagu me seda ainult kaamelite juures võime näha. Sarvkodalasi püüdes astub flamingo vees pikkamööda edasi, viibutab pead edasitagasi, pöörab noka otsa tahapoole ja korjab sellega limuseid otsekui kühvliga. Noka serv on varustatud tiheda kammi või sõelaga, mille kaudu kõrvaldatakse üleliigne vesi ning muda. Ent kõige hämmastavam on see, et need sarvkodalased, mida flamingo sel teel endale toiduks hangib, on imeväikesed, nii et peopesale mahub neid päris vabalt mitusada. Olen näinud linde, kes flamingost on kümme korda väiksemad, kuid võivad neelata hoopis suuremat saaki. Flamingode eksisteerimine niisuguse mikroskoopilise dieedi juures on võimalik ainult selle tõttu, et neid sarvkodalasi leidub astronoomilises külluses.

Flamingode kehaehitus vastab tegelikult säärasele eluviisile suurepäraselt. Nende pikad jalad on ideaalsed elundid selleks, et tundide kaupa mööda järvi ja tiike paterdada. Aga pikkade jalgade tõttu on flamingodel ka niisama pikk kael, mis kompenseerib kere kõrge asendi ja lubab pead maa ligi painduda. Selliste jalgade ja kaela tõttu on flamingo keha alati kuiv ning ta võib mugavalt keset pladisevat vett elada; kui flamingo anatoomiline ehitus oleks teistsugune, oleks tal hoopis raskem oma eluülesannet täita.

Ma ei teadnud enam mis peale hakata ja ronisin saarekesel kasvava ainukese puu otsa, mis oli jändrik ning haraline ja lääne poole kaldu. Vaatlesin binokliga horisonti. Uurisin pikkamööda ja hoolikalt kõik järve ääred ümberringi läbi: kõikjalt vaatas ainult tühjus vastu, miilide kaupa

paistsid üksnes valged laineharjad ning pikad vahuviirud. Flamingodest ei olnud mingeid jälgi. Ajasin enda kikivarvule, et kaugemale näha, ja vaatasin veel kord ringi, ikka ning jälle oma vaatlust katkestades, et tasakaalu säilitada. Binokkel häiris minu seisukindlust tublisti. Tegin veel kord katset, kas siiski midagi silma ei hakka. Pidin juba oma üritusest loobuma, kui märkasin äkki kaugel põhjas nõrka roosakat vinet. Pingutasin silmi nagu võisin, kuid ei suutnud midagi rohkem kindlaks teha. Aeg-ajalt kadus viir täiesti ja ma hakkasin kahtlema, kas ma teda üldse nägingi. Roosakas vine oli nii ebamäärane, et mul oli kiusatus teda ignoreerida ja asulasse tagasi pöörduda, kuid siis hakkasin mõtlema, et need võivad ometi flamingod olla. Tõepoolest, ma olin ju nii nördinud ning väsinud, et mulle tundus peaaegu ükskõiksena, kas need olid flamingod või mitte.

Kõigest hoolimata lastisin ma siiski paadi ja hakkasin uuesti mööda laia järve sumama. Mu suureks meelepahaks muutus järv jälle sügavamaks ja ma olin varsti kaelast saadik vees, aga mis veel halvem — põhi oli konarlik ning täis teravikke. Vahepeal tõusis tuule kiirus vähemalt kolmekümnele miilile tunnis ja mu pea oli rohkem vee all kui vee peal. Lõpuks ei suutnud ma enam tuule ning lainetega võidelda ja otsustasin oma ainukese võimaluse ära kasutada. Ma heitsin üle parda kõik ülearuse, umbes paarkümmend naela toidumoona ja purjeriidest koiku (mõni päev hiljem leidsin ma viimase ühes kauges järvesopis). Alles jätsin ainult fotoaparaadi ja filmid, ühe galloni magedat vett ja väga kerge telgi. Paat kerkis nüüd niipalju, et ma võisin sisse ronida ja puruväsinuna paadipõhja pikali heita. Kuid vahepeal kihutas tuul minu paadi üha kaugemale ning kaugemale kohast, kus ma viimati roosakat vinet nägin. Tuli midagi ette võtta, muidu oleksin peagi sinnasamasse välja jõudnud, kust ma teele asusin. Ajasin enda põlvili, haarasin kramplikult tasakaalu hoides telgiridva ning alustasin lainetega võitlust. Kuid paat ei liikunud põrmugi edasi. Nüüd ma taipasin, et kui ma püsti ei tõuse ning kõigest jõust paati ei tõuka, siis olen ma kindlasti õige pea järve kõige kaugemas otsas.

Ütlesin lahti igasugusest ettevaatusest, tõusin püsti ning hakkasin ridvaga paati tõukama, riskides kõigega, sest tasakaalu säilitamiseks oli vähe lootust. Mitmel korral pidi paat peaaegu ümber minema ja õnnetus jäi tulemata

ainult selle tõttu, et hüppasin kiiresti vette ja siis uuesti paati tagasi. Kuid varsti sain ma õõtsumisest üle sel teel, et lasksin põlved nõtku, ja kui laine tuli, kallutasin enese terve kehaga tahapoole ning säilitasin nii püsti seistes päris hästi tasakaalu.

Võttes kogu oma jõu kokku, ületasin järve sügavama lõigu ja jõudsin jälle madalasse vette. Olin oma paadiga nii kibedasti ametis, et ma ei mõelnudki flamingodele, ja kui ma kord jälle üle parda vette hüppasin ning pilgu horisondile heitsin, lõi mu süda nähtust valjusti tuksuma. Lindude viir palistas kogu põhjakaare taevaäärt. Nagu üks rügement teise kõrval seisid nad seal koos. Nad olid küll alles päris kaugel, aga ma nägin, et see parv oli nii suur, nagu ma veel iialgi polnud kohanud.

Järve põhi tõusis järk-järgult, kuni ta märkamatult läks üle kuivaks maaks, kus kogu flamingoparv seisis. See tegi mu edasimineku tunduvalt kergemaks ja vaatepildi ülevus elustas mu loidunud tarmu. Varsti olin esimestest lindudest ainult miili kaugusel. Valvet pidavad linnud taandusid samm-sammult minu lähenemisel ja tõid seeriati madalaid häälitsusi kuuldavale. Parve põhimass ei teinud minust algul üldse kuigi palju välja, aga kui ma lähemale jõudsin, koondusid üksikud laialipillatud linnusalgad üha suuremal hulgal parve südamiku ümber. Määratu häältesumin täitis õhku. Selle toonis oli muret ning valu ja ma tundsin jälle külmajudinat oma kuklas nagu juba kord varem. Sel hetkel libises päike pilve taha ja kogu see flamingode suur sarlakpunane malev oli nüüd korraga põletavpunane; see oli otsekui vihapuna ja meenutas veripunast värvi.

Kui ma olin umbes saja jardi kaugusel, lakkas koloonias igasugune liikumine ja iga lind seisis koondrivis rahulikult paigal. Ka mina peatusin selle flamingode ähvardava faalanksi ees. Minu ligikaudse arvestuse järgi oli selles koloonias vähemalt kolm tuhat flamingot. Nende kõikide silmad olid minule suunatud. Ma kaotasin järsku enesekindluse ja, mis seal salata, lõin kartma. Muidugi, ma teadsin, et flamingod on täiesti ohutud, kuid mul oli siiski pisut ebamugav enda ees näha kolme tuhandet sarlakpunast lindu, kes tohutu malevana näis olevat valmis ründama.

Püüdes vähematki veepladinat vältida, roomasin pikkamisi flamingoparve poole. Äkki tekkis ümberringi täielik vaikus. Flamingod seisid liikumatult, pead kõrgel õhus. Veel viiskümmend jardi. Siis kolmkümmend. Vabastasin

fotoaparaadi rihma küljest ja seadsin selle võttevalmis, kui äkki ümberringi kihama ja leegitsema lõi. Kõik kolm tuhat lindu tõusid korraga tiibade plaksudes kõmava mürinaga õhku ja kogu taevavõlv värvus karmiinpunaseks. Tõmbusin vaistlikult küüru, nagu oleks vulkaan äkki hakanud tuld purskama. Tiivalöökidest tekkinud tuuleiil oli isegi kolmekümne jardi kaugusel selgesti tunda. Hiigelparv laius tohutu sõbana minu pea kohal ja ootamatust lendutõusust lahti pudenenud roosad suled sadasid nagu aeglane vihm alla ja jäid kõikjal ümberringi vee peale hõljuma. Flamingoparv keerles pisut järve kohal ja laskus siis järve keskele. Nende allatulekul tekkis veepinnal otsekui mingi roosa lumetuisk. Kui ma sellest nõiduslikust vaatepildist toibusin, siis avastasin enda üllatuseks, et ma vaimustusest üleni värisesin. Olin looduses nii mõndagi näinud, kuid miski ei olnud sellega ligilähedaselt võrreldav.

Kui kõik oli möödas, alles siis märkasin, et olin kahjuks fotoaparaadi täielikult unustanud. Hoidsin teda kasutamata kogu aeg kramplikult käes. Sidusin paadi kivi külge ja läksin kaldale, kust flamingod olid lahkunud. Siin nägin, et olin nende kõige suuremale ja tähtsamale pesitsuskoloo-niale sattunud. Sajad koonilised pesad seisid madalate ridadena kivistel seljakutel, mis olid kaldaga paralleelsed ja üksteisest kitsaste veeribadega lahutatud. Kõik pesad olid uued ja kandsid alles flamingode jalgade ning nokkade niiskeid jälgi, kes neid parajasti ehitasid. Pesades oli ka mune, kuid vähe. Koloonia oli alles hiljuti rajatud. Ma tulin pisut liiga vara.

Et flamingoparve mitte enam hirmutada, läksin rahulikult oma paadi juurde, lükkasin selle kaldast lahti ja lasksin end tuulest mööda järve triivida. Kui ma olin juba küllalt kaugel, tõusid flamingod jälle õhku, tegid üleval ringi ja laskusid siis oma pesadele. Nägin binokliga, kuidas üksikud linnud pesa ehitasid, kuidas nad jalgadega muda kraapisid ja tampisid. Need, kel olid juba munad, istusid kohmakalt oma pesadele hauduma. Ja see oli viimane kord, mil ma flamingosid nägin.

Kahe nädala pärast tulin ma järve äärde tagasi ja suundusin otseteed flamingode pesitsuspaigale. Kuid seal ei olnud enam ühtki lindu ega muna, leidsin eest ainult munakoored ja tühjad pesad. Pesade vahel pehmes mudas võis näha inimese paljaste jalgade jälgi. Kohalikud elanikud olid koloonia avastanud ja kõik munad röövinud. Vii-

bisin seal veel peaaegu terve kuu ja otsisin teisi pesitsuskohti, kuid ma ei leidnud midagi peale üksikute väikeste mittehauduvate flamingoparvede.

Sellised looduslikud ohud nagu üleujutused, tormid, haigused või troopilised paduvihmad on kõik niisugused pahed, millega flamingod võivad edukalt võidelda. Aga kui kõigele sellele lisaks ka veel inimene hakkab neid pesitsusperioodil kimbutama ja taga kiusama, siis on küll tõesti vähe lootust, et need suurepärased linnud suudaksid kuigi kaua pidevale jälitamisele vastu pidada. Viimase kaheksa aasta kestel on flamingode hulk Inagual märgatavalt vähenenud. Bahama saarte võimud peaksid kohapeal nende lindude kaitseks kas või sellepärast midagi ette võtma, et päästa seda Inagua kaunimat ehet, aga kui nad sedagi ei tee, siis pole enam kaugel päev, mil see üks maailma kõige ülevamaist vaatamisväärsustest kaob maapinnalt jäädavalt.

XIII peatükk

SUUR BARJÄÄRRIFF

Maa peal on kaks niivõrd ebatavalist vaatepilti, et nad tunduvad lihtsalt usutamatuna. Üks neist on flamingod ja teine — merealuse barjäärrifi oivaline ning fantastiline maailm Inagua saare ranna lähedal selles kohas, kus ookeani põhi järsult sügavusse langeb. On lihtsalt paradoksaalne, et Inagua, see mitmeti nii üksluine ja vilets saar, varjab oma mõnesajal ruutmiilil maailma kaht kõige toredamat vaatamisväärsust. Kui ma kirjutan neid ridu, siis püüan leida, millega küll võiksin neid võrrelda — ja ma ei leia mitte midagi sobivat. Meenub virmaliste uhke mäng, mis on küll aukartust äratav, kuid siiski liiga pastelne ja viirastuslik. Meenub kaunis Samana laht Dominikaani vabariigis oma kuninglike palmisalude ja kääruliste indigosiniste soppidega, kus iga miili järele avaneb uus tore maastik, üks ilusam kui teine! Aga ei, ka selles pildis puudub midagi, viimse pintslitõmbe puhas koloriitsus, see kõige olulisem suure barjäärrifi juures.

Olen palju tunde viibinud meres vee all, küll üksnes kummalise tuukrikiivriga, küll tuukriülikonnas, aga samuti ka paksust klaasist illuminaatoritega massiivseis terassilindreis. Olen olnud Chesapeake'i lahe tumerohelistes sügavustes ja Florida läbipaistvates rannavetes, ent see ülev pilt, mis kerkis mu silme ette, kui ma laskusin vette barjäärrifi lähedal ühelt Inagua räpaselt purjepaadilt mõne miili kaugusel Mathewtownist, oli mulle täielikuks üllatuseks. Purjeka pardale ei ulatunud vähimatki vihjet sellest kõigest, mis peitus vee all, kuigi ma ise lootsin väga, et seal on midagi erakordset, sest rifi hari oli juba ise suurejooneline. Tohutu sügavuse ja selles valitseva pimeduse tõttu oli vesi ookeani poolt küljest tumesinine, nagu oleks

sellesse naised pesusinet heitnud. Ookeani põhi langes järsult alla, kaardi järgi tervelt kaks tuhat meresülda, sügavusse, kus valitses igavese öö pilkane pimedus.

Ookeanilt veeresid tohutud paislained, mida kihutas lakkamatult tagant idast puhuv passaattuul. Nad kerkisid korallrifi ees äkki mäekõrgusteks ja purunesid vihase mürinaga vastu sakilist rifiharja. Barjäärrifist saare poole oli vesi vaikne ning roheline, kõige puhtam ning sügavam smaragdroheline; selles vees peegeldusid päikesevalgus ja liivane põhi selgesti ning heledalt. Kõik see sulas ühte rahuliku troopilise ranna õrna roheluse ja puhta valevusega. Rannaribast eemal paistsid taeva taustal kahvaturohelise lainelise joonena tuules kõikuvad kookospalmid. Veest välja ulatuv rifihari pakkus oma ürgse iluga silmale palju, kuid võrreldes sellega, mis peitus all ookeani sügavuses, ei olnud see siiski mitte kui midagi.

Kapten, tintmust inagualane, kes oli ka ühtlasi purjepaadi omanik, muutus märgatavalt murelikuks, kui kuulis, millised on minu plaanid.

«Mister boss!» anus ta mind oma kentsakas Inagua murdes, «Mister boss! Ma ei läheks miski hinna eest sinna alla — seal on haid ja barrakuudad, samasugused nagu see paat.»

Ta osutas oma käega alla sinisesse vette, mille pinnal me ankrus seisime. Ma mõõtsin silmadega meie paati — see oli vähemalt kakskümmend viis jalga pikk — ja muigasin põlglikult.

«Okei, boss! Tehke nagu arvate. Mina ei läheks isegi miljoni šillingi eest sinna alla.»

Kuid ma just sellepärast tulingi Inaguale ja sõitsin läbi tuhat kaheksasada miili, et «sinna alla» minna, ja kapteni hoiatused ei suutnud mind enam tagasi hoida. Pakkisime koos kapteniga kaheksakümnenaelase tuukrikiivri lahti, tõstsime ta üle sandeki, seadsime vajalikku asendisse ja ühendasime õhuvooliku pumbaga. Hüppasin üle parda vette, kuid tõusin ja ujusin kohe värisedes ning vett välja sülitades veepinnale. Pärast palavat troopikapäikest tundus vesi külm. Mustanahaline kapten andis signaali, et pump töötab ja õhumullide juga järel läksin tuukrikiivri alla ning kinnitasin selle endale pähe. Andsin siis käega märku, et hakkan põhja laskuma, ja libisesin tasa mööda päästenööri alla. Sekundi murdosa kestel nägin veel palme rannal, tükikese sinist taevast ning kõrgeid pilvi ja kõrvu

täitis vastu sakilist riffi sööstva määratu suure vahust valge laine tume mühin.

Seejärel võttis maad täielik vaikus, mis tundus eriti pingeline, sest ainukeseks ülalt tulevaks elumärgiks oli õhupumba nõrk pulseerimine, mis mul hinge sees hoidis. Vaatasin hetkeks üles ja nähes vastu riffi purunevat murdlainet, jäi mul üllatusest süda seisma: laine pihustus miljoniks ja miljoniks vullikeseks, mis langesid vikerkaarevärvilise piiskadevalinguna alla. Neid piisku oli seal rohelisi, punaseid ning siniseid ja kõik nad särasid päikesekiirtes. Kuid siis need vullid nagu tardusid paigale ja jooksid kiiresti üles. Suuremad vullid jõudsid veepinnale esimestena ja kadusid jäljetult otsekui sulades valatud hõbemüüris. Seejärel saabus hetk täielikku liikumatust, kus peaaegu mitte ühtki mullikest ei olnud, hetk vaikust, mil ainult üksikud vete vangi sattunud õhu nirekesed tõusid pikkamisi ülespoole. Siis muutus kogu veepind jälle täiesti ootamatult värvide ja kobrutava vahu kaoseks. Kuid kõige rabavam oli asjaolu, et kõik see toimus täiesti hääletult, kuigi ma väga hästi teadsin, et vaevalt mõni jalg kõrgemal minu kohal kogu õhk värises lainetuse süngest mürinast.

Seejärel pöörasin pilgu lainemurrult ära. Minu pea kohal paistis sambla ja sulgõrnade vetikatega kaetud paadipõhi. Paadi kõrval tungisid läbi vee pikad kuldsed valgusevihud, mis korraks süttisid ning siis kadusid. Ümberringi oli kõik pastellsinine, oma toonilt niisugune läbipaistev-õrn, millist ma veel iial polnud näinud. Mulle näis, et ujun ja hõljun läbinisti asuurses ruumis. See sina polnud masendav, vaid nii elav, pärlmutriselt helkiv ning säras nagu koosneks ta üksnes selgusest ja valgusest. Hoides päästenöörist kergelt kinni, ma tõepoolest hõljusingi. Kaugemal see sära tuhmus märkamatult kahvatu kullaka helgiga hõbedaks, millest tungisid läbi pikad udused valguseviirud, mis tekkisid ning kadusid ja muutsid oma suunda, nii nagu lainete pind prismana neid kunagi vastu võttis ja edasi saatis.

Ma vaatasin alla ja mu kõrisõlm tegi hämmastusest järsu jõnksu. Ma rippusin otse sügava kanjoni äärel, hingematvalt pimeda ruumi kohal, mis laskus peadpööritavalt otse ookeani sügavusesse. Seitsmeteistkümne jala kaugusele oli kõik selgesti näha. Nägin reljeefselt iga rahnu ning kivi. Kuid edasi muutusid esemed järk-järgult ähmasemaks, üha

vähem ja vähem nähtavaks, kuni ma kaugemal hämus nägin veel ainult mingisuguste fantastiliste kujude laialivalguvaid kontuure, kaljude varjulaike ja ühest kohast teise liuguvaid kummalisi vorme. Kõigest sellest allpool oli pime tühjus, mis tundus eriti salapärasena, sest see oli täiesti mittekombitav.

Laskusin väga ettevaatlikult mõne jala allapoole ja märkasin, et kõigun edasi-tagasi nagu pendel. Seejärel nägin, et ka kõik teised asjad selles kanjonis kõikusid: kord ühele ja kord teisele poole, mitte kõvasti, vaid väga tasakesi kümne- või kaheteistkümnejalase amplituudiga. Siis hõljusin ma üle kõva valge liivakünka, liugusin pikkamisi ja üsna abitult üle kanjoni järskude seinte ja rippusin lõpuks kolmekümne jala kõrgusel põhjast. Oli imeline tunne hõljuda imekerge sulekesena, mida tuulepuhang edasi ajab, ja ma nautisin seda tunnet edasi-tagasi kiikudes peaaegu viis minutit. Hõljusin siis valge liivakünka juurde tagasi ja maandusin kerge mütsuga selle pinnale. Kuid ainult sekundiks, sest vaevalt sain hetke paigal seista, kui vool minu sellelt künkalt juba minema kandis. Et siiski paigale jääda, laskusin kiiresti põlvili ja haarasin lillast koralliharust kinni. Jäin otse peadpööritava kanjoni äärele rippuma, kuni tuli uus tõuge vastassuunas, mis mu siit minema viis. Nii toimus see kaks korda. Seepeale veendusin, et ma ei veere alla kuristikku ja ajasin enda julgesti püsti ning andusin sellele rütmilisele voogamisele. Nagu tantsija ajaluubiga võetud filmis võisin ma kergesti hüpelda, kümne jala kõrgusel hõljuda, sujuvalt maanduda, sekundi paigal balansseerida ja täpselt samal viisil algasendisse tagasi pöörduda. Ma omandasin kiiresti selle hõljumise akrobaatika või õigemini «hüdrobaatika» ja sain mahti lähemalt ringi vaadata.

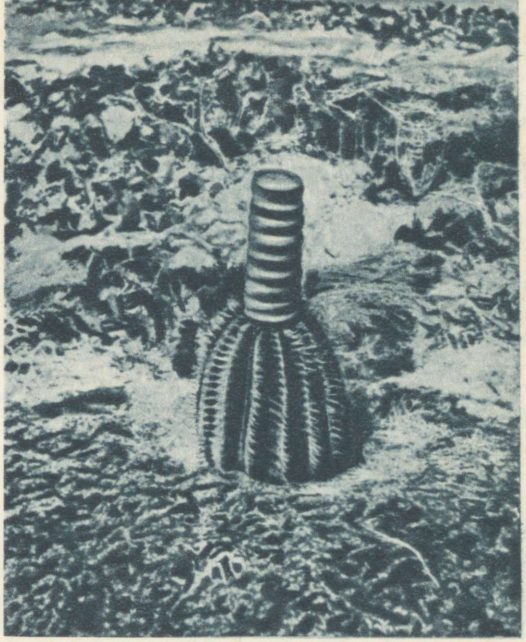
Kui murdlainetuse nägemine ülal oli küllaltki hämmastav vaatepilt, siis see, mis avanes mu silme ees vee all, tegi mu imestusest keeletuks. Kahvatul taevassinisel taustal kerkis minu ees kollaste korallide fantastiline mets, mille kaootiliselt põimuvad lehetud oksad pürgisid üles veepinnale. Rida rea järel ulatusid nad ei tea kui kaugele. Nende jämedate korallikänniste vahel olid tumedad koopad ja helesinised lagedad laigud, kus kasvasid taamal teised puud. See mets oleks teinud kõige fantaasiarikkamalegi muinasjutule au. Mulle meenusid metsad, kuhu sattus õela kuninganna eest põgenev Lumivalgeke. Nende fantasma-

gooriliste kollaste korallitüvede vahel sagis tohutul hulgal igasugust värvi kalu. Neid oli erekollaseid ja asuurseid, kinaverpunaseid ja smaragdrohelisi, hõbedasi, purpurseid ja lavendelsiniseid, säravroosasid ja kahvatulillasid — lühidalt, neid oli siin igasuguse värvi ja tooni kirjeldamatutes kombinatsioonides. Kõigest sellest jäi mulje, nagu oleks keegi hullumeelne kunstnik imelisest muinasjutumaast värve pillavalt pildi maalinud ning sellesse siis äkki elu puhunud. Kuid ükski kunstnik, kui hull ta ka ei oleks, ei suudaks siiski luua pilti, mis oleks ligilähedaseltki nii värvi- ja vormirikas. Pärast seda proovisukeldumist olen ma vähemalt viiskümmend korda sama barjäärrifi juures ookeanipõhjas käinud ja iga kord kõike seda nähes ikka niisama sügavat hardumust tundnud.

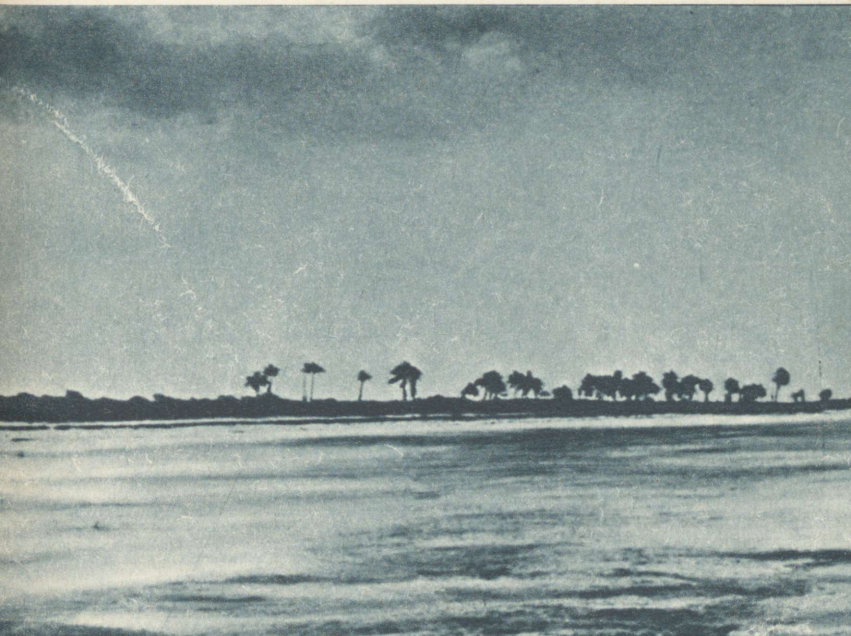
Kuskil maapealses maailmas ei leia me sellist värvide ja värvingute rikkust kui veealuses maailmas. Päikeseloojakud ja metsade ergav lehestik sügisel on kaunis, kuid võrreldes veealuse korallrifi värvidega on nad kriiskavad ning toored. Selle veealuse korallrifi värvinguis on midagi tabamatult pehmet ning õrna, mingit pärlide helkivust, mis on nii põgus ning ligipääsmatu, et seda täpselt määrata on võimatu. Mõne jala kaugusel minust tuli kahe suure korallkännise vahelt välja parv mulle tundmatuid makrelle. Kui nad varjust välja ilmusid, olid nad hõbelillaka varjundiga läikivroosad, aga niipea kui nad sattusid päikesevalguse ribasse, muutusid nad äkki erekollaseks, mis kord ergas, kord tuhmus, vaheldudes tulikullasest kuni vaskpunaseni, olenevalt sellest, millise nurga all valguskiired nende soomustele langesid.

Selle veealuse vaatepildi kõige rabavamaks efektiks oli vahest ehk see, et kõik näis siin nii imekerge olevat. Isegi suured korallkivipuud, mis kindlasti olid väga rasked, jätsid õhulise kerguse mulje. Nende filigraansed pitsilised oksad kerkisid üha kõrgemale ning kõrgemale ja, kummaline küll, muutusid seda õrnemaks ning hapramaks, mida lähemale nad jõudsid veepinnale, kus võimsad murdlained möllasid. Niisama peene ehitusega raske puu poleks maa peal sellistes tingimustes kümmet minutitki vastu pidanud. Ookeanipõhi oli sadade purpursete ja kollaste lehvikkorallidega üle külvatud, aga samuti pikkade niitjate tuttidega korkkorallide ja merisulgedega, mis õõtsusid tasakesi ja graatsiliselt, peaaegu artistlikult edasi-tagasi. Ma märkasin, et kõik lehvikkorallid asetsesid ühtviisi ja

Saare taimestik on kasin

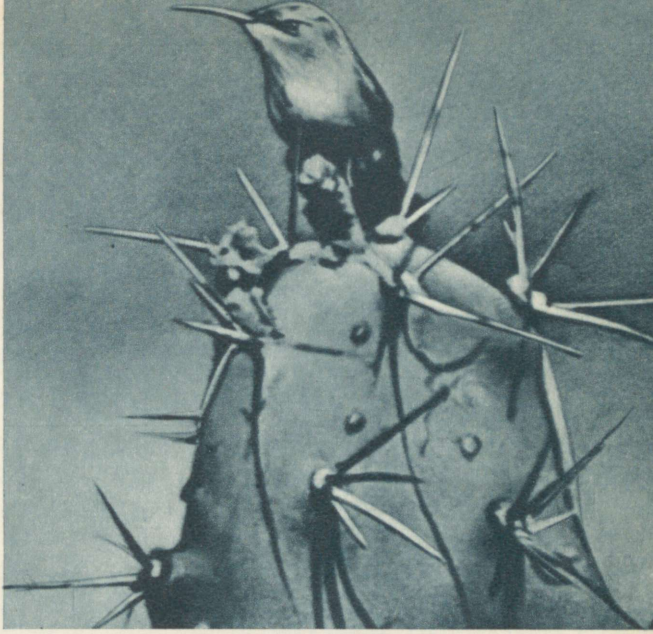
Piki randa kulgeb roheline palmirida

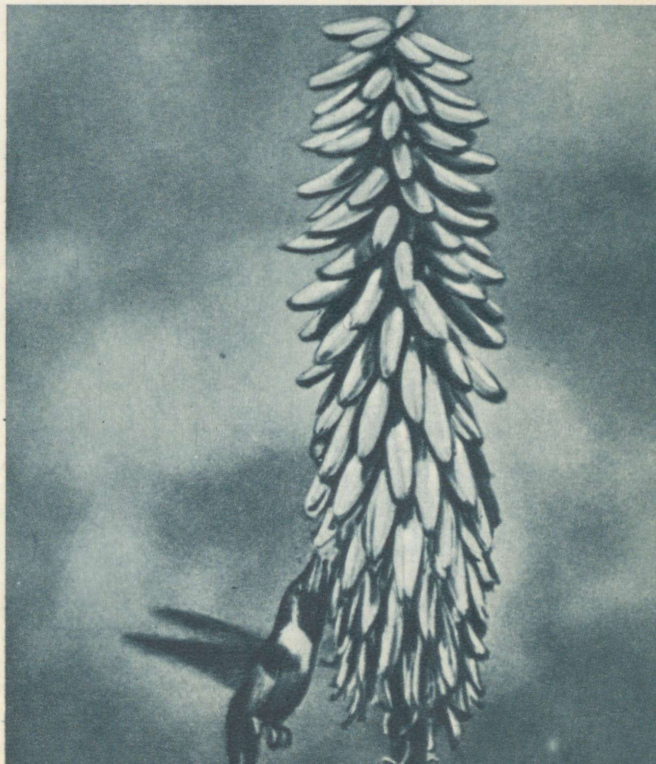

Seda maja asustasid juba ammu ämblikud

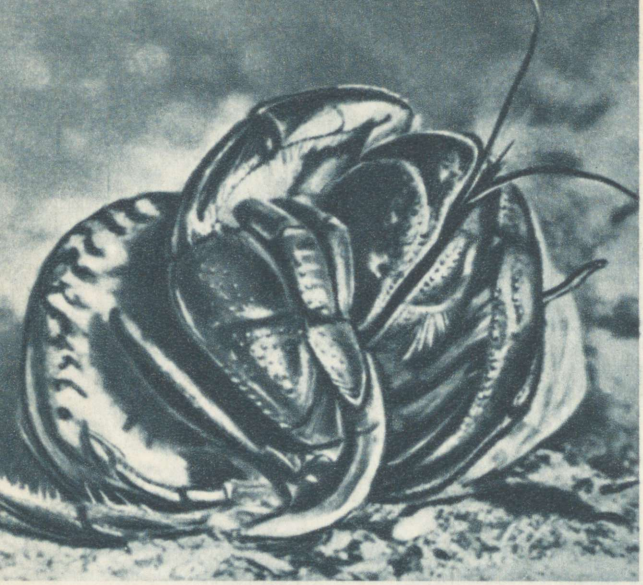
Sisalik seisatas graatsiliselt ukse ees

Koolibri

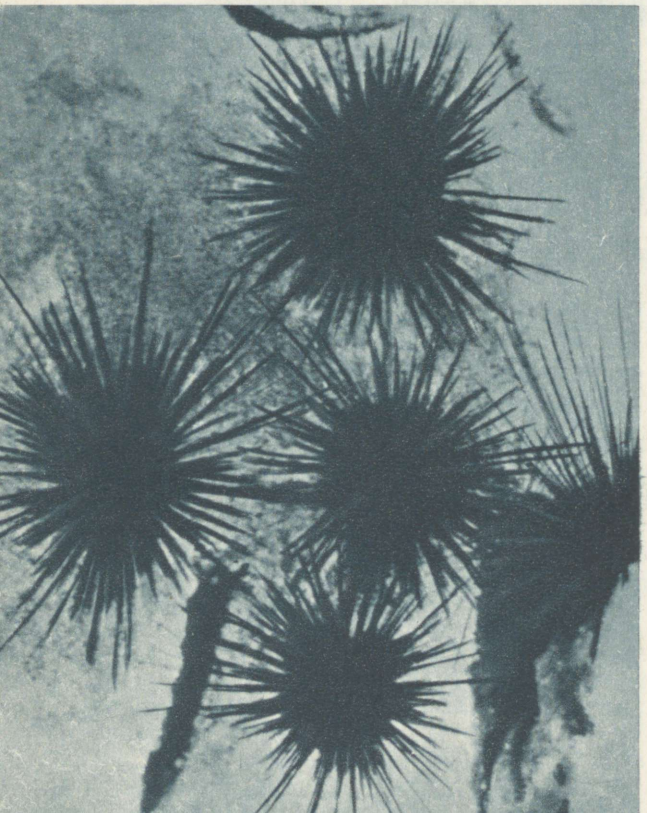

Koolibri leiab õitest nektarit

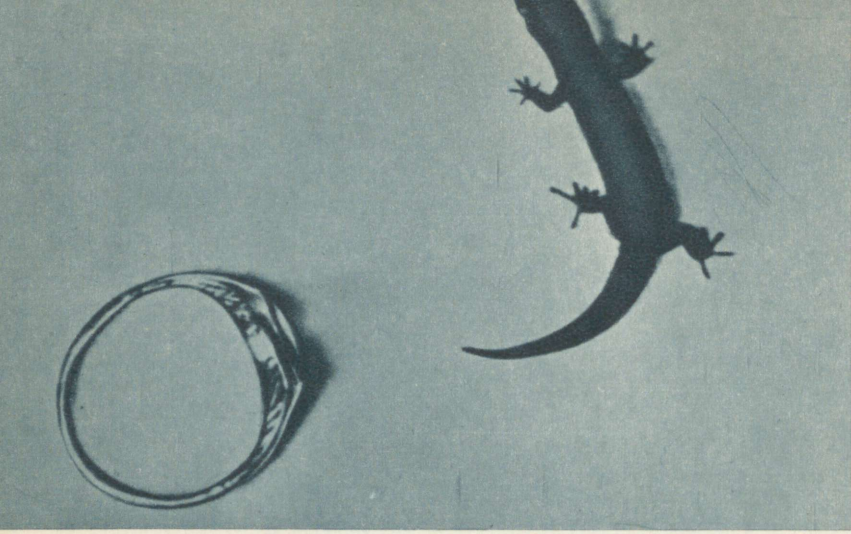

Erakkrabidele näib alati, et nende naabri karp on suurem ja parem

Merisiilikud

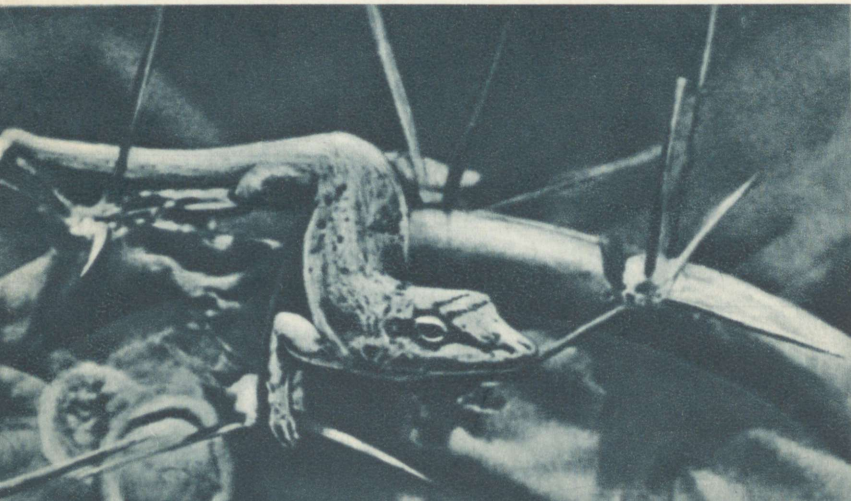

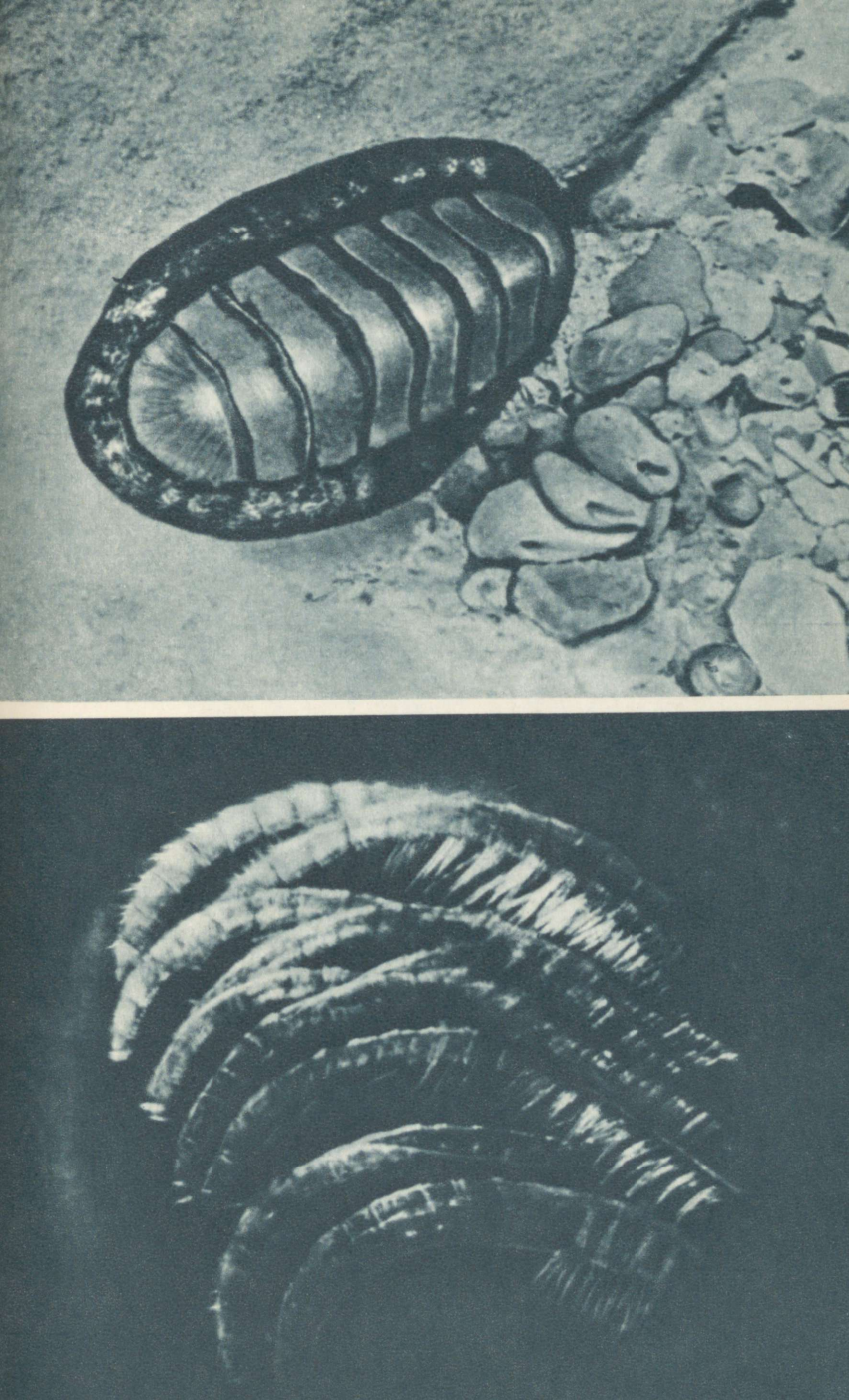
Ümarvarvasgeko – kõige väiksem sisalik maailmas

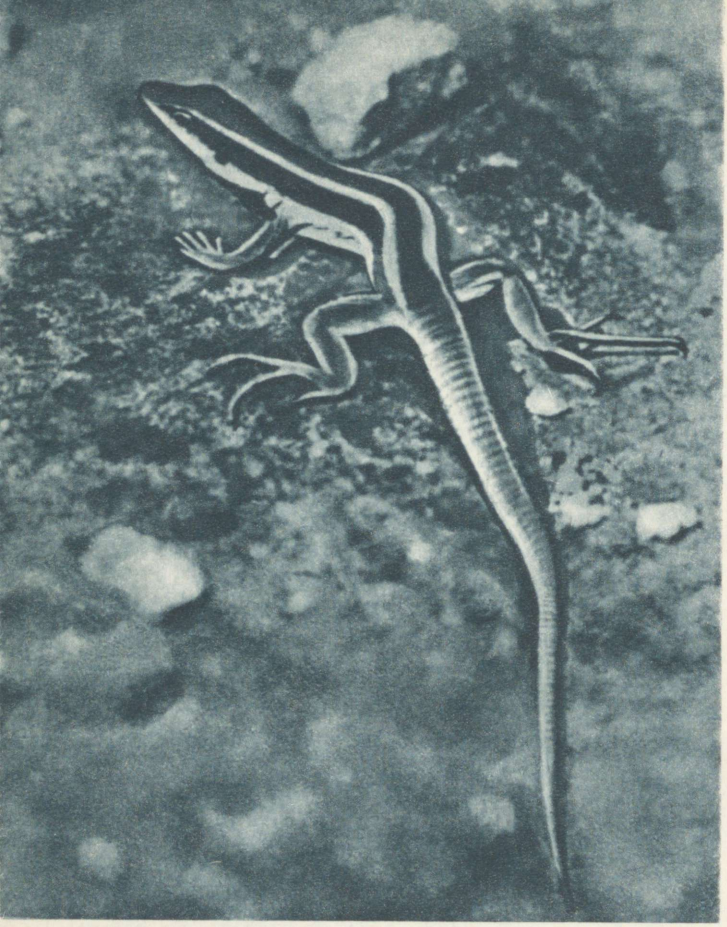
Mardiklimulane

Tõruvähi jalakesed

Anolis-sisalik

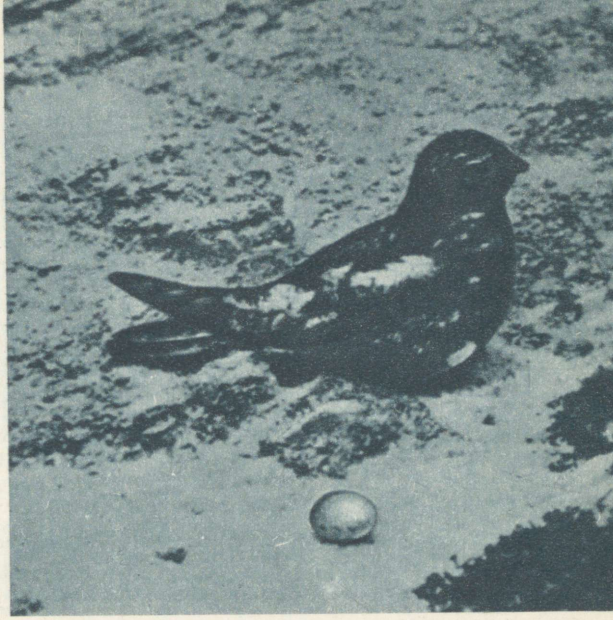

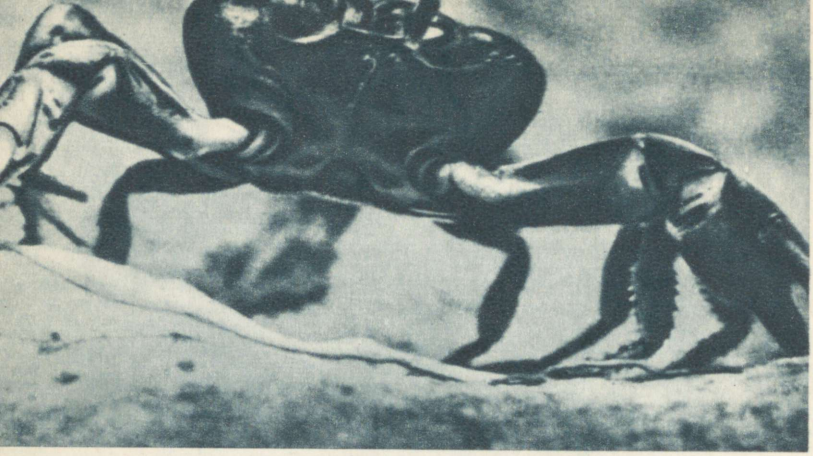
Sisalik *Ameiva maynardii*

Öösorr

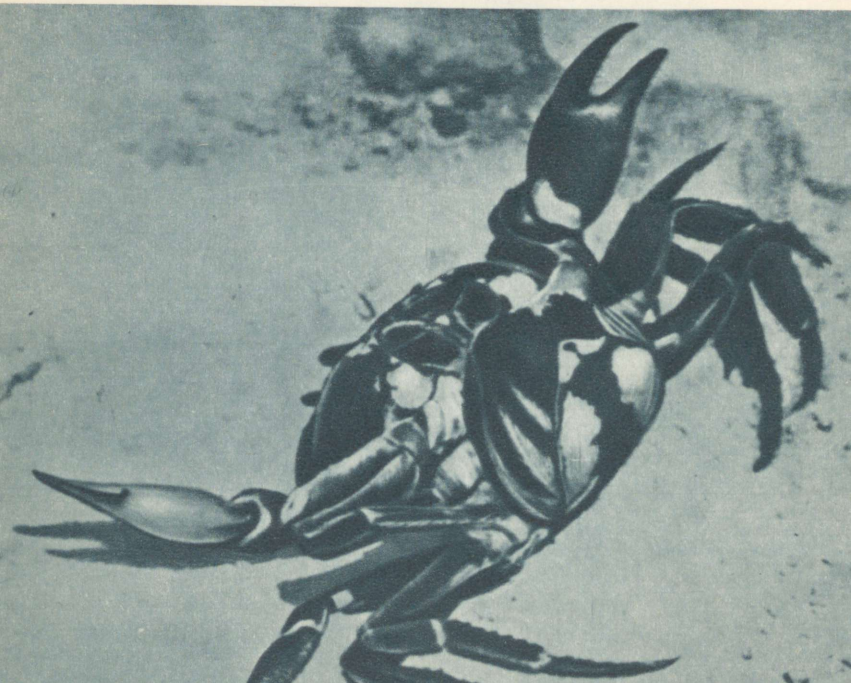

Lehiknina-nahkhiir

Krabi silmad asetsevad pikkade varrekeste otsas, mille tõttu tema nägemissektor küünib peaaegu 360°-ni

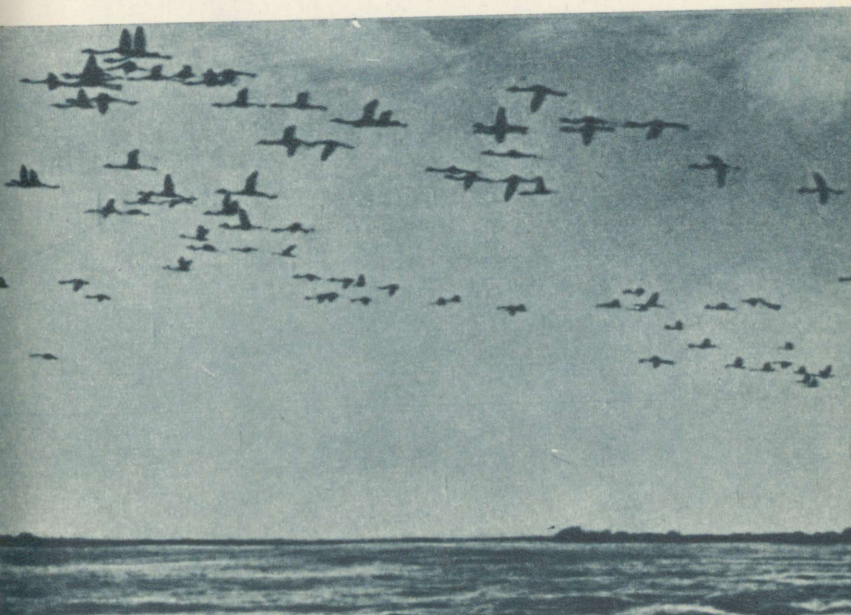
Krabi

Krabide poolt kokkukantud liivakuhjakesed

Flamingod lendasid üle järve

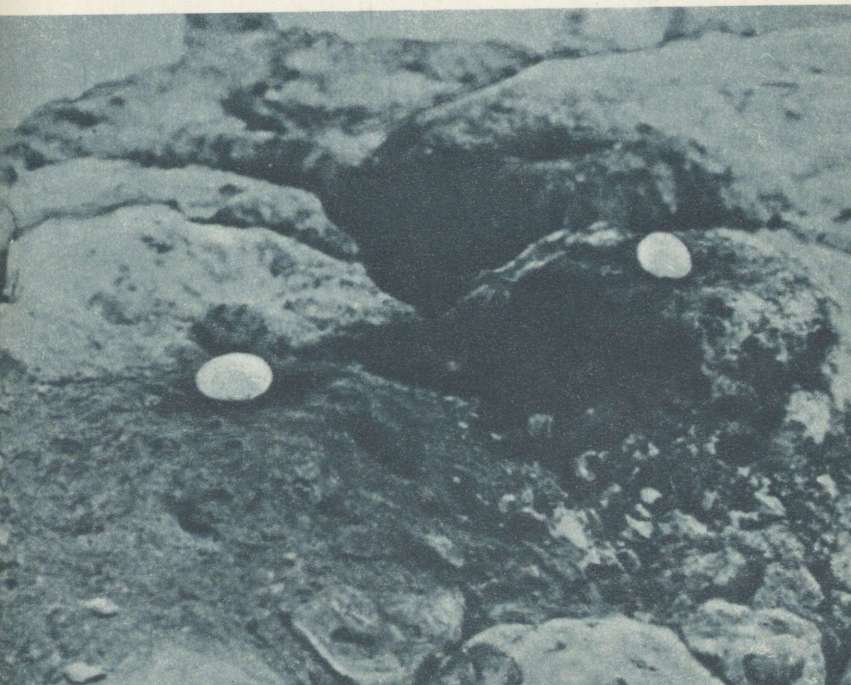

Mary Darling

Flamingod ▶

Flamingopesad ▶

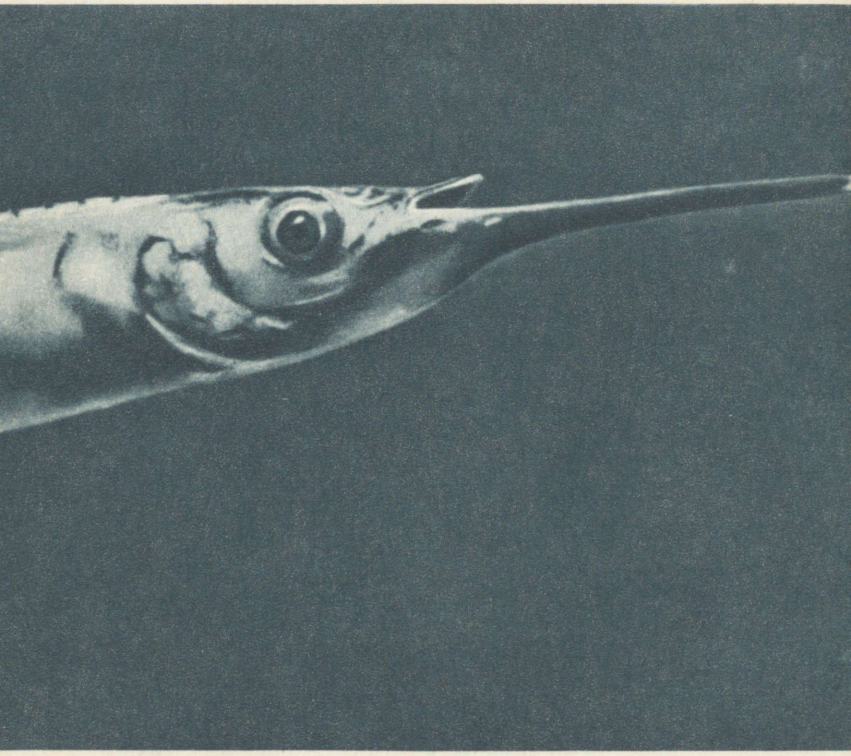
Parveke noori sinikalu

◀ Veealuse künka nõlvakul valitseb täielik vaikus

◀ „Korallpuud"

Vasakul – kaasaegse hai hammastega lõuakaar, paremal – koletisliku hai hammas miotseeni ajast

Poolkoon – ookeanivete pimeduses elutsev kala

nimelt rannajoonega paralleelselt. Nagu riff, aga samuti rannik ja liivaluited, mis asusid ranna ääres kasvavate palmide taga, nii hoidsid ka lehvikkorallid end täisnurga all vastu tuult ning laineid. Lehvikkorallide vahel kasvasid sajad purpursed merisuled, mis jätsid säärase mulje, nagu oleksid nad mõne hiiglalinnu seljast ära kistud ning vallatu lapsekäega korratult liiva sisse torgatud. Kuid nende korallide sarnasus sulgedega oli ainult väline ja see mulje haihtus kohe, kui ma ühe merisule kohale kummardusin ning seda lähemalt vaatlesin. Iga selline merisulg kujutas endast polüüpide nõelavat kolooniat, sulekujuliselt ühendatud tervikut, mille harudest ulatusid sajad tillukesed kombitsad välja. Need merisuled olid imekaunid elastselt ja graatsiliselt lehvivad olendid. Kui nad nii igas suunas edasi-tagasi õõtsusid, ei kaotanud nad iial oma graatsilist hoiakut.

Sama kerguse mulje jätsid ka kalad. Nad liuglesid ilma vähemagi pingutuseta ja liikusid vilkalt ning muretult korallrahude vahel. Kõige hämmastavamad olid mõned huulkalad[1], kes näksisid kaljude küljes olevaid vetikaid. Eriti huvitav oli nende söömisviis. Nad rebisid vetika kivi küljest lahti ja eemaldusid siis suures kaares, hoidudes kogu aeg üksteisest kindlasse kaugusse, tegid ringi, tulid täpselt samasse punkti tagasi, kust nad olid lahkunud, ja alustasid sama toimingut uuesti. Isegi suur tumepruun kiriahven, kes on kolm jalga pikk ja kaalub oma sada naela ning ülegi, näib seda ujuvuskergust jagavat. Nägin teda algul ühe korallrahu kõige kaugema orva sügavas pimedas nurgas, kust ainult tema pea paistis. Aga niipea kui ma haarasin lehvikkorallist nagu ankrust kinni, nägin, et oma kogukusest hoolimata võis ka kiriahven päris kergelt vees hõljuda. Ilma ühtki lihast liigutamata seisis ta nagu nott koopas paigal, libistas siis graatsiliselt oma pea kahe suure korallpuu vahelt välja ja taandus, saba ees, täpselt oma endisesse asendisse. Jälgisin teda viis minutit: kogu selle aja kestel liikus ta ainult uimede abil ja jõudis alati eksimatult oma peidupaika tagasi.

Püüdsin jalutada lehvikkorallide alleed mööda, kuid see osutus peaaegu võimatuks. Paadi tekilt paistis merepõhi täiesti siledana või ainult kergesti lainelisena. Tegelikult aga osutus see suure künka väga konarlikuks nõlvakuks, täis sügavaid lõhestikke ja pimedaid koopaid. Imelik küll, puud kasvasid siin künkanõlval üleval, mitte all, nagu see

on maa peal. Kuid minu käimist ei takistanud mitte ainult vee laineline õõtsumine, mis mind ühest kohast teise vedas, vaid ka see, et ma ei suutnud asjade õiget kaugust määrata, sest refraktsioon oli liiga suur. Kui ma haarasin lehvikkoralli järele, et paigal püsida, olin ma alati vägagi üllatatud, et see ei olnud väljasirutatud käe ulatuses, nagu paistis, vaid hoopis kuus või rohkem jalga minust eemal. Ikka ja jälle püüdsin ma oma jalaga valgele korallikühmule toetuda, aga minu suureks ebameeldivuseks ei olnud seal kohal lihtsalt midagi. Olgugi et olin juba korduvalt vee all käinud, ajas see riff alati minu plaanid segi ja hämmeldas mind. Kukkusin tihtipeale abitult ja rumalasti sügavatesse aukudesse. See oli eriti ebameeldiv sellepärast, et vooluse mingi kummalise vembu tõttu kukkusin alati selg ees tahapoole, nii et ma ei näinudki, kuhu ma pikali lendasin. Ja see oli ohtlik, sest võisin kergesti merisiilikute pessa sattuda, kelle mürgised okkad paistsid igast lõhest. Kord riivasin ma siledat pruunikat koralli, kes kõrvetas nagu nõges. Kõige rohkem tundsin ma muret teravate kivide üle, mis võisid mu jala veristada, sest ma teadsin, mis see tähendas. Troopilistes vetes pole ookeani põhi koht, kus verise haavaga võiks ringi jalutada, sest vere lõhnast hulluvad röövkalad jalamaid.

Kuid varsti õppisin ma ka mööda merepõhja käima. Leidsin, et edasi liikuda oli kõige parem ühelt siledalt kivilt teisele hüpates, mille juures tuli hoolikalt arvestada kaugust ja vee õõtsumisest tingitud kõrvalekaldumist. Kuigi ma kandsin rasket kaheksakümnenaelast tuukrikiivrit, võisin ühe kerge hüppega kümme ja rohkem jalga sujuvalt edasi hõljuda ning siis jälle nagu udusuleke maabuda. Hiljem, kui ma selles kunstis juba vilusin, olid kakskümmend jalga pikad hüpped päris naljaasi.

Kord, kui ma niiviisi hüppasin, tekkis vee all lihe. Juhtus see järgmiselt. Ma jõudsin ühe sügava oru lõppu, mille püstloodis seinal rippusid lehvikkorallid ning roosad merianemoonid, kui astusin juba ammu kärbunud ja tükkideks lagunevale ümarale korallimügarale, mis lahti murdus ja hüpeldes mööda nõlvakut alla veeres. Hakkasin krampliкult kätega vehkima, et talle mitte järele veereda. Saavutanud õigel ajal tasakaalu, nägin, kuidas ta kerge müksatusega kukkus põhja, veeres veel kord või paar ringi ja jäi sinna, tüvepool ülespidi, mutta lamama. Kuid siis juhtus midagi iseäralikku. Kõik kalad viieteistkümne jala raa-

diuses ümberringi tormasid selle korallimügara kallale ning hakkasid seda tuuseldama. Seejärel sööstsid ka teised kalad mügarale järele, mille liikumist märkis valkjas sogane mudapilv, ja näkkisid ahnelt mügarast lahtipudenenud raasukesi. Ma ronisin ettevaatlikult ümber korallimügara sagivate kalade juurde, kes kogu aeg vastu mind põrkasid. Ja nüüd ma taipasin, milles asi oli. Kogu korallimügara alumine osa oli mereussidega kaetud, kelle torumajakesed kärbunud koralli kukkumisel purunesid. Kalad taipasid silmapilkselt, milline saak neid ootas ja ruttasid mereussikeste õnnetust ära kasutama. See äratas minus ühe mõtte. Ma ujusin rifi jalami juurde tagasi, kus ma juba varem nägin terve hulga suuri musti kummipalle meenutavaid käsni ja kiskusin ühe lahti. Kohe hüppas selle alt välja kuue tolli pikkune rohekaspunane mereuss ja ruttas vingerdades teise käsna alla varju. Ent ta ei jõudnud kolme jalgagi ujuda, kui särav punane-kollane huulkala korallide vahelt välja lipsas ning talle vihaselt kallale sööstis. Samas ilmus kohe ka teine huulkala ja terve parv väikseid kollaseid kalu välja, kellele langesid ainult raasukesed osaks. Varsti oli mul terve parv kalu ümber, kes järgnesid mulle ühe käsna juurest teise juurde.

Kui ma leidsin endale kahe korallikünkakese vahel rahuliku paigakese, ei tulnud mul mõttessegi, et võin sattuda kavaluse ja silmakirjalikkuse küüsi. Tõmbusin mugavalt korallide vahele, et pääseda vete õõtsumisest, ja seadsin end parajasti mõnusasse puhkeasendisse, kui äkki minu suureks üllatuseks tükike põhjast mu käe alt lahti tuli ning minema ujus. Mul oli seejuures umbes niisugune tunne, nagu oleks olnud teil, kui teie söögituba oleks järsku endale jalad alla võtnud ning kööki kõndinud. Vaatasin seda sekundi pärani silmi uskumatult pealt ja muigasin siis endamisi. Noh muidugi, see oli ju lest! Kuidas ma ometi kohe selle peale ei tulnud. See kala oskas end nii hästi valge liivaga kokku sobitada, et kui ta jälle mõne sammu kaugusel minust põhja laskus, siis nõudis mul vaeva, et tema asukohta kindlaks teha. Ma ei pannud talle seda väikest kavalust pahaks, sest teadsin, et see oli tema ainuke vahend, mis võimaldas tal endale toitu hankida ning teda vaenlaste vastu kaitses.

Natukese aja pärast pakkus lest mulle hea näite sellest, kuidas ta seda maskeerimiskunsti ära kasutab. Noor talassom, kollase-, sinise- ja mustakirju tore kalake, lahkus

korallkännise alt oma varjupaigast ja ujus muretult hästi põhja ligi liivast väljaulatuva sõrmkäsna suunas. Lest oli täiesti nähtamatu ja üksnes väike kühmuke merepõhjal andis tema olemasolust märku. Teda tähelepanelikult jälgides märkasin kahel madalal kumerusel tema silmi. Need liigatasid kergesti, kui talassom lähemale jõudis, ja kiindusid ohvrisse. Midagi aimamata ujus kalake ikka lähemale ja jõudis põhjas lebava lesta kohale. Nagu välk söösti lest üles, nii et valge liiv lõi ümberringi keerlema, napsas talassomi kinni, neelatas mõned korrad ja laskus siis jälle liivale, kus ta end veel pisut liigutas, kuni sadestuv liiv tema uimed kinni kattis. Lühidalt, talassomi ahnelt alla neelanud, muutis lest lühikeseks ajaks värvi, omandas kergelt pruunika tooni, kuid see kadus kiiresti ja ta muutus jälle keset koralle ning uhtliiva märkamatuks.

Varsti hakkasin ma ka teisi taolisi pettuse vorme märkama ja taipasin, et need varitsesid mind igal sammul. Minu küünarnuki kõrval kasvas ühel surnud meandrinakoralli kamakal terve klump maisivärvilisi graatsiliselt spiraalis kroonlehtedega «lilli». Nende pikkadel ja õrnadel kroonlehtedel olid vaevalt märgatavad mustad triibud, mis andsid õitele väga maalilise ja ebatavalise ilme. Sirutasin välja käe, et puudutada üht, ent enne kui mu sõrmed jõudsid talle ligi, libises mu käe vari üle kroonlehtede. Lill tõmbus äkki kivisse ja see sündis nii kiiresti, et ma vaevalt seda liigutust nägin. Tahtsin puudutada teist, kuid ka see oli äkki kadunud. Lillede asemel võis nüüd kivis ainult väikseid augukesi näha. Asi oli selge: need polnudki lilled, vaid mereussid — pikad, vingerdavad, oma kujult täiesti ebatavalised olendid, kes kogu oma eluaja elavad kaljupragudes peidus. Olin sellest nähtusest väga rabatud, sest kujutlege, mis tunne teil on, kui te astute aeda, et seal endale kirikakart või kressi noppida ja see äkki nõksti maa alla tõmbub! Mu liikuva käe hetkelisest varjust oli küllalt, et tosinaid mereusse nende urgu peletada. Või kujutlege, et te astute mööda triiphoonet ja kõik lilled tõmbuvad teie lähenedes kinni! Kuid mis kõige kummalisem — kui päike kadus pilve taha ja üle nende «lillede» libises samasugune vari nagu minu käe oma, siis mereussid ei reageerinud sellele üldse, vaid õõtsusid ja keerlesid endiselt voolustega kaasa.

«Kroonlehed» ei ole tegelikult midagi muud kui elundid, mille abil mereussid oma mikroskoopilist saaki haaravad ja

suhu ulatavad. Kogu nende elu on kannatlik ootamine, kuni veevoolus kannab nende väljasirutatud kombitsate vahele toitu. Sõna «uss» all mõtleme tavaliselt midagi vastikut ning madalat või libedat olevust, kes elab maa all niiskuses ning pimeduses. Kuid selle Inagua korallrifi vetes elunevad mereussid olid peaaegu eranditult veetlevad. Miks nad nii toredad olid, selle kohta on raske midagi ütelda. Arvatavasti sellepärast, et seal rifil oli kõik nii hiilgav ning värvikas ja inetus oleks olnud lihtsalt kohatu.

Mereussid ei olnud siin ainukesed simuleerimist harrastavad lilletaolised loomad. Erepunased, smaragdrohelised, kastanpruunid ja kahvatulillad käsnad jätsid mulje, nagu oleksid nad ainult samblad, mis katsid kõikjal kaljusid, kus vähegi selleks ruumi oli. Sammalloomad[2] teesklesid, nagu oleksid nad samblad ja katsid murenenud koralle ning lehvikkorallide paljaks jäänud varsi mustrilise pitsina. Aga kõige kavalam oli krabi — ta moondas enda aiaks! Ma veendusin selles, kui kord terve kogum taimetaolisi loomi ning samblaid kerkis paigast, sammus kahe kahvatulilla korkkoralli vahelt läbi ja vajus siis uuesti maha jala või paari kaugusel kohast, kust oli lahkunud. Kui krabi poleks mõelnud pisut liikuda, siis oleks ta mul täiesti silmapaari vahele jäänud. Tema seljal kasvas mitu väikest merianemooni, elegantne sõrmkäsn ja terve kobar kollaseid vetikaid.

Tõusin jälle mööda nõlvakut üles ja jõudsin oma mugavasse varjupaigakesse kahe ajukorallikännise vahel tagasi. Seadnud end korralikult istuma, nägin ma, kuidas mu ees papagoikalad järsku märgatavalt erutusid. Neid oli võrdlemisi palju ja nad jagunesid vastavalt oma värvusele punaste ja siniste rühmaks. Kuni käesoleva hetkeni olid nad mõnuga kaljudelt vetikaid muginud ning asuurseid ja sarlakpunaseid lehmi meenutanud. Võrdlus lehmadega pole papagoikalade suhtes päris paikapidamatu, sest nad viibivad tundide kaupa oma karjamaal — kaljudel, mille küljest nad oma suurte valgete väljaulatuvate hammastega vetikaid lahti kraabivad. Need hambad annavad papagoikaladele kuidagi hobuse välimuse, kuna kogu nende käitumises on midagi nürimeelselt lehmalikku. Kuid nüüd pagesid nad äkki kõik paanikas kitsastesse õõntesse korallide vahele. Vaatasin ringi, mis võis sellise nähtuse põhjuseks olla. Mitte väga kaugel, kuid siiski mitte selgesti nähtavalt vilksatas hetkeks suur hall vari. Siis sulas see üldises

hägus ja kadus. Arvatavasti oli see suur hai, aga võib-olla ka mitte, igatahes seekord ta enam ei ilmunud ja varsti olid papagoikalad jälle kõik tagasi ning jätkasid oma lõputut mugimist. Nad kuidagi aimasid, et kõik ei ole korras, et vaenlane on ligidal. Samal ajal aga ei avaldanud teised kalad imelikul viisil vähimatki ärevuse märki.

Papagoikalade käitumine andis kätte võtme kogu selle rifi veealuse elu mõistmiseks. Siin varitses igaüht kõikjal mingi oht. Igaüks toitus kellestki, kes oli temast väiksem või abitum. Liivakarva lest merepõhjas, taimesarnased merianemoonid ja mereussid, tervet veealust aeda simuleeriv krabi — kõik need on näited pettusest, millel oli ainult üks eesmärk: end paremini vaenlaste vastu kaitsta ja endale kergemini toitu hankida. Isegi liikumatud korallpuud elavad samal viisil, sest nende kollaseid oksi katavad elava nahana miljonid tillukesed polüübid, kelle mürgised kombitsad surmavad jalamaid nende lähikonda sattuva saagi.

Peagi hakkasin ma märkama teatavat kindlat korda rifi kõigis eluavaldustes. Kõik loomad olid rangelt rühmitatud. Merepõhja ligi hoidvad kalad olid hoopis teised kui need, kes vilkalt liikusid korallpuude ülemiste okste ümber. Merepõhja kalade rühma võis jagada kolme alarühma: mugijad — sellised nagu papagoikala ja ogaselg[3], kes rahulikult söövad taimekesi, mis õhukese kihina katavad kaljusid; sondeerijad — sellised nagu ameerika sultankala[4], kes vahetpidamata sõeluvad merepõhjas liiva ning kaljude kohal, kombivad oma poisetega põhja, ja kui leiavad mõne mikroskoopilise maiuspala, tuhnivad kiiresti liiva üles ning krapsavad selle suhu; lõpuks varitsejad — sellised nagu lestad, kes varjavad end liivas, aga samuti kiriahvenad ja gruuperid, kes varitsevad kuskil sügavas urus, kuni neist mõni mugijate või sondeerijate õnnetu esindaja möödub.

Kiriahvenatel ja gruuperitel on saagi tabamiseks oma kindel meetod ja võimalik, et kõige parem. Need on kohutavalt paksud kalad päratu avarate lõugadega. Ma avastasin nende strateegia täiesti juhuslikult, jälgides paari kullakarva ingelkala liikumist. Ingelkalad möödusid aeglaselt kiriahvena urkast, kui üks neist äkki täiesti seletamatult kadus. Ta nagu haihtus õhku, õigemini — vette. Mul jäi jahmatusest hing kinni ja vaatasin kiriahvenale: ta ei liigutanud oimugi ja ometi võisin ma vanduda, et nägin oma

silmaga, kuidas ingelkala tema lõugade vahele kadus. Jäin kannatlikult järgmist ohvrit ootama. Varsti läheneski tore kollase sabaga näitsikkalake. Ta möödus urust kolme jala kaugusel, peatus lehvikkoralli juures, et süüa, ja pöördus siis tagasi. See oli tema poolt fataalne väärsamm, sest ta sattus otse kiriahvena suu ette. Silmapilkselt kisti kalake kiriahvena rütmiliselt liikuvate lõugade vahele. Nüüd ma alles taipasin, milles asi on. Kiriahvena suu funktsioneeris tolmuimeja põhimõttel! Ma nägin selgesti, kuidas ta ajas oma tohutud lõpused laiali, imes oma pärani avatud suhu vett, sulges plaksti lõuad ja näitsikkalake oli kadunud.

Nendest põhjakaladest erinesid täiesti vete keskvööndi kalad, kes ujusid korallkänniste vahel. Siin domineerisid eeskätt seersant-majorid[5] — väikesed kalakesed, kes olid niisama musta- ja kollasetriibulised nagu meie juuksuriäride spiraalselt vöödiliseks maalitud silindrilised sildid. Nad sagisid koralliokste vahel sisse ja välja koos väheste seleenide, arvutute eresiniste kirurgkalade ja üksikute asuursete boogregoritega. Boogregorid olid siin barjäärrifi vetes kõige julgemad ja sõjakamad kalad. Nad isegi hõivasid teatavad väikesed piirkonnad rifi ümbruses täielikult ja kaitsesid neid kui oma puutumatut territooriumi. Kummalised kirurgkalad meenutavad kangesti madalaid siniseid taldrikuid, mis mingil fantastilisel kombel on endale uimed hankinud ja vee all elama hakanud. Üks selline kirurgkala julges ujuda liiga lähedale koralliharule, mis kuulus boogregorite valdusesse. Kääbus boogregori ajas oma uimed vihaselt turri ja tormas kirurgkalale kallale. Kirurgkala oli temast tunduvalt suurem, kuid mu suurimaks üllatuseks pööras ta kohe ümber ja põgenes.

Mõni minut hiljem nägin ma, kuidas sama boogregori ründas vapralt hispaania makrelli, kes oli temast paarkümmend korda suurem ja paljude teravate hammastega varustatud. Makrell näis olevat sellest solvatud ning üllatatud ja loobus kirurgkala kombel häbiväärselt võitlusest. Ent ma olin veelgi rohkem hämmastatud, kui sama makrell liugles üles veepinnale ja pani seal nahka hõbedaselt särava meniidia[6], kes rahulikult mõnules õige veepinna ligidal ega puutunud kellessegi. Boogregorile ei avaldanud mingit muljet see nii selge õppetund teemal «mis oleks võinud juhtuda», sest natukese aja pärast oli ta juba uue sissetikkuja minemakihutamisega usinasti ametis.

Hoopis teistsugune oli elu barjäärrifi umbes mõne jala paksuses pindmises veekihis. See oli terve elusolendite galaktika, mis hõljus igavesti ookeani peegelkatuse ja sügavamal allpool asuvate regioonide vahel. Vastavas kauguses lainetest oli siin igaühel oma koht. Kõige ülemises veekihis elasid tuulekalad[7], mõrtsukaliku kahekordse hammastereaga ja pika voolujoonelise kehaga olevused. Need on *Strongylura* perekonda kuuluvad julmad kiskjad. Kuigi kogu nende aktiivsus on suletud võrdlemisi kitsasse tsooni, on nad siiski nii kiired ja hästi varustatud, et neile langevad saagiks sajad meniidiad, rohemakrellid ja lendkalad, kes jagavad nendega ühist elusfääri. Tuulekalad on hämmastavalt jõulised olevused. Kui nad kord hoogu satuvad, siis on nad nagu elusad nooled. Ja seda nad ka tõesti on, sest nad kihutavad tohutu kiirusega. On teada juhtumeid, kus tuulekalad sattusid peadpööritava kiirusega nagu nooled lendkaladele järele hüpates paatidesse ja vigastasid raskesti kalureid. Oma saagi haaravad nad tavaliselt keskelt risti oma nokakujuliste lõugade vahele, suruvad siis hambad tema kehasse ja raputavad niikaua, kuni tal on hing väljas; seejärel lasevad nad oma saagi hetkeks suust, ajavad pea õieli ja kugistavad ta siis alla.

Kogu selle voolava ja vuliseva maailma pealispind kujutas endast lakkamatult liikuvate elusolendite tihedat võrku. Väikesed kalakesed sagisid lõputult edasi-tagasi igas võimalikus suunas. Mõned neist tormasid edasi, nagu oleks neid kurat ise taga kihutanud. Teised aga ujusid aeglaselt, peatusid tihti, liikusid spiraalselt või tegid igasuguseid kõrvalepõikeid. Nende sagivate kalakeste ümber kubises kogu vesi sadat liiki kalamaimukestest. Iga ruuttoll selles ookeanivete kõige ülemises kihis sisaldas vähemalt üht läbipaistvat kalakest või samasugust palja silmaga nähtavat kooriklooma ning miljardeid ja miljardeid mikroorganisme, kellest need kalamaimukesed toitusid. See polnud enam vesi, vaid eluskalast supp. Ja selles vees elavad ränivetikasööjad, kummalised kalad, kelle avarad lõuad on varustatud sõelte ning võrkudega ja kes ookeani hoolikalt läbi sõeluvad, koguvad kogu selle manna, mis ei lange taevast, vaid hõljub liikumatult paigal, nagu oleks gravitatsiooniseadus äkki kaotanud oma kehtivuse.

Siis nägin ma, kuidas otse veepinnal rifist peatumata möödus imetore kavalkaad. Ees tuli kuus õige kogukat tarpooni[8], kelle suured soomused kiirgasid nagu poleeritud

hõbe. Tarpoonide kannul kihutas tohutu parv makrelle ja nagu nende hästi liigestatud seljauimede ning väikeste kaarja lõikega sabade järgi võis otsustada, kuulusid nad perekonda *Auxis* ehk fregattmakrellid. Igaüks neist oli umbes jalg pikk ja nende külgjoone kohal oli erekollane triip, mis säras nagu vikerkaar. Makrelliparv liikus nii tiheda massina, et vesi muutus nende möödumisel mõneks ajaks tumedaks. Vähemad kalad kohkusid nende tulekust nii, et sadasid selle uimede orkaani eest päästu otsides põhja nagu rahe. Kui makrelliparv oli läinud, ei suutnud rohkem paigal püsivad pealmise tsooni kalad kaua rahuneda — ikka sattusid nad aeg-ajalt kord siin, kord seal ärevusse ja hakkasid meeletult edasi-tagasi visklema; paaniline hirm levis üha laienevate ringidena kaugemale ja kogu vesi täitus miljonitest hüplevatest varjudest.

Kuid üldiselt valitses barjäärrifi ümber alati rahu. Peale mõne tuulekala juhusliku röövretke ja tuisupäiste boogregorite naljakate kallalekargamiste ei olnud siin võitlusest ning ohust mingit märki. Vastupidi, barjäärriff oli maailm, kus värvid ja ilu täielikult valitsesid. Kõik õõtsus siin koos veega edasi-tagasi ja näis nii kerge ning sundimatu olevat.

Ma läksin korallide vahel mööda läbipaistvat sinist alleed edasi. Siin piiras mu ümber suur parv eresiniseid ja kullakarva sinikalu[9], kes sagisid kartmatult minu jalgade ning käte vahel. Lõikasin enda lustiks noaga merianemoone tükkideks ja toitsin nendega sinikalu. Nad napsasid ahnelt raasukesi minu sõrmede vahelt ning kogunesid murruna minu juurde.

Kummardusin ettepoole, et jälle üht merianemooni võtta, kui äkki tundsin, et miski pole nagu korras, ja vaatasin vaistlikult üles. Nagu papagoikalad juba mõni minut varem, olid kõik sinikalad minu juurest kadunud ja pugesid tihedamate korallide vahele peitu. Vaatasin hoolega ringi, otsides nende hirmu põhjust, aga ei näinud midagi. Kuid varsti märkasin ma väga kaugel sama hägust halli varju, millest papagoikalad kord juba olid ehmunud. Et paremini näha, tõmbasin suu soolast vett täis ja pritsisin joana oma kiivri klaasile, mis oli minu hingeõhust kergelt uduseks tõmbunud. Vari oli ikka veel ebaselge, kuid üks oli kindel, et see liikus ikka lähemale ning lähemale. Aeglaselt, ruttamata kerkis ta sinistest sügavustest üles ja ujus kitsasse hämarasse orgu. Heitsin pilgu paadi põhjale, mis

kiikus minu kohal hõbedasel lael. Õhuvoolik ja päästenöör rippusid paadi küljest alla vette, kuid paat ise oli liiga kaugel, et teha katset selleni jõuda. Ükskõik kes see ka ei oleks, ta jõuaks sinna ikkagi kiiremini kui mina.

Istusin üleni pingul. Haarasin ühe käega kramplikult lehvikkorallist kinni, teises käes hoidsin päästenööri, valmis iga hetk vee peale tõusma. Hall kogu ujus päris lähedale, sööstis siis oru kohale ja kadus rifi suunas. Kuigi kogu jäi suure kauguse tõttu endiselt ebamääraseks, nägin ma siiski, kellega oli tegemist. See oli hiiglasuur tundmatut liiki hai.

Mulle meenusid nüüd purjepaadi kapteni hoiatavad sõnad ja ma naeratasin mõrult oma kiivri tühjusesse. Samal ajal välgatas mu mälus pilt kümne jala pikkusest haist, kelle laibale ma kord Florida rannikul olin sattunud; mingi koletu elukas oli tüki tema kõhu küljest ära hammustanud. Hoidsin end hästi põhja ligi, elukas tegi viimase tiiru oru kohal ja ujus piki riffi. Olin täiesti kaitsetu, sest kui elukas mõtleks mind rünnata, siis hakiks ta mu kaitsetu keha juba enne tükkideks, kui jõuan nuga kasutada. Kuid hai liugles edasi ega teinud minust väljagi. Kui ta minust möödus kahekümne jala kaugusel, siis ma nägin, kuidas ta silmavalgeid pööritades teraselt saaki otsis. Ainult üks kord võttis ta nagu suuna minu poole, nii et mul jäi sellest hing rindu kinni, kuid ta pöördus jälle tagasi ja ma nägin, ise ehmatusest nõrk, kuidas ta kaugenema hakkas. Silmas pidades tema suurust ja sügavat lohku saba alguses võis arvata, et see oli üks *Galeocerdo*'dest ehk tiigerhaidest[10].

Inagualane ei valetanud — elukas oli vähemalt viisteistkümmend jalga pikk. Selg oli tal kergelt täpiline, kõhualune — õrna roosaka varjundiga pärlvalge ja täiesti puhas, ilma ühegi laiguta. Tiigerhai siledal seljal võis näha, kuidas töötasid tema suured tugevad musklid, mis panid pika sabauime võimsalt liikuma. Imelik küll, peale papagoikala, sinikala ja veel mõne suurema kala ei lasknud teised rifikalad ükski end tiigerhai lähedusest häirida. Nad sõid muretult edasi, ja paar rumala ilmega kohverkala[11] ujus tiigerhai möödumisel koguni tema kõhu alt läbi. Nähtavasti tundsid nad end oma luises turvises päris hästi kaitstuna. Varsti kadus ka hai silmist. Kui ma hiljem veel mitu korda selles kohas vee alla laskusin, selgus, et sama tiigerhai patrullis siin pidevalt piki barjäärriffi. Veepin-

nalt nägin ma teda allveebinokliga mitte vähem kui tosin korda. Kartsin, et ta võib taas ilmuda, ja ootasin mõni aeg. Nähes, et papagoikalad ja kirurgkalad asusid jälle toitu otsima, ronisin ma kiiresti mööda päästenööri üles.

Inagualane säras võidurõõmust.

«Te ei tahtnud mind kuulata,» hüüdis ta. «Ma ju ütlesin teile.»

Pardal tuli mul julgus jälle tagasi ja ma väitsin talle vastu, et hai käitumine oli siiski väga džentelmenlik. Polnud kahtlust, et esines selliseid juhtumeid, kus hai ründas inimest, kuid oma isiklike allveekogemuste põhjal, kõigepealt Lambalaiu juures ja hiljem barjäärrifil Mathewtowni lähedal, aga samuti vestlustest teiste sukeldajatega, jõudsin ma veendumusele, et seda juhtub õige harva, kui hai ründab tuukrikiivris või -ülikonnas inimest, kes käitub rahulikult ja ilma järskude liigutusteta, ühesõnaga — normaalselt. Enamik väikseid haisid isegi kardab kummalist tuukrikuju ja hoidub temast eemale.

Puhanud pisut, läksin uuesti vee alla. Seekord maandusin otse kanjoni äärel, vaarusin pisut nagu purjus ja hakkasin siis sügavusse laskuma. Ma ei peatunud enam püsiloodis kaljuseina juures, vaid otsustasin ookeani põhja minna ja sealseid hämaralt paistvaid kaljurünki uurida. Veealune org osutus sügavamaks, kui ma arvasin, sest kui ma kerge mütsakuga selle põhjas maandusin, oli veesurve õige tunduv. Seevastu vete laineline õõtsumine oli siin palju nõrgem, sest murdlainete mõju ei ulatunud nähtavasti sügavamale kui kolmkümmend jalga. Tundsin suurt kergendust, et võisin jälle paigal seista, sest siin ei tarvitsenud karta, et vool mu ära viib. Kuigi veesurve oli ebamugav ning ka vesi külmem, hakkasin ma huviga ringi vaatama.

Org nägi välja nagu mõni maastik Marsil või nagu Kuu kraater. Kõike looriv sünge asuurne udu ja purpursed varjud, mis sulasid ühte sügavate veealuste koobaste mustava pimedusega, lõid mingi hoopis teise, võõra maailma mulje. Ma tahtsin väga mõnesse sellisesse veealusesse koopasse astuda, aga niipea kui ma seda üritasin, kadus mul julgus. Lähenesin mitmel korral ühele koopasuule ja püüdsin sisse vaadata, kuid tõmbusin kohe tagasi. Et seal ei olnud midagi nähtavat, millele pilk võis toetuda, see tegi asja veelgi hirmuäratavamaks. Nähtamatut kardab inimene alati rohkem kui reaalset, nähtavat. Nii loobusin ma sel-

lest üritusest ettekäändel, et mul polnud elektrilampi kaasas. Peale selle võis kuskil pimeduses mõni vihane mureen või mingi muu suur kiskja varitseda ja mul ei olnud vähematki tahtmist nendega võitlusse astuda. Juba selle oru nägemisest aitas, et mu niigi kahanevat julgust lõplikult hävitada. Kuskil maailmas ei taju me oma inimliku mina tühisust nii rusuvalt kui troopilise ookeani sügavustes. Seal tunneb inimene end nii abitu ja võimetuna.

Org oli huvitav ka sellepoolest, et see kujutas endast väga paljude loomade levikuala piirjoont. Mida lähemal veepinnale, seda rikkalikum ja mitmekesisem oli elu. Allpool kahanes mitmekesisus, kuid seda kompenseeris loomade suurus. Näis, et vanemad kalad eelistasid süvavete rahulikumat ja tagasihoidlikumat elu toreda barjäärrifi kriiskavale särale ning möllule. Lõhangoru ülemine servis oli samuti taimestiku leviku piirjooneks. Siin kaljuveerel lõppes sambla- ja vetikavaip. Taimed vajasid normaalseks kasvuks valgust ja orgu paistis ka valgust, kuid see oli siiski liiga tuhm ning nõrk. Siin oli taimede eluala kõige madalam piir; sellest sügavamal elasid ainult loomad. Oru põhjast allpool ei olnud ülemisest õhumaailmast enam mingit jälge.

Mul ei tulnud varem iialgi mõttesse, kui tähtis võib olla valgus või kui masendavalt võib mõjuda sinine värv. Ülal, barjäärrifi ümber, oli vee sina täis päikesevalguse sära ja sellepärast elav, kuid siin all oli veesina sünge ning rõhuv. Olen täiesti kindel, et kui keegi peaks alati tumesinises valguses elama, siis viiks melanhoolia ta peagi hullumeelsuseni.

Keset orgu seisis kõrge kalju, mille tipus kasvas väike korallpuu. See pilt meenutas väga noid totraid veealuseid kivilosse, millega inimesed nii meelsasti oma kuldkalakeste akvaariume ehivad, ja nagu noil lossidel, nii olid ka sel kaljul igasugused grotid alla uuristatud. Ühes sellises grotis pesitses terve parv kõige suuremaid kirurgkalu, keda ma iial olen näinud. Kõigis ihtüoloogia käsiraamatutes öeldakse, et kirurgkala ei ole pikem kui kaksteist tolli, kuid need siin ei olnud ükski väiksemad kui kuusteist tolli ja mõned isegi peaaegu kaheksateist tolli pikad, muidugi seejuures refraktsioonist tingitud vahe maha arvatud. Kirurgkalad olid grotis üksteise kukil nagu sardiinid karbis ja kõik nad seisid rivis, pea grotisuu poole. Kogu kalaparv jättis selletõttu äärmiselt naljaka mulje. Asi seisab

selles, et kirurgkalad on külje poolt vaadates väga ümarad, seejuures lamedad, nende keha on vertikaalselt täiesti lapikuks surutud, ja kui neid eest, pea poolt vaadata, siis paistavad nad ainult peene vertikaalkriipsukesena. Kui ma neid esmakordselt märkasin, siis nägin ma ainult terve hulga tumesiniseid jutikesi ja nendel kullakaspruune piiluvaid silmapaare ning kahvatuid valkjaid huuli. Kirurgkalad avasid ja sulgesid aeglaselt oma suud nagu tuleks sealt ikka ning jälle, vist juba terve igaviku, üks ja sama hääletu «oh!». Püüdsin neid sellest varjupaigast välja ajada, kuid nad ei liikunud paigast. Isegi siis, kui ma pistsin oma jala otse nende keskele, nihkusid nad ainult pisut kõrvale ja tõmbusid jälle tihedalt kokku. Võimalik, et nad olid pugenud siia mugavasse nurka puhkama, sest teist põhjust nende kogunemiseks ei paistnud olevat. Aga võibolla, et oli ka mõni muu põhjus, sest me tunneme nii vähe meresügavustes elavate loomade iseärasusi ning kombeid.

Mu päästenöör hakkas jõnksuma ja ma pidin peaaegu kukkuma. Heitnud pilgu selja taha, nägin, et päästenöör enam kaugemale ei ulatunud ja et ka õhuvoolik oli kogu pikkuses ära kasutatud. Jälgides nende väänlevat koosi, roomasin rifi poole tagasi. Riff näis nii kaugel olevat — siia paistis ta ainult fantastiliste kollakaspruunide korallpuude vilkuva ribana veealuse kalju äärel. Samal hetkel nägin, kuidas massiivsete korallkänniste vahelt tormas välja suur parv kollaseid sinikalu; nad ilmusid rühm rühma järel, rida rea järel ja valgusid joana meresügavusse. Kui nad jõudsid veealuse kalju kohale, libisesid päikesekiired üle nende soomuse ja nad lõid tolmuübemekestena särama. Näis, nagu oleks terve malev kullases varustuses sõdalasi merre laskunud. Ent see kestis ainult sekundi. Siis kattis pilv päikese ja mu ümber vajus kõik jälle melanhoolsesse sinasse.

XIV peatükk

KAHEKSAJALGADE KAITSEKS

Mulle näib, et nagu Mark Twain püüdis kaitsta kuradit, nii peaks keegi ka kaheksajalgade rehabiliteerimiseks välja astuma. Kõik autorid, kes on kirjutanud merest, alates Victor Hugost kuni tänapäevani, on avaldanud terveid köiteid nende vastu. Ilma vähemagi omapoolse süüta on kaheksajalad langenud väga erapoolikute kirjutiste laialdase ning ebaausa agitatsiooni ohvriks. Neile on palju liiga tehtud sellega, et neid on peetud kohutavateks ning äärmiselt vastikuteks olevusteks. Kuid keegi pole veel andnud kaheksajalgadele enestele sõna; keegi pole neid veel kordagi kaitsnud nende lõpmatute laimujuttude vastu, mis on liikvele lastud nende loomade omapäraste ning kujult imetlusväärsete peade kohta. Me mõistsime nad süüdi, ilma et oleksime ära kuulanud, mis neil on enesekaitseks ütelda, aga selline kohtumenetlus on äärmiselt erapoolik ning ebaõiglane. Ma väidan, et kaheksajalad ja nende lähimad sugulased kalmaarid on kõige imelisemad olevused maailmas ja väärivad sellistena meie täielikku lugupidamist, kui isegi mitte imetlust.

Minu isiklik huvi kaheksajalgade vastu tärkas hetkel, kui ma hakkasin tollest veealusest orust välja ronima, mis asus Inagua barjäärrifi jalamil. Ma jõudsin juba viimase nõlvaku alla ja tahtsin kollasest kaljutükist kinni haarata, et ennast tasakaalus hoida, kui järsku märkasin kivi peal külma musta silma, mis mind pilgutamata ainiti ning pinevalt vaatas. Otsisin silmalauge, kuid asjata — neid ei olnud. Näis, et silmasõõr kuulus kaljule.

Siis äkki tundsin, kuidas mul külm judin üle selja käis. Otse mu silme ees hakkas kivitükk sulama ning laiali valguma nagu küünal palavusest. Teisiti ei oska ma seda kir-

jeldada. Ma olin sellest nähtusest nii rabatud, et möödus paar sekundit, enne kui taipasin, mis toimus.

Nii tutvusin ma esmakordselt ühe täiskasvanud elusa kaheksajalaga. Elukas valgus pikkamisi kivitükilt maha, nii tihedalt oli ta keha kivi külge liibunud, ja libises haarmeid veidi laiali ajades niisama aeglaselt lähedal oleva kaljuprao vahele. Pea oli kaheksajalal umbes jalgpallisuurune, aga kui ta jõudis kaljuprao kohale, mis oli vaevalt neli tolli lai, tõmbus pea lamedaks ning kiilus prao vahele. Ta näis pisut ärritatud sellest, et ma teda häirin, sest ta tõmbus kiiresti kollaselapiliseks, siis pruunikirjuks ja lõpuks surnukahvatuks, valgeks. Ta püsis niiviisi valgena paarkümmend sekundit ja muutus siis pikkamööda kastanpruuni kontuuriga tumehalliks. Seisin nagu kinninaelutatud paigal, aga nähes, et ta ei tee ühtki vaenulikku liigutust, hakkasin ettevaatlikult küljetsi eemalduma. Väga tõenäoline, et see jälk elukas võis väga ohtlik olla, sest tema kombitsad olid oma viis jalga pikad.

Viimane lause näib olevat vastuolus sellega, mis ma kaheksajalgade kohta alles hiljuti ütlesin, kuid ma pean möönma, et too kaheksajalg tundus mulle tõepoolest niisugusena. Kuid sellest ajast peale kogusin ja jälgisin ma palju neid olevusi ning samuti kalmaare ja leidsin, et oma ebatavaliste võimete ja mitmekülgse arenemise poolest võib neid loomi meresügavuste kõige tähelepanuväärsemate asukate hulka arvata. Kaheksajalad on märkimisväärselt intelligentsed; nad on välja arendanud erilise, üksnes neile omase eluviisi ja elavad nii juba ligi viissada miljonit aastat.[1] Nende eelkäijaid leiame juba paleosoilise aegkonna ordoviitsiumi ehk alamsiluri ladestutes ja on kaaluvaid tõendusi selle kohta, et praeguste kaheksajalgade esivanematele kuulus peaaegu valitsev seisund maailmas. Kui nad oleksid suutnud rannabarjääri ületada ja ookeanist maismaale tulla, nagu said sellega hakkama kaladest põlvnevad varased amfiibid, siis oleksid nad asustanud kogu maa oma lõpmatu paljude hämmastavate vormidega.

Kuid jättes spekulatsioonid kõrvale peab siiski tõsiasjaks tunnistama, et peajalgsed, nagu nimetatakse suurt kaheksajalataoliste molluskite rühma, jõudsid oma vaimselt arenemiselt imetajatele loomadele väga lähedale. Kuna nad olid kõigist mereloomadest kõige taibukamad, siis on igati põhjust arvata, et kui neil evolutsiooniprotsessis

oleksid iminappade asemel tekkinud sõrmed mitmesuguste esemete haaramiseks, siis oleks elu maa peal hoopis teise arenemissuuna võtnud.

Inimese ja praeguste peajalgsete aju arenemises võib kummalist sarnasust täheldada. Kummalgi tuli oma aju täiesti omal viisil täiustada, sest orgaanilise evolutsiooni käigus puudusid neil vastavad füüsilised kaitsevahendid, et heitliku looduse vastu edukalt võidelda. Nõrk ja armetu inimene, kel ei olnud küüsi ega purustavaid kihvu, et metsikute loomadega võidelda, ja kel puudusid pikad jalad, et nende eest põgeneda, pidi kas olema leidlik ning arukas või hukkuma. See imepärane lisand, kõigile teistele sõrmedele vastu asetatav pöial lõi inimesele võimaluse esemeid käes hoida ning tööriistu kasutada ja etendas võimete arengus tähtsamat osa kui miski muu: selle tagajärjel arenes mõistus, mille taolist teist mehhanismi ei ole kogu looduses. Pöial on inimese anatoomilises ehituses kõige tähelepanuväärsem iseärasus. Et inimesel on pöial, selle vahetuks tulemuseks on kirjandus, muusika, kunst, filosoofia ja kogu tsivilisatsioon.

Peajalgsed paisati maailma nagu inimenegi alasti ja kaitsetult. Nad kaotasid oma esivanemate kaitsekatte, sest peajalgsed olid karploomade — austrite, kaunkarpide ja merekarpide lihased vennad. Praegustest peajalgsetest säilitasid oma koja ainult laevukesed, kes põlvnevad vahetult nondest muistsetest vormidest, kelle fossiile leiti ülemkambriumi ajastu tihkeis kivimeis. Tänapäeval tuntakse üle kolme tuhande liigi fossiilseid laevukesi, kes seega moodustavad õige aukartustäratava rühma, millesse kuuluvad nii tillukesed seitsme millimeetri pikkused *Cyrtoceras*'ed kui ka tohutud neliteistkümmend jalga pikad koomilised *Endoceras*'ed! Sellest vägevates turvistes väehulgast on senini püsima jäänud ainult neli hästi lähedases suguluses olevat liiki, kes kõik esinevad Vaikse ookeani lõunapoolses osas.

Need kehakatteta peajalgsed kompenseerisid vaenlaste vastu kaitsvate kodade kaotuse nagu inimenegi aju arenemisega. Kõikide molluskite hulgast arenesid ainult peajalgsetel kesknärvisüsteemi ganglionid nii täiuslikeks, et neid võib tõeliseks ajuks pidada. Heitnud kõrvale karbi, saavutasid nad vabaduse, suurema kiiruse ja liikuvuse.

Ohutus käib tihti käsikäes mandumisega. On huvitav, et olendid, kelle elu on kilprüü tõttu välisohtude vastu täie-

likult kaitstud, elavad just selle tõttu väga nürimeelselt ning armetult. Näiteks, mis võib olla ohutumat, rumalamat ja liikumatumat kui austri elu tema lubimajakeses? Karbi kaotamine ei päästnud peajalgseid mitte ainult tuimast vegeteerimisest, vaid tõenäoselt ka täielikust väljasuremisest. Ühed kõigi aegade kõige kaunimate kodadega peajalgsed olid graatsiliste voluutidega ammoniidid, kes säärase nime said sellest, et nende kojad meenutasid muistse jumaluse Jupiter-Amoni oinasarvi. Need ammoniidid arenesid välja ülemsiluri ajastul ja elasid kuni reptiilide aegkonna lõpuni, kuid nad surid välja eeskätt sellepärast, et nende karbi arhitektoonika kujunes üha raskepärasemaks ja olendite isoleerumine üha suuremaks, mille tõttu ammoniidid ei suutnud enam muutunud elutingimustega kohaneda. Selliseid fantastilisi ammoniite tuntakse kuus tuhat liiki ja mõned nendest elasid spiraalkodades, mille läbimõõt oli üle kuue jala!

Kaheksajalgu ja kalmaare nimetatakse teaduslikult «peajalgseteks». Selle sõnaga on antud loomadele karakteristika, millega rõhutatakse kogu nende ebatavalisust, sest sellega on öeldud, et nad käivad oma pea peal. Ja seda nad ka tõesti teevad, sest nende kombitsad ehk «jalad» asuvad nende silmade ja suu vahel. Ühelgi teisel loomal maa peal pole säärast jalgade asetust ega liikumisviisi.

Kuid kõige hämmastavam on see, kui täiuslikud on nende fantastiliste olevuste liigutused ujumisel. Kogu nende keha omandab siis kauni voolujoonelise kuju ja nad võivad imekiiresti edasi kihutada. Kord olin ma ühe kalatraaleriga Virginia neeme juures merel. Istusin pimedas tekil, vaatlesin tähti ja kiikusin kergesti rütmiliselt rullava laevaga kaasa, kui äkki kuulsin üksteisele järgnevaid kiiresti korduvaid plartsatusi merepinnalt. See oli nagu merre kukkuvate lendavate kalade pladin. Kuid minu teada nii kaugel põhjas lendavaid kalu ei esine. Läksin kajutisse ja tõin elektrilambi. Selle valguskiired tungisid läbi pimeduse ja langesid laineharjadele. Laev sõitis parajasti läbi väikeste kalakeste tohutu parve, keda sajad *Loligo*-kalmaarid ahnelt püüdsid.

Kalmaarid liikusid vees uskumatu kiirusega edasi-tagasi. Kuid kõige üllatavam oli see viis, kuidas nad ühiselt oma saaki püüdsid. Need peajalgsed ujusid suurte rühmadena kõik ühes suunas, tormasid äkki kalade massi, haarasid neid ning hammustasid, siis aga tegid äkki tiiru ja sööstsid

paanikasse sattunud ohvrite hulgast läbi, kes püüdsid igale poole laiali põgeneda. Mõned kalmaarid kihutasid nii suure hooga edasi, et nad ei saanud veepinnani jõudes enam pidama, vaid lendasid mitu jardi kõrgele õhku ja kukkusid siis kerge laksatusega vette tagasi. Hommikul leidsin ma mõned kalmaarid meie traaleri tekilt, kuhu nad olid juhuslikult sattunud, hüpates vähemalt kuue jala kõrgusele! Kuid Brasiilia ranniku lähedal ujuv kalmaaride parv lõi rekordi — nad lendasid laeva tekile, mis oli kaksteist jalga üle veepinna ning millel oli kõrge reeling, nii et nende hüppe kõrgus pidi olema vähemalt viisteistkümmend jalga!

Peajalgseid, eriti aga kalmaare, võib ehtsateks täitesulepeadeks või süstaldeks nimetada, sest ujudes imevad nad vett oma kehaõõnesse ning paiskavad selle tugeva joana uuesti välja. Nende nimetamine elusateks täitesulepeadeks õigustab end veelgi enam, kui silmas pidada, et mõnedel peajalgsetel on ka oma tint ning sulg. Aga see pole veel kõik. Loodusel oli vähe sellest, et ta kõik need imed ühes olendis kehastas, vaid ta tahtis, et nad võiksid ka tagurpidi liikuda ja mitte ainult otse edasi, nagu kõik teised olendid! Nad võivad ujuda ettepoole ja isegi küljetsi, kuid tavaliselt ujuvad nad ikka tagapool ees.

Nende liikuvate täitesulepeade sulg on peajalgsete esiajalooliste esivanemate koja rudiment ja nagu inimesel ussjätke, nii püsib ka see sulg nendel kui otstarbetu jäde, mis selgesti reedab nende kunagist arenemiskäiku. Sulg ise kujutab endast kaheksajalgade juures kaht kitiinpulgakest ja kalmaaridel pikka kitsast rihvelsulge, mis meenutab väga vanamoelist sulge daamide kübaral. See on sügavale looma kehasse peidetud. Selles mõttes võib kaheksajalgu ja kalmaare nimetada molluskiteks, kellel mitte koda ei piira keha, vaid keha ümbritseb koda.

Mis puutub nende peajalgsete tindisse, siis siin on meil tõelise paradoksiga tegemist. Seda tinti, mida tarvitatakse põhiainena india tuši valmistamisel, kasutatakse nende loomade poolt kaheks diametraalselt erinevaks otstarbeks. Ühelt poolt kasutatakse seda enda varjamiseks vaenlaste eest ja teiselt poolt sidepidamiseks oma kaaslastega. Kui on karta vaenlase rünnakut, paisatakse tint vette ja tekib «suitsukate», mille varjus peajalgsed püüavad põgeneda. Selle moodsa sõjatehnika — taganemist varjava suitsukatte — leiutasid peajalgsed juba juura geoloogilisel ajas-

tul, nagu seda kinnitavad tollest ajast hästi säilinud koejäljendid, mis kujutavad fassiilkalmaari tindipauna. Aga kui mere kohale laskub öö ja sinavate vete sügavused mattuvad läbitungimatusse pimedusse, siis on parves ujuvad kalmaarid sama tindi kaasabil üksteisega kontaktis. Arvatakse, et nad lasevad tinti vette väga väikestes kogustes ja tabavad selle lõhna oma erakordselt arenenud haistmiselundite abil. Rohkem üksildaselt ja omaette elavad kaheksajalad kasutavad tinti endale paarilise leidmiseks.

Mida see tinditaoline vedelik endast kujutas, sellest sain ma aimu alles kolmandal või neljandal kohtumisel kaheksajalaga barjäärrifi veealuses orus. Ma laskusin iga päev pooleks tunniks ühes ning samas kohas vee alla ja mu õppekäik lõppes peaaegu alati veealuse oru kõige kaugemas otsas, sest edasi mu õhuvoolik enam ei ulatunud. Nendel retkedel nägin ma ka kaheksajalgu, kuid nad kõik olid hoopis väiksemad tollest, keda ma esimesel korral juhtusin silmama. Nad elasid rifi jalamil lõhedes ja tihti ei paistnud nendest midagi muud kui ainult kramplikult tõmblevad ning vingerdavad kombitsad, mis kaljupragudest välja ulatusid. Mõned kaheksajalad avastasin ma rannakarpide ja teiste molluskite jäänuste järgi, mille korrapäraseid kuhje võis näha nende peiduurgaste avauste lähedal. Üllatával kombel olid nende jäänuste hulgas mõned karbid täiesti avamata; need olid vist varuks jäetud parema isu ootel. On huvitav märkida, et kitsas lainemurru ala oli ainukeseks paigaks, kus Inagual leidus külluses rannakarpe; nähtus on vist seletatav sellega, et teistes, rahulikumates kohtades hävitasid kaheksajalgade vahetpidamatud röövretked nende kolooniad täielikult. Enesekaitse huvides valisid rannakarbid endale eluasemeks paiga, kus võis küll rahulikult elada, kuid mis samal ajal oli kõige rahutum piirkond rannavetes. Nad olid nagu kahe tule vahel — pääsenud ühest ohust, sattusid nad teise: neid ähvardas kuivale jäämine ja palava õhu käes hukkumine.

Kaheksajalad olid enamikus äärmiselt pelglikud ja põgenesid minu lähenemisel hästi sügavale oma kaljupragudesse. Selline reageerimine on täielikus vastuolus juttudega nende metsikusest ja tigedusest. Püüdsin mitmel korral mõnd väiksemat kinni püüda, kuid nad olid minu jaoks siiski liiga väledad. Veealuse oru nõlvakul elas suur kaheksajalg, kes ei olnud just päris pelglik, kuid hoidus minust alati võimalikult kaugemale, ja iga kord, kui ma

talle lähenesin, puges ta oma prakku, kuhu kunagi korralikult ära ei mahtunud, nii et osa kehast ning rahutult liikuvad kombitsad alati välja jäid. Algul jätsin ma ta rahule, kuid aetuna soovist tema värvuse muutumisega täpsemalt tutvuda, läksin kord talle üsna ligi.

Minu juuresolek näis teda alati ärritavat. Väga võimalik, et tema närvilisus oli hirmust tingitud, sest kogu tema hoiakus ei olnud vähematki sõjakust ja alati tegi ta terve seeria hämmastavaid värvimuutusi läbi. Eriti oskas ta punastada. Ka mitte ükski esimest korda armastav koolitüdruk ei punasta nii kergesti ning tihti kui see kaheksajalg. Tema kõige tavalisemateks värvusteks olid kreemikasvalge, täpiline van Dycki pruun, kastanpruun, sinakashall ja lõpuks peaaegu merevee karva hele ultramariin. Kui ta oli äärmiselt erutatud, tõmbus ta surnukahvatuks, milles minu arvates avaldus hirm. Oma värvust vahetades muutus ta vahel triibuliseks; nii kattus ta mõnikord laiade kastanpruunide ning kreemikate juttidega ja üks või paar korda laineliste kahvatulillade ning ereroosade joontega. Isegi punased ja korrapäratud purpursed täpid kuulusid tema värvirepertuaari, kuid need kirevad toonivariatsioonid olid kiired haihtuma.

Ma olin kuulnud, et kaheksajalg muudab juba ainult kergel puudutamisel oma värvi, ja tahtsin kangesti näha, kas see ka tõesti nii on. Laenanud paadimehelt pika kepi, laskusin ma uuesti merepõhja. Kaheksajalg kükitas endiselt oma kohal ja ma lähenesin talle, kepp käes, aga just viimasel hetkel lõin ma äkki kahtlema. Selle looma käitumine oli nii rahulik ning korrektne, et pidin juba oma üritusest loobuma. Kuid siis sai õel uudishimu minust võitu, ma sirutasin ettevaatlikult kepi välja ja silitasin teda õrnalt piki keha.

Reaktsioon ei lasknud ennast oodata. Silmapilkselt kisti kepp minu sõrmede vahelt ja see ujus nagu nool üles veepinnale. Kaheksajalg hüppas nagu välk oma kaljulõhest välja ja laskis tohutu pilve purpurset tinti vette. Nägin ainult momendiks, kuidas ta, pikk ning sile, minema ujus, ja siis piiras mind udu. Udu oli niisama läbipaistmatu nagu kuivas õhus rippuv tihe suits ja ma ei näinud läbi selle keerlevate rõngaste enam midagi. Olin nii rabatud ning kohkunud, et mõtlesin ainult, kuidas siit minema saada. Mu tuukrikiivri alla tungis mingi nõrk lõhn, mis oli kuidagi tuttav: see oli kala kõrvalmaitsega muskuselõhn, tei-

siti ei oska ma seda lähemalt kirjeldada. Ent kõige enam huvitas mind udupilve värvus, sest olin millegipärast alati arvamisel, et peajalgsete tint on must. Tegelikult oli see tint algul tumepurpurne, mis järk-järgult lahtudes muutus tuhmjaks siniseks. Edasi mäletan veel, et kui udupilv oli juba tublisti hõrenenud, siis nägin ebamääraseid punakaid kiirtekimpe, mis tekkisid udupilvesse ülalt viltu langeva päikesevalguse tagajärjel. Tindipilv levis ümberringi mitme jardi kaugusele ja veealuse sügava oru vaiksetes vetes võttis tükk aega, enne kui ta täielikult hajus. Ta valgus väga pikkamööda mingiks hägusaks laiguks ja alles siis kadus.

Kaheksajalgade värvi muutlikkuse vaatlusi sain ma jätkata alles mõni päev hiljem, kui püüdsin kinni ühe kaheksajala poja keset vetikaid, mis kasvasid mõne jala kaugusel rannast, just selles kohas, kus lõppes riff ning algas liivane meremadalik. Pisitillukese kaheksajala läbimõõt koos laialilaotatud kombitsatega oli umbes seitse või kaheksa tolli ja ma toimetasin ta oma endise hüti juures asuvasse supeltiiki, kus hoidsin teda mõned päevad. Oma uues ümbruses kohanes ta kiiresti ega teinud põgenemiseks mingit katset, kuid see-eest tegi ta elu kibedaks väikestele krabidele ning kaladele, kellest tiik kubises. Tema peamiseks toiduks olid krabid, keda ta püüdis kas vargsi lähenedes või kannatlikult lamades ning varitsedes, kuni ohver tema kohale jõudis. Kannatlikkus oli tema olulisim voorus ja minu suureks meelepahaks võis ta tundide kaupa täiesti liikumatult ühes ning samas paigas istuda ja ainiti vees liikuvaid olevusi vahtida. Krabisid püüdma oli ta väga leidlik ning osav: ta valis endale varitsemiseks koha, kust võis üht tiigi nurka täielikult kontrollida.

Teda ümbritsesid siin kreemikaspruunid kaljud ja täpselt sama värvingu võttis ta saaki varitsedes ka endale. Ta võis muuta oma värvust nii, nagu soovis. Sellepoolest oli kuulus kameeleon tema kõrval armetu diletant. Kaheksajala värvimuutmise mehhanism on õige keerukas ja selle ülesande sooritavad vastavalt laienevad ja kokkutõmbuvad pigmendirakud ehk kromatofoorid, mis asuvad naha väliskihis üle kogu keha. Nendele lisaks on kaheksajalal üle kogu kere laiali terved seeriad valgust peegeldavaid rakke. Need viimased rakud on kollased ja kumavad imelikult vikerkaarevärviliselt — nende vilkumine meenutab kergelt pärleid. Väga erinevat värvi kromatofoorid võivad

soovi järgi avaneda ning sulguda ja kaheksajala kehale anda kas ühe teatava värvi või korraga kõik vikerkaarevärvid.

Neid värvirakke juhivad ülitundlikud närvid, mis on kaheksajala aju ning silmadega ühenduses. Ühe või teise värvi valiku dikteerib peamiselt silm, kuigi ka emotsioon näib tähtsat osa etendavat. Ehmatusest kaheksajalad tavaliselt kahvatavad — tõmbuvad valkjaks või värvitoonilt heledamaks; ärritusest nad tumenevad. Ükski teine olend maailmas ei suuda nii kiiresti ja täielikult oma värvi muuta kui kaheksajalg. Inimene punastab vihast ja kahvatab valust või hirmust, aga ükski inimene ei saa nii, nagu ta tahab, oma käe värvi muuta, et see oleks kord kollaste triipudega roheline, siis lihtsalt kollane või pruun ehk koguni kahvatulilla ja ultramariinsinine. Kunstnik võib pildi maalida, kuid ainult kaheksajalg võib oma kehale anda tema tundeid ilmekalt peegeldava värvipildi või täpselt jäljendada selle merepõhja värvingut, kus ta parajasti lebab. Üksnes väga kõrgesti organiseeritud olevus, kel on arenenud aju ning äärmiselt hästi koordineeritud närvisüsteem, võib hakkama saada sellise mehaanika tõelise imega — mitme tuhande rakuga korraga opereerida, neid rangelt kindlas järjekorras kiiresti avades ning sulgedes.

Peajalgsete võimed ei piirdu paljalt värvi muutmisega, vaid nad võivad ka produtseerida nii tugevat valgust nagu ei ükski teine olevus terves loomariigis. Selline luminestsents on omane väga vähestele süvavee kalmaaride[2] liikidele. Nende helendus on jaanimardika omast hoopis intensiivsem. Sääraseid valguseelundeid leidub neil igas kehaosas, kaasa arvatud silmad ise, ja — veider küll! — isegi looma sisemuses. Viimane iseärasus esineb ainult kalmaaridel, kelle keha on täiesti läbipaistev, nii et helendus tungib takistamatult läbi. Helenduselundid ise on väga erineva ehitusega: ühed on ainult ergava vedelikuga täidetud kühmukesed, teised aga keerukad ja hoolikalt konstrueeritud optilised läätsed ning reflekteerivad peeglid, mille ülesandeid täidavad erilised koed. Meil on väga vähe andmeid nende süvavee kaheksajalgade ja kalmaaride helendamise kohta, kui mitte kaasa arvata tähelepanekut, et mõned seni kinnipüütud eksemplarid on mitme tunni kestel tugevasti helendanud. Võib arvata, et tulevikus, kui ookeani sügavuste uurimiseks leiutatakse mugavamad ning ohutumad

vahendid, saame rohkem ka nendest harukordsetest peajalgadest teada.

Ise täiesti nähtamatu, ootas minu väike kaheksajalg, kuni krabi lähedale jõudis. Siis ta kas viskus nagu nopl oma ohvri kallale ning kägistas selle oma tillukeste kombitsate vahel ära või sirutas äkki kombitsa välja ning haaras oma saagi kinni enne, kui see jõudis midagi taibata. Seda peaaegu ei juhtunud, et ta oleks mööda haaranud, aga kui juhtuski, siis ei lasknud ta saaki käest, vaid oli kiiresti sellel kannul, enne kui see jõudis kaugeneda. Ei möödunud kahtekümmend nelja tundigi, kui kogu tiigi põhi oli tühjade krabikoorikutega üle külvatud. Huvitav, et see kaheksajalg alustas krabi söömist alati altpoolt: ta hammustas oma väikese papagoinokaga krabi pehmema kõhualuse kesta puruks ja lakkus siis kareda raspelkeelega krabi tühjaks. Krabi jalgu tavaliselt ei söödud, need kisti ära ning heideti minema. Sellised söömingud toimusid harva päeval. Nägin kord keskpäeval, kuidas krabi ronis üle kaheksajala lõtvade kombitsate, ilma et temaga midagi oleks juhtunud — krabi isegi ei aimanud, milline hädaoht teda varitses. Kuid õhtul, eriti just päikeseloojaku eel, napsas kaheksajalg kinni kõik, kes ette juhtusid.

Kalade tabamisega oli lugu keerukam. Nägin pealt tema lõputuid katseid, kuid ainult üks kord oli tal õnne: see oli väike mudilane, kes ettevaatamatult tahtis puhata paigas, mis oli ainult mõne tolli kaugusel kaheksajala varituskohast. Kalake sattus nagu krabidki tema nõtkete kombitsate lämmatavasse haardesse ning hukkus. Kui selliste iminappadega kombitsad kala juba kord kinni haarasid, siis polnud tal enam pääsu, sest iminapad, mida kaheksajalad rünnakul kasutavad, on haardekindlad ja palju efektiivsemad kui kõverad küüned või teravad hambad. Nendest on üle ainult inimese käsi oma pöidlaga.

Tunne, mis tekib nende iminappade kleepumisel naha külge, on väga omapärane. See pole ebameeldiv ja meenutab tillukeste külmniiskete sõrmede näppimist nahal. On lausa üllatav, kui tugevasti iminapad võivad külge hakata. Väikest kaheksajalga oli mul väga raske oma käe pealt maha võtta, sest ta hoidis sellest väga tugevasti ning visalt kinni, ja kui ma olin käe küljest kõik tema kombitsad peale ühe eraldanud, tuli mul siiski kõvasti tõmmata, et ka sellest viimasest vabaneda. Juhtus isegi seda, et iminapad lasksid alles siis lahti, kui kombitsad olid puruks rebitud.

Iminapad kujutavad endast lihaserikkaid kolbe, mis töötavad samal põhimõttel nagu väikesed kummikausikesed, millega me kinnitame esemeid auto tuuleklaasi külge. Iminapa servad liibuvad tihedasti eseme külge, kuna iminapa keskosa kerkib üles, tekitades vaakuumi.

Iminapad libisevad kergesti mööda kinnihaaratud eset, aga kui neid otse ülespoole tõmmata, avaldavad nad tunduvat vastupanu. Kaheksajalgadel on iminapad vahetult keha pinnal või madalatel kühmukestel, kalmaaridel on nad liikuvamad ning eriliste varrekeste küljes. Hiiglakalmaaridel on iminappade servadel paremaks kinnitumiseks isegi peened hambakesed. Vaalapüüdjad teavad jutustada, et väljapüütud vaaladel leitakse peas rohkesti ringikujulisi arme, mis annavad tunnistust kohutavast lahingust nende ookeanikoletistega. Kuna mõned armid olid üle kahe tolli läbi mõõta, siis võib arvata, kui tohutu suured pidid olema need kalmaarid, kellel sellised iminapad olid.

Kui suureks võivad kalmaarid ja kaheksajalad kasvada? Põhja-Atlandis püüti kinni kalmaar, mis oli üldse viiskümmend kaks jalga pikk. Tema kombitsad olid erakordselt pikad — kolmkümmend viis jalga, kuna ülejäänud seitseteist jalga lisas üldpikkusele tema silindrikujuline keha, mille ümbermõõt oli oma kaksteist jalga. Selle muinasjutulise looma silm oli seitse korda üheksa tolli suur — kõige suurem nägemiselund maailmas. Tema iminapad olid läbimõõdus kaks ja veerand tolli. Ringikujulised armid olid mõnedel püütud vaaladel sellest isegi suuremad ja sellepärast võib arvata, et Põhja-Atlandi mõõtmatutes sügavustes leidub veel suuremaid — kuuekümne või koguni seitsmekümne jala pikkusi kalmaare. Ent hiiglakašelotid on kõige selle peale vaatamata maiad neid kohutavaid kalmaare taga ajama ja rebivad nad oma pikkade teravate hammastega tükkideks. Oma väga tuntud klassikalises raamatus «Kašeloti merereis» annab autor, Frank Bullen, elava kirjelduse hiiglakašeloti võitlusest kalmaariga.

«See oli umbes kella üheteistkümne paiku õhtul,» kirjutab F. Bullen, «kui ma reelingule toetudes üksisilmi säravat merepinda vaatasin ja äkki märkasin, et paremal, seal, kus kuu merd kõige heledamini valgustas, lõi vesi metsikult mässama. Lainetus oli nii tugev, et arvestades meie asukoha laiuskraade, tahtsin ma kogu meeskonna tekile kamandada, sest olin palju kuulnud vulkaanilistest saartest, mis järsku ookeani sügavusest kerkivad ning niisama

silmapilkselt kaovad. Olin kõigest sellest otse minu silme ees toimuvast väga erutatud, võtsin tekiluugi kaudu öö-binokli, mis rippus kajuti seinal alati valmis, ja suunanud selle fookuse merepinna rahutusse kohta, veendusin enda ülimaks heameeleks juba pärast põgusat vaatlust, et seal pole tegemist vulkaani ega maavärisemisega. Kuid mu esialgne oletus oli siiski igati vabandatav, sest meri lainetas tollel kohal tõesti väga jõuliselt. Tegelikult oli see hiiglakašeloti surmaheitlus peaaegu niisama suure kalmaariga, kelle lõpmatu pikad haarmed olid selle määratu keha ümber põimunud. Kašeloti pea oli nagu mingi vingerdavate madude võrk, sest kašelott oli saanud molluski saba-osa oma lõugade vahele ja pures seda järk-järgult suhu kiskudes asjalikult ning metoodiliselt. Kašeloti musta silindrilise pea kõrval paistis tohutu kalmaari pea, mis oli nii kole nagu mõnes painajalikus unenäos. Kalmaari pea oli niisama suur nagu üks meie vaatidest, kuhu mahtus oma kolmsada viiskümmend gallonit, kuid see võis olla ka tublisti suurem. Kõige tähelepanuväärsemad olid tema suured mustad silmad, mille ilme tema pea surnukahvatul taustal oli eriti vapustav. Nende läbimõõt oli vähemalt üks jalg ja nende pilk selles lootusetus olukorras ääretult jube, otse kuratlik. Võitlevate koletiste vahetus läheduses sagisid arvutud haid nagu šaakalid lõvi ümber, kes üksteise võidu püüdsid tohutu peajalgse hävitamises abistavad osalised olla, et kašelotiga pidurooga jagada.»

Kahjuks ei jutusta Bullen midagi võitluse lõpptulemusest, kuid võib siiski arvata, et vaal tuli võitjaks, sest kašelottide toiduks on peamiselt kalmaarid.

Kui kalmaare ja kaheksajalgu süüdistatakse verejanulisuses ning julmuses, siis selle peale võib ütelda, et nad elavad veealuses maailmas, kus julmus ja primitiivsed instinktid on peaaegu ainuvalitsevad kired ja et seal jääb ellu ainult see, kes oludele vastavate võitlusvormidega kohaneb. Pole mingit kahtlust, et vihale aetud suur peajalgne võib väga ohtlik vastane olla. Kaheksajalgade ja kalmaaride kallaletunge inimesele esineb nii haruharva, et need ei tule üldse arvesse, kuigi vastavas laialdases kirjanduses väidetakse vastupidist. Nad on julmad ainult siis, kui mängus on toiduse kindlustamine, seda aga tuleb igati loomulikuks ja mõistlikuks pidada.

Kaheksajalgade kombitsatel aga on veel teinegi ja päris imestustäratav otstarve: selliste «käte» abil toimub ka

nende erakordselt ebatavaliste olendite soo jätkamine. Neid paljunemisfunktsiooni täitvaid «käsi» nimetatakse hektokotüülideks. Sellise nime said nad Cuvier ettepanekul, mis oli küll ausalt mõeldud, kuid siiski väär. Hektokotüül tähendab saja iminapaga kätt. Säärase käe ärarebitud osa leiti esmakordselt ühe emase argonaudi ehk paberlaevukese mantliõõnes ja seda peeti ekslikult üheks uueks parasiitussi liigiks ning nimetati hektokotüüliks. Eksitav viga avastati alles siis, kui võeti ette täiendavad uurimused argonaudi paljunemisviisi selgitamiseks. Selgus, et abielu perioodil venib isasargonaudi käsi pikaks ja muutub ussitaoliseks jätkuks, milles peituvad viljastavad spermatofoorid. Paarimisel põimuvad isas- ja emaslooma kombitsad meduusi moodi embuseks ja kui nad sellest fantastilisest kaisutusest vabanevad, jääb ussitaoline jätk kuni munade valmimiseni emaslooma mantliõõnesse. Munade järk-järgulisel väljumisel viljastatakse nad ootavate spermarakkude poolt. Ärarebitud käe asemel kasvab isasloomal ikka ja jälle uus.

Peajalgsed on nii üllatavalt vitaalsed, et neil on veel teisigi paljunemisviise. Mõnedel kaheksajala liikidel hektokotüülkäsi ei eraldu, vaid modifitseeritakse spetsiaalselt nii, et see võib spermatofoorid toimetada emaslooma mantliõõnesse otse munajuha lähedale. Selles keerukas viljastamisprotsessis kujutab spermatofoor endast õige omapärast seadeldist. Spermatofoor on pikk spermaga täidetud toru, millel on eriline aparaat sperma väljapaiskamiseks ja spetsiaalne määre spermatofoori emaslooma mantliõõne külge kinnitamiseks. Et seda spermatofoori võib kasutada oma äranägemise järgi, siis ei pruugi emasloomal munemisega rutata ja ta võib soodsamaid tingimusi ära oodata. Kuid mõnedel kaheksajalgade liikidel kulgeb kogu protsess ka nii, et isasloom püüab tema mantliõõnest väljuva spermatofoori kinni ja pistab selle emaslooma mantliõõnesse või emaslooma suu ümber asuvale membraanile, kus toimub munade viljastamine.

Mõned peajalgsed ilmutavad imestamisväärset emaarmastust ja vanemlikku hoolt. Tavalise, kõige levinuma kaheksajala *(Octopus vulgaris)* emasloom, kes elas akvaariumis, valvas hoolikalt oma mune, mis olid kiviseina külge kinnitatud, ja reageeris igale vahelesegamisele ägedalt. Ta hoidis vee munade ümber pidevas tsirkulatsioonis, mis takistas kahjustavate parasiitide tekkimist ja kindlustas

hapniku juurdevoolu. Munade juurest lahkus ta ainult selleks, et süüa, ja ka siis väga lühikeseks ajaks, kuigi nende inkubatsiooniperiood kestis küllalt kaua. Ta oli oma hoolitsemises nii meeletu, et tungis kallale ja tegi lõpu teisele samas akvaariumis elavale kaheksajalale, kes julges liiga tihti tema valvepiirkonnale läheneda. Emaarmastus tundub kaheksajala juures kuidagi nii imelik ning võõrastav, kuid ometi pole kahtlust, et seda virgutab sama tuli, mis sunnib inimesi oma laste heaks ohvreid tooma, lõbudest ja paljudest soovidest loobuma.

Sama hoolitsusega oma järeltuleva põlvkonna eest on seletatav ka üks teine väga paradoksaalne iseärasus mõnede peajalgsete juures. Argonautide emasloomad kannavad endaga alati kena spiraalset koda kaasas. See näib olevat ilmselt vastuolus väitega, et praegused peajalgsed on molluskid, kes on oma karbi minema heitnud. Kuid tegelikult see polegi päris karp, vaid väga tugev spiraalne kapsel, mis oma ehituselt on väga otstarbekohane munade säilitamiseks. Argonaudid ei ole mingil määral selle karbiga seotud ja nad võivad selle alati maha jätta, kui heaks arvavad, mida nad ka teatavais tingimusis teevad. Mitte ühelgi teisel molluskil pole sellist varustust. Kujutlege näiteks üht austrit, kes avaks oma karbipoolmed ning läheks välja pisut jalutama! Argonaudi karp hoitakse õiges asendis kahe spetsiaalselt selleks kohandunud kombitsa abil. Karp on ainult emasloomal, kel see ei arene mitte mantlist nagu kõigil teistel molluskitel, vaid kahest modifitseeritud kombitsast, millel on laiad membraankettakesed. Sündides puudub argonautidel koda, kuid see areneb neil nädala või paari vanuselt. Nad ei uju veepinnal väikeste laevukeste kombel, pannud oma «käed» purjedeks kokku, nagu arvas antiikaja filosoof ja teadmishimuline looduseuurija Aristoteles, vaid roomavad mööda merepõhja või ujuvad oma sifoonide abil nagu teisedki peajalgsed. Argonautide munad on küll hästi kaitstud ja hoolitsus nende eest suur, kuid täiskasvanud isenditel tuleb selle ebaehtsa karbi ehk nn. ebakoja eest kallist lõivu maksta: nad ei ole nii taiplikud ja vabad nagu teised kaheksajalad, vaid äärmiselt pikaldased ning nürimeelsed.

Kui vaadata Inagua rannikult merd, siis pole kuidagi märgata, et selle riffides pesitseb rohkesti kaheksajalgu, et lokkavate mariadrude vahele, mida voolused lakkamatult suurte kahludena edasi kannavad, on tillukesed kal-

maarid peitu pugenud, või et selle vetes ujub väikeste salkadena ka suuremaid ja väliselt hirmuäratavamaid kümnejalalisi. Nende olemasolu ei märka kohe ka tuuker. Kõigist rifi piirkonnas elavatest kaladest erinevalt on nad eeskätt ööloomad. Valgetel päevatundidel lamavad nad kokkutõmbunult rahulikult oma korallmajakeste pragudes või hõljuvad liikumatult merepinna ning põhja vahel, kus nad kannatlikult ootavad, ümmargused silmad pungis, mil päike loojub ning üle siniste allveeorgude hämarad varjud levivad. Siis ronivad nad oma urkaist välja, libisevad üle korallikamakate või kihutavad nagu elusad nooled läbi roheliste vete ning tormavad oma saagi kallale ja saadavad korda igasuguseid muid hämmastavaid asju, mis peajalgsetele on osaks määratud.

Iga kord, kui mulle meenub Inagua suur barjäärriff, kerkib mu silme ette kaks asja: esiteks rifi enda muinasjutuline pastellvärvides pilt ja teiseks kaheksajalg veealuses orus oma kummitavate liikumatute silmade ning kummitaoliselt veniva kehaga.

Ilmekamalt kui ükski teine olevus väljendab kaheksajalg kogu barjäärrifi ümber valitsevat atmosfääri: ise nii ebareaalsed ja fantastilised, nii usutamatud ning veidrad, on kaheksajalad selle maailma tõelised asukad, kus kõik üldtunnustatud mõisted muutuvad kehtetuks, kus loomad teesklevad taimi ja ussid on kaunid, kus puud on haprast kivist ja krabid tahavad olla seda, mida nad tegelikult pole, kus lilled õgivad kalu ja kalad imiteerivad liiva ning kaljusid, kus hädaoht varitseb süütutes värvides ning kahjutute vormide rüüs. Et nad eelistavad sünge ja hämara öö asukad olla — see on nende kõige määravam iseloomujoon. Kaheksajalgadele kuulub looduses koht, millele ei saa ükski teine olevus pretendeerida, ja oma ülesande täidavad nad sellel kohal täiuslikult.

XV peatükk

MERETÕUSUDE IME

Kogu elu, kui seda võtta laiemas mõttes, on lakkamatu tõus ja mõõn. Nad moodustavad kõige eksisteeriva lahutamatu tunnuse. Rahvaste tõus ja langus, võidujoovastus ja kaotuskibedus, kultuuride õitseng ja hukkumine — kõik need on inimeste tegevuse, ühiskondliku elu tõusu ja mõõna avaldused. Süngele keskajale järgnes elurõõmus renessanss, kuid mõlemad on ühe ning sama energiahoovuse vastandpooled. Ainult aeg voolab väsimatult ikka ja alati ühes ning samas suunas, aga tundide lõputu marss jätab tõusust ja langusest, tulekust ja minekust oma kustumatud jäljed.

Niisugusest kogu elu vahelduvast rütmilisest kõikuvusest pakuvad geoloogilised aegkonnad lausa üliküllust tõendusi. Elu võimsad lained kerkisid ja kadusid igavikku. Seda tunnistavad väljasurnud dinosauruste ja amfiibide jäänused, pantserkalade fossiilid ja miljardid ammu hukkunud trilobiidid[1]. Isegi iga üksiku indiviidi elu pole midagi muud kui sama tõusu ja mõõna avaldus miniatuuris. Sünd, kasvamine, küpsus, langus ja hukk on ainult selle nähtuse üksikud faasid.

Olen sageli imetlenud igivanades ja väga primitiivsetes usundivormides tuntud kuujumalanna Selene kultust. Kas ei peitu selle kultuse tekkimise põhjus instinktiivses äratundmises, et kuu tohutu jõud on see, mis valitseb merevete lakkamatut pulseerivat liikumist. Kuu faase ja nende seost vee tõusu ning langusega lahtedes ja laguunides pidi ürginimene juba õige varakult märkama, sest ta oli väga terane loodusnähtuste jälgija ja taipas, et nende taga peituvad jõud. Kuu austamise algus läheb tagasi kaugetesse esiajalooliste aegade hämarusse. Paljud tänapäeva vähearenenud rahvad, kellele trükikunst on täielik müsteerium,

teavad väga hästi, et tõusud ning mõõnad on kuuga tihedas seoses ja korraldavad vastavalt oma praktilist elu.

Hoogsalt liikuv meretõus on nähtus, mis alati erutab ja haarab inimest, kes tunneb merd ning kel on vähegi kujutlusvõimet. Aja kulg on märgatav ainult pikema vahemaa tagant, kuid mere tõus ja mõõn on võimas ning silmale alati nähtav reaalne sündmus. Võimalik, et tõusu ja mõõna korduvuse vältimatus on põhjus, miks nad meile nii tugevat muljet avaldavad, kuid mulle näib, et emotsionaalsel reaktsioonil, mis meis tekib selle nähtuse puhul, on hoopis sügavamad juured. Areneva inimloote juures võib näha rudimente lõpustest, mis vihjab selgesti tõsiasjale, et meie väga kaugetel esivanematel oli kunagi uim ja saba, mille abil nad kõigest jõust tõusu ning mõõnaga võitlesid. Kui te pole iial laeval seisnud ja reelingule najatudes jälginud, kuidas tõusu survel vesi tasa tüüri ümber keerleb ning pöörleb, siis on teil raske minu tundeid täiesti mõista. Aga kui te olete seda näinud, siis te teate, milline erutav vaatepilt on tõusev meri.

Siin minu kirjutusmasina taga, kaugel voogavatest ookeanivetest on raske tabada ning paberile panna neid tundeid, mida äratab meretõus. Kui tõus möllaks ja müriseks nagu murdlainetus, siis ei oleks selle kirjeldamine väga raske. Aga asi seisab ju selles, et meretõus on v a i k n e, täiesti hääletu. Tõusu pole võimalik kuulda, ainult väga terane kõrv märkab veesulinat laeva nina või tüüri ümber. Tõusu ei saa haista ega puudutada. Võiks öelda, et näha on tõusu kõige kergem. Aga ometi pole see ka päris nii, sest me pigem t u n n e m e teda, kui näeme silmadega. Juba selle nähtuse ääretus teeb tema tajumise meile raskeks. Ma näen oma kujutluses päikese käes laisalt tukkuvaid tühje liivamadalikke, kus väikesed krabid ringi sibavad ja paadid kummuli liival lebavad; ma näen, kuidas vetikate räga lohiseb jõesuudme poole või kuidas poi ümber vuliseb veekeeris, ja ütlen: «See on tõus!» Ent see pole siiski tõus, vaid ainult selle väikesed välised avaldused. Tõeline ja täielik meretõus on imeline ärkamine, kogu ookeani hiiglaslik ohe, see on koletu laine, mis veereb ümber kogu Maa ühest poolusest teise pooluseni. See on pidevalt paisuv hiiglane, kes sirutab oma miljonid roomavad sõrmed välja meie maa kõigisse soppidesse, kannab nendesse elu, ja kui on tulnud tund, tõmbab korrapäraselt oma sõrmed jälle tagasi. Tõus — see on meie planeedi tuk-

suv rind. Ükski rahvas pole seda nii hästi mõistnud kui vanad norralased, kes uskusid, et tõus — see on maamao lõrmunganderi hingamine; too hiiglakoletis oli nii suur, et tõmbas enda ümber kogu maakera rõngasse ja hoidis oma saba suus, sest selle otsa jaoks ei olnud kuskil mujal enam ruumi.

Ta oma saba võimsalt peksab vastu merd
ja mägedena veed maa poole veerevad.

Kui ma esmakordselt Inaguale lähenesin, oli tõus see, mis purustas mu purjeka barjäärrifil just sel hetkel, mil ma arvasin, et kõik ohud on juba möödas, ent nüüd kinkis sama tõus mulle ühe kõige huvitavama päeva, mis ma iial sellel saarel olen veetnud. Inagua rannik teeb Mathewtowni lähedal linnast lõuna pool Tuulepealse väina suunas oma viimse käänaku ja muutub seejärel pikaks madalaks neemeks, mis ulatub tardunud düünideni saare tuulepealsel küljel. Selle viimse käänaku kõige kaugemale küündiva punkti kohal lõpevad rannakaljud ja kohe ilmuvad nähtavale barjäärrifi lõputud kaared, mis kaovad alles kuskil horisondil. Siin võib kaks korda päevas tõusu tema täies võimsuses näha, sest just selles kohas kohtuvad ääretu Atlandi ookeani ja sinise Kariibi mere rahutute sügavuste kihavad veemassid ja põrkavad tohutute vooluste ning vastuvoolustena kokku. Isegi kui kogu muu rannik oli tüüne ning rahulik, oli see paik üleni vahus ja tõusule nii iseloomulike üksteisest üleulatuvate lainetega kaetud. Siin kohtuvad ida ja lääs, kahe ookeani voolud kannavad siia kokku hukkunud laevade riismeid, et neid sinisesse põhjatusse neelata või kõrgele valgele kaldale paisata, mis on juba tuhandete meretragöödiate jäänustega üle külvatud.

See koht näis mulle mere alla minekuks eriti ahvatlev ja nii ma tirisin oma raske tuukrikiivri koos õhuvooliku ning päästenööriga väikesele tasasele kaljurahnule, mis ulatus otse murdlaineteni. Selle asemel, et laskuda vee alla paadist, otsustasin ma merepõhja minna kaldalt, et kogeda täiel määral, mis tunne on kuivalt maalt vette minnes, ja samal ajal tutvuda rannakaljude veealuse osa ehituse ning seal esinevate eluvormidega.

Ma valisin vetteminekuks ühe madalama koha kaljunõlvas, kus kallas sujuvalt merre laskus. Siit oli kerge merre minna, sest mul ei tarvitsenud ründavate murdlainetega

täiest jõust võidelda. Lisaks sellele oli nõlvaku veealune osa ülevalpool vetikatega tihedasti polsterdatud, mille tõttu võisin algul kaunis muretu olla okkaliste merisiilikute pärast, keda muidu olid kõik kohad täis.

Tõstsin suure vaevaga kaheksakümnenaelase tuukrikiivri pähe ning kinnitasin õlgadele. Kiiver oli päratu raske, nii et ma lõin vaaruma ning pidin peaaegu kukkuma. Kohalik poiss, kelle palkasin endale abiliseks, asus õhupumba juurde, ja ma astusin nagu purjus, jalaga endale teed kobades mööda vetikatega kaetud kaljunõlva alla. Vesi lõi kergelt minu ümber vahutama, algul põlvede, siis puusade kohal. Veel üks sekund, ja ma olin õlgadeni vees ning talumatu raskus oli nagu käega pühitud. Mu jalad hakkasid jälle sõna kuulama. Olin jõudnud silmini vette ja peatusin hetkeks, et nautida ebatavalist perspektiivi kummaliselt kahestatud maailmast. Eriti sügavat muljet avaldas see, kuivõrd teravalt ning kindlalt need pooled olid teineteisest lahutatud: ülal — õhk ja päikesevalgus, kõik hästi tuttavad pildid, lilled ning valged pilved; aga all — sinine maailm, kus lamas korratult laiali kive, hõljusid ebamäärased varjud ja tantsisklesid õhumullid.

Veepind on paljudele elusolenditele nii läbitungimatu barjäär, nagu oleks see kõvast metallist, aga tegelikult on see ometi valgust läbilaskev õhuke veekiht, mis ainult alt vaadatuna on tuunjas. Selles õhukeses ülemises kihis elas üllatavalt palju igasuguseid olendeid. Selle kihi pealispinnas ujusid kollased tolmukad ja tiivulised seemned, mis olid rannaäärsetelt põõsastelt vette sattunud ja passaattuule poolt laiali kantud. Seal leidsin ma ka surnud mardikaid, liblikate murtud tiibu ja putukate üksikuid kattetiibu. Maismaaolenditele tähendas ookeani pind surma ning hukatust. Kuid ainult tolli murdosa allpool oli pilt täiesti vastupidine: veekiht vahetult pealispinna all oli ookeanielanike järelpõlve kasvuala. Selle häiliva lae külge oli liibunud määratu hulk igasuguseid just äsja sündinud olendeid: vaevalt veerand tolli pikkused kalamaimud, kes olid klaasiselt läbipaistvad ja niisama abitud nagu vooluses hõljuv plankton; kõigis vikerkaarevärvides sillerdavad mikroskoopilised pitsjad koorikloomad; pelaagiline kudu täis pikkade niidikestega ning tumedate täpikestega ümaraid kerakesi; tilgakesesuurused kammloomad ehk ktenofoorid[2], kes parajasti olid oma lillesarnastest vanematest lahku löönud; ja terved müriaadid teisi elusolendeid, kes

olid palja silmaga eraldamiseks liiga tillukesed, kuid muutusid nähtavaks päikesekiirtes, mida nad peegeldasid. See esimene jard merd kalda ääres kujutas endast mereloomade tõelist inkubaatorit.

Laskusin kiiresti edasi ja jõudsin vööndisse, kus vesi vulle ajades vahutas ning kihas. Mullid lendasid suure hooga igasse külge ja ma pidin kaljuservast kinni haarama, et mitte vastu püstloodis kiviseina prantsatada. Lained taandusid ning tulid ikka ja jälle uuesti, lüües üle pea, ja et veekeerises paigale jääda, olin sunnitud kõigi oma varvaste ja sõrmedega tugevasti kaljusse haakuma nagu mõni grapsuskrabi. Mul tuli lainete metsiku rünnaku tõttu kuus korda järjest kägarasse tõmbuda, enne kui tekkis väike vaheaeg ja ma sain ettevaatlikult kaheksaüheksa jala sügavusel järgmisele kaljuservale laskuda. Aga vaevalt jõudsin ma maanduda, kui tuli seitsmes laine ja mul ei jäänud midagi muud üle, kui end kiiresti põlvili kukutada, et hästi tugevasti kaljust kinni haarata. Kui tekkis uus vaheaeg, hüppasin ma jälle allapoole, peatusin hetkeks ajukoralli ümaral mügarikul ja tegin siis viimse seitsmepenikoormasammu ning maandusin kolmekümne jala sügavusel tasasel liivasel pinnal, mis asus kogu Inaguat kandva kaljuplatoo jalami juures.

Kui ma tasakaalu jälle kätte olin saanud, tõmbasin pisut hinge ja vaatasin ringi. Minu ees laius pimestavalt valge liivaga kaetud sile tasandik. See ulatus kaugele-kaugele sinavasse avamerre, mille suunas ta aeglaselt alanes, ja kadus siis silmist. Paremal pool paistis hiiglasuurte kaljurahnude kaootiline lasu — need oli mingi koletu jõud ranniku edelapoolse kaljuseina küljest lahti rebinud. Vasakul oli asuursesse meresügavusse paisatud samasugune, kuid pisut väiksem kaljulahmakate kuhjatis. Nagu esimene, nii oli ka see kivilasu täis lõhesid ning lohke, mis üleni olid igasuguste elusolenditega nagu vaipadega kaetud. Pitspeente vetikate pikad niidid kord vajusid lõdvalt alla, kord tõusid läheneva laine tõmbest ja viskusid suure hooga üles, kooldudes kivipinna vormide järgi.

Vaadates alt põhjast üles veepinnale, kus liikusid murdlained, oli huvitav tähele panna, et ei liikunud mitte veemass, vaid ainult laine. Siniste vete põhimass nõksatas ainult kergelt ettepoole ja vajus kohe oma algasendisse tagasi. Ma veendusin selles, jälgides üksikuid ujuvaid puunotte, mis pea kohal otse veelael hõljusid. Ainult vii-

mastel kaldaäärsetel jardidel paiskusid kummutavad lainemäed kogu oma veemassiga vastu kaljusid. Avamerel järgnesid lained pidevalt üksteisele: nende jõud otsekui kanti ühelt veeosakeselt teisele üle, kuid osakesed ise säilitasid alati oma suhtelise asendi. Kui see mitte nii ei oleks, siis oleksid kalda pihta raksatavad hävitavad hoobid nii kohutavad, et lained uhuksid kiiresti kõik saared ning kontinendid minema.

Et näha, kuidas liivasel aluspinnal lebav saar kaugemalt välja näeb, lahkusin ma oma varjupaigast kaljude vahel ja tahtsin mööda tasandikku avamere poole minna. Vaevalt sain ma liikuma hakata, kui järsk veetõmme mu täiesti ootamatult pikali virutas ja mind küljelt küljele veeretades mööda siledat liivapõhja edasi lohistas. Mu kiiver täitus kibeka soolase veega. Ahmisin õhku ja püüdsin ennast kõigest väest püsti ajada. Mu sõrmede vahel oli lohisev päästenöör ja ma tõmbasin selle järsu rapsakuga pingule. Kuid mu suureks ehmatuseks kisti mul järsku jalad jälle alt ja ma jäin hilpnema nagu kalts kerge tuule käes. Sattudes kõrgemale suutsin ma õnneks enda jälle püstiasendisse ajada, vesi vajus lurtsatades kiivrist välja ning ma võisin taas õhku ahmida. Metsik voolus haaras mu peaaegu kaalutu keha ja lennutas selle suures kaares peaaegu veepinnani, kandis mind siis keerutades ranna poole, kus ta äkki lakkas ja mu jälle alla liivale pillas.

Nüüd ma alles märkasin, et kaugemal, sealpool kaitsvaid rannakaljusid, ujus peadpööritava kiirusega terve sortiment igasuguseid esemeid. Ma nägin neid küll juba varemgi, kuid nad ei olnud minu tähelepanu köitnud. Kaljude vahel oli voolus vaevalt märgatav, tema olemasolu andis siin ennast tunda ainult mõne jaheda kõrvalise väikese veekeerisena. Ma katsusin veel kord voolusest rinnaga läbi murda, kuid nagu mingi võimas käsi võttis mu kinni ja tõukas tagasi. Ma ei olnud veel iial ühegi jõu juures kogenud nii ühtlaselt tugevat ning tihedat survet. Metsik torm tõukab ja peksab, kuid kakskümmend korda sellest aeglasemalt voolav vesi teeb maatasa ja uhub kõik oma teel minema.

Tõus pani merepõhjas ka liiva liikuma. Otse põhja pinnal veeresid ning hüplesid liivaterakesed, millest tekkisid miniatuursed tolmukeerised, nähtus, mis veealuse maailma kohta on nagu päris ootamatu. Sadestudes tekkisid liivaterakestest pikad madalad kaarjad seljandikud kõrgu-

sega umbes jalg või paar, mis kõik olid üksteisega paralleelsed ja asetsesid risti vee liikumise suunaga. Üldjoontes sarnanesid need veealused kaarjad seljandikud täpselt nonde väikeste säbarate vagudega, milliseid võis näha pärast mõõna mudasel rannaäärel. Kogu ookeanipõhi näis liikuvat, ta oli nagu täis elu ning roomas mingi tundmatu eesmärgi poole.

Istusin mugavasti ühe kõige kaugema kaljurahnu varju ja jäin kogu selle hämmastava nähtuse üle mõtlema. Nähtus oli tõesti ülimalt hämmastav. Üks ja seesama protsess toimus pidevalt kogu maailma rannikuil sadade miilide ulatuses: määratud veemassid möödusid tuhandetest neemedest ning tungisid tõustes lahtedesse, abajatesse, laguunidesse ja jõesuudmetesse, voogasid üle madalike ja läbi sügavate väinade, veeretasid arvutuid liivaterakesi ja tõid enesega miljonitele parvlevatele olevustele kaasa hapnikku, toitu, elu ning surma.

Mulle meenus üks teine tõus, mida nägin Chesapeake'i lahe süngetes rohelistes vetes Marylandi osariigi rannas. Võrreldes siinse, Inagua tõusuga oli see armetu ning unine, aga jälgides seda läbi oma terassilindri illuminaatori Solomoni saare lähedal Patuxenti jõe suudmes, kus ma ankrus seisvalt pargaselt merepõhja laskusin, olin ma juba tol korral täiesti rabatud igasuguste elusolendite rohkusest, keda ma oma väga piiratud vaateväljas nägin. Kogu Chesapeake'i laht lausa kubises ktenofooridest, *Mnemiopsis*'e perekonda kuuluvatest viirastuslikult läbipaistvatest sültjatest kammloomadest.

Vee hägususe tõttu nägin ma oma terassilindri aknast lõiku, mis oli kõigest umbes kuue ruutjala suurune. Hakkasin koos kaaslasega neid kammloomakesi lugema, kes abitult meretõusu vooluses keerlesid. Lugemine kestis kuus tundi ja me leidsime, et meist möödus minutis keskmiselt 48 loomakest või 23 000 kogu vaatlusaja kestel. Võttes kõige kitsamast kohast tõusuvoo ristlõike ja korrutades seda jõe laiusega saime päris astronoomilise arvu — 1 218 816 000 kammlooma! Selle arvu hulka ei kuulunud igasugused teised elusolendid, keda oli neis vetes ülikülluses. Nii oli see ainult ühel väikesel jõekesel, milliseid igakord isegi ei kanta Ameerika Ühendriikide idapoolsete osariikide kaardile. Kui seejuures silmas pidada, et poolustest kuni ekvaatorini kubiseb kõikide merede tõusuvoolu vee iga toll samal määral miljardeist elusolendeist,

siis tuleb meil kogu selle nähtuse ees ainult aukartlikult vaikida.

Muidugi, Chesapeake'i lahe tõus ei ole oma ulatuselt ning jõult Inagua hiiglasliku tõusuga üldse võrreldav. Chesapeake'i lahes oli see ainult tagasihoidlik veetulv, mis leidis aset kolmest küljest maaga piiratud lahes. Seevastu Inagual oli see täie võimsusega süvamerevoolus, mida tagant ajas kahe ääretu ookeani surve. Tõus tugevnes kogu aja otse silmanähtavalt, nii et varsti hakkasid isegi mu pelgupaiga vaiksed veed keerlema ning kõvasti mu keha kaasa kiskuma. Vetikad kaljude ookeanipoolsel küljel tõmbusid kõik lehvides ühes suunas sirgu ja olid nii pingul, et näis, nagu võiksid nad iga hetk kivi küljest lahti rebeneda. Siin ei olnud jälgegi õrnalt õõtsuvatest ja graatsiliselt lainetavatest lehvikkorallidest, nagu ma neid rifi vetes nägin.

Meretaimede ja -loomade käitumine laskis aimata, et oli lähenemas hirmus veealune orkaan, mis pühib nad kõik sinise kuristiku põhja. Mõned neist juba rebenesidki lahti, sest minust möödusid keereldes oranžikate vetikate kahlud ja kadusid kaugusesse. Ühe küljes rippus küürus tähniline merihobuke ja safrankollane väike krabi. Loomakesed püüdsid vapralt nendele keerlevatele vartele püsima jääda, kuid neid ootas siiski kindel hukatus. Varem või hiljem kaotavad ujuvad taimed oma värskuse, lõtvuvad ja vettivad, nende kudedes peituvad õhuosakesed lenduvad ja merihobuke ning krabi vajuvad koos vetikatega sügavasse ookeani põhja, kaugel-kaugel rannast, nende tavalisest asukohast. Ja seal kuskil all mustavas sügavuses langevad nad mõnele näljasele süvaveekalale roaks või lagunevad pikkamööda põhjamudas ning -limas.

Kui tõus tõi tillukestele oranžidele vetikatele ning nende asukaile hukatust, siis suurematele ja jõulisematele kaladele tähendas tõus laia maanteed, mis viis neid ainult neile väga hästi tuntud sihis. Ainult vähesed kalad püüsid tõusuga võidelda, suurem osa neist laskis end tema tarmukast voolust kaasa kanda. Kui väga sarnanevad nad vähima vastupanu teed minevate inimestega, kes kõigest väest kihutavad kättesaamatu eesmärgi poole, et pärast, kui tuleb mõõn, sinna jälle tagasi jõuda, kust nad teed alustasid.

Minust ujus pidevalt mööda terve hulk suuri meripuuke ehk skorpeene[3], punase- ja oranžitriibulisi kirevaid kalu. Mitmel korral möödusid hiiglaparved vikerkaarevärvides

säravaid sinivöödilisi grunte; nad liikusid nii tihedalt koos, et varjutasid täielikult liivase merepõhja. Nende kannul kihutasid üksikult määratu suured serioolad, kelle lähenemisega arvatavasti oligi gruntide paaniline põgenemine seletatav. Mõned eriti vaprad kalad püüdsid vastu tõusuvoolu ujuda, kuid sellest ei tahtnud neil siiski midagi välja tulla. Sellisteks põikpeadeks osutusid enamasti harilikud eredavärvilised sinikalad. Nad ujusid üksteise järel kitsas reas või kolmekümne-neljakümne kaupa koos, hoidudes hästi põhja ligi ja kasutades iga lohku või nõgu, kus veevool oli vähegi nõrgem. Nende uimed töötasid meeleheitlikult, nad liikusid isegi mõne jala võrra edasi, püsisid mõne aja samal kohal paigal ja nihkusid siis jälle väga aegapidi natuke edasi.

Mis võis see küll olla, mille pärast need kalad vastuvoolu ujusid ja nii palju vaeva nägid? Ma ei suutnud seda mõista ja mulle näis, et nad ka ise seda ei teadnud. Nad meenutasid mitmeti lambaid, kes pimesi oma juhile järgnevad. On väga küsitav, kas juht ongi täiesti teadlik selles, millist osa ta parves etendab, sest kui kogu parv mõne häire tõttu või mõnel muul põhjusel suunda muudab, siis loovutab juht jalamaid oma koha, muutub juhitavaks ja imiteerib tema eel ujuva kala iga liigutust. Miks kalad parve heidavad, selles nähtuses on veel palju arusaamatut. Arvatakse, et see on ühtekuuluvusinstinkti avaldus, looduse poolt organiseeritud enesekaitsevahend. Röövloomal on lihtne asi üksikut olendit taga ajada ning kinni võtta, ent hoopis raskem on sama looma tabada keset suurt massi, kus see on ainult hüplev, vilkuv kogukè. Hulk tekitab väenlases segadust; arvukus kujutab endast primitiivses vormis tuntud kaitseprintsiipi «koos võidame, lahus hukkume». See on kummaline, kuid siiski fakt, et suured röövkalad elavad haruharva parves. Parvedesse koonduvad tavaliselt need kalad, kes on teistele saagiks ja keda taga aetakse. Kuid parves ohverdatakse indiviid massi huvidele, ja nii me näeme, kuidas sinikalad, järgnedes oma juhile, taotlevad vaevarikkalt ent viljatuid sihte.

Aga mitte kõik vastu tõusuvoolu ujuvad kalad ei olnud nii narrid nagu sinikalad. Mõned neist ilmutasid oma eesmärgi taotlemisel erakordset osavust ning leidlikkust. Need olid enamasti väikesed kalad, sellised nagu punased tumedasilmalised oravkalad, hõbedased seleenkalad ja sahkseleenid[4]. Nad oskasid osavalt laveerida ja tõusu-

voolu vältida, keerlesid kaljudest kaitstud kohtades, kasutasid vastassuunalisi voolusid, pugesid läbi kitsaste aukude ning pragude ja peatusid tihti, nagu näis, ainult selleks, et hinge tõmmata.

Nendest olid sahkseleenid kõige hämmastavamad. Neile oli iseloomulik, et nad liikusid paariviisi. Teised kalad ujusid kas üksikult, suurte parvedena või kuue-seitsmekaupa salgas, sahkseleenid aga ilmusid alati kahekesi. Nähtavasti on olemas mingisugune arvude maagia. Seitse on rahvaluule lemmikarv, kolmteist tähendab õnnetust ja kõik head asjad tulevat kolmekaupa korraga. Kaks tuletab mulle alati neid hõbedasi kalakesi meelde. Esmakordselt nägin ma neid omapäraseid olevusi oma veealusel matkal Floridas, kus nad ujusid paariti, ja sellest peale olen ma neid harva teisiti näinud. Alati kahekesi, ikka kõrvuti, nii ujusid nad nagu üksainus olend, alati lahutamatud nagu Damon ja Fintias. Nende koostegevus on täielik. Kui sukeldub üks, teeb sama ka teine; kui pöördub üks, siis pöördub ka teine; üldse — mida teeb üks, seda teeb alati teine ka. Ma ei oska nende täpsele kaksikolemisele mingit mõistlikku seletust leida, sest sahkseleenid ei astu paari pesaehitamiseks, nagu mõned teised kalad seda teevad.

Väliselt on kõik paarikesed täiesti sarnased. Ilme on neil kurb, isegi kuidagi põlglik. Nende otsmikuluu laskub järsult alla ja neil on selline nägu, nagu otsiksid nad alati mingit merepõhja kadunud aaret. Seljalt ripuvad neil pikad pitsilised niidid graatsiliselt kaares alla. Iseloomulik on neile veel ka see, et nad on väga lamedad ning õhukesed. Kui sahkseleenid ujuvad meile otsesuunas vastu, siis paistavad nad ainult imekitsa vertikaalse ribakesena. Ja oli tõesti kütkestav jälgida, kuidas see kitsas ribake äkki laiaks ovaaliks muutus ning viimane omakorda kiiresti haihtus, kui kala juhtus ringi keerutama või pöörama.

Kuigi tõus kannab määratul hulgal kalamaime ja läbipaistvat kudu avamerre, pakub ta rikkalikku saaki ka paljudele kaluritele, kes kaljudel kükitavad. Muidugi, ma ei mõtle kalurite all inimesi, vaid väga mitmesuguseid fantastilisi olevusi, kes on varustatud iseäralikkude konksude, keeruliste püüniste, mürgiste noolte ja salakavalate võrkudega. Võrguga püüdjate hulgas oli ka selline veetlev, väga edukas ja imestustäratav olevus nagu nuivähk. See on äärmiselt nürimeelne loomake, kuid ometi on tal niipalju taipu ning leidlikkust, et võib elada igal pool üle maa-

ilma — külmast Arktikast kuni veelgi jäisema Antarktikani. Pole ühtki paika ookeanis, kus ei leiduks nuivähki oma võrku heitmas. Talle on tühi asi teha kaasa ümbermaailmareis mõne räpase tramplaeva kõhu all või minna vaala kere küljes lõbureisile. Teatavad nuivähklased, kes elavad üksnes vaalade küljes, on erinevalt teistest loomadest nii kapriissed, et on nõus elama ainult kas vaala mokkadel või nende loibade esiküljel, mõned nuivähid aga eelistavad kõri või kõhtu. On ka selliseid nuivähklasi, kes armastavad lennusporti: nad elavad lendkaladel. Päris tihti esineb isegi selliseid, kes kinnituvad suurte surnud meduuside kummikute külge.

Vee all on nuivähid päris kaunid olevused, seda muidugi mitte oma värvuselt, sest nad on paatjad, pruunikashallid, vaid peamiselt oma pitsjate püünisvõrkude tõttu, mis on vormilt erakordselt elegantsed. Võrgud ise on tegelikult nuivähi jalad, mis eluline vajadus ise on käänivõrguks ümber kujundanud, ja neid tuleb igaühel endal näha, et nendest õiget pilti saada. Nuivähi jalad meenutavad pigem sulgi kui jalgu ja nad on temale niisama tähtsad nagu inimesele käed, kalale uimed või linnule tiivad. Käia selliste jalgadega küll ei saa, kuid loomakese elu sõltub täielikult nendest ebatavalistest jäsemetest, sest nende elundite abil pannakse tsirkuleerima vesi, millest loomake saab hingamiseks vajaliku hapniku. Jalakeste funktsioneerimisest sõltub vahetult ka olukord nuivähi maos, s. t. kas on süüa või mitte. Nuivähk elab üksnes oma lakkamatult tõmblevate jalakeste tõttu.

Kuigi nuivähk asub suurema jao oma elust tihedalt tema ümber liibuvas karbis, ei ole ta siiski mollusk, nagu üldiselt arvatakse. Selle asemel tuleb teda arvata suurde koorikloomade (*Crustacea*) klassi, kuhu kuuluvad merivähid, garneelid ja meie maiasmokkade lemmik — söödav krabi. Nuivähk kuulub *Cirripedia* seltsi, mis tähendab sõna-sõnalt «vääneljalalised».

Kõik teevad vigu, ka bioloogid. Nad pidasid nuivähki kaua üldtüübist suuresti kõrvalekalduvaks erisuguseks molluskiks. Tõde selgus alles siis, kui üks põhjalik teadlane võttis ette selle olevuse varajaste arenemisstaadiumide uurimise. Selle tulemuseks oli avastus, et noor, munast koorunud nuivähk erines niivõrd täielikult täiskasvanust, et neid kaht oli võimatu sugulasteks pidada. Noorel nuivähil pole üldse mingit koda; ta ujub, ja maa peal pole

ühtki olendit, kellega teda võiks sarnaseks pidada, — parimal juhul meenutab ta mingit fantastilist moskiitot. Varajastel arenemisstaadiumidel on ta igasuguste karvakeste, harjaste, ogade ja mingi pika lohiseva lisandiga varustatud. Kuid see on ilmselt tõeline koorikloom, sest ta koosneb lülidest ja tal on sarnasust mõnede teiste noorte koorikloomadega. Varsti selle mikroskoopilise koletise välimus muutub, ta vahetab korduvalt oma kuju, kuni lõpuks igast tema küljest — imelik külll! — kasvab väike karbike. Selles arenemisjärgus rändab ta endale kindlat asupaika otsima, et alustada täiesti väljakujunenud nuivähi elu oma kinnises lubikojas. Kui ta on endale kas instinktiivselt või juhuslikult sobiva elupaiga leidnud, pöörab ta enda pea peale, kinnitub tugevasti valitud objekti külge, ehitab endale lubimajakese ümber ja alustab jalgadega tõmblemist, mis kestab kuni elulõpuni. Teiste koorikloomade juures oleksid jalad arenenud sõrgadeks, ujumislabadeks või haardekonksudeks, nuivähi juures aga näeme, et need tõmbuvad laiali, kattuvad narmastega, keerduvad ja näevad välja nagu suled.

Ronisin kaljurahnu juurde, kus oli terve koloonia tõruvähke, nuivähkide lihaseid vendi, et jälgida, kuidas nad tõusu heldeid ande püüavad. Nad tuletasid kuidagi tegutsevaid vulkaane meelde: nende koonusmaja tipust pahvis välja pruuni suitsu, mis aga äkki jälle kohe tagasi ahmiti, nagu oleks purse mingil seletamatul kombel vastupidi toimunud. Lähemalt vaadates selgus, et need polnudki suitsupahvakud, vaid kokkupõimuvate jalgade liigutused, mis sirutati välja ja tõmmati kiiresti tagasi sissepoole kõverdatuna, et kinnipüütud saak nende vahelt välja ei libiseks. Üleliigne vesi nõrgus jalgade vahelt augukestest välja.

Ma puudutasin sõrmega ettevaatlikult õrnu tsirruseid, nagu neid sulekesi zooloogias nimetatakse. Otsekohe tõmbusid jalakesed kotta ja sissepääs suleti kahe kõva plaadikesega. Need plaadikesed sulgusid väga tihedalt, õhu- ning veekindlalt, ja tõruvähk võis end lukustada oma kotta niikauaks, nagu ise heaks arvas. Sellised tõruvähid võivad üle elada mõõna, mil nad oma loomuliku keskkonna kaotavad ja abitult lämama jäävad. Neid ei kohuta mürisevad murdlained ega saaki varitsevad vaenlased. Olen sageli mõelnud, et neil loomakestel on oma kadestamisväärsed eelised. Oleks tõesti tore, kui ka meie võiksime nii nagu

nemad lihtsalt ukse sulgeda või magama minna, kui me ebameeldivasse olukorda satume või kui maksuagendid ning teised ebasoovitavad isikud meid tülitama kipuvad!

Liikuv vesi oli külm ja see külmus hakkas minu ihu igasse rakukesesse tungima. Voolus näis mõnikord kuskilt väga suurest sügavusest kerkivat, sest soojad ja külmad veemassid vaheldusid pidevalt. Tõusu kasvamisega muutus vesi veelgi külmemaks ja ma hakkasin lõdisema. Otsustasin seepeale pooletunnise vaheaja teha.

Kui ma jälle vee alla laskusin, oli kogu pilt hoopis teine. Voolus oli vahepeal nii metsikuks muutunud, et mul oli raske isegi kaljurahnu varjus jalule jääda. Peaaegu kõik kalad olid kadunud, ja keda võiski veel näha, need hoidsid hästi kaljude ligi või tõmbusid põhjanõgudesse, kus nad aeglaselt saba liigutasid. Paljud pugesid kaljude vahele pragudesse ning lõhedesse, kus seisid liikumatult vees. Kui mitte arvestada poolt tosinat suurt sinist papagoikala, kes hoidsid end kobaras ühe järsu kalju varju, siis ei olnud kuskil ühtki suurt kala näha. Vesi liikus nagu määratu laviin ja selle kiirus oli nii suur, et isegi kalad pidasid targemaks sellega mitte võidelda, vaid filosoofiliselt jõu ees taanduda.

Kolmandat korda laskusin ma vee alla just mõned minutid enne tõusu lõppu. Määratu hooga voolanud vesi liikus nüüd vaevalt. Oli tõusu kulminatsioon. Veealused tolmutormid lakkasid ja nähtavuse piir ulatus kolmekümne jalani ning kaugemalegi. Ainult pikad lainelised vaod liival tuletasid äsjast vetetulva meelde. Ma võisin seista, kartmata, et mind minema pühitakse.

Kümne minuti jooksul lakkas igasugune liikumine ja kui mitte arvestada veepinda, kus ikka veel lained veeresid ning vastu kaljusid purunesid, siis võttis kõikjal maad täielik rahu. Kuid kõige suurem muutus toimus kalade juures. Nad ei pugenud enam sügavatesse aukudesse peitu ega konutanud liikumatult põhja lohkudes. Jälle ilmusid välja grundid, kes oma ebamääraseid, ainult neile enestele teada olevaid asju taga ajasid, kuid neid jälitavad serioolad olid kadunud. Enamik kalu kustutas usinasti oma isu. Teadmata kust ilmus salapäraselt parv säravaid ogaselglasi, kes liuglesid paigast paika ja mugisid oma maiuspalu — vetikaid, mida nad suutäishaaval kaljudelt lahti kaapisid. Ma panin tähele, et nende imelikud seljaogad olid hästi keha ligi tõmbunud ja tõusid ainult juhuti. Need esimese selja-

uimega ühinevad ogad on väga leidliku ehitusega. Iga sellise oga aluses on keerukas sulgur, mis on nii kavalasti konstrueeritud, et kui esimene oga on püsti, siis ei saa teda välise survega langetada enne, kui ka kolmas oga on alla lastud. Aga niipea kui tõmbub alla kolmas oga, tõmbub ka kogu uim automaatselt kokku. Ma jälgisin kaua tähelepanelikult neid ogaselglasi, et selgusele jõuda, milleks on neil selline kummaline seadis vajalik. Arvatakse, et seadis on neil kaitseks vaenlaste vastu, kuid see seisukoht ei pea kolmanda oga mittesulgumise tõttu paika, sest kui see esimesena alla ei tõmbu, siis murduvad tavaliselt kaks esimest oga välissurve tagajärjel.

Ogaselglastega läbisegi ujus kaljude juures terve hulk seakalu, kõigis vikerkaarevärvides säravaid kauneid triibulisi kalu. Ka nemad hoiavad vetikate lähedusesse, kuid nende söömisviis ja toit on hoopis teine. Ogaselglased kaabivad kividelt madalaid samblaid, aga seakalad on huvitatud eeskätt vetikate ümaratest ladvaosadest, mis nad hoolikalt läbi tuhnivad, otsides nende vahelt tillukesi koorikloomi, usse ja teisi selgrootuid, kes tavatsevad vetikates elada.

Tahtsin viieharulise ahinguga ühe sellise seakala oma kollektsiooni täiendamiseks kinni püüda. Esimesel korral ebaõnnestus see mul täielikult, kuid teistkordsel katsel läbistasin ühel seakalal selja uime kohal. Aga enne kui ma jõudsin tema kinni haarata ja võrkkotti pista, mida alati igaks juhuks vöö vahel kaasas kandsin, rapsas ta enese lahti ja ujus valust vingerdades küljetsi piki kaljuseina eemale. Ent vaevalt oli ta pisut kaugemale jõudnud, kui äkki tema uimed välgatasid ja minu käest äsja pääsenud kala langes kalju taga redutava suure laigulise, punaste täppidega gruuperi ohvriks — see varitses laia kaljulõhe vahel ning ma ei märganudki teda. Gruuper läks saagiga oma urkasse tagasi ja ma vaatasin ringi, et mõnd teist seakala tabada. Aga minu suureks üllatuseks ei lasknud kalad mind enam ligi. Varemalt sagisid nad rahulikult minu jalgade ümber, aga nüüd hoidsid nad end minust võimalikult kaugemale. Enne seda peeti mind vist mõneks uueks imelikuks kalaks, aga nüüd käsitati mind kui potentsiaalset vaenlast. Samasugust käitumist märkasin ma ka sinikalade juures.

Ent enamik kalu on oma naabrite hukkumise suhtes täiesti ükskõiksed. Tragöödia võib kas või ainult mõne

tolli kaugusel toimuda, kuid nemad jätkavad endiselt söömist, jõudeelu või ükskõik millist askeldust, nagu poleks midagi juhtunud.

Järgmine kala, keda ma püüdsin ahinguga tabada, käitus äärmiselt üllatavalt. Ahingu terav ots riivas tema külge, rebis ära mõned soomused ja kiskus välja tükikese liha. See oli kollane tulipunase suuga grunt. Ta kargas algul kõrvale, kuid tuli siis tagasi, krapsas kinni ujuvad soomused ja viskus oma lihatükikesele ahingu otsas. Suskasin ahinguga teist korda tema suunas, kuid isegi nüüd ei pannud ta plehku, vaid, olles kõrvale põiganud, ruttas kohe liivasse tunginud ahingut nuusutama! Olin sellest kahe kalaliigi erinevast käitumisest rabatud: üks oli enda peale täiesti kindel, teine aga muutus ohtu haistes pelglikuks ning umbusklikuks.

Kala tabamine vee all ahinguga pole kaugeltki nii lihtne nagu võiks arvata. Olgugi et suurem osa kalu näib olevat väga ükskõiksed ning tähelepanematud, on nad siiski nobedad iga otsesuunas liikuvat eset märkama. Torkasin mõnikord ahinguga keset kalaparve, mis oli nii tihe, et mittetabamine näis olevat võimatu, aga ometi ei riivanud mu riist ühtki kalapoega. Ja kõige selle juures kalaparv peaaegu ei liigatanudki. Tavaliselt tekkis ainult kohalik väike segadus, mis kestis momendi ning lakkas.

Pärast mu äpardust grundiga, keda mul ei õnnestunud tabada, köitis mu tähelepanu kaks väikest tuhmi kalakest, kes hüplesid surnud korallikamakate vahel, mida katsid käsnad. Need olid samad blennid, keda ma juba kord Laterna maanina lähedal vaatlesin. Ma pole iial näinud olevusi, kel oleks nii vähe sarnasust kaladega nagu blennidel. Nad mänglesid ülemeelikult kaljude ümber kõige ebatavalisemates asendites. Pöörates end kord üles ja alla, kord vasakule ja paremale, liuglesid nad vetikate vahel sisse ning välja nagu väsimatud putukad. Otse mu silme all lavastus ülilõbus spektaakel. Mõlemad kalakesed laskusid liivapõhjale kivilasude juures. Nad hoidsid nii tihedasti sambla ligi, et näisid pigem kõndivat kui ujuvat. Siin asetusid nad, ainult toll või paar vahet, peadega teineteise vastu. Nad seisatasid sekundi liikumatult ja siis algas imelik hüplev tants, mille juures nad kasutasid oma rinnauimi nagu karke. Pead vastakuti keerutasid nad ikka ringi ja ringi. Siis äkki peatusid nad ja jäid teineteisele otsa jõllitama.

Nende suud, mis seni olid kõvasti kinni, avanesid ja nad hakkasid just nagu hoogsalt vadistama. Siis läks jälle mõneks ajaks hüppamine ja kekslemine lahti. Kui nad taas peatusid, ei hakanud nad enam vadistama, vaid panid suud teineteise vastu. See oli nagu tõeline suudlus! Ent see ei olnud siiski armuõrnus, sest kohe, kui blennid olid veel kord teineteist huultega puudutanud ning kindel kontakt loodud, läks lahti pusklemine, kaklus. Suudlus oli tegelikult ainult vastastikune jõuproov. Sel viisil määrati nähtavasti kummagi õigused teatavale piirkonnale, sest pärast pikemat pusklemist pööras üks blennidest äkki ümber ning põgenes, jättes võitja triumfeerivalt hõljuma oma tillukese valduse kohale, mis hõlmas ühe ruutjardi liivast põhja ja niisama palju korallidest kaetud kaljupinda. See oli päris hea ning mõistlik omanikuõiguste lahendamise viis ilma igasuguse verevalamiseta.

Arvan, et paljud kalad on väga uudishimulikud. Eriti on seda haid, uimtiiblased ja merikuked[5]. Kuid oma elus pole ma näinud nii uudishimulikku kala nagu minu võidukas blenni. Kui ma istusin tema valduse vahetus läheduses liivale maha, ujus ta kohe juurde ja uuris hoolikalt iga mu liivapõhjale toetuvat harevil sõrme ning kompis oma ninaotsaga õrnalt kõik mu sõrmeküüned üksteise järel läbi; seejärel puges ta mu jala juurde, kus uuris põhjalikult üht vana haavaarmi, mille sain kunagi aastate eest ühe terava austrikarbi serva otsa sattudes.

Elu sellel tõusu ja mõõna alal hoidus peamiselt kaljude ligi. Laineliste vagudega kaetud rannaäärne liivaala oli vähegi paiksete organismide jaoks liiga ebakindel eluase. See oli veealune eikellegimaa, viljatu valge tasandik sinisel meretaustal. Ent tõusu kulminatsiooni perioodil, mil vete liikumises tekkis lühiajaline rahu, lahkuvad mõned kalad siiski kaljude juurest ning teevad lühikesi retki avamerre. Aga peale suuremate ja tugevamate kalade ei eksi ükski neist väga kaugele. Seersant-majorid, talassomid ja näitsikkalad liiguvad ainult kaheksa kuni kümne jala kauguseni kaljudest. Sellises kauguses on nad täiesti enesekindlad ja julgevad tihtipeale hoopis suuremate kalade nina alt mööduda. Nad teavad, et võivad ainsa uimeliigutusega kaitsva kaljuprao vahele kaduda.

Väikestest kaladest julges avamere piirkonda karistamatult eksida ainult kohverkala, kes oli oma soliidsele pantserkestale kindel, ja samuti siilkala kui tõeline elus nõela-

padi, kellega selle poolest suutis üksnes paikne merisiilik võistelda. Siilkalad ei tunne mingit hirmu ja see pole ka ime, sest teda puudutades võib piinarikkaid haavu saada.

Avamere vete piirkonnas elasid ka kerakalad[6], tuhmhallid okkalised olendid, kes hädaohu korral võisid tohutu suureks paisuda. Kerakalu peetakse väga rumalateks kaladeks, kuid ma juhtusin Chesapeake'i lahes nägema, kuidas nad hulgakesi üheskoos suuri siniseid krabisid ründasid, purustades oma teravate hammastega nende tugevad pantserkarbid. See on üritus, mille teostamine üksikult oleks äärmiselt ohtlik olnud. Olevust, kes on selliseks organiseeritud teotsemiseks võimeline, ei saa vist küll rumalaks pidada.

Enamik ulguvetes patrullivatest kaladest olid suured röövkalad, kes ujusid väsimatult edasi-tagasi ja varitsesid mõnd rannaäärsete veealuste kaljude asukat, kes riskis oma kodupaigast liiga kaugele eemalduda. Selliseid röövkalu ei olnud just eriti palju, kuid enamasti olid nad kõik võimelised suurt kiirust arendama. Sääraste kalade hulka kuuluvatest juhtusin ma nägema umbes kolme jala pikkust vilekala[7], kellel on saba otsas pikk niit, siis niisama suurt trompetkala, kes ajas tillukese liblikkala kaljuprao vahele varju, ja pika saleda kerega barrakuudat.

Umbes pool tundi püsis vesi veealuse kalju jalamil vaikne ja liikumatu. Kalad liugusid, liikusid ja keerlesid vees kergesti, peaaegu ilma pingutuseta. Siis hakkas tõus tasapisi märkamatult taanduma. Algul ei saanud ma midagi aru, nii aeglaselt ning tasa toimus see. Kuid varsti silmasin, et vetikad ei ripu enam apaatselt. Nende õrnad varred hakkasid kauge ja nähtamatu saare Mariguana suunas sirgu tõmbuma. Samuti panin ma tähele, et ka lehvikkorallid lõid kaljudel nõtkuma, aga nad ei reastunud siiski paralleelselt rannajoonega, nagu samad lehvikkorallid barjäärrifil, vaid rannajoonega risti. Põhjus oli igati ilmne — siin oli määravaks jõuks mitte murdlainetus, vaid tõus ja mõõn.

Muutuma hakkasid merepõhjas ka pikad liivavaod — nende nõlvade asendis toimus järjekordne vaheldus: vastuvoolu olev nõlv muutus laugjamaks ja teine nõlv järsuks.

Papagoikalad, näitsikkalad ja teised kaljudel kasvavatest vetikatest toituvad kalad hakkasid kaljude vahele varju pugema, kus nad jätkasid ajutiselt katkestatud

söömaaega. Pooletunniline suhteline vaikus ja rahu hakkas kaduma. Veealune torm oli lähenemas. Kalad ja isegi mõned selgrootud, nende hulgas ka pool tosinat erakkrabi, kes lähenevat tormi juba ette aimasid, pugesid oma väikestesse urgastesse ning kaljulõhedesse. Seal vajusid nad unne, mis oli küll rahulik, kuid valvas, sest neil kõigil puudusid laud, mille tõttu silmad jäid avatuks. Kohverkalad ja kerakalad pöördusid rannalähedaselt lagendikult tagasi ja otsisid endale liivasel põhjal peatumiseks mugavamat paigakest. Kerakalad kaevusid isegi kuni silmini liivasse.

Tekkis tahtmatult mõte, kui ohtlikku elu pidid need selles kõige äärmisemas rannavööndis elutsevad olevused elama: alalõpmata piirasid neid patrullivad ja varitsevad vaenlased, ülal möllasid murdlained ja kaks korda päevas tuli neil vastu pidada uputava tõusu võitmatule survele. Kõik see meenutab väga Flandria ja Elsassi elanikke, kes on perioodiliselt sattunud vallutussõdade keerisesse, kuid kes vapralt ja lootust kaotamata on seal siiski edasi elanud, mürskudest ja tulest hävitatud kodud uuesti üles ehitanud, et mõne aja pärast näha, kuidas need jälle hävitatakse ja kuidas nad on seatud paratamatuse ette oma eluasemed veel kord taastada. Ent see võrdlus pole siiski täiesti õige, sest meretõus ei ole mitte surmalaine, vaid ääretu elujõgi, looduse avaldus, mis reguleerib miljonite elusolendite normaalset elu kogu maakeral.

Et vältida uut veesurve kulminatsiooni, hakkasin taas kuivale maale minema. Viimasteks elusolenditeks, keda ma veel nägin enne tuukrikiivri veepinnale kerkimist, olid *Aurelia*-meduusid ehk meriristid[8]. Need olid esimesed ja ainukesed meriristid, keda ma Inagua vetes nägin. Nende ilmumine just sel hetkel oli kuidagi väga tähendusrikas. Enam kui ükski teine elusolend maailmas on meriristid oma sillerdavate läbipaistvate kudedega tõusude ja mõõnade sümboliks. Kuus sellist meriristi hõljus aeglaselt oma kergelt pulseerivate poolkerakujuliste kummikutega voolusega kaasa, mis kandis nad ääretu ookeani poole. Nad olid kahvatud ja helendasid nagu kuu. Sihitult ujusid nad läbipaistva särava plejaadina vete lõputusse avarusse. Nagu ookean kogu oma tõusude ja mõõnadega, nii alistusid ka need meduusid täielikult nähtamatu kuu tahtele. Kuule kuuleka ookeani tõusvad ning mõõnavad vood olid nende elu, kogu nende maailm ja liiklusvahend.

XVI peatükk

ÜLLATAVAD HAID

Haid on samas mõttes kaunid nagu tiigrid või pikeerivad pommituslennukid. Nad võivad olla metsikud, julmad, verejanulised ja elajalikult sadistlikud või nagu pommituslennukid — tõelised hävitusmehhanismid, ent fakt jääb faktiks, et vaba, ookeanis elutsev hai kujutab endast joone ning graatsia ülimat täiust. Voolujoonelisus pole midagi uut. See oli haide juures välja kujunenud juba ammu enne inimese tekkimist, veel enne, kui inimene suutis selle printsiipe aimata ning neid kaasaegses tehnikas rakendada. Tõsi küll, haide seas leidub liike, kes sellele kalasoole omasest joonte elegantsest sümmeetriast on täiesti loobunud. Selliste erandite hulka kuuluvad vasarhaid ja saaghaid[1], kuid üldiselt on haide sugu siiski jäänud truuks oma vormikujunduse peaprintsiibile — harmoonilistele proportsioonidele.

Õngenööri otsas rippuv või surnult laevatekil lebav hai pole põrmugi ilus ega meeldiv. Nagu iga laip, nii ei ole ka see midagi muud kui hunnik moonutatud liha ja kangestunud lihaseid. Ainult elu annab neile kogu silmatorkava omapära. Olen vestelnud paljude inimestega haidest, kalurite ja looduseuurijatega, ja üksnes vähesed olid valmis tunnustama nende graatsiat ja ilu. Võib-olla on see tingitud sellest, et ainult üksikud on haisid näinud nende looduslikus keskkonnas, mitte paljalt merepinnal. Kuid legendaarne hirm ja aegade jooksul kujunenud umbusaldus, mida on aidanud levitada kirjandus oma suure hulga igasuguste hailugudega, teeb isegi neile vähestele haide tõelise ilu tunnustamise raskeks. Samuti ainult üks kümne tuhande hulgast oskab mao ilu näha ning hinnata, ehkki säärane ilu kahtlemata eksisteerib. Inimene, kes iga minut ootab, et talle pomm kaela kukub, ei hakka enam pommi-

tuslennuki konstruktsiooni imetlema. Haidest, madudest ja pommituslennukitest saab objektiivselt mõelda alles siis, kui mõistus vabaneb hirmu ja umbusalduse kammitsast. Kordan: haid on arhitektoonika seisukohalt kõige hoolikamalt kujundatud loomad maailmas.

Ma ei kavatse laskuda lõputusse vaidlusesse selle üle, kas haid ründavad inimesi või mitte. Faktid näivad nii üht kui teist kinnitavat. On teada mõned juhtumid, kus hai on tõesti inimest rünnanud, ent samal ajal käib ringi sadu jutte, mis pole usutavad ega täpsed, ja terve hulk selliseid, mis on lihtsalt väljamõeldised. Sageli on pandud haide arvele rünnakud, mille tegelikeks peasüüdlasteks olid barrakuudad, kelle kiskjalikkuses ja julmuses pole mingit kahtlust. Enamik haidest, isegi need, kes kuuluvad kõige suuremate liiki, on täiesti ohutud. Tõelisi inimsööjaid esineb nende hulgas harva.

Kunagi jagasin ka mina seda üldist arvamust, et kõigist haidest tuleb eemale hoiduda ja et kõik nad on vastikud. Elasmobranhofiiliks ehk haisõbraks muutusin ma Lambalaiu juures, kus sattusin haiga kohtudes oma nõmeduse tõttu paanikasse, aga kui ma hiljem tutvusin barjäärrifi vetes tiigerhaiga, tekkis mul tõeline huvi nende vastu. Kuid palun mind mitte valesti mõista. Ma ei kuulu nende kummaliste inimeste hulka, kellele pakub lusti haiga pisut mängida või teda noaga tappa, nagu tegi seda üks noormees, kes taotles efektset kinokaadrit. Mulle ei meeldi saatust kiusata ja sellepärast pole ma ka kunagi nende tundliku nina pihta löönud, et neid endast eemale peletada, nagu väidab üks kirjanik, kes olevat sellega hakkama saanud. Vastupidi, ma tunnen sügavat austust kõigi haide vastu. Veealuste ekskursioonide ajal püüdsin ma hästi tagasihoidlikult käituda oma metallist tuukrikiivris, millest õhumullid joana välja jooksid; istusin rahulikult mõne korallikännise varjus, kust jälgisin segamatult ja ise enamvähem nähtamatuks jäädes kõike, mis minu ümber toimus.

Kuna Inagua rannaveed haidest ei kubise, siis ei saa ma ka jutustada tõetruud lugu sellest, kuidas mind sääraste elukate parv igast küljest sisse piiras ja oma rõngasse sulges. Haid liiguvad enamasti üksi, kuigi on ka selliseid liike, kes ujuvad suurtes rühmades. Seda juhtus väga harva, kus ma üle kahe hai korraga nägin; ainult üks kord võisin ma imetleda, kuidas ookeanis viis haid aeglaselt piki barjäärriffi ujusid.

Peaaegu iga Inagua hai, kelle peale ma mõtlen, assotsieerub mul teatava paigaga. Tiigerhai patrullis ookeanis barjäärrifi juures just sel kohal, kus ma esmakordselt vee alla oma retkele läksin; nädal nädala järele võis teda ikka samas paigas näha. Liivane merepõhi sealpool murdlainetust Mathewtowni lähedal oli kahe ammhai söödamaa. Mitte kaugel minu vanast hurtsikust, umbes veerand miili kaugusel rannast, kust edasi ookean järsku sügavaks muutus, kasvas suur üksik ajukorallikännis, mille juures armastas resideerida kuue jala pikkune põhjahai. See tegi avamerele arvukaid retki, kuid tuli alati oma korall-lossi juurde tagasi, et siin puhata või niisama jõude ringi ujuda, liigutades aeglaselt ning graatsiliselt oma saba. Peale nende nägin ma veel teisigi haisid, kes olid sihitud ekslejad ja püsitud nagu tõelised hulkurid. Nad ilmusid ning kadusid kohe jälle või püsisid ainult päeva või kaks Inagua läheduses ja ruttasid siis ookeani udustesse kaugustesse.

Selliste hulkurite seast oli kõige huvitavam suur sinihai[2], kes esimesena avas mul silmad selle tõsiasja nägemiseks, et haid on tõesti erakordselt kaunid. Ta ilmus Inagua ranna lähedale just sel päeval, mil täiesti seletamatul viisil voolus äkki muutus ja mariadrusid Kuuba suunast massiliselt kokku ajas.

Tol päeval ei mõelnud ma haidele üldse ja laskusin vee alla ainult selleks, et uurida ujuvaid mariadrusid altpoolt, hellitades lootust, et ehk näen nende helekollaste varte küljes ka mõningaid väga tuntud loomi. Hoides päästenöörist kinni, rippusin ma umbes jalg maad allpool veepinda ja jälgisin minust mööduvaid mariadrude masse. Lähenes määratu suur mariadrukahl, mille ma surusin paadipõhja ning päästenööri vahele kinni. Uurisin hoolikalt kõik mariadruvarred üksikult läbi, kuid nagu nii mõneski teises, ei olnud ka selles puntras ühtki fantastilist merihobukest ega kollast krabi, kes tihtipeale mariadrul elutsevad. Lasksin pettunult selle puntra lahti ja jäin ootama järgmist.

Kui ma seepeale ümber pöördusin, nägin umbes kahekümne jala kaugusel sinihai siledat keha. See oli suur täiskasvanud eksemplar, ligikaudu kaheksa või üheksa jalga pikk. Ta jälgis mind valvsalt, ükski lihas temas ei liikunud. Nagu seda oodata võis, olin algul pisut jahmunud. Kuid see kestis ainult sekundi ja mu hirm kadus. Mind

seirav hai oli ülimalt peen ning harmooniliselt vormitud olend. Vaatlevale pilgule oli see kõigepealt siniste värvide sümfoonia. Sujuvalt ümara seljauime tipust kuni kaarduva läbivalge kõhuni oli ta kiirgav sügavsinine. See värvus oli täiesti sõnul edasiantamatu, sest seda ei saanud nimetada asuurseks ega ka mitte indigosiniseks. Ainuke, millega seda võis ligilähedaselt võrrelda, oli Golfi hoovuse sinine. Läbi paksu veekihi tungivad päikesekiired panid naha tema ümaratel vormidel kuidagi täiesti ebamaiselt särama, fenomen, mida võis ainult ookeanis vee all täheldada. Ka tema kõht helkles paljudes õrnades värvingutes — selle valgel taustal süttisid ja kustusid kiiresti vaheldudes kahvatukollased, roosad ja helelillakad lainelised triibud. Hai sulas suurepäraselt oma elukeskkonnaga ühte: ta oli nagu sinine vari sinises allveemaailmas.

Värvus oli ainult üks tema ilu külg; peamine oli selles graatsia. Sinihai seisis umbes minuti liikumatult. Aga siis muutus ta voolavaks liikumiseks — teisiti ei oska ma seda kirjeldada. Hai mitte ainult ei liikunud, vaid voolas üleni — oma teravast ninast kuni peeneneva saba otsani. Edasiliikumine toimus keha tagapoole seletamatu kõverdamise teel: sabaosa tõmbus pikaks kaareks, mis edasi kõverdudes muutus üha kumeramaks, tardus siis sekundi murdosaks nagu paigale ja käändus seejärel elegantselt teisele poole. Kogu see liigutus toimus tal sujuvalt ning kergelt. Sinihai liikus hooti edasi ja peaaegu kadus silmist, kuid tegi siis järsu sõlme, nii et ta kogu kehaga kaardus ning möödus otse minu eest viieteistkümne jala kaugusel. Samal ajal nägin ma, kui täpselt tema vaevalt märgatav lihaste tõmblemine ja uimede liikumine olid koordineeritud. Otsustanud pisut vasakule pöörduda, muutis ta kõigest tolli või paari võrra oma pikkade rinnauimede asendit, tõmbas oma saba natuke kõveramaks ja liugles ilma vähemagi pingutuseta soovitud suunas edasi.

Ta muutus jälle peaaegu nähtamatuks, kuid pöördus ümber ning tuli tagasi, nagu oleks ta millestki häiritud. Ma ei tea, mis võis selle põhjuseks olla, võimalik, et mõni müra paadis või mingi lõhn, või tuli tal lihtsalt midagi pähe. Äkki pani ta mängu kogu oma energia, hakkas kohutava jõuga saba viibutama, kihutas minust pöörase kiirusega mööda ning kadus mustavasse kaugusesse. Aeglaselt ujuvast kalast muutus ta silmapilkselt suure kiirusega liikuvaks masinaks, mis selles keskkonnas võis niiviisi kihutada

ainult närvisüsteemi ja kõigi lihaste täiusliku koordinatsiooni tõttu.

Aga pole midagi imestada, et haid on vees sellise täiuse saavutanud, sest neil oli selle jaoks hoopis rohkem aega kui teistel kaladel. Haide sugu on niisama vana nagu meie maailm. Nende kaugete esivanemate kivistisi võib juba paleosoikumi ladestutes leida. Mis võiks olla kiskjaliku haiga ühist sellistel olevustel nagu lendkala, kel on pikad paljude kiirtega rinnauimed, ja sarlakpunased papagoikalad, kes toituvad veealustel kaljudel kasvavatest taimedest? Näib, et mitte midagi. Kuid ometi on alust arvata, et kõik meie kaasaegsed kalad põlvnevad ühest haitaolisest väga kaugest esivanemast.

Haid äratasid minus suuremat aukartust kui ükski teine kala. Kui mõelda ainult, et nad on endid läbi kõigi aegade alal hoidnud ja peaaegu muutumata jäänud, et nad on peaaegu niisama arvukad ning jõulised nagu kunagi nende kauged esivanemad, siis peab tahtmatult nende ees aukartust tundma. Nelisada miljonit aastat ei ole mitte ühegi elusolendite liigi jaoks naljaasi. Ja kui veel silmas pidada seda tõsiasja, et nad jälitasid oma saaki ja tegutsesid nii nagu praegu juba tol ajal, mil kogu maismaa oli ainult mudasoo ja liivakõrbetega piiritu tühi ruum, kus veel miski ei liikunud ega liigutanud, kus ükski hääl ei katkestanud vaikust —, siis meie aukartusele lisandub paratamatult ka imetlus.

Kui maa kattus taimestikuga ja saabus groteskssete amfiibide ajastu; kui kadusid amfiibid ja nende asemele tulid veelgi fantastilisemad reptiilid, sellised nagu hiiglasuured dinosaurused, ihtüosaurused ja pterodaktülosed; kui ookean sai elupaigaks julmadele mosasaurustele, kes laskusid kaljudelt alla merre — siis elasid haid ikka endist viisi edasi nii, nagu nad olid juba ei tea mis ajast peale elanud. Kui ka reptiilid omakorda välja surid ja maa peal algas imetajate ajastu, mis nüüd kiiresti liigub oma loojakule vastu, siis muutusid visad haid nii arvukaks nagu ei iial varem, nii et me oleksime pidanud väga hämmastunud olema, kui me ainult veel seda arenemisprotsessi edasi jälgida võiksime.

Kui ma esmakordselt asusin kivististe otsingule, leidsin ma kõigepealt arvutul hulgal haihambaid. Marylandis, piki Chesapeake'i lahe rannikut asuvate kuulsate sinikaljude jalamil, mis kuulusid miotseeni[3], leidsin ma mõne-

saja jardi pikkusel rannaribal üheainsa päeva jooksul liiva ja savi seest tuhat haihammast. Kui ühesainsas kohas leidus niipalju haihambaid, siis pidi siin ookean omal ajal haidest lausa kubisema. Selliste kivististe hulgas oli tillukesi, vaevalt veerand tolli pikkusi ja suuri kolmenurgelisi haihambaid, mis olid tipust juureni viis tolli pikad. Teadlaste arvates võisid sellised suured hambad kuuluda ainult kaladele, kes olid sada kuni sada kakskümmend jalga pikad, seega kõigi aegade suurimad loomad maa peal. Inimene võis vabalt säärase monstrumi avatud lõugade vahel istuda. Säärased hiiglahaid püsisid päris hilise ajani, sest ookeani põhjast on leitud sadu taolisi suuri hambaid. Meil pole vähematki aimu, milline jõud või milliste asjolude kokkusattumus hävitas need kõige suuremad loomad maakeral. Võib-olla panid nad oma piiritu metsikuse tõttu nahka kõik, mis nende leviku piirkonnas oli elusat, ja lõpuks õgisid ka üksteist. Võimalik, et mõni tundmatu taud tegi neile lõpu peale. Pole ka võimatu, et mõni väiksem, kuid niisama ablas röövolevus hävitas nende noore põlvkonna. Aga võis juhtuda sedagi, et aja jooksul muutus raskemaks nende paljunemine. Kõigest sellest ei tea me midagi.

Võimalik, et üks põhjustest, miks haid on nii kaua eluvõimelistena vastu pidanud, seisab nende kehaehituse lihtsuses. Kõige paremini töötavad need masinad, mis pole väga keerukad. Mingil tõesti uskumatul kombel on haidel õnnestunud oma äärmist primitiivsust ning ühtlasi silmapaistvat eluvõimet säilitada. Paljud haiga üheaegselt oma elukäiku alustanud loomad muutusid hilisemas arengus äärmiselt keerukaiks, mille tõttu nad võisid ainult teatavais tingimusis elada ja surid seepärast kiiresti välja. Iidsed haid, kes said mitmesuguste kalaliikide, peaaegu kõigi tänapäeval esinevate vormide lähtepunktiks, suutsid välja arendada põhistruktuuri, millele rajanesid kõigi teiste hilisemate kalade kehaehitustüübid. Ka haid arenesid, kuid väga konservatiivselt, seega õige vähe. Tahtmatult meenub muistse Kreeka arhitektuur. See oli paljudele järgnevatele arhitektidele inspiratsiooniallikaks, kuid tänapäeva ehituste hulgas leiame vähe nii kauneid nagu Parthenon oma võrratu lihtsusega. Ka haisid leidub tänapäeval kõikjal, kus nende elutsemiseks on küllaldaselt merevett. Alates päikese poolt valgustatud merepinnast kuni sinimustade veemassideni tuhande meresülla sügavuses ja jää-

mägedega kaetud Arktikast kuni troopikaaladeni — kõikjal elavad ning tunnevad end hästi haid.

Inimestele, kes ei tunne merd, on haid midagi väga ebamäärast, kuid tarvitseb ainult New Yorgi või Philadelphia vahetus läheduses Atlandi ookeani rannikult üks tunnike avamere poole sõita ja te näete seal haisid tohutul hulgal. Kord talvel viibisin ma terve nädala merel ühe traaleriga, mille kodusadamaks oli Norfolk, Virginia osariigis. Traaler tegeles porgide[4] ja teiste taoliste toiduks minevate kalade püügiga New Yorgi elanikkonna jaoks. Terve nädala jooksul kattis traaler mitusada miili, vedades kogu aeg enda järel traalnoota. Iga poole tunni tagant tõsteti traalnoot välja ning tühjendati. Kulus seitse päeva selleks, et saada meie pisikese laeva laadungiks küllaldases koguses söödavat kala. Iga kord kui tõsteti traalnoot, kubises see haidest; neid oli loomuses sadu. Me sumpasime põlvest saadik surnud haide kehade vahel. Kalurid kolkisid neid, peksid neid kaigastega, rebisid neid nugadega lõhki, nii et kogu laevatekk ujus üleni veres, nad kirusid ja needsid neid, sest iga selline loomus tähendas puhast kahju, raha kaotsminekut. Kuid kõik see oli asjata, sest järgmine, selle järgmine ja ülejärgmine loomus olid jälle haisid paksult täis. Nii me sõitsime seitse päeva ookeanil siia-sinna, püüdes neist lahti saada, ent nende hulk hakkas alles siis vähenema, kui jõudsime kaugele lõunasse, Hatterase neeme lähedale. Ookeani põhi näis olevat üleni haide paindlike kehadega nagu vaibaga kaetud.

Suurem osa loomi sööb selleks, et elada. Haid elavad selleks, et süüa. Selle oma piiritu rahuldamatu aplusega ongi nad üldise vastumeelsuse pälvinud. Ma jälgisin sageli ammhaisid liivamadalikul. Kaldalt vaadates paistis, et nad ainult nagu mängleksid ja liugleksid vees, lakkamatult ranna ja meresügavuste vahel edasi-tagasi sõeludes. Tund tunni järel jätkus selline rändamine, nii et nende tumedad varjud aina vilksusid kergelt kiirgava liivase merepõhja taustal. Otsides raipeid ja koorikloomi ujusid nad murdlainetel kuni mõne jardi kauguseni rannast. Siin võis veepinnal tihti näha nende uimi ja laiu sagaralisi sabasid. Kuid iila nad ei rutanud, välja arvatud ainult juhtudel, kui nad kaldale liiga lähedale tulid ja ma nende pihta merekarpe pildusin, et neid hirmutada. Siis pingutasid nad kõigest väest, et minema saada ja kadusid ranna äärest nagu välk. Tavaliselt liikusid nad alatasa kuidagi küljelt küljele kõi-

kudes — jõu säästlik ärakasutamine on haidele eriti iseloomulik.

Haid on eriti kaunid, kui neid jälgida vee all tuukrikiivrist. Nad luusisid hästi põhja ligi hoidudes, nad nagu liuglesid liival. Värvuselt olid nad nii heledad, et jäid liivase põhja taustal peaaegu märkamatuks. Mõnikord olid haide varjud paremini nähtavad kui haid ise. Kõige huvitavam oli nende juures see, et nad võisid isegi kõige suurema hooga liikudes silmapilkselt peatuda. Kuidas nad sellega hakkama said, seda ei suutnud ma kuidagi kindlaks teha. Nende rinnauimed, mida kasutatakse piduritena, tõmbuvad äkilisel peatumisel laiali, kuid seda on ilmselt vähe, et sajanaelalist kihutavat kala peatada. Nad võivad isegi oma keha pikkusel distantsil täispöörde teha, mida ma küll juhtusin nägema ainult üks kord. Tavaliselt pööravad nad enese järsult ühele küljele ja teevad siis pikas graatsilises kaares pöörde.

Kord korjasin ma rannalähedastelt veealustelt kaljudelt enda meelelahutuseks trobikonna okkalisi merisiilikuid ja võtsin nad koos oma viieharulise ahinguga kaasa. Tegin selle riistaga mõned merisiilikud tükkideks ja pildusin need tükid mööda põhja laiali. Seejärel läksin ise kakskümmend-kolmkümmend jalga eemale. Mul tuli kaua oodata. Kuid midagi erilist ei juhtunud — kohale ilmus ainult salgake väikseid kalakesi, kes sattudes saagile sõid selle kiiresti tükkhaaval ära. Siis korjasin ma jälle merisiilikuid ja lömastasin nad kiviga kleepuvaks pudrutaoliseks massiks. Seekord oli mul rohkem õnne, sest vaevalt möödus kümme sekundit, kui sööda ümber tekkis kalakeste tihe pilv. Neid oli võimatu eemale peletada. Ma läksin kaugemale ja jäin lootma, et sööt peab siiski nii kaua vastu, kuni haid haisu ninasse saavad. Ja nii see ka sündis. Mõni hetk hiljem ilmusid kahe ammhai kujud kaugel päikesest valgustatud sinakas kauguses nähtavale. Nad ei liikunud enam sihitult, vaid ujusid märgatava kiirusega, kuid ka mitte tormates. Üks neist tuli ilmselt saagi suunas, kuid oli huvitav jälgida, et ta ei lähenenud sellele otse, vaid end edasi-tagasi, kord ühele, kord teisele poole hööritades. Näis, et haistmine määras tema liikumise suuna, kusjuures ta kasutas vaheldumisi kord üht, kord teist ninasõõret. Kui hai tundis tugevat lõhna ühel pool, liikus ta kohe kaares selles suunas, kuni hakkas ka teise ninasõõrmega lõhna haistma. Niipea kui hai nägi sööta, lakkas ta höö-

ritamast. Mõlemad haid sööstsid hooga sööda juurde, tiirlesid lõmastatud merisiilikute kohal ja peletasid laiali mugivad kalakesed, kes eemaldusid teatavasse kaugusesse ning jäid liikumatult paigale, sest nad lootsid, et midagi langeb ka neile veel osaks.

Mõlemal hail olid imikalad[5] küljes, täiesti vastupidi väga levinenud arvamusele, et need omapärased parasiidid esinevad ainult üksi elavatel haidel. Imikalad eraldusid kohe oma kandjatest ja asusid veel enne, kui need kohale jõudsid, merisiilikute kallale. Neil oli ainult mõni sekund kasutada, sest haid olid kohe tagasi, kahmasid silmapilkselt sööda suhu, raputasid seda mõne korra hästi tugevasti ja kugistasid alla. Merisiilikute okkad neid ei häirinud, nad neelasid kõik kogu täiega.

Imikalad saalisid vilkalt otse haide lõugade ees, krapsasid nobedasti pudenevaid saagiraasukesi, kuid hoidsid end valvsalt oma peremeestest parajas kauguses, et ise mitte ohvriks langeda. Kui sööt oli juba kõhus ja veel ainult üksikud raasukesed ringi hõljusid, ei suutnud haid siiski kohe rahuneda, vaid tiirlesid erutatult ümber peidupaiga. Veendunud, et enam midagi saada ei ole, hakkasid haid suuremaid ringe tegema ja lähenesid siis minule, sest nähtavasti haistsid nad merisiilikute lõhna minu kätel. Seda nähes hakkas mul pisut kõhe, kuid julgustasin end teadmisega, et ammhaid pole ohtlikud, ega nihkunud paigast. Haisid häiris ilmselt minu paadi vari, sest nad hoidsid end sellest piinlikult eemale. Nad tegid kumbki kaks ringi teine teises suunas ja jälgisid mind maialt oma tillukeste silmadega, kuid jäid kaheteistkümne jala kaugusele. Võlutud nende graatsiast, seisin täiesti liikumatult. Nende välimust moonutasid ainult kaks poiset, üks kummalgi pool suud. Sellised poised on ammhaide tunnuseks ja annavad neile pisut mõnitava ning põlgliku ilme.

Kui nad alustasid minu ümber kolmandat ringi, otsustasin, et aitab nende piiramisest, ja tõstsin äkki oma käe üles, ise lootes, et neil ei teki tahtmist seda ära süüa. Kahe võimsa tõmbega pöördusid nad oma orbiidist välja ja tormasid sellise hooga minema, et olid silmapilkselt kadunud. Kui nad minema sööstsid, töötasid nende sabad sellise jõuga, et tundsin oma kehal vee tõukeid ja mu jalge all lõi keerlema liiv ning kerkisid väikesed mudapilved.

Imelik küll, kuid imikalad, kes ikka veel viimaseid merisiilikuraasukesi otsisid, ei mõelnudki oma peremeestele

järgneda, vaid jätkasid otsinguid. Nad jäid veel umbes viieks minutiks kohale ja kadusid siis üksteise järel asuursesse kaugusesse. Nad ei järgnenud haidele ja näis, et neil ei olnud aimugi, mis suunas need lahkusid.

Mis võiks biifsteegi ja haide vahel olla ühist? Mulle näib, et on, sest olen kindel, et kui poleks haisid, poleks ka biifsteeki. Nagu teada, on haid need, kes leiutasid hambad, aga ilma hammasteta oleks meie biifsteegi nautimine väga piiratud — me saaksime seda ainult kas kugistada või kiiresti alla neelata, muidugi eeldusel, et me iial sellest delikatessist ei loobu. Mis puutub haisse, siis teda võib sõna otseses mõttes nimetada olevuseks, kes on üleni, peast kuni sabani, hammastega kaetud. Või kui olla täpne — ta on nahahammastega (dentiiklitega) kaetud.

Hai nahk näib väliselt päris sile ning sametjas olevat, kuid tegelikult pole see põrmugi pehme, vaid kõva ja kare nagu viil. Tunnen üht vanaaja peent tislerit, kes valmistas kallitest puusortidest mööblit. Ta eelistas lihvimiseks kasutada liivapaberi asemel vana kulunud hainahalappi. Hainahka kasutati lihvimisvahendina ammu enne liivapaberi leiutamist. Hainaha karedus on tingitud mitmesajast tuhandest miniatuursest «hambakesest», mis sellest välja ulatuvad. Neid hambaid tuntakse üldiselt «šagrääni» nime all. Oma ehituselt sarnanevad nad täpselt kõigi teiste loomade hammastega. Nagu ehtsail hambail on ka neil nahahammastel oma säsi ühes veresoontega, oma närvid ja sidekoed, aga samuti dentiin — elevandiluutaoline ollus, ilma milleta pole ükski hammas mõeldav, ja lõpuks kõva emailkate, mis kaitseb neid väljastpoolt. Hail on nii palju hambaid, kuid — milline õnneseen — ta ei tunne hambavalu.

Need hai nahahambad seletavad meile, kuidas tekkisid närimis-, jahvatamis- ja lõikehambad imetajatel. Nahahammaste järk-järgulist üleminekut tõelisteks hammasteks võib hästi jälgida mõnede haide embrüotel. Kui suurendusklaasiga vaadata hai embrüo lõugu alates selle välisservast ja liikudes sissepoole, siis näeme, kuidas nahahambad järk-järgult muutuvad, suurenevad ja kujunevad tõelisteks hammasteks. Haide lähedase sugulase saagkala omapärased hambad on samuti nahahammastest arenenud. Saagkala hambad on tugevasti suurenenud nahahambad, mis asetsevad tema mõõkja nokise (rostrumi) mõlemal pool küljel.

Hambad asetsevad hai suus tavaliselt mitmes reas. Neid on tal mõnikord kuni nelisada. Hail uuenevad hambad pidevalt, kulunud või kaotatud hammaste asemele kasvavad uued. Kuid kasutamist leiavad ainult välimised hambaread.

Haide ja temaga suguluses olevate kalade hambad on oma kujult väga mitmekesised, olenevalt sellest, milleks neid kasutatakse. Mõned neist on tillukesed teravad nõelad, teised aga täiesti nürid. Samal ajal on tal ka kuus- ja kolmnurkseid hambaid, mille servad on teravad nagu habemenuga. Sellised hambad lõikavad liha silmapilkselt tükkideks. Imelik küll, vaalhail[6], ühel meie kõige suuremal hail, kes on kuni nelikümmend jalga pikk ja kaalub 26 500 naela, on hambad vaevalt veerand tolli pikad. Säärasel vaalhail pole mingeid kaitsevahendeid, ja kuigi ta on hiiglasuur, on ta üks ohutumaid olevusi maailmas. Kord olles poolel teel Inagualt Haiitile, nägin ma säärast tohutut elukat, kui ta end soojendas päikese käes ookeani pinnal. Vaalhai nahk oli üleni kauni ruudulise mustriga kaetud, milles vaheldusid kerged täpid ja täisnurga all ristuvad jooned. Laev pidi talle peaaegu otsa sõitma. Hetk hiljem sööstis elukas kohinal vetesügavustesse. Vaalhai kohta on napilt andmeid ja vähe on neid, kes teda on näinud. Arvatakse, et ta toitub planktonist, tillukestest organismidest, keda lained ja hoovused kannavad vabalt mööda ookeani. Loomadel, kes toituvad planktonist, pole hammastest mingit kasu, nad ei vaja neid, ja sel põhjusel on vaalhail nad nii väikesed.

Enamik kalu kasutab uimi roolina, stabilisaatoritena, piduritena või eleroonidena. Haid kasutavad uimi veel üheks väga tähelepanuväärseks ja tähtsaks otstarbeks. Isahai kõhuuimed on arenenud pikaks õõnsaks torujaks jätkeks. Sääraste modifitseeritud uimede ehk niinimetatud pterügopoodide ülesandeks on toimetada sperma emaskala kehasse, kus viljastatakse munad. See on erakordselt ratsionaalne organ, sest see mitte ainult ei kindlusta munade viljastamist, vaid võimaldab ka neid kokku hoida. Selle tõttu jääb ära mereloomadele nii iseloomulik kohutav pillamine, kus miljonid seemnerakud kantakse lainete poolt laiali, ilma et nad iial oma otstarvet täidaks. Samal põhjusel ei hukku ka mune, sest ükski neist ei jää viljastamata. See on samuti üks põhjusi, miks haide hulk ei vähene ning nende sugu ei kao, kuna teistel kaladel esineb aeg-ajalt

vähese paljunemise järke ja hoopis keerukamaltki organiseeritud olevused hukkuvad.

Elu ja aritmeetika on omavahel väga tihedalt seotud. Haide kui ka teiste kalade šansid püsima jäämiseks on otse proportsionaalses vahekorras nende järelkasvu hulgaga. Haid peavad selles osas kinni peaaegu samasugusest proportsioonist nagu inimesed. Vivipaarsete ehk elusalt poegijate haide liigid sünnitavad ainult kaks-kolm noorkala; tosin järeltulijat peetakse nende juures maksimumiks. Kõrvutage need arvud üheksa miljoni munaga, mis tursk peab oma soo säilitamiseks kudema. Viljastamine toimub suurema osa haide juures nii, nagu ma kirjeldasin, kuid paljunemisviisid on siiski väga erinevad. Väga paljud liigid sünnitavad elusaid poegi — ja seda tuleb nii algelise looma juures pidada eriti üllatavaks —, kuid niisama suur on ka selliste liikide arv, kes koevad. Siin näeme jälle matemaatikaseaduste rakendamist elus, sest kudevad haid peavad suurema kaotusega arvestama ja seepärast ka oma soo kindlustamiseks tohutu hulga munakesi kudema.

Haide mune, aga samuti nende sugulaste raide omi, katab tihe nahkne kest; munad ise on kujult tavaliselt täisnurksed ja neil on pikad niidid, mille abil nad kinnituvad meretaimede või kõvade esemete külge, et voolused neid ära ei kannaks. Kuid on ka teistsuguseid mune, mis on omapäraselt spiraalseks kuhikuks keritud ja meenutavad teatavaid rulli keeratud merikarpe. Atlandi ookeani rannikuil võib teatavail aastaaegadel kõikjal tohutul hulgal selliste munade musti koorikuid leida.

Kuidas uimed võivad oma arenemiskäigus muutuda, selle kohta pakuvad huvitava näite kõige originaalsemad merehulkurid — imikalad, haide alatised ja tüütud reisikaaslased. Imikalad kasutavad haisid ära nagu hulkurid kaubaronge: nad imevad endid haide külge ovaalse ketta abil, mis asub nende lamedal pealael. Ketas ise koosneb lihavaist padjakestest, mille lihaste kokkutõmbumisel tekib poolvaakuum. See ketas pole midagi muud kui seljauim, mis kummalise ümberkujunemise tõttu on muutunud iminapaks.

Kuid eriti ebatavaline on rebashaide[7] uime areng. Rebashaide sabauime laba on niisama pikk nagu kogu tema muu keha. Me ei tea, milleks on tal selline koletu sabauim vajalik, kuid arvatakse, et ta kasutab seda nagu kooti väikeste kalade ühtseks massiks koondamiseks; ta toitub peamiselt

kalakestest, ja nii on tal neid kerge kinni püüda. Väga levinud versioon, et rebashai kasutab oma mõlakujulist saba delfiinide surmamiseks, on ilma igasuguse aluseta. Võimalik, et meil on siin tegemist ühe looduse kapriisiga, millel pole mingit mõistlikku otstarvet, kuid mis on tingitud veidrast mutatsioonist, geenide ja kromosoomide õigelt teelt eksimisest rebashaide väga kaugete eelkäijate juures. Meie ei saa mingeid lähemaid andmeid nende olevuste kohta enne, kui me ei leia teid, kuidas neid nende eneste looduslikus ümbruses jälgida. Ookean jääb selleks kõige viimaseks ja kõige kaugemaks piirialaks, mis inimmõistusel tuleb vallutada.

Kuid rebashaiga ei ole haide uimede teema kaugeltki mitte lõplikult ammendatud. Sest jäävad veel raid ja hiiglasuured merisarvikud ehk sarvikraid[8], kes on samuti haid, kuid nende iseloomulikuks tunnuseks on, et nad on kohandatud merepõhjas elamiseks. Võib ütelda, et rai pole midagi muud kui ainult hai rinnauimed, mis on õige ahtakese keha külge kinnitatud. Rai — see on kala, kes koosneb üleni ainult uimedest. Haidelt raidele üleminekuvormi moodustavad meriinglid[9], keda ei saa pidada ei ehtsateks haideks ega täiesti väljaarenenud raideks. Inagua vetes on raisid õige rohkesti. Asula läheduses ujuvad nad tihti ainult mõne jardi kaugusele rannast, kus nad püüavad rappeid ja muid jätteid, mis kalurid oma saaki puhastades merre viskavad.

Üks sellistest raidest hirmutas mu väga ära. Ma jalutasin barjäärrifi taga mööda madalat laguuni ja korjasin rannakarpe. Järsku tundsin ma jalge all midagi kummitaolist. Hüppasin ehmatusest kõrgele üles ja samal hetkel nägin rai vehkivat saba, mis aga mind ei tabanud. See oli suur astelrai. Astelrai sööstis hooga sügavamasse vette ja ujus graatsiliselt oma laiu tiibu liigutades kiiresti minema. Mul oli tõesti õnne, et ma tema saba ette ei sattunud, sest selle küljes on ohtlik sakiline astel, mis võib tekitada pahu ja piinarikkaid haavu. Sellised haavad ei parane mõnikord kuude kaupa, sest astlaid katab lima, milles on rohkesti mädanikku tekitavaid baktereid. Need astlad pole midagi muud kui haidelt kunagi päritud nahahambad, mis on hästi suureks arenenud ja mida kasutatakse ohtliku kaitserelvana.

Kui ma peaksin ebatavaliste ja kummaliste loomade kataloogi koostama, siis esikoht kuuluks selles kindlasti

vasarhaile, keda ma nägin kord õhtupoolikul ühel oma veealusel uurimisretkel. Viibisin juba umbes tund aega vee all, kuskil poolel teel sellest kohast, kus patrullisid ammhaid ja asus korall-loss — põhjahai varjupaik. Tundsin tol korral erilist huvi hiiglakaunkarpide vastu, mis kõikjal liiva seest välja ulatasid. Koht, kus viibisin, oli õige sügav, peaaegu nelikümmend jalga. Need karbid olid nii suured, nagu ma randa välja uhutute seas polnud iial näinud. Kuigi nad istusid päris pehmes liivas, olid nad siiski nii tugevasti oma büssusniitidega põhjas kinni, et nende lahtikiskumine nõudis aega ning vaeva. Kui ma veendusin, et ma oma paljaste ja pealegi vees ligunenud kätega toime ei tule, läksin üles oma lamedapõhjalise kaluripaadi juurde ja hankisin endale raudkonksu. Kui olin end pisut päikesepaistel soojendanud, sukeldusin jälle koos konksuga alla põhja ja leidsin koha, kus oli terve kobar selliseid hiiglakarpe. Et õrna ja habrast karpi mitte vigastada, surusin ma kõvera raudkonksu ettevaatlikult nii sügavale liiva sisse, et ta kokkupõimunud büssusniididid läbi lõikas, ja tõmbasin. Aga minu suureks meelepahaks purunes karp kildudeks ja konksu otsa jäi ainult tükike limuse sültjat liha. Tegin katset teise karbiga ja püüdsin äärmiselt ettevaatlikult talitada, kuid tulemus oli sama. Täpselt sama kordus ka kahe järgmise karbiga, ja siis ma alles taipasin, et tuleb teist meetodit kasutada. Oli selge, et rahuldavaid tulemusi võis saavutada ainult terve limuse väljakaevamisega. Nüüd hakkasin raudkonksuga karbi ümbert liiva ära kraapima ja varsti oli vesi nii sogane, et ma enam midagi ei näinud. Ent see mind veel ei heidutanud, vaid ma jätkasin oma tööd. Käpuli ja põlvili maas kaevasin ma tihket lubjast merepõhja edasi. Lõpuks oli asi nii kaugel, et sain merekarbi kerge tõmbega tervelt kätte. Tõusin püsti ja püüdsin limust käes hoides teed leida, kuid läbi sogase vee ei olnud midagi näha. Voolus oli selles kohas nõrk ja sogase vee pilv hõljus minu ümber nagu hall linik.

Tahtsin tagasi pöörduda ja päästenööri abil üles ronida, kui äkki avastasin, et olin selle kaevamise ajal käest lahti lasknud ja nüüd ei näinud seda enam kuski. See äpardus mind eriti ei häirinud, sest teadsin, et vajaduse korral võisin ülesronimiseks kasutada ka õhuvoolikut, mis oli minu õlgade ümber mähitud. Kuid ma eelistasin siiski päästenööri üles leida ja hakkasin teda väljasirutatud käsi edasi ja tagasi liigutades kobamisi otsima. Mõne sekundi pärast

ma leidsingi päästenööri, pistsin merekarbi vöö vahele ja alustasin ülesronimist. Jõudsin vaevalt kümme jalga ülespoole, kui märkasin vees liikuvat ebamäärast halli varju. Kuna ma ei teadnud, mis see oli, pidasin kõige targemaks võimalikult kiiresti veepinnale tõusta. Paadi kiilu alla jäin ma peatuma, andsin oma merekarbi üle ja sukeldusin uuesti umbes kuue jala sügavusesse.

Vaatasin alla. Merepõhi näis väga kaugel olevat — see oli valguse refraktsioonist tingitud illusioon vees. Mu vaatevälja keskel paistis sogase vee pilv, mille ma ise olin tekitanud. Seda aeglaselt hajuvat mudaveepilve piiras terve hulk kalu. Nad olid ilmselt millestki väga erutatud ja kaugelt sinavast veest ruttas ühtejärge veel teisi kalu kohale ning nad kõik sulasid rahutult keerlevaks ringiks. Asi muutus äärmiselt huvitavaks, sest kui ma esmakordselt vee alla läksin, ei olnud peaaegu ühtki kala näha, pealegi ei paistnud siin kohal ookeani põhjas olevat midagi muud kui ainult üksikud liiva kaevunud kaunkarbid ja mõned muud limused.

Äkki paiskus kogu keerlevate kalade sõõr laiali ja sogase vee pilvest kerkis nähtavale väike vasarhai. Väikesed kalakesed põgenesid ülepeakaela igas suunas, aga vaevalt oli vasarhai saanud ainult mõned jardid sündmuskohast eemalduda, kui nende ring tõmbus uuesti kiiresti kokku. Kuid see ei kestnud kaua, sest vasarhai tegi äkki pöörde ja sukeldus mõne võimsa sabalöögiga jälle mudasesse vette tagasi. Nüüd ma alles taipasin, milles asi on. Vasarhai haistis mahlakate limuste lõhna nagu teisedki kalad, teda ahvatles kerge saak ja nii ta ilmuski kohale. Et ta ilmus esimesena, see näitab, kui erakordselt arenenud ja terav on tema haistmismeel. Enne kaevamist merepõhjas oli vesi nii selge, et ma võisin igas suunas saja jala kaugusele näha. Vasarhai haistis molluskeid ja jõudis nende hukkumiskohale vähem kui nelja minuti jooksul. Selline kiirus tundub päris uskumatu, eriti kui arvestada, et voolus oli aeglane. Isegi kui oletada, et hai ei olnud kuigi kaugel sealt, kus minu nägemisulatus lõppes, pidi tema liikumiskiirus kohutavalt suur olema. Hea, et ma juhtusin sogases vees olema, sest vaadata järsku üles ja näha, kuidas vasarhai nagu välk selgest taevast otse minu poole sööstab, see oleks minu jaoks juba liig olnud.

Varsti hakkas muda settima ja ma nägin selgesti vasarhaid, kes ujus hoogsalt liivapõhja kohal ja nuuskis ringi

paigal, kus olid kaunkarbid. Tema energia oli imestust äratav, mitte hetkegi ei püsinud ta paigal. Hingasin korraks sügavalt ja pannud sõrmed risti, et kõik hästi läheks, laskusin mööda päästenööri tükk maad allapoole. Peatusin mitte kaugel merepõhjast, sest tekkis vajadus tugevasti läbi ninasõõrmete õhku välja puhuda, et kergendada survet, mille tagajärjel mu kõrvad lukku jäid. Varsti kostis tuukrikiivris kerge piiksatus ja õhurõhumine oli jälle korras. Seejärel libisesin veel ülejäänud kuus jalga allapoole ja peatusin liivasel põhjal. Seisatasin, et hinge tagasi tõmmata ja pisut julgust koguda. Kuna vasarhai oli vaevalt kuus jalga pikk, siis ma teda eriti ei kartnud. Aga kui hai oleks olnud suurem, siis ma küll ei oleks riskima hakanud, vaid kiiresti paati roninud. See oli ainuke elus vasarhai, keda ma juhtusin Inagua vetes nägema ja ma ei tahtnud seda soodsat võimalust temaga tutvumiseks mööda lasta.

Ma polnud iial nii groteskset looma näinud kui see. Lõpustest kuni sabani oli ta tavaline hai, graatsiline ja sale. Kuid alates lõpustest kuni ninaotsani oli ta midagi ettekujutamatut — kala täielik paroodia. Tema silmad asusid äärmiselt ebameeldiva pea külgedel kõige kaugemates punktides, ja selliseid sõõrmeid nagu temal, ei olnud ühelgi hail, — need olid pikad kitsad pilud, mis ulatusid üle kogu tema vasarpea esikülje ühest äärest teise. Sellise tohutult väljavenitatud haistmiselundi tõttu polnud mingi ime, et ta nii kiiresti molluskeid haistis. Kui ta ümber pöördus, siis nägin, et suu asus tal ninast tunduvalt tagapool. Altpoolt oli peletis kollakasvalge ja ülalt — kergete täppidega tumepruun. Mind huvitas väga, milleks oli vasarhail sellise hämmastava anatoomilise ehitusega pea vajalik, kuid ma ei leidnud midagi, mis oleks seda seletanud.

Milline ka ei oleks säärase vasarnina otstarve, üks oli selge, et mereelukale endale see ei olnud mingiks häirivaks takistuseks, sest hai oli erakordselt aktiivne ning liikuv. Haide suguvõsas võiks ammhaisid meie lõunaosariikide asukatega võrrelda, sest miski peale hirmu ei suuda neid sundida oma mugavast aeglusest loobuma ja kiirendatud tempos liikuma. Seevastu vasarhaid meenutavad oma temperamendilt suure New Yorgi elanikke: nad on täis taltsutamatut energiat, nad sagivad lakkamatult sinna ja tänna, nad töötavad nagu kuradid oma elatise eest, nad tormavad läbi elu nagu sõltuks kogu nende olemasolu ainult kiirusest.

Hõlpsasti osaks langenud limustest suupiste erutas vasarhaid nii, et ta tiirles ja viskles peadpööritava kiirusega selle üllatava paiga kohal. Vasarhai isu nähtavasti aina kasvas, sest ta hakkas taga ajama väikseid huulkalu, kes olid nii ettevaatamatud, et lahkusid molluskite lõhna tundes oma varjupaigast, üksiku korallkännise vahelt, mis kauguse tõttu oli siit vaevalt nähtav. Üks huulkala pääsis sel teel, et sukeldus alaspäi auku, mille mingi loom oli merepõhja uuristanud, sest selle suu ümber oli õige hea hulk muda kuhjatud. Aga teisel huulkalal ei läinud nii hästi, sest ta tegi vea — tormas sirgjoones otse oma kodu, korallkänniste poole. Seepeale demonstreeris vasarhai niisugust meisterlikku akrobaatilist trikki, millist ma seni ei olnud veel iial vee all näinud. Vasarhai sööstis huulkala taga ajama. Jälitatava saba vibreeris nii kiiresti, et seda ei olnud peaaegu näha. Pisitilluke olend võttis kogu oma jõu kokku, et elu päästa. Kuid jõud olid liiga ebavõrdsed. Suur kala sööstis oma tillukese ohvri kohale, hõljus murdosakese sekundist paigal ning sukeldus siis. Huulkala, tundes traagilist ohtu oma pea kohal, peatus äkki, pöördus metsiku hooga ja võttis risti vastupidise suuna. Ent liiga hilja. Vasarhai tegi toreda Immelmanni pöörde: ta käändus oma keha pikkuses eest taha, seejärel sukeldus, tegi poolpöörde, avas suu ning napsas huulkala lõugade vahele. Kihutades peatumatult edasi tegi vasarhai veel ühe järsu käänaku, laskus põhja ja liikus seal ainult mõni toll põhjapinnast kõrgemal, nii et kerge liiv keereldes üles kerkis. Siis vähendas ta kiirust, tegi seejärel laia kaare, peatus kuski poolel teel merepinna ja põhja vahel ning jäi vähemalt üheks terveks minutiks liikumatult rippuma. Nägin, kuidas ta korra või kaks neelatas ja hõbedane soomus tema lõugade vahelt välja kukkus. Soomus vajus hetkiti päikesekiirtes särades aeglaselt läbi asuurse vee ja langes edasi-tagasi kiikudes lõpuks ookeani põhja.

Pärast eelnevaid tormilisi sündmusi oli mulje selle tillukese hõbedase kübemekese aeglasest langemisest väga rabav. Millise kõige lähema argielu sündmusega võiks küll seda võrrelda? Arvan, et ainult kukkuvate klaasikildude hõbedase kõlinaga pärast autokatastroofi südantlõhestavat raksatust. Mul on veel elavalt meeles see tunne: üks meeletu juht paiskas teelt kõrvale minu auto, mis põrkas vastu telefoniposti ning lõikas selle jalalt. Õnneks ei saanud keegi vigastada, kuid kogu sellest loost jäi mul kõige süga-

vamalt meelde mitte tegeliku kokkupõrke kohutav raksatus, vaid kokkumuljutud metalli küljest väljakukkuvate laterna- ja tuuleklaasi killukeste hele kõlin keset ootamatut vaikust vahetult pärast katastroofi. Kui ma hiljem kuulsin puruneva klaasi kõlinat, siis tõmbusid mu silmad iga kord tahtmatult kinni. Iga kord kui mulle meenub vasarhai, kerkib täpselt samal põhjusel kohe minu silme ette läbi asuurse vee aeglaselt ookeani põhja langev hõbedane soomus.

Vasarhai seisis hõljudes umbes viis minutit paigal ja kadus siis kogu oma võimsa kehaga töötades tundmatusse. Nägin veel viimast korda tema kaugenevat kogu, kui ta tegi kõrvalepõike, et midagi järele vaadata, mida minu silm ei küündinud enam seletama. Mul oli tunne, nagu oleksin näinud enda ees olevust, kes kuulub hoopis võõrasse maailma. Näis, nagu oleks ta tegelikult välja ilmunud mineviku salajastest sügavustest, et veeta veel üks põgus tunnike olevikus. Kuid minu arvates ei ole seegi täiesti võimatu, et haid, kes praegu elavad muutumatu ookeani sügavustes, parvlevad hulgana ka siis veel selle maailma ulguvetes, kui kõik meie kätetööga püstitatud linnad on muutunud mullahunnikuteks, ja õgivad ikka veel edasi koorikloomi ning kalu, nagu nad teevad seda praegu ja tegid äraarvamatute aegade kestel enne.

XVII peatükk

ÖÖ MEREPÕHJAS

Pean ütlema, et neljateistkümnenda mai õhtul kell pool kümme ei tundnud ma end sugugi hästi. Mind häiris mingi ebamugav õõnes tunne rinna all, umbes niisugune nagu siis, kui kõht on väga tühi. Need ajad on juba ammu möödas, mil loodusnähtused võisid mu rahu rikkuda. Torm äratab minus ikka veel aukartust; ma respekteerin teda ja väldin niipalju kui vähegi võimalik, kuid ma ei karda teda enam. Ämblikud ja ussid ei tekita minus vähimatki hirmujudinat. Olen neid uurinud küllalt kaua ja tean, et enamik neist on täiesti süütud. Ma vaatlen neid huviga ja näen neis ilu. Niisama käsitlen ma ka kõiki teisi elusolendeid looduses. Kuidas ma suhtun haidesse ja kaheksajalgadesse, sellest olen juba kirjutanud.

Sõudsin vastu õhtut asula lähedal paadiga merele ja jõudsin veel enne pimeduse tulekut teisele poole lainemurdu. Vaatasin, kuidas päike kuldsetest ja kinaverpunastest viirudest ümbritsetuna horisondi taha kadus. Loojudes heitis ta hämarale kaldaribale purpurseid varje ja värvis tavaliselt valge liivaranna karmiinpunaseks. Loojangu eel oli passaattuul järele andnud ja valged vahuharjad, mis kogu päeva läände jooksid, kadusid. Lainetus muutus kergelt rulluvaks, ja kui idast kiiresti leviv pimedus kõik oma vaibaga kattis, vaibusid lained täiesti, nii et päevast vetemöllu meenutas veel ainult mere kerge õõtsumine.

Lühikest ajavahemikku hämarusest kuni pärispimeduseni, mil tähed üksteise järele taevas süttisid, kasutasin ma oma sukeldumisvarustuse valmisseadmiseks. Tõstsin tuukrikiivri sandekile, ühendasin õhuvooliku pumbaga, kinnitasin päästenööri ja jäin siis istuma, et täieliku ööpimeduse saabumist ära oodata.

Mere helesinine vesi muutus hallikassiniseks, siis hal-

liks, seejärel tumedaks ja lõpuks süngeks läbipaistmatuks eebenipuumustaks. Kallas, mis seni oli selgesti näha, tõmbus mustaks ribaks, mida tähtede nõrgas valguses võis rohkem aimata kui ära tunda. Kuud ei olnud. See Maa truu kaaslane pidi ilmuma alles järgmisel nädalal. Praegu oli ta peidus teisel pool maakera. Pöörasin oma pilgu ookeani pinnale. See oli täiesti must. Tundsin jälle, kuidas rinna all ängistama hakkas. Olin ju sõudnud siia lainemurru taha kindla kavatsusega merre sukelduda, et näha, mis sünnib ookeani põhjas ööpimeduses. Ja nüüd, kui kõik ettevalmistused olid selleks tehtud, lõin ma kõhklema. Tõsi küll, isegi päeva ajal ei ole ookeani veealune maailm õieti midagi inimese jaoks. Ka siis, kui nähtavus on maksimaalne, võtab seal tihti inimese üle võimust abitustunne. Mis siis veel rääkida ööst, kui silmadest üksi ei ole mitte midagi kasu, ja kui pealegi veel tuukrikiiver vaatevälja piirab, nii et näeb ainult otse ette.

Vaatasin veel kord viimasel hetkel üle oma allveelambi kinnitid, et nende korrasolekut kontrollida ja julguse kogumiseks aega võita. See oli tavaline kummist ümbrises prožektor, mille pirni ette oli paigutatud lääts. Võisin teda süüdata ja kustutada kobamisi läbi kummist katte. Kui ma olin veendunud, et lamp on täiesti töökorras, ega leidnud enam ühtki vabandavat põhjust viivitamiseks, andsin viimasel minutil veel oma mustanahalisele abilisele mõned instruktsioonid. Seletasin talle, et ta peab vahetpidamata pumpama, mis ka ei juhtuks. Siis astusin sandekile ja jäin sinna küllalt kauaks seisma, et kuulda, kuidas rannal kukk laisalt kires, otsekui teades, et tema jaoks on veel liialt vara; samuti jõudsin veel tunda, kuidas kerge soe tuuleiil tõi ranna poolt lõhna kaasa, mis meenutas jasmiini ja lavendlit. Seejärel astusin üle pardaääre ning sukeldusin vette.

Külm vesi, mis lõi üle minu pea kokku, pani mu kiiresti tegutsema; olin ühe hooga jälle veepinnal tagasi, vaatasin, kus paat on, ujusin selle ligi. Nüüd, kus esimene samm oli juba astutud, andis hirm järele, kuigi tundsin väga selgesti, et olen ikka veel enesest väljas. Otsisin mööda paadi külge kobades päästenööri üles, keerutasin selle ümber käe, katsusin veel kord oma vööd, mille küljes prožektor rippus, et veenduda, kas lamp on ikka alles, teatasin oma abilisele vaikselt, et olen valmis, ja andsin loa kiivri pähepanemiseks. Pulseeriva õhu sisin voolikus kinnitas mulle, et pump

töötab laitmatult. Ma lasksin käe lahti ja, kõrvus lõhkevate õhumullikeste vulin, langesin nagu tina püstloodis alla veteruumi pimedasse õhe.

Laskusin järjest ühe hooga umbes kakskümmend jalga. Kui minu all jäi kuni põhjani veel kümme jalga tintmusta vett, surusin peatumiseks oma sõrmed kergelt ümber päästenööri ja jäin rippuma. Õõtsusin mõne sekundi edasi-tagasi, samal ajal nööri otsas pisut pööreldes, ja jäin siis täiesti paigale.

Vaatasin läbi kiivriklaasi välja. Kui palju ma ka ei pingutanud, ometi ei näinud ma mitte midagi. Olin jäänud peatuma keset tühja ruumi, kus ei olnud ei valgust ega mingit liikumist, kõikjal vaid hääletu tihe pimedus. Niisugune võis maailm olla loomise esimesel päeval. Hirmujudin käis mul jälle kehast läbi. Nahk minu jalgadel võbises nagu mingi kuues meel, mis mind hoiatas, et miski kihutab ümbritsevast ööpimedusest kuuldamatult otse minu poole. Pöördusin ümber, kuid ei näinud mitte midagi peale täieliku tühjuse. Ilmselt mängisid närvid mulle vingerpussi.

Kui ma enese endisesse asendisse tagasi pöörasin, märkasin midagi õige imelist. Pimeduses, mis sügavust kattis, süttis imetilluke, nööpnõela otsa suurune tuluke ja lõi lõkkele säraga, mille helendust ümbritsev pimedus veelgi rõhutas. Ta loitis ainult sekundi murdosa ja kustus siis. Siin etendus mõne sekundi jooksul esimene vaatus maailma loomise draamast. See kõik oli ainult eelmäng järgnevale.

Kui mu silmad olid pimedusega harjunud, hakkasin nägema teisi valgusesähvatusi, tillukesi välgatusi, mis süttisid äkki ja kadusid siis jäädavalt. Võtsin prožektori haagi otsast, sirutasin käe välja ja vajutasin nupule. Pikk ning tugev hele valgusejuga tungis pimedusse ja hajus ahenedes kauguses. Otsisin tillukeste valgusesähvatuste tekitajaid, kuid asjata — neid ei olnud kuskil näha. Ookeanis ujusid ainult mõned tillukesed ainekübemekesed, mis valgusjoas muutusid nähtavaks ja hõljusid vees samuti nagu peen tolm õhus.

Kustutasin tule ja ootasin, kuni mu silmad pimedusega uuesti harjusid. Nagu ma arvasin, ilmusid tulukesed jälle, kuid seekord oli neid palju rohkem; mu pinguli võrkkilel peegeldus ümbritsev maailm nagu mingi galaktika täis pisikesi tähetäpikesi või nagu kahvatute raketisädemetega ülekülvatud taevaalune neljanda juuli pidustuste õhtul.

Need tulukesed olid sadade mikroskoopiliste loomakeste energialaengu pursked. Loomakeste kehad olid liiga väikesed selleks, et neid loomuliku valguse käes näha. Neid reetis ainult nende eneste poolt eraldatav energia.

Süütasin jälle lambi ja valgustasin ümbrust suures kaares. Päevane mahe hajuv sina oli kadunud; selle asemel oli nüüd minu ees pikk kollakas kiirtevihk, mida igast küljest piiras lillakasmust pimedus. Vesi aga oli kristallselge ja valguskiir tõi nähtavale iga eseme, millele ta langes. Ajasin pea kuklasse, nii et võisin üles vaadata, ja suunasin prožektori ookeani pinna poole. Vesi mu kohal nägi välja nagu sulametall ja oli läbitungimatu nagu ikka. Seejärel valgustasin vee keskmisi kihte ja viisin sealt valguse aeglases kaares otse merepõhja.

Äkki vastas mulle ere välgatus, mis oli minu elektrilambi valgusest mitu korda tugevam. Välgatus kestis ainult sekundi ja kustus. Selle allikas oli väga kaugel. Kuid silmapilk hiljem tekkis uus välgatus, millele järgnesid üksteise järel veel teised, kuni vesi neist lausa säras. Valguslaengute kandjad liikusid, nagu juhiksid neid nähtamatud heliostaadid. Need ei olnud nüüd enam mikroskoopilised plahvatused, vaid suured värvilise tule sähvatused.

Sähvatavad tuled tulid järjest lähemale, sööstsid välgukiirusel läbi prožektorist valgustatud ruumi; nad süttisid ning kustusid, ja muudkui lähenesid. Viimaks peatus üks neist minust ainult mõni toll eemal. Ta kiirgas üleni kogu oma pikkuses ebamaist valgust: ma ei ole kunagi näinud niisugust sügavat ning eredat sillerdavat lillalt, nagu oli see valgus. Tundsin selles kenas loomas anšoovise[1], kolme kuni nelja tolli pikkuse kala. Tundus lausa võimatu, et sellisest helendavast kalakesest võib valmistada midagi nii vastikut, nagu seda on anšoovisepasteet. Kuid põgus pilk looma pikale alumisele lõualuule kinnitas, et tegemist oli tõesti nendesamade kaladega. Isegi opaal ei helgi temast eredamini. Kui kala liikuma hakkas, ilmus lavendellilla asemele kumendav roosa, ja kui ta lõpuks minema ruttas, lõid ta soomused hõbedana särama.

Anšooviste ilmumine oli sündmus, mida ma niipea ei unusta. Minu lambivalgusel oli mingi magnetiline külgetõmbejõud, millele nad ei suutnud vastu panna. Samasugust magnetilist mõju avaldas see ka meniidiatele, saledatele kalakestele, kellel piki külge jooksis läikivhõbedane triip. Lühema ajaga kui mul kulub selle lause kirjutami-

seks, piiras mind sisse parv hõbedasi, lillaka varjundiga kalu, kes tiirlesid ümber lambiklaasi nagu pöörispilv. Kalad tormasid peaga vastu klaasi, põrkasid tagasi, pöördusid hirmunult ümber ja põgenesid, aga ainult selleks, et kõike sedasama tule maagilise mõju all korrata. Kalade läikivatel kehadel peegelduvast lambitulest oli ümbrus mitme jardi ulatuses täiesti valge. Roosakad tulukesed vilkusid igas suunas läbi vete pimeduse.

Viie minuti jooksul kogunes neid kalu minu ümber mitusada, kuid nad jäid täiesti varju, kui ülevalt sadas äkki alla mitmest tuhandest koosnev suur anšooviste parv. Nad ilmusid nii kiiresti, nii tiheda massina ja lõid nii äkki pimestavalt särama, et ma instinktiivselt kõverasse tõmbusin, kui nad lambivalguse piirkonda sattusid. Nende tihedat massi minu ümber, kus kala oli kala küljes kinni, võis jardidega mõõta. Kõige toredam oli see, et nad ujusid nagu üks kala ja pöörasid kõik korraga; see oli nagu tohutu suur roosa ning lilla ratas, mis kogu aeg keerles ja keerles.

Kahjuks ei kestnud nende tiirlemine kuigi kaua, sest pimedusest tormas noolena parve keskele salk väikseid tuulekalu. Nad ahmisid kalakesi suhu ja kugistasid alla nii kiiresti, nagu neelata suutsid. Anšoovised valgusid igasse külge laiali ja mõne minuti jooksul oli vesi täis säravaid värvilisi triipe, mis tähistasid põgenevate anšooviste teed. Kui tuulekalad parajasti oma verist orgiat pidasid, lähenes pool tosinat lendkala; nad ilmusid äkki üllataval viisil välja ei tea kust. Kui nad aga oma eksimusest aru said, pöördusid nad järsku ümber ja sööstsid nagu nooled üles merepinna poole. Kui suur tule külgetõmbejõud oligi, ei piisanud sellest siiski, et neid paigal hoida. Lendkalade hirm tuulekalade ees oli midagi niisugust, mida maksis näha. Nad lausa hullusid hirmust ja kadusid vibreeriva ning sädeleva laiguna minu silmist.

Tuulekalade julmus ületas kõik metsikused, mis ma kunagi olen näinud. Nende isu oli täitmatu. Nad nõelusid siia-sinna hoope jagades, tappes ja vigastades. Mõnikord ei saanud nad veel mahti oma ohvrit alla neelatagi, kui nad juba teise kallale tormasid. Nad pugisid enese nii täis, et nende söögikõri oli pungil ning välja veninud, kuid ikkagi jätkasid nad teiste kalade tapmist ja vigastamist. See veretöö anšooviste kallal näitas paremini kui ükski teine juhtum seda julmust ja ürgset barbaarsust, mis valitseb ookeanis.

Varsti hakkasin ma väljaspool prožektorivalgust märkama mingisuguseid liikuvaid kogusid. Ühed neist peegeldasid laternatuld, teised paistsid ähvardavalt suurte tumedate varjudena. Nad saalisid paigast paika, ilmusid ning kadusid, nagu tõmbaks neid segadus tule piirkonnas, kuid nagu puuduks neil siiski julgus päris lähedale tulla. Nende kogude ähmasus oli põhjuseks, et mul tekkis jälle imelik tunne rinna all. Et mitte ligi meelitada suuremaid kalu tuulekalade tapatöö lisaks, otsisin kobades sõrmega laterna lüliti ja kustutasin tule.

Tekkis pimedus, mis oli hoopis tihedam ja pilkasem kui enne seda. Põgenevate meniidiate ja anšooviste hulgad, hirmust meeletud, tormasid mulle vastu käsi ja jalgu, nii et minu ümber tekkisid külma vee väikesed keerised. Tundsin mõne sekundi vältel nende kehade puudutusi, siis aga lakkas nende uimede kõditamine ja ma rippusin jälle elutühjas ruumis. Lõdvendasin oma sõrmede haaret köie ümber ja libistasin enda aegamööda allapoole. Vajusin ikka alla- ja allapoole. Viimaks tundsin kerget põrget ja minu jalgade all oli korraga liivane pind. Kallutasin enese pisut ettepoole tõusuvoogudele vastu ja astusin mõne sammu edasi.

Süütasin uuesti lambi. Hele valgusevihk liikus mööda põhja, sünnitades pikki varje, ja tõi reljeefselt nähtavale kõrged vaod, mis tõus ja mõõn kokku kannud. Prožektoritule valgusel märkasin äkki asju, mida ma veel kunagi varem ei olnud näinud, kuigi ma selles kohas olin sukeldunud juba tosin korda. Põhi oli täis sügavaid kraatreid, mis päevavalgel jäid täiesti märkamatuks. Need augud liiva sees olid nagu ümmargused mustad lohud, ja mõnedest neist voolas pulseerides kogu aeg sisse ja välja vett, mis oli täis mudaraasukesi ja peent planktonit. Neis kraatrites elutsesid usinasti töötavad limused ja koorikloomad: nad imesid vett sisse ning paiskasid selle jälle välja ja hankisid enesele niiviisi hapnikku ning toitu.

Et paremini näha üht sellist veealust ventilaatorit, laskusin põlvili, siis kõhuli ja tõmbusin pisut selliselt küüru, et vesi ei pääseks mu tuukrikiivrisse. Vaevalt olin kõige sellega toime tulnud, kui minu juurde ilmus mingi väga kummaline olend. Tema pead katsid soomusplaadikesed, mis olid täis graveeritud kõige imelikumaid kirju. Need kirjad ise meenutasid lumehelbeid või radiaalse ehitusega kristalle, või veel täpsemini öeldud, joonistusvisandit lõhke-

vast pommist, mille tsentrist väljuvad tosinad sirgjooned. Soomusplaadikesed olid omakorda täis tipitud groteskseid lühikesi okkaid, mis andsid selle tundmatu eluka näole kõhetu ja nurgelise ilme. Aga mis veel kõige imelikum, see keskaegselt turvistatud pea paistis olevat ilma kehata — ta tuli minu poole pea ees — ja kõndis kuuel jalal, mis sarnanesid ämbliku omadega. Jalad näisid olevat ilma liigesteta, kuid väga painduvad. Ta tõstis neid järgemööda väga elegantselt ja äärmise täpsusega. Minu lambi valguskiired heitsid fantastilisi varje sellele salapärasele olevusele — gnoomile, trollile või kes ta oli — ja rõhutasid sellega veel enam neid niigi veidraid vorme. Kui ta jõudis minu sõrmeotste juurde ja end pööras, et neist mööduda, tundsin ma tema ära. See oli merikukk, omapärane kala perekonnast *Prionotus*.

Kõndiv kala on küllalt haruldane, et tema vastu tasub huvi tunda. Ja see loom siin oli käimises suur meister. Ta ei teinud katsetki ujuma hakata, vaid hoidis oma laiad tiivakujulised täpilised rinnauimed täisnurga all jäigalt õieli. Rinnauimed ise olid õige suured, selle väikese kala kohta ebaproportsionaalselt suured.

Merikukk oli ääretult uudishimulik. Ta tõusis kikivarvule, sirutas enese vastu lambiläätse ja jäi üksisilmi valgust vahtima. Vastupidi anšoovistele ei erutanud hele valgus teda mitte üks raas. Kui ta oli oma vahtimise lõpetanud, taganes ta nagu mõni balletitantsija ja sattus varsti päästeköiele, mis lamas liival rõngas nagu pikk madu. Ta kõndis mööda köit edasi-tagasi ja tuli siis minu käe juurde, mis oli poolenisti liiva sees. Kui ta oli selle ümber ringi ära käinud, tegi ta lõpuks oma kõige toredama triki — hüppas mu palja käe peale. Rinnauime teravad kiired tegid mulle kõdi ja isegi torkasid, kui ta mööda kätt liikus. Kui merikukk jõudis juba üle käe teisele poole, tahtsin ma teda kinni krapsata. Aga võta näpust! Mu liigutus oli selleks liiga aeglane. Ta tõmbas kiiresti käimiseks kasutatavad kiired kokku ja rakendas oma uimed tööle, milleks nad on määratud — ujumiseks. Kui ta oli jõudnud parasjagu väljapoole minu käe ulatust, laskus ta õhuliselt liivale ja jäi mind teravalt silmitsedes sinna seisma.

Tõusin püsti ja sumasin suure tumeda kivikuhja juurde, mis tähistas saare alumist piiri. Sammal kattis kaljurahne, mis kerkisid kõrgele üles ookeani veepinna poole. Vetikad

ja lehvikkorallid kõikusid ning hõljusid nii nagu päeval. Aga see oli ööpimeduses siiski hoopis teine maailm. Vahe oli liiga ilmne. Algul arvasin ma, et see erinevus on tingitud pimedusest ja pikkadest varjudest, mis minu prožektoritulest tekkisid. Need andsid sellele paigale muidugi tunduvalt teistsuguse ilme, muutsid juba niigi veidra maastiku proportsioonid veelgi fantastilisemateks. Kivirahnud, mis päeval näisid hästi sobivat Marsi peale, jätsid öösel mulje, nagu oleks tegemist Kuu maastikuga. Kõik asjad olid teravate ja väga kontrastsete piirjoontega. Erepunased korkkorallid, mis tavaliselt jäid märkamatuks üldises värvide orgias ning sulasid kokku igasuguste kollaste, siniste ja rohelistega, särasid nüüd kogu oma sügavpunases hiilguses pigimustal taustal. Ei ole maailmas toredamat kombinatsiooni kui sarlakpunane ja must. Vanad Hiina kunstkäsitöölised said sellest juba ammu väga hästi aru ja kasutasid punast ning musta oma võrratutes lakktöödes laialt. Vetikate pitsilised köitraod nägid nüüd üksikute siluettidena veelgi õrnemad välja; nad näisid mingit õhulist tantsu tantsivat, tõstes kogu aeg oma graatsilisi käsi nagu hardas palves ja siis jälle alla lastes.

Sadade koobaste suud mustasid haigutades helekollaste pikkade koolduvate ovaalide vahel. Kivised vikerkaared, mida ääristasid hüdroidide kahvatuvalged varred ja inkrusteerisid purpurpunased ning lavendelsinised sõrmkäsnad, kadusid kuskil tumedas kauguses. Kollaste lehvikkorallide pikad read kivivallide harjadel kummardusid ja väänlesid lainete rütmis. Nende lehvikkorallide kerge kuma peegeldus ookeani pealispinna sulametallis ning langes tagasi alla mahedate kahvatute valgusevöötidena, mis jooksid üle põhjaliiva kaljurahnude jalamil, kuhu lained nad otsekui fookusesse koondades suunasid.

Kõik oli siin praegu kas valge ja värvirikas või pilkasesse pimedusse mähitud. Siin ei olnud mingeid pooltoone, mis kontraste oleksid pehmendanud. Selgesti nähtavat ja absoluutset pimedust lahutas vaevalt pool tolli. Ainult vastuhelgid veepinnalt mahendasid mõnevõrra varjusid, kuid need pigem rõhutasid kui pehmendasid pimedust.

Kuid siiski ei olnud täiesti uus värvigamma see peamine, mille tõttu paik hoopis teistsugune tundus kui päeval: selle peapõhjuseks oli — kui imelik see ka ei tundu — järsk erinevus faunas. Ei olnud enam peaaegu ühtki kala, keda ma päeval nägin. Asjata lasksin oma prožektoritulel

neid otsides mööda kivirahnusid ringi käia. Nad olid kadunud nagu tina tuhka. Nende asemel olid nüüd teised kalad, keda ma varem nägin ainult varjulistes koobastes ja sügavates lõhedes varitsemas. Kõige silmapaistvamad neist olid oravkalad oma erepunaste suurte mustade pärani silmadega, mis jätsid mulje, nagu oleksid need üleliia kosmeetiliselt värvitud. Oravkalad sõelusid vilkalt kivirahnude vahel edasi-tagasi. Nende kannul ujusid ühed teised sarlakpunased kalad, kel olid ümarad kehad ja nii suured ning härdad silmad, nagu võiksid nad iga hetk nutma puhkeda. Kala rahvapärane nimetus — kurb suursilm — iseloomustab teda väga hästi. Nende nägemine siin oli mulle suureks üllatuseks, sest minu teada olid nad süvamerekalad. Aga siin nad olid, ainult mõne jardi kaugusel murdlainetusest. Imelik oli ka nende seltsimine oravkalaga ja veelgi hämmastavam see, et need kaks ilmselt öist kalaliiki olid mõlemad punast värvi. Ent mulle meenus, et mõned süvamere kalad ja koorikloomad, kes elavad igavese öö piirkonnas, on samuti punased.

Samuti nägin ma siniseid kirurgkalu, kuid nüüd nad ei olnud kuigi aktiivsed. Keset üht suurt lõhet oli neid ilmatu hulk tihedasti koos ja kogu see summ rippus vees nagu mingi elus kera. Terve see kalakera hõljus aeglaselt üles ja alla murdlainetuse rütmis, kuid iga kala selles suures kobaras hoidis kindlalt oma kohta tolli murdosa täpsusega. Kõigi nende pead olid ühes suunas ja ma nägin, kuidas kogu rühm aeglaselt teisele poole otsekui telje ümber pööras.

Hoidsin oma prožektoritule tükk aega nende liikumatutel kehadel, seejärel suunasin kiirtevihu alla merepõhja, mis oli lõhesid täis, ja sealt edasi mööda kaljuseina üles kuni ühe kitsa koopa suuni. Kohkusin väga, kui mulle sealt seitse paari heledaid hambaridu vastu vaatas, mis hõljusid vees ilma ühegi kehata. Kahel paaril olid hambad heledad sinakasrohelised, neljal järgmisel paaril — valkjad, ühel aga selgesti roosakad. See oli nagu hallutsinatsioon, mida näeb *delirium tremens*'i piiril olev purjus hambaarst. Hambaread tõmbusid koopa sisemusse ja peaaegu kadusid mu silmist. Ronisin ühest õige suurest käsnast üle ja suunasin oma prožektoritule otse nende pelgupaika. Nüüd said kõik seitse hambapaari silmapilkselt endale keha, ja minu ees oli seitse suurt, otsekui valitud papagoikala: neli neist olid oliivrohelised, vähemalt kaks ja pool jalga pikad,

kaks punased ning väga selgesti markeeritud soomustega ja üks kirju.

Seejärel astusin mõne sammu tagasi ja uurisin teisi koopaid ning lõhesid. Peaaegu kõik nad olid kalu täis. Mõned kalad hõljusid end liigutamata ja ainult harva võis näha nende rinnauimede tõmblemist. Teised sagisid rahutult edasi-tagasi, lahkumata siiski oma varjupaigast. Viimaste hulka kuulusid ka seersant-majorid, keda võis hõlpsasti ära tunda helekollaste triipude järgi. Kõige ebatavalisemal viisil olid end magama seadnud üksteist liblikkala[2]. Nad ei olnud valinud endile ööasemeks mitte pimedat koobast, vaid olid pugenud kivist kaare alla. Nad moodustasid seal nagu mingi elusa vertikaalse keerdsamba, mis rippus tasakaalus kaare tipu ja põhja vahel. Liblikkalad asetsesid selles keerdsambas nii, et kõige alumine kala oli peaga põhja, tema kohal seisva kala pea oli põhja-kirdesse, kolmandal kirdesse ja nii edasi, kompassi järgi ringi. Sellise asetuse tulemuseks oli erakordselt kaunis spiraal. Liblikkalad hõljusid kergelt voolusega taktis rütmiliselt kaasa, kuid säilitasid oma konfiguratsiooni.

Mis võis niisuguse asetuse otstarve olla, seda on raske öelda. Arvatavasti oli selline kord sisse seatud enesekaitseks, sest iga liblikkala vaatas eri suunas ja kogu rühma võidi vaenlase lähenemisel alati hoiatada. Aga kui see oletus on õige, miks ei pea siis kirurgkalad sellest reeglist kinni, vaid vaatavad kõik ühes suunas?

Kui ma seal nii liblikkalu vaatasin, tundsin äkki enese taga mingit keerist. Kohkusin ja pöördusin ümber, arvates, et näen selja taga barrakuuda või mõne teise röövkala suurt kuju. Aga mu süda läks kohe kergeks, kui nägin, et see oli vaid hiiglasuur punaahvenate voor. Need kalad olid umbes üks jalg pikad ja väga iseloomuliku helesinise triibuga, mis algas silmade all otse suu juurest ja ulatus lõpuskaarteni. Nende silmad kiirgasid nagu kalliskivid, ja kui parv ära pöördus, keereldes ning loogeldes endale pimeduses teed rajas, siis jäi mulje, nagu libiseks tuhandeid hõõguvaid süsi ookeani sügavusse. Parv liikus kiirustamata ja õige mere põhja ligi hoides nagu suur pikk köis. Kalad olid nii tihedasti üksteise küljes kinni, et näis, nagu oleks neil ainult hädavaevalt ruumi saba liigutamiseks. Ilmsesti tundsid nad suurt umbusaldust minu prožektoritule vastu, sest nad tegid suure ringi ümber selle koha ookeani põhjas, kuhu valguskiired langesid.

On väga huvitav jälgida, kuidas üks või teine mereloom kunstlikule valgusele reageerib. Anšooviste, meniidiate, brevoortiate[3], ujuvate meriusside ja mõnede koorikloomade suhtes on tulel vastupandamatu külgetõmbejõud; mõned neist, nagu näiteks meriussid, teeb tuli lausa meeletuks. Teised aga põgenevad valguse nagu katku eest või siis ringlevad kõhklevalt ainult valgustatud ruumi perifeerias. Nii imelik kui see ka pole, kuid nõrk valgus tõmbab rohkem mereasukaid enda poole kui tugev. See avastus läks mulle maksma umbes nelikümmend dollarit. Kui ma Chesapeake'i lahes oma eksperimente tegin, tuli mulle mõte, et kui valmistada lampide komplekt võimsusega viis tuhat vatti, siis saaksin valguse, mis tõmbaks minu vaatlusposti juurde suure hulga igasuguseid mereloomi. Nii ma siis ostsingi hulga kalleid elektrilampe, spetsiaalset veekindlat elektrijuhet, igasuguseid vajalikke korke ja lüliteid. Kui kogu aparatuur oli vee alla toimetatud ja sisse lülitatud, siis süttis kohutavalt tugev valgus, mis tungis ümberringi kümnete jardide kaugusele läbi veemasside. Nähtavus oli hämmastav, kuid valgustatud ruumi ilmus väga vähe loomi. Pettunult loobusin sellest plaanist ja pöördusin tagasi oma endise meetodi, prožektorivalguse kasutamise juurde, mis andis palju paremaid tulemusi.

Kui punaahvenad olid läinud, piiras mind umbes kümme minutit suur jõuk poolkoonusid[4]. Nad tulid ülalt merepinna lähedusest ja tundsid tule vastu ääretut huvi. Nad ei ujunud mitte just väga tihedas parves, sest nad saabusid üksteise järel mõnesekundiliste vaheaegadega ja kukkusid ülalt, pimedusest, nagu hõbedased ning rohelised komeedid. Nende roheline värvus oli täiesti ebatavaline. See värv sillerdas õrnades hallikasrohelistes varjundites ja iga soomust piiras ere smaragdroheline äär. Kui see kala veest välja võtta, on ta lihtsalt hõbedane.

Ainult vähesed kalad näevad õhus samasugused välja, nagu nad on vee all. Ma tahaksin väga kord koostada värviatlase, mille järgi võiks troopilisi kalu kiiresti nende loomulikus ümbruses kindlaks määrata. Mind pahandavad väga kalade määramise käsiraamatud, kus näiteks seletatakse, et meriärn on hõbedane õrnade hallide võõtidega kalake, kuid hiljem selgub, et vees, oma loomulikus elukeskkonnas, ei ole ta hoopiski mitte hõbedane, vaid uhkelt helkiv lavendelsinine. Samuti ei ole hispaania makrell oliivrohelise varjundiga plaatina värvi, vaid talle on ise-

loomulikud piki kogu keha jooksvad erekollased triibud, mis täiesti kaovad, kui kala veest välja võtta.

Kui poolkoonude hallikasroheline värvitoon on küllaltki ebatavaline, siis täiesti hämmastav on nende pea kuju. Nende alalõug on ülemisest palju pikem ja moodustab poole kogu pea pikkusest. See annab kalakesele veidra, kuigi mitte sugugi ebameeldiva ilme. Nad on pikad ning voolujoonelised ja meenutavad miniatuurset mõõkkala. Kuid erinevalt mõõkkaladest ei ole nende pikk peenenev nokis mitte kõva ning terav, vaid lõpeb sarlakpunase lihaja ning pehme nibuga. Raske öelda, mis otstarve niisugusel tipul võiks olla. Võib-olla on see mingi haistmiselund või kasutatakse seda sondina. Poolkoonude toiduks näivad olevat peamiselt taimed, selle kõrval söövad nad ka — küll väga vähesel määral — pisikesi koorikloomi. Kuidas nad üldse süüa saavad niisuguse pika nokisega, mis igale poole ette puutub, see on omaette mõistatus.

Laskusin põlvili ja ronisin mööda kaljude kõige madalamat serva, et vaadata, mida teevad öösel selgrootud loomad. Nad olid peaaegu kõik ärkvel ja väga aktiivsed. Tõruvähid heitsid oma võrke nagu ikka, välja sirutades ja jälle tagasi tõmmates oma sulgjaid jalakesi. Mis tähendas neile valgus või pimedus, — kui nad olid suletud oma kõvasse lubikoorikusse. Nad vajasid ainult toitu ning hapnikku; unega oli aega, enne tuli kõht täita. Olgu see päeval või öösel, igal ajal võite neid leida usinasti töötamas. Sama on lugu merianemoonidega: nad olid nagu kaunid lilled, mis aeglaselt hõljusid ja tuksusid. Nende nurgelised kombitsad, mis olid täis kõrvetavaid noolekesi, ootasid kannatlikult mõnd ettevaatamatut koorikloomа või ujuvat meriussi. Ärkvel olid ka lilli imiteerivad meriussid, kes oma väädikud kõige selle järele välja sirutasid, mida helde saatus ja voolused neile pakkuda suvatsesid.

Mitte kõik meres elavad ussid ei ole kaljude külge kinnitunud, sest minu tule ümber kogunes kiiresti hea hulk nende vingerdavaid kehasid. Vabalt elavad meriussid on kõige eemaletõukavamad olevused maailmas. Minu sõrmed on küll juba ammu harjunud haarama igasuguseid putukaid, ämblikke ja roomajaid, kuid ujuvate meriusside väänlevate kehade ees tõmbusid nad instinktiivselt tagasi. Mõned neist torkasid puudutamisel, teised hammustasid oma pikkade teravate väljasirutatud lõugadega, ja kõigi nendega kokku puutudes käis mul vastikusest värin läbi

keha. Nad on kaetud nii rohkesti igasuguste harjaste, ripsmete, jalakeste, tundlate kummaliste karvakeste ja tsirrustega, mis kõik vibreerivad sellise pöörase kiirusega, et mul tekkis tahtmatult võrdlus: just nii näeks välja elektrisäde, kui see äkki muutuks mingil viisil elusaks ja kehastuks. Meriusside võrdlemine elektrikaarega ei ole sugugi nii kauge ja otsitud, nagu võiks paista, sest nende aktiivsus on hämmastav ja selle pinge silmanähtavalt kõrge.

Minu prožektoritules visklevad meriussid olid erutusest lausa meeletud. Nad tegid lambiläätse ümber surmasõlmi, väänlesid, vibreerisid, visklesid, võbisesid ja keerlesid otsekui demonstreerides, kui ussilikult meeletud nad võivad olla. Minu niigi pingul närvid ei pidanud enam vastu ja ma võpatasin jälkusest, kui üks pikk uss siugles üle minu käsivarre ning viskus valgussõõri. Sel heledal sarlakpunase kehaga ussikesel oli kollane pea ja ta kasutas edasiliikumiseks arvukaid rohelisi kolmnurkseid aerukesi, mis koosnesid kiudjatest harjastest. Tema fantastilist pead katsid sinised sulekesed, tsirrused, nagu põskhabe. Tema pikkus peast kuni terava suletaolise sabaotsani oli ligi seitse tolli. Prožektoritule valgusel virvendas ja sädeles ta nagu vikerkaar.

Vaevalt olin ma toibunud šokist, mille põhjustas tema harjaskeha puudutus, kui ilmus veel kaks samasugust ussi, kes kukkusid tema ümber kukerpallitama. Nad kihutasid pöörase hooga ikka ringi ja ringi. Uusi usse tuli järjest juurde, kuni lambi kogu valgussõõr oli täis nende vingerdavaid kehi. Suuremate usside vahel sõelus otsejoones edasi-tagasi paarkümmend väga mitmesse liiki kuuluvat väiksemat ussikest, kes kogu liikuvasse mustrisse põimisid oma poolt eredaid rohelisi ja roosasid horisontaalseid triipe.

Püüdsin kiiresti ussikeste iseloomulikke tunnuseid meelde jätta, et hiljem kindlaks teha, kellega mul tegemist oli, kuid see üritus osutus täiesti lootusetuks. Suuremad meriussid kuulusid kindlasti nereiidide[5] hulka, kuid meriusside määramine on tagasihoidlikult öeldes väga ebatänuväärne ülesanne. Ma võin kannatlikult lugeda kalade soomuseid ja üksikasjaliselt järele uurida tema ogade või kiirte arvu ning asendit, kuid tunnused, mille järgi klassifitseeritakse meriusse, on niivõrd formaalsed ning ebamäärased, et siin pean küll meeleheites käed rüppe laskma ja

alla andma. Meriusside taksonoomia pole mulle jõukohane.

Sündmused veealuses maailmas tulevad nii nagu hädad — kõik korraga. Minu prožektoriäätse ette kogunenud meriussid osutusid ainult järgnevate hordide üksikuiks eelkäijaiks. Võimalik, et neid tõmbas ligi juba pikemat aega põleva lambi valgus, võib-olla kohalviibivate meriusside käitumine — pärispõhjust ma täpselt ei tea, kuid igatahes hakkas neid tulema igast küljest loendamatul hulgal. Meriussidele järgnesid viivitamatult sarlakpunased oravkalad ja suursilmad, kes kohe kasutasid juhust [illegible] sööstsid ootamatu saagi kallale. Kuid meriussid ei [illegible] nudki põgeneda, vaid olid nii andunud oma lõ[illegible] keerlemisele üksteise ümber, et nad mitte midagi [illegible] tähele ei pannud. Olen kindel, et nägin neid soo jätkat sünnitusvalus, sest mitmed meriussid lasksid vette min vaevalt märgatavat õrna läbipaistvat ollust, midagi suitsu taolist, mis võisid olla ainult kas viljastamata munarakud või isassugurakud. Kui äsja kohale saabunud meriuss sattus sellisesse miniatuursesse pilvekesesse, muutus ta erutusest nii pööraseks ja aktiivseks, et tema senine kiire liikumine näis üsna tagasihoidlik.

Keerlevate meriusside parv kasvas iga minutiga. Nende vingerdamine mööda minu paljast keha muutus üha talumatumaks ja minu prožektoritulest tingitud kalade aktiivsus väga alarmeerivaks, sest oravkaladele järgnesid veel hoopis suuremad ja tarmukamad kalad, nende hulgas terve jõuk ilusaid vöödilisi nassaugruupereid. Seda nähes kustutasin oma prožektori ja ronisin ruttu mööda päästenööri üles. Vabastasin oma pea nobedasti tuukrikiivrist ja potsatasin üle reelingu paadi põhja.

Vaatasin kella ja nägin, et olin olnud vee all kuuskümmend seitse minutit. Jälle oli tõusnud tuul ja mu paat ankruketi otsas viskus ning vajus. Tundsin, et olin väsinud ja et mul oli ookeani mustast sügavusest äkki villand. Kui ma jälle ookeani pigimustale veepinnale vaatasin, meenusid mulle üle minu keha vingerdavad meriussid ja ma võpatasin. Leidsin, et selleks ööks aitab. Oleksin andnud ei tea mida oma terassilindri eest, millel oli suur paksust klaasist aken. Selle abil oleksin meriusside draamat lõpuni näinud. Aga see silinder oli oma poolteist tuhat miili siit kuski kindlas paigas Chesapeake'i lahe kaldal.

Tõmbasin koos oma pumbamehe abiga ankru üles ja

XVIII peatükk

MAAILMA ÄÄRE PIIRIL

Tuukrikiiver peas ja vesiir näo ees, nii seisin ma nagu mõni keskaegne rüütel eelviimasel päeval enne Inagualt lahkumist liikumatult merepõhjas ja vaatasin kollaste kaljurahnude räga, kuhu ma nelikümmend jalga allpool merepinda pidama jäin. Seejärel tõmbusin kummargile, laskusin peaaegu istuli, ja tegin hüppe veteruumi. Vesi kandis mu kõrgele üles — viis jalga, kümme, viisteist, kakskümmend jalga. Kuid siis liikumishoog aeglustus, ma hõljusin hetke paigal ja maandusin jälle tasasel liivaribal. Hüplesin pisut nagu filminäitleja aeglustatud filmis ja tõmbasin hinge. Pöördusin siis kergendusohkega ümber ja vaatasin teravatele sakilistele kaljudele, kust ma äsja tegin oma hämmastava hüppe.

Mul oli heameel, et ma kauguse arvestamises ei eksinud, sest eksimise korral oleksin saanud suured armid kätelejalgadele. Imelik, mõtlesin endamisi, et inimene on valmis lihtsalt uudishimu pärast nii paljuga riskima. Teist põhjendust ei osanud ma oma äsjasele just enne ärasõitu korraldatud kergemeelsele vembule leida. Arvasin, et nüüd juba aitab sukeldumistest, kuid üks asi ei andnud mulle rahu. Seisin mõne nädala eest rannal ja vaatasin üht kohta ookeanis sealpool asulat, kus heleroheline merevesi läks järsku üle tumesiniseks. Ses paigas oli tuhande kahesaja sülla sügavune järsk langus, kohutav vajum äärmisesse sügavusesse. Lõpuks ei suutnud ma kiusatusele enam kuidagi vastu panna. Ma pidin tingimata nägema, kuidas see veealuse kalju serv välja näeb.

Pärismaalasest paadimehe abiga toimetasin ma oma tuukrikiivri paati ja seadsin paadi ankrusse ainult mõne jala kaugusel veealuse kuristiku äärest. Rannani oli umbes veerand miili. Merepõhi näis õige kaugena. Panin kõheldes

oma tuukrikiivri pähe ja libisesin sinavasse vette. Maandusin mõne sekundi pärast ja tundsin selgesti surve. Mingi suur raskus näis rõhuvat mu kõhtu ja rinda. Pöördusin ümber ja vaatasin ringi. Merepind oli kuskil kaugel, kaugel ülal. Õhuvoolik lookles suures kaares mu selja taga ülespoole nagu vingerdav must madu ja muutus ülespoole kerkides üha ebaselgemaks, kuni lõpuks tema kaugem ots täiesti ähmastus. Isegi paat paistis siit tuhmilt ja ebamääraselt nagu läbi udu.

Vaatasin pinevalt ringi, püüdes leida mõnd märki, mille järgi orienteeruda. Minu kohal ja ümber polnud midagi muud kui ainult sinine vesi, täiesti kirjeldamatu haihtuv looritud sina, mille ühetoonilisust ei teinud reljeefsemaks mitte ükski ese. Paindudes sügavale taha, vaatasin üles merepinna poole: ei midagi muud kui ikka sama voolav sina, võib-olla ehk ainult mõne tooni võrra värvuselt heledam kui see, mis mind ümbritses. Siin ei olnud mingit, kuidagi eraldatavat suunda. Põhi, ida, lõuna, lääs — kõik oli sama. Kõikjal ainult sinine vesi; inimene on sellesse nagu ära uppunud, nagu täielikult asuuri kadunud.

Ainult liiv minu jalgade all, väikeste hunnikutena kivide vahel, aitas mul orienteeruda ja määrata, kus võis veealuse kaljujärsaku äär asuda. Ma juba aimasin, et see on kuski õige ligidal, sest tundsin oma palja kehaga nõrka külma voolust, mis tõusis kustki sügavustest. Kõheldes keerlesin oma kehaga igasse külge, et tabada külma vooluse suunda, kuid see oli siiski liiga nõrk, liiga ebamäärane, ja mul ei olnud sellest mingit abi. Mõistatus lahenes, kui ma vaatasin jalge alla: merepõhi oli siinkohal ebatasane, silmatorkavalt väga ühtlaselt ebatasane. Silmitsesin liivakuhjakesi: need olid sadade kaupa kokku kantud pikkadeks lainelisteks ahelikeks, mis kadusid sinavasse mõõtmatusse. Nad meenutasid väga noid ahelikke, mis ma nägin merepõhjas Inagua kõige läänepoolsemas tipus, kus ma jälgisin mere tõusu ja mõõna. Olin kindel, et need siin on nagu noodki, mis ma varem nägin, ja jooksevad ranna suhtes risti ning vastuvoolu suunas. Minu tee pidi minema nendega paralleelselt.

Kallutusin ettepoole ja liikusin tugevasti vastu vett surudes edasi. Varsti muutus nagu külmemaks — see oli mingi kerge jahedus, nagu mingi vihje sellele, mis tulemas on, mingi häbelik kargus, nagu see esineb septembris enne lehtede langemist.

Mind valdas hetkeks üksindustunne. Mul oli tundmus, nagu oleksin ma ainus inimene kogu maailmas. Ja nii see oligi. Tõsi küll, ma teadsin, et minust ainult seitsekümmend jalga eemal töötas paadimees kogu aeg õhupumba juures, mis mul hinge sees hoidis, aga tegelikult oli see niisama hea, nagu oleks ta Marsi peal viibinud, sest nii läbitungimatu oli ookeani veepind, mis meid lahutas. Ka teadsin ma, et viibisin paigas, kus ühegi inimese jalg ei ole varem astunud, et mina olen esimene, kes näeb seda veealust kaljuserva, kust algab abüssaalne[1] kuristik, mis langeb järsult ligi seitse tuhat jalga alla, otse ookeani põhja. Võibolla oli see täielik surmavaikus, mis põhjustas säärase üksindustunde, sest minu kõrvu ei kostnud ühtki häält peale kerge sisina, mida tekitas mööda voolikut alla pumbatav õhk.

Muutusin rahutuks ja sikutasin tugevasti päästenööri, et kindlaks teha, kas ta on ikka üleval kõvasti kinni. Kõik oli korras. Tundsin isegi seda, kuidas paat lainetel üles-alla kiikus. Vaatasin jälle üles paadi poole. See ei paistnud enam. Pöörasin ringi ja vaatasin hoolega igale poole. Paadimees hoiatas mind, et kuristiku äär on suurte haide ja barrakuudade kogunemispaigaks, ning manitses, et olgu ma ettevaatlik. Naersin ta välja, nagu tookord esmakordselt barjäärrifi juures sukeldumisel. Kuid silmas pidades minu tookordset vahejuhtumit ja seda, et mul tuli selles asuurses mõõtmatuses ainuüksi enese peale loota, ei olnud ma seekord enam kaugeltki nii enesekindel.

Jõudsin kuristiku äärele kiiremini, kui olin lootnud. Äkki oli mu pilk suunatud alla tohutusse sinisesse tühjusesse. Kõva pind oli mu jalge alt kadunud ja põhi muutus pehmeks ning järeleandlikuks. Ühe õudse sekundi kestel nägin, kuidas liiv hakkas liikuma ja kuristiku poole alla libisema; haarasin meeleheitlikult päästenöörist kinni ja hoidsin seda kramplikult peos. Ehkki ma väga hästi teadsin, et köis ja õhuvoolik oleksid mind kinni pidanud veel enne, kui ma oleksin saanud kümmet jalgagi langeda, ent ruum minu all paistis niisuguse absoluutse tühjusena, et ma pidin tahtmatult niiviisi toimima.

Ise alles ehmatusest kergesti värisedes istusin maha pehmele nõlvakule ja vaatasin alla. Mulle haigutas vastu masendav tühjus. Ja nõlvaku liivapõhi nagu libises kogu aeg alla, ikka alla, otse sellesse kohutavasse ähmasusse, kus oli ainult sügavus, õõnes pimedus ja külmus.

Veealuse kuristiku ääre kohal rippus nagu mingi tarretava hirmu nähtamatu sein. Ma liigutasin jalga. Väike liivakuhi hakkas liikuma, kasvas suuremaks ja libises otsekui maalihe mööda nõlva allapoole. Põhjast kerkis peenmuda pilveke, mis laotus pikkamööda laiali ning kadus. Selles maalihkes oli midagi siugjat, roomavat: ei kõige vähematki jõudu ega hoogu nagu ehtsal maalibisemisel, vaid ainult aeglane ja sujuv langemine sügavusesse. Kujutasin enesele ette, kui hirmuäratav see võiks olla, siin abitult surmale vastu libiseda, kui oled vooliku ning päästenööri kaotanud ega suuda raskest kiivrist vabaneda, ja hakkad vähehaaval toll-tollilt, jalg-jalalt alla libisema, kus pidevalt kasvav surve su oma kohutavasse purustavasse haardesse kisub. Kujutlesin endale seda üha suurenevat pimedust, mis saabub enne teadvuse kadumist, mil pimedus muutub täielikuks, kuidas värvid tõmbuvad järk-järgult tumedamaks — ultramariinist asuurseks, tumesinisest mustjassiniseks ja seejärel täielik pimedus.

Kliketi-klikk, kliketi-klikk — õhupumba nõrk rütmiline lõgin tõi mu uuesti tagasi tegelikkusesse. Ütlesin veendunult enesele, et mu olukord on täiesti ohutu, ja hirmu asemel tärkas minus uudishimu. Tahtsin teada, mis on seal all ja mis hoiab kuristiku pudedat äärt alla varisemast. Vaatasin taha. Pikk lame liivast ja kivimitest koosnev tasandik, mida katsid igasugused praod ning lõhed, tõusis väga aeglaselt merepinna suunas — tõus oli nii ühtlane, et seda võis vaevalt märgata.

Küünitasin käe alla ja võtsin natuke liiva; pigistasin selle kõvasti oma pihku, et ta sõrmede vahelt maha ei niriseks. Uurisin seda tuukrikiivri ligi hoides hoolikalt. See oli foraminifeerne liiv, mitte kõva kvartsliiv, nagu Ameerika mandri randadel, liiv, mis on tekkinud arvutute surnud mereloomade kõdunenud koorikutest. Neid loomi suri loendamatuid miljardeid ja nende lupja sisaldavad jäänused langesid aeglase orgaanilise vihmana ookeani põhja. Kalju, millel ma seisin, oli paljude miljonite elusolendite määratu suur hauakäbas. Ookeanivoolused kandsid nad sügavusest üles, kuhjasid nad kõik siia ühte paika kokku ja lõid neist maailma ääre.

Mingi vari libises üle mu tuukrikiivri. Arvasin, et see on paadi vari, kuid pillasin liiva kohe oma sõrmede vahelt. Paat oli ju tervelt seitsekümmend jalga siit eemal. See ei võinud mingit varju heita.

Nägin, kuidas tumenev laik aeglaselt liiva kohal liikus, üle kuristiku ümara ääre libises ja seejärel mustavas veemassis kadus. Ma vaatasin üles ja pidin peaaegu röögatama oma kiivris. Minu pea kohal, vaevalt viisteist jalga eemal oli suur merisarvik — kõikidest merisarviklastest see kõige suurem. Ta lendas — teisiti ei saa seda nimetada — keskmistes veekihtides nagu mõni suur nahkhiir või koletislik pterodaktülos ja oli nagu mingi nägemus kaugest minevikust. Oma suurte laiade «tiibadega» näis ta pigem läbi vee lendavat kui ujuvat.

Ma otse tardusin paigale. Monstrum tegi kerge pöörde, tuli õhuvoolikule ohtlikult lähedale, kuid sööstis siis graatsiliselt üle kuristiku ääre ja kadus sügavusse. Tema tiibade siruulatus oli oma viisteist jalga.

Pöörasin, et kahmata päästenööri ja veepinnale tõusta, kuid tardusin uuesti paigale. Merisarvik tuli tagasi. Nägin, kuidas tema hiiglakogu ilmus paremalt mustavast vetesügavusest. Ta ujus päris kuristiku äärde, viibutas ühe oma suure uime kõrgele üles ja tõusis kaares kuristiku äärele. Ta suundus otse minu poole, ja ma nägin tema allalastud peauimi, mis meenutasid allapoole kõveraid suuri sarvi. Ilmsesti kasutas ta neid tüürimiseks, kuid mul sähvas mõte, et nendega võis ta ka saaki haarata ja seda oma suhu toppida, mis oli täis munakivisuurusi tugevaid hambaid.

Merisarvik ujus otse minu kiivri suunas. Ma ei saanud enesekaitseks midagi ette võtta. Olin täiesti abitu, isegi pussnuga ei olnud mul kaasas. Ühe hetkega oli ta minust ainult viieteistkümne jala kaugusel, siis kümne, ent just siis, kui olin juba kindel, et ta minu oma suurte mustvalgete tiibadega lömastab, tegi ta järsu pöörde, lendas üle minu pea ja kadus vasakule. Õhuvoolik jäi ainult üle noatera puutumata. Hetkel, kui merisarvik tegi pöörde, nägin, kuidas tema väikesed seasilmad minu poole vilksatasid — nende pigimusti pupille ümbritsesid valged iirised.

Ma vaatasin üles ja nägin, kuidas koletis pikkamisi meie paadi poole ujus. Tema sile jäik must saba, mis oli umbes kolm jalga pikk, seisis sirgelt ja liikumatult nagu ritv. Merisarviku kehal oli kaks imikala, kes olid hoopis suuremad kui need, keda ma nägin ammhaidel. Imikalad nihelesid rahutult merisarviku kõhul, nagu ootaksid nad kannatamatult tema söögiaega, et korjata endale peletise piduroast järelejäänud raasukesi.

Merisarvik pööras veel kord ümber ja tuli tagasi, kuid

ei tulnud seekord enam nii ligidale. Ta möödus minust viieteistkümne jala kaugusel, hoidis minu suureks rõõmuks õhuvoolikust hästi eemale ja pööras kuristiku äärde. Ta sulas kiiresti sumedasse veemassi, muutus üha tuhmimaks ning tuhmimaks ja kadus lõpuks hoopis. Ootasin pisut, et veenduda, kas ta ikka tõesti on läinud, ja ronisin siis mööda päästenööri üles nii nobedasti nagu suutsin. Mõne hetke pärast olin elusalt-tervelt tekil päikese käes ja hingeldasin.

Teist korda säras minu paadimehe nägu võidurõõmust. «Küll sa ükskord veel kimpu jääd, niisuguste asjadega ei naljatata,» hoiatas ta.

Sel korral olin temaga peaaegu nõus. Kui merisarvik oleks mu õhuvooliku purustanud või end minu päästeköiesse mässinud, siis oleks tema visiit kujunenud äärmiselt ohtlikuks, kui isegi mitte traagiliseks.

Pool tundi hiljem, kui olin hinge tõmmanud ja julgust kogunud, läksin uuesti vee alla. Leidsin kuristiku ääre seekord palju kergemini üles, kuigi pisut teises paigas. Siin ulatus vetikate lapike kuni kuristiku servani välja ja ka liiv oli kindlam. Seadsin enda mugavamalt istuma ja jäin kannatlikult ootama. Loputasin veega vaateklaasi, mis oli hingeaurust uduseks tõmbunud. Algul ei näinud ma midagi, kuid varsti tegin avastuse.

Kuristiku äär oli kalahulkadele peateeks, mida mööda nad üles ja alla liikusid. Kõigepealt nägin suurt makrelliparve, kuid nende liiki ei saanud ma kindlaks teha. Nad olid kõik umbes kaheksateist tolli pikad ja ujusid umbes kümne jala kõrgusel minu pea kohal. Läbi vetesina immitsev nõrk päikesevalgus langes nende hõbedastele kehadele ja iga kalakese ümber tekkis sellest kuldkollaselt kumav efektne oreool. Maa peal ei ole ma midagi nii toredat näinud, välja arvatud võib-olla teatud liblikate tiivad. Kui ma neid kalasid märkasin, ujusid nad kiirustamata, kuid muutusid varsti järsku kõik väga liikuvaks. Nad sööstsid äkki suure kollase viiruna üles merepinna poole, kus mängles hulk väikesi kalu.

Väikesed kalad märkasid nende tulekut ja pagesid nagu elus nooled samuti merepinna poole. Nägin hämaralt ebaselget looritatud merepinda ja seda, kuidas väikesed kalakesed sellest läbi tungisid ning kadusid. Siis ma taipasin, et need olid lendkalad. Pettunud makrellid pöördusid tagasi ja jätkasid oma teekonda kuristiku äärt pidi. Ma ei

näinud, kuidas lendkalad uuesti vette kukkusid, sest vee uduloor ja küllalt suur kaugus ei lubanud seda.

Äkki tundsin käsivarrel põletavat valu. Ehmusin ja pöördusin nii järsku ringi, et minu tõukest tõusis ning kandus üle kuristiku ääre väike mudapilveke. Mu pea kohal ujus suur sinilillakas meripõis, keda kutsutakse ka Portugali sõjalaevaks[2]. Selle meduusi kaks-kolm allarippuvat sültjat kombitsat lohises üle mu käsivarre. Viskusin nagu meeletu liivale pikali, et teised kombitsad mind ei riivaks ja mul õnnestus neid vältida. Minu järsust liigutusest tekkinud keeris pani pehme kehaga looma ringi keerlema ja ajas tema graatsiliselt hõljuvad kombitsad sassi. Hõõrusin ähkides oma valutavat kätt, kuid sellest hoolimata oli mul huvitav jälgida, kuidas Portugali sõjalaev oma kombitsad kohe tagasi tõmbas ja nad üles pisut kokkutõmbunud ujupõie alla tõstis. Väljasirutatud kombitsad olid julgesti oma kümme-kaksteist jalga pikad. Kui ma oleksin täieliku mürgiannuse saanud, siis oleks põletus küll äärmiselt valurikas olnud. Mu käsi valutas niigi ligi kaks tundi.

Meripõis on samavõrra omapärane kui ka õel. Ta on väga ligidane sugulane hüdroididele ja meduusidele. Meripõite iseloomulikuks tunnuseks on see, et nad elavad kolooniana, kus iga indiviid on teisele kasulik ning ei tülitseta. Kuigi meripõis näib olevat iseseisev organism, koosneb ta siiski paljudest üksikolendeist, kel kõigil on oma eri funktsioon täita, kuid kes kõik kokku tegutsevad orgaanilise tervikuna. Pealiskaudsel vaatlemisel tundub, et tegemist on ühe loomaga, kui aga teda hoolikalt uurida, siis selgub, et see on koloonia, mis koosneb eri kuju ja eri ülesannetega polüüpidest. Ühed polüübid, torukujulised ja õrna sinist värvi, söövad ja seedivad kogu rühma eest, teised, sõrmekujulised, on väga tundlikud ja täidavad kompimiselundi ülesandeid, kolmandad — suguloomikud — hoolitsevad paljunemise eest, kuna neljandad on muutunud pikkadeks kombitsateks ja sõudeelunditeks ning on täis mürgiastlaid. Need kombitsad haaravad saaki ja on ühtlasi kaitserelvaks. Neid kasutatakse ka tüürina tasakaalu hoidmiseks. On vist ülearune öelda, et meripõite seltskonnast tuleb eemale hoida.

Kuid kõige huvitavam, mis ma pärast valust toibumist ja rahunemist nägin, oli suur parv tillukesi kalu, kes tunglesid meripõie ümber. Need olid noored ameerika võikalad (*Peprilis*), needsamad, kes meie pidulauda ehivad. Nad

elavad koos meripõite ja teiste meduusidega, kelle juurest nad kaitset otsivad. Kui neid ähvardab suuremate näljaste kalade poolt hädaoht, siis lipsavad võikalad kiiresti meripõie mürgiste kombitsate alla, kus nad on iga kurja eest kaitstud. Juhtub harva, et võikala suures ärevuses vaenlase eest põgenedes kombitsat riivaks ja teda silmapilkselt halvatus tabaks. Kui see aga juhtub, siis tõmbuvad halastamatu meripõie kombitsad aeglaselt kokku ja toimetavad abitu kalakese suhu, kus ta alla kugistatakse.

Kui mitte arvestada taolisi väga erandlikke juhtumeid, siis meripõied ei näi teadvatki, et neil on pisikesed kaitsealused. Ent võikalad on täiesti teadlikud sellest, kui mürgised on kombitsad ja on väga ettevaatlikud, kui nende vahelt sisse ja välja lipsavad. Muidugi, võikalade elu pole kuigi kadestamisväärne, sest see on niisama hea kui elada ruumis, kus tosinaid kõrgepingejuhtmeid ripub pea kohal.

Portugali sõjalaevade ja võikalade kooselu, nii ühepoolne kui see ka on, on küllaltki kummaline. Kuidas võis selline kaaslus tekkida? Milline kartmatu võikala söandas esimesena pugeda meripõie surmavalt halvavate kombitsate taha ja õppis neid kui enesekaitsevahendit kasutama? Kas see oli mõni «üli-võikala», kes sellega esimesena hakkama sai, ja siis mingil seletamatul kombel oma järeltulijatele selle avastuse teatavaks tegi? Või dikteeris kõigile võikaladele sellise enesekaitsevahendi äkki mingi imeline instinkt? Niisugustele küsimustele on peaaegu võimatu vastata.

Rõõmustasin väga, kui Portugali sõjalaevad olid läinud. Kuigi need helesinised olendid on väga kenad, on neis siiski midagi väga pahaendelist ja nende põletused on hirmsad. Pole teist looma, kes nii sobiks sellesse veidrasse veealusesse maailma kui meripõis. Sültjad, õrnad, kujult fantastilised, äärmiselt haprad ja sisaldades 98% vett — sulavad nad täielikult ühte veealuse maastikupildiga.

Istusin edasi ja jälgisin, kuidas mõned margetkalad ümbritsevast vetesumedusest välja ujusid. Erinevalt makrellidest rändasid nad kahe- või kolmekaupa. Nad näisid leidvat väikesi maiuspalu liiva seest, mis kattis kuristiku äärt, ja ujusid kiirustamata, tehes tihtipeale kõrvalepõikeid.

Äkki nägin ma barrakuudat. Pikk, sihvakas, graatsiline — sellisena ilmus ta hämarusest, lähenes mulle mõne jala kauguseni ja peatus. Üle tema lõpusekaare läks tume triip, mis andis talle julma ning kohutava ilme. Ta silmitses

mind jäiselt kolm pikka minutit, rippudes liikumatult vees, ja kadus siis ilma märgatava pingutuseta vetesinasse. Barrakuuda ei erutanud mind nii kui merisarvik, kuigi selleks oli igati alust, sest barrakuudal on meretiigri kuulsus.

Suurt naudingut pakkus mulle üks suur rohekilpkonn[3], kes minust mööda tormas. Ta võis kaaluda sada naela või rohkem. Ta tuli kustki minu selja tagant, liugudes madalalt liiva kohal ja liigutas graatsiliselt oma loibi. Kilpkonn ei pööranud minule vähimatki tähelepanu ja möödus minust umbes kümne jala kaugusel. Suur hulk valkjaid tõruvähke kattis tema kilpi, mida ehtis rohekas õhuke sammalvaip. Ta kandis nagu merisarvikki parasiiti, üht imikala, kes asus tema kilbi siseküljel. Hästi merepõhja ligi hoides liugus ta üle kuristiku ääre ja kadus silmist. Pidin endalt imestades küsima, kuhu ta läks, sest teadsin, et tema vee all olemise aeg on piiratud. Kilpkonnad hingavad välisõhku ja peavad sellepärast regulaarselt veepinnale tõusma. Aga alla ta läks, alla pimedasse sügavikku.

Kilpkonn viis mu mõttele, et loomade ränne kuristiku äärt pidi on teist laadi kui ränne piki randa ja on viimasest vähem tähtis. Kalad saalisid vahetpidamata edasi-tagasi madalalt liivapangalt alla sügavusse ja sealt üles. Kõige rohkem oli nende hulgas oravkalu, keda ma muidu kunagi ei näinud suurte hulkadena koos kui ainult öösi. Nad ilmusid katkematu vooluna meresügavusest. Nad näisid teadvat, kuhu minna, ja suundusid otseteed rannakaljude poole. Teised kalad olid tagasiteel, ujusid kuristiku ääreni ja laskusid alla. Nende hulgas oli rohkesti punaseid ja siniseid papagoikalu, kelle ränne meresügavusse oli midagi mõistatuslikku, sest kuristiku äärel lõppes nende taimede levikuala, millest papagoikalad toitusid. Ent sellest hoolimata liikus neid siin suurel hulgal; tõenäoliselt elasid nad vaheldumisi kord rannakaljude piirkonnas, kord süvamere varjuliste kaljurüngaste vahel.

Minu viimane vaatepilt sellelt maailma äärelt oli üks ülevamaid, mis ma kunagi olen näinud. Otsustasin sukelduda nii sügavale kui mu julgus lubab ja veesurve võimaldab. Pärast lühikest puhkust roomasin ma päris kuristiku servani, haarasin päästenöörist kinni ja laskusin üle ääre. Liiv minu jalgade all hakkas libisema, kuid ma hoidsin nööri kõvasti peos ja ronisin allapoole. Kallak oli õige järsk, kuid kõie abil läks mul korda end püstiasendis hoida. Liikusin pikkamisi allapoole, hingates tugevasti läbi

nina, et vähendada survet oma kõrvade kuulmekilel. Ikka allapoole — kümme jalga, viisteist, kakskümmend.

Vaatasin üles. Merepinnast polnud näha jälgegi. Viibisin viiekümne viie jala sügavuses. Meie aja tuukrite kohta ei ole seda palju, kuid minu kerget varustust arvestades küll. Teadsin, et ei peaks enam sügavamale minema. Kuid mind kiskus miski vastupandamatult edasi. See oli piiritu uudishimu, seletamatu tung näha, mis peitub lähima nurga taga, tung minna veel ja veel ning veel mõni jalg edasi. Hakkasin tundma oma kehal survet. Suur raskus näis rõhuvat minu kõhtu ja rinda ning mul oli raske hingata. Kuuskümmend jalga. Pea hakkas pööritama. Kuuskümmend viis jalga.

Vaatasin kärmesti ringi. Allpool, nii sügaval kui mu silmad võtsid, polnud midagi peale liiva, mis üle kuristiku ääre põhjatusse sügavusse jooksis, mitte midagi peale liiva ja ääretu pimeduse, kõige salapärasema vaikiva pimeduse, millist ma iial polnud näinud. Selles oli midagi hirmuäratavat — sest nii ebamäärane ja täiesti tajumatu oli see. Pöörasin tagasi ja liikusin suurivaevu mööda nõlva ülespoole. Kõrgel ülal kuristiku ääre kohal kumas läbi vete sõõrjas kuldne halo. Pea käis harjumatust rõhumisest ringi. Pihk peo taha, nii sikutasin end mööda köit üles. Just siis, kui ma tagasi kuristiku äärele jõudsin, valgus kuldsete kübemete sätendav parv üle selle veere. See oli suur kalaparv, mis suundus sügavusse. Kohtusime poolel teel, neid ootamas ees pimedus ja jahedus, mind — kaunis, kuiv ja õhurohke päikeseline maailm.

MÄRKUSED

I. Lääne-India saarestik

[1] Basiliskiks nimetasid antiikaja loodusteadlased fantastilist koletist — maduderiigi valitsejat. Pliniuse arvates oli basilisk päris tavaline madu, kuid sündides oli tal kuldkroon peas.

Praegu nimetavad zooloogid basiliskiks väga omapärase ja huvitava välimusega sisalikku — kiiversisalikku (*Basiliscus americanus*), kes elab Ameerika troopilises vööndis. See on suur, kuni kaheksakümmend sentimeetrit pikk sisalik. Tema peas on krooni meenutav kõrge nahkjätke, mida loom saab paisutada. Päeval on see sisalik tavaliselt peidus puude okste vahel, mis ripuvad vee kohal. Hädaohu korral hüppab ta sageli vette ja ujub kiiresti oma käppadega sõudes. Kiiversisalik võib oma tagumistel jalgadel joosta. Tema pikad varbad on ääristatud sarvjate narmastega, mis hoiavad sisalikku vertikaalses asendis isegi siis, kui ta jookseb mööda veepinda nagu vesivaksiklane.

[2] Ameerika kakk (*Strix varia*) — lähedane sugulane meie kodukakule. Elab Kanada, Ameerika Ühendriikide (välja arvatud lääneosariigid) ja Mehhiko niisketes metsades, kus on kaunis tavaline lind. Erineb teistest Põhja-Ameerika kakkudest omapärase värvuse poolest: tal on tumedad vöödid — kõhul suunaga piki keha, kaelal ja rinnal kehaga risti. Saaki kütib sageli päeval, eriti uduse ilmaga. Toitub hiirtest ja väikestest lindudest. Pesitseb puuõõntes või röövlindude, ronkade ja oravate mahajäetud pesades.

[3] Ameerika tüll (*Charadrius vociferus*) — Põhja-Ameerikas, Kuubal ja Bahama saartel levinud lind; ta on selja pealt pruun, alt valkjas, rinnal kaks musta vööti ja sabapealne roostepruun. Toitub putukatest, ussidest ja väikestest limustest.

II. Merel

[1] Mariadrud (*Sargassum*) — kollakaspruunid väheldased vetikad, mis kasvavad meres troopiliste ja subtroopiliste maade rannavetes. Mariadrudel on õhupõiekesed, mis neid ujukitena vees vertikaalses asendis hoiavad. Need õhupõiekesed meenutavad oma kujult väikesi viinamarju, mida portugali keeles nimetatakse *sargaco*. Sellest ongi tulnud nende vetikate ladinakeelne nimetus *Sargassum*.

Õhupõiekeste tõmme muutub sageli nii suureks, et see mariadrude juured, nn. risoidid, kivi küljest lahti kisub ja mariadrud veepinnale tõstab. Ookeani voolused, näiteks Golfi hoovus, kannavad kaasa miljoneid tonne mariadrusid, mis oma tuhandete kilomeetrite pikkusel teekonnal võsundite abil isegi paljunevad.

Kui Kolumbuse karavellid 1492. aastal Ameerikale lähenesid, äratasid ujuvate mariadrude arvutud hulgad madrustes hirmu: hispaanlased arvasid, et kuski läheduses peavad olema veealused rifid. Kuid tegelikult olid rifid alles õige kaugel. Seda pruuni «rohtu» kandsid sellesse Atlandi ookeani loodeossa hoovused. Hispaanlased nimetasid selle koha «Rohtunud mereks», hiljem Sargasso mereks.

Sargasso meri, mida kutsutakse ka «Rannatuks mereks», asetseb viis tuhat kilomeetrit pika ja kaks tuhat kilomeetrit laia gigantse ovaalina 23° ja 35° põhjalaiuse ning 30° ja 68° läänepikkuse vahel. Sargasso mere sügavus on kaks kuni kuus tuhat meetrit. Teda piiravad igast küljest ookeani hoovused: lõunast Põhja-ekvatoriaalhoovus, läänest ning põhjast Golfi hoovus ja idast Kanaari hoovus. Sargasso mere keskel on vesi täiesti liikumatu ja imetlusväärselt läbipaistev — võib-olla kõige läbipaistvam merevesi maailmas. Mere kohal on taevas alati selge, ilm tavaliselt tuulevaikne. Asuurseis laineis ujuvad arvutud mariadrude «põõsakesed» — iga ruutkilomeetri kohta kümme kuni kakskümmend tuhat, s. o. üks kuni kaks tonni. Kogu mere pinnal ujub seega umbes kaksteist kuni viisteist miljonit tonni mariadrusid.

[2] Tormipääsulased (*Oceanodroma*) — kõige väiksemad linnud tormilinnuliste (*Procellariiformes*) ehk toruninaliste (*Tubinares*) seltsist. Tormipääsuke (*Hydrobates pelagicus*) on varblase suurune, teised liigid pisut suuremad, piirpääsukese suurused. Suure põhja-tormipääsukese (*Oceanodroma leucorrhoa*) keha on 23 sentimeetrit pikk. Tormipääsukeste lend on kummaline ja ebaühtlane: kord tõusevad nad taevasse, kord laskuvad alla, tehes äkilisi pöördeid ja siksakke, kuid kõige sagedamini liuglevad nad lainete kohal, tiibadega peaaegu vett puudutades. Nad on suurepärased ujujad. Suure osa aastast veedavad nad ookeanil kaugel rannast. Tormipääsukesed puhkavad ja isegi magavad veepinnal. Nad püüavad nii vaikse kui ka tormise ilmaga krevette ja väikseid meduuse.

Ainult pesitsemiseks lendavad nad kaldale. Seal uuristavad nad maapinnasse augu ja teevad selle sisse pesa.

[3] Fregattlind (*Fregata minor*) kuulub sõudjalaliste (*Steganopodes*) seltsi. Vähesed linnud on nii hästi lennuks kohanenud kui fregattlind. Tal on tugevad tiivad, mille ulatus väljasirutatult on üle kahe meetri, ja pikk kaheharuline saba nagu pääsukesel. Fregattlinnu luudes on mahukad õhuõõned.

Fregattlinnud võivad hõljuda tundide viisi mere kohal ilma tiibu lehvitamata. Vahel nad mänglevad üksteisega, tehes hämmastavaid piruette ja viraaže. Kuid nad ujuvad halvasti ega sukeldu mitte kunagi. Toitu hangivad nad endale tavaliselt õhust: püüavad lendkalu. Kui püütud kala satub fregattlinnule ebamugavalt noka vahele, siis viskab ta selle õhku ja püüab jälle lennult osavasti kinni. Kui ta uuesti kala ebamugavalt noka vahele saab, viskab ta selle veel kord õhku. Sageli võtavad fregattlinnud kala teiste merelindude käest ära, vahel isegi röövlindudelt. Fregattlinnud patrullivad tundide kaupa mereranna kohal, valvates saagiga tagasi maale pöörduvaid linde. Kui fregattlind kõrgelt ülalt näeb ranna poole lendavat kormorani või kajakat, laskub ta kiiresti ja ründab saabujat, tõukab teda ja peksab tiibadega. Kohkunud lind pillab oma saagi, ründaja aga püüab selle lennul osavasti kinni. Kui merelt tulija on oma saagi juba alla neelanud, siis müksib fregattlind teda niikaua, kuni rünnatav söödud kala suust välja laseb, mis kaob fregattlinnu kurku veel enne, kui see jõuab veepinnani langeda.

Fregattlinnud pesitsevad Vaikse ookeani, India ookeani ja Atlandi ookeani troopikavöötme saartel. Nad ei saa maalt lendu tõusta, seepärast teevad nad oma pesa järskude kaljude ja puude otsa. Oksi pesa jaoks murravad nad lennult või korjavad merest.

Nimi fregattlind on talle antud tema hoogsa lennu pärast kunagiste kuulsate kiirete sõjalaevade fregattide auks.

[1] Ornitoloogid on kirjeldanud juba üle 500 liigi k o o l i b r e i d (*Trochilidae*). Need üliväikesed linnukesed elavad ainult Ameerikas. Paljud neist pole kimalasest suuremad, teised on lehelinnukese suurused, mõned käbliku suurused, kuid mitte ükski ei ole suurem kui päästuke. Koolibrite jalg on väike, tiivad pikad, otstest teravad nagu piirpääsukesel, nende lähimal sugulasel. Koolibri nokk on pikk, tavaliselt sirge või pisut kõver, mõnikord sirbikujuline. Ühelgi linnul ei ole niisugust keelt nagu koolibril, peale idapoolkeral elava nestelinnu. Mõnel koolibrite liigil on väljasirutatud keel pikem kui keha. Oma torukujulise keelega imeb ta õitest nektarit nagu liblikad. Varem arvati, et koolibrid tarvitavad toiduks ainult taimede magusat meemahla, kuid selgus, et nad söövad peamiselt (ja mõned liigid ainult) väikseid putukaid. Nektar on neile ainult magusroaks söömaaja lõpus. Putukaid püüavad nad enamasti õitest. Koolibrid, keda toideti ainult suhkrusiirupiga, hukkusid ühe-kahe kuu jooksul valgupuuduse tõttu.

Koolibrite värvus on võrratu. Nende sulestikus on esindatud kõikide kalliskivide värvid ja nende varjundid. See kajastub ka nende lindude nimedes, nagu näiteks topaas-, ametüst-, berüll-, smaragd-, safiir-, rubiin-, granaatkoolibri.

Koolibri punub taimekiukestest toreda miniatuurse pesakese, mis mõnikord ei ole suurem kui pool kreeka pähklit. Pesakesed on kinnitatud võrkkiige kombel vee kohal rippuvatele liaanidele, palmilehe otste või kaljude külge.

Need pisikesed linnud on väga julged ja sõjakad. Isaslinnud ei võitle meeleheitlikult mitte ainult omavahel, vaid tungivad julgelt kallale ka teistele lindudele, isegi röövlindudele. Kaitstes oma pesa ründavad nad koguni puu otsas ronivaid madusid, sihtides neile oma terava nokaga silma!

Suurem osa koolibreid elab troopilistes maades, kuid mõned liigid lendavad suveks parasvöötmesse ja isegi kaugemale põhja. Ameerika mandri põhjaosas võib leida kaht liiki rändavaid koolibreid: *Archilochus colubris* (Ameerika Ühendriikide ja Kanada idaosas) ja *Selasphorus rufus* (Ameerika Ühendriikide loodeosas ja Kanada lääneosas). Viimane lendab piki rannikut Sitka saareni ja isegi kaugemale. Need koolibrid talvituvad Mehhikos ning teevad igal kevadel ja sügisel üle nelja tuhande kilomeetri pikkuse rände mere ja maismaa kohal. Mõned lõunapoolkera koolibrid rändavad samuti jahedamatesse piirkondadesse. Neid on nähtud isegi Tulemaa rannikul lumetormis fuksiate ümber lendlemas.

Koolibri nimetus tuleneb kariibide keelest.

[2] Mangroovimetsad esinevad troopikamaade madalatel mererandadel, kus veepind tõusu ning mõõna tõttu alatasa kõigub, kuid mis on murdlainete eest kaitstud. Mangroovimetsast on väga raske läbi pääseda. Kuna puud kasvavad roiskuval kõntsal, siis pole neil küllalt hapnikku. Sellepärast arenevad mangroovipuudel nn. hingamisjuured, mis kasvavad pinnases peituvatest juurtest üles. Peale nende on mangroovipuudel veel teisigi juuri. Tema õhujuured kasvavad ülevaltpoolt allapoole, okstest maa sisse. Nad toetavad puid, millel muidu oleks raske väga pehmes pinnases end püsti hoida. Siis on mangroovipuudel veel nn. kurgjuured, kooldunud, ämbliku koibi meenutavad pealmaajuured, mis kasvavad välja mudas peituvatest juurtest.

Mangroovimetsad ei koosne mitte üht liiki, vaid mitut liiki puudest ja

põõsastest (*Avicennia, Bruguiera, Ceriops, Rhizophora, Sonneratia*), mille hulgast mõned kasvavad kolmkümmend meetrit kõrgeks. Mõned mangroovipuud on «vivipaarsed»: kui vili on alles oksa küljes, kasvab temast välja raske allarippuv juur-idand, mis juba väljakujunenud juurtega maha kukub ja mutta vajub. Mangroovipuude paljunemist on G. Klingel hästi kirjeldanud VII peatükis.

IV. «Inagua on väike veider saareke»

[1] Ameerika põõsalinnud (*Parulidae*) moodustavad Ameerika kontinendi suure laululindude rühma (kokku 109 liiki). Nad on levinud Põhja-Kanadast kuni Brasiilia ja Argentiinani. Laulavad hästi. Värvuselt heledad, paljudel liikidel domineerivad kollakas-oliivrohelised toonid. Ameerika ornitoloogid nimetavad neid «linnuriigi vääriskivideks». Pesa punuvad nad puude ja põõsaste otsa, harva maa peale. Toituvad putukatest.

[2] Marylandi kollakurguke (*Dendroica dominica*) — hall linnuke helekollase kurgualuse ja rinnaga. Pesitseb Ameerika Ühendriikide kaguosas, lendab talvituma Floridasse, Lõuna-Mehhikosse ja Antilli saartele. Pesitseb tasandike metsades. Pesa teeb mändide, tammede ja plataanide otsa kolme kuni neljakümne meetri kõrgusel maapinnast. Üks kõige liikuvamaid ja kaunima häälega põõsalindlasi.

[3] Opuntsia (*Opuntia*) — kaktuste perekond. Tal on lapikud kakutaolised harud, mis ükstesest eri suundades välja kasvavad. Opuntsia astlalised viljad on umbes rusikasuurused. Nende korjamiseks kasutatakse kindaid, mille sõrmedele ja peopesadele on puuplaadikesed kinnitatud. Nad puhastatakse astlaist ja kuivatatakse, poolvalminud vilju keedetakse koos lihaga. Kuivatatud opuntsia viljast küpsetatakse keeksi, keedetult on tal õuna maitse.

Opuntsia vilja lihast valmistatakse pastilaad, mahlast siirupit, tema noori võsusid küpsetatakse nagu kabatšokke või marineeritakse nagu kurke, kuna opuntsia kiududest valmistatakse kõrgekvaliteedilist paberit rahamärkide trükkimiseks.

[4] Tõruvähid (*Balanus*) ja neile lähedased nuivähid (*Lepas*) on väga omapärased loomad vääneljalaliste (*Cirripedia*) seltsist. Zooloogid murdsid kaua pead, kuhu need loomad süstemaatikas kuuluvad. Alles siis, kui uuriti tõruvähkide ja nuivähkide arengulugu, tehti kindlaks, et nad on vähid, ainult et väga kummalised vähid. Nad elavad kodades nagu molluskid, kinnituvad peadpidi kaljude, laevapõhja, mariadrude, vaalade või kilpkonnade külge ja kasvavad sinna nii kõvasti kinni, et nad omal tahtel ei saa enam asukohta muuta. Jalad on neil muutunud kaheharulisteks väänlateks — nende liikumine tekitab koja sisemusse suunatud veevooluse, mis kannab suuavasse vees hõljuvaid toiduosakesi. Vääneljalaliste pea ning suu on all, nii et nad on kogu aeg pea peal. Lähemalt räägib G. Klingel vääneljalalistest XV peatükis.

[5] Mõõna ajal võib minna korallrifi ääreni, kus riff püstloodis kühmulise seinana meresügavusse langeb. Korallriff, mille moodustavad kiviste «puude» harud, on täis kanaleid ja grotte. Nende «kivipuude» okstel on arvutu hulk õisi väga mitmesugustes värvides — siniseid, lillasid, mustjaspruune, punaseid. Need on korallpolüübid, mis enese lubjapuude urvetest toidu järele välja sirutavad; puud ise on ehitatud mereveest saadud lubjast.

Korallid kuuluvad ainuõõssete hõimkonda, kuhu arvatakse ka meduu-

sid. Korallpolüübi keha meenutab oma ehituselt kotti, mis on vaheseintega osadeks jaotatud. Neid vaheseinu on ühtedel kuus (või kuuega jagatav arv), teistel kaheksa. Selline kotisuu on korallpolüübi suu. Suuava ümbritsevad pärjana õrnad kombitsad, mis meenutavad õie kitsaid kroonlehti. Koralli pehmet keha kannab väline või sisemine lubitoes. Korallid elavad enamasti kolooniatena. Koloonia kasvab aastas keskmiselt ainult kolm kuni kümme sentimeetrit, kuid neid on ookeanis nii palju ja korallide tegevus kestab juba nii kaua, et nad on loonud meie planeedil kolossaalseid ehitisi. Nii näiteks on Austraalia idarannikut piirava Suure Barjäärrifi pikkus põhjast lõunasse 2000 kilomeetrit, Uus-Gineast põhja pool asuva Lusancay atolli laguun on pindalalt suurem kui Aasovi meri.

Ehete valmistamiseks kasutatavad vääriskorallid ei võta osa korallriffide moodustamisest. Riffe ehitavad peamiselt kivikorallilised (*Madreporaria*), nahkkorallilised (*Alcyonaria*) ja vähemal määral korkkorallilised (*Gorgonacea*). Kivikoralliliste puukujuline koloonia kasvab kuni viis meetrit kõrgeks.

Mitte kõigil korallidel ei ole lubitoest. Merisuleliste (*Pennatularia*) koloonia koosneb alustüvest, kogu «sule» esiemast, ja tütarpolüüpidest, kes kasvavad tema külgedel. Keset meresuleliste kolooniat kulgeb hargnemata, sageli osaliselt lupjunud sarvtelg. Sarv on elastsem materjal kui lubi ja sellepärast võivad merisulelised vee liikumise rütmis hõljuda. Sellest jutustab ka G. Klingel käesolevas raamatus.

Aktiinid ehk meriroosid on lähedased sugulased kivikorallidele. Need on gigantsed polüübid, kes ei moodusta kolooniaid, vaid elavad üksikult omaette. Neil puudub toes ja nad võivad aeglaselt roomata oma talda, s. o. kottkeha alumist otsa kokku tõmmates. Peaaegu kõikide ainuõõssete, nende hulgas ka meduuside, korallide ja meriroosside kombitsad on varustatud kõrverakkudega — nematotsüstidega, väikeste mürgist vedelikku sisaldavate kapslitega. Kapslis asetseb spiraali keerdunud kõrveniit, millel on tahapoole pööratud ogad nagu harpuunil. On vaja ainult kõige väiksemat puudutust, ning vetruv kõrveniit lööb enese keerust lahti, paiskub kapslist välja ja tungib nagu mürgine nool ettevaatamatusse ohvrisse. Sajad mürgised nooled pistetakse vähikese või kalakese kehha ja halvatakse ta. Sellepärast hoiduvad kõik mereelanikud meriroosist eemale ja erakvähk kannab teda oma kojal kui kindlat kaitsevahendit. Meriroosid on röövloomad.

[6] K a s u a r i i n i p u u (*Casuarina quadrivalves*) — puu Austraalias iseloomulike longus okstega, mis meenutavad Austraalia kaasuariide kohevil sulestikku. Kasvab põuastes piirkondades. Tema punast kõva puitu kasutatakse mööblitööstuses.

V. Elu saarel

[1] M e e n ä i t a j a (*Cyanerpes cyaneus*) — väike linnuke värvuliste seltsist, *Coerebidae* sugukonnast, kes toitub õite nestest. Tal on pikk, pisut allapoole kaardu nokk nagu koolibritel ja eresinine sulestik. Tiivad on mustad, pealagi helesinakas. Meenäitajaid on kirjeldatud 36 liiki, kõik nad on levinud Lõuna- ja Kesk-Ameerika troopilistes metsades, kuid mõned esinevad ka põhja pool kuni Floridani.

[2] L a e v a o h e r d i d (perekondadest *Teredo* ja *Bankia*) tekitavad suurt kahju, hävitades puust sadamaehitisi, sillaposte, parvi ja laevapõhju. Nende rudimentaarsed, keeruka ehitusega kojapoolmed on hambakes-

tega kaetud nagu viil. Närides end nende abil järk-järgult puusse, uuristavad laevaoherdid pikki kitsaid käike. *Teredo* perekonnast laevaoherdite käigud on läbimõõduga kuni 15 millimeetrit ja kuni 30 sentimeetrit pikad. *Bankia* perekonnast laevaoherdid uuristavad kuni 80 sentimeetrit pikad käigud, muutes puidu kiiresti puupuruks. *Teredo'd* toituvad sellisest puupurust. Kaitseks laevaoherdite vastu kaetakse puulaevade põhi vaskplaatidega või erilise värviga või immutatakse puitesemed enne vetteasetamist erilise lahusega, mis takistab karpide vastseil neile asumast.

[3] Gekod — sisalikulised, kes võivad hõlpsasti mööda vertikaalset pinda, isegi mööda klaasi alaspäi joosta. Neil on varvaste all nahklehekestest padjakesed. Varbad surutakse kõvasti vastu seina, siis kergitavad erilised lihased neid padjakesi, nii et nende ja seinapinna vahele jääb õhutühi ruum. Ümarvarvasgekodel (*Sphaerodactylus*) on need padjakesed varvaste all kettakujulised.

Gekode pikkus ei ulatu üle kolmekümne sentimeetri. Mõned nende liigid on kõige väiksemad roomajad maailmas. Gekod elavad väga mitmesugustes tingimustes — kõrbetes, kaljudel, puude otsas, majaseintel, ja on peamiselt öiste eluviisidega. Gekod on levinud troopiliste ja subtroopiliste alade kõrbetes.

[4] Erakkrabidel ehk erakvähkidel (*Paguridae*) on pehme, koorikuta tagakeha, mille nad tavaliselt tühja mereteo kojasse peidavad. Teokoja ava sulgevad nad suure parema (*Eupagurinae*) või suure vasaku sõraga (*Pagurinae*). Kaks viimast jalapaari on neil lühikesed, jädemelised. Nendega hoiab erakkrabi koja siseseinast kinni, nii et teda on kojast õige raske välja tõmmata ilma seda purustamata. Tugevad röövloomad, näiteks kaheksajalad, murravad aga sõrast ukse koja eest hõlpsasti lahti ja kisuvad erakkrabi tükkhaaval tema pärlmutterkongist välja.

Sellepärast kasutab erakkrabi enese kaitseks meriroosi. Erakkrabi võtab oma sõraga meriroosi ettevaatlikult kivilt, haarates teda hästi madalalt talla juurest, et oma kaitsjat mitte vigastada, ja asetab ta oma kojale. Meriroos ei pane talle sugugi vastu, sest erakkrabi majakese katusel on tal hoopis parem elada. Erakkrabi kannab teda ühest kohast teise ja nii satub meriroosi kõrvetavate kombitsate vahele rohkem saaki. Mõned erakkrabid ei aseta meriroosi mitte kojale, vaid sõrale, millega ta koja suleb. Sellised krabid kannavad kummalgi sõral meriroosi ja kaitstes end, sirutavad need vaenlasele vastu.

Tuntakse üle neljasaja erakkrabi liigi. Nad elavad kõigis ookeanides. Ühed hoiduvad ranniku lähedale, teised ookeani sügavusse. On olemas ka kuivamaa erakkrabisid, kes elavad kaugel merest, Lõuna-Ameerika niisketes metsades. Kui saabub paljunemisaeg, rändavad kuivamaa erakkrabid ookeani rannikule ja lähevad merre munema. Seal kasvavad noored krabid suuremaks ja ronivad tagasi džunglitesse.

[5] Irvrästas (*Mimus polyglotus*) — hall rästasuurune rästas ja *Mimidae* sugukonda kuuluvatele rästastele lähedane lind. Laulab väga hästi. Tal on erakordsed võimed jäljendada mitmesuguste lindude hääli, isegi koduloomade häälitsust ja linna müra. Levinud Ameerika Ühendriikide lõunaosas, Mehhikos, Kuubas, Bahama saartel; elab aedades, kaitsemetsaistandikes, lendab ka linnaparkidesse. Pesitseb tihedates põõsastikkudes, toitub putukatest ja marjadest.

VI. Murdlainete piirkonna asukad

[1] Mureenid (*Muraena helena*) on ühed kõige kardetavamad röövkalad. Nad on meriangerjatele (*Congeridae*) väga lähedased sugulased. Neil on madujas keha, nende suured lõuad on üleni täis teravaid ja pikki hambaid. Hambad on nii pikad, et loom ei saa nende pärast oma suud sulgedagi. Mõned hambad sügaval tagapool suulaes on mürgised. Mureenid on kaks kuni kolm meetrit pikad. Nad peidavad end veealustesse koobastesse ja kaljulõhedesse ning varitsevad seal kalu ja kaheksajalgu. On teada juhtumeid, kus mureen tungis kallale suplevatele inimestele ja isegi väikestes paatides olevatele inimestele. Antiikaja ajaloolased jutustavad, et mõned roomlased toitsid mureene süüdimõistetud orjadega. Neid röövkalu hoiti mereveega täidetud basseinides ja anti pidude puhul tuhandete viisi lauale.

[2] Lamantiin (*Manatus americanus*) on imetaja mereloom, mõnevõrra sarnane hülgega, kuid loiva asemel on tal ümar sabauim. Kuulub meriveiseliste seltsi. Toitub mererohust ja vetikatest.

[3] Grapsuskrabid ehk kaljukrabid — väheldased krabid nelinurkse pearindmiku kilbiga sugukonnast *Grapsidae*. Samasse sugukonda kuulub ka tuntud villkäpp-krabi (*Eriocheir sinensis*), kes toodi käesoleva sajandi algul Hiina vetest Euroopasse. Villkäpp-krabi on suur kahjur. Ta purustab võrke, sööb õnge otsast sööta ja võrku sattunud kalu.

[4] Käsnad on kõige primitiivsemad hulkraksed loomad. Käsnadel ei ole närve, lihaseid, magu ega verd. Nad ei saa paigast liikuda ega end isegi mitte liigutada. Nende keha koosneb kahest rakukihist — üks välispinnal, teine seespool — ja nende vahel olevast hüübelisest ainest — vahehüüvendist. Toese moodustavad enamasti ränist või lubjast okised. Sarvkäsnaliste (*Cornacuspongia*) toes koosneb mõnedel juhtudel üksteisest tugevasti läbipõimunud sarvjatest spongiinniitidest, nagu näiteks pesukäsnal (*Euspongia officinalis*). Käsnade keha pinnal on arvutu hulk avasid, poore — need on tema «suud». Nende kaudu tõmmatakse kogu aeg läbi keha vett, mis väljub läbi heiteavade. Koos veega satuvad käsna kehasse merevees hõljuvad pisiorganismid, milledest käsn toitub. Kui käsn suruda läbi peenikese sõela või peenekoelise riide, lagunevad loomad rakkudeks. Rakud elavad edasi, liiguvad vees, püüavad saaki. Nad liituvad üksteisega ja moodustavad uusi käsni.

Tuntakse üle 5000 käsna liigi. Nad elavad peaaegu kõik meres (kuid on ka mageveeliike, nagu näit. järvekäsnlased). Nende suurus kõigub mõnest millimeetrist poolteise meetrini. Värvilt on nad väga mitmesugused.

Mõnedes käsnades elutsevad vähid, kes kasvavad suuremaks ega pääse sealt enam välja. Nii jäävad nad oma elu lõpuni vangideks, toitudes nendest väikestest loomadest, keda käsn enesele veega koos sisse tõmbab. Selle eest on aga vangis istuvad vähid väliste ohtude eest täiesti kaitstud.

Mardiklimulased kuuluvad soomuslimuste (*Loricata*) klassi. Nende molluskite soomuskate meenutab Lõuna-Ameerika vööloomi. See koosneb kaheksast eraldi plaadikesest, mis asetsevad risti keha ja katavad servaga üksteist nagu katusekivid. Selle tõttu võivad mardiklimulased end kerra tõmmata nagu vööloom või siil, nii et väljapoole jääb ainult soomuskattega kaitstud selg, kuna pehme kehaosa on kõik kera sees. Mardiklimulased elavad peamiselt mitmete merede kaldavööndis, kus vahelduvad tõus ja mõõn. Mardiklimulased imevad end nagu liud-

kodalasedki nii tugevasti kivide külge, et murdlained ei saa neid minema uhta.

[5] Meriliiliad (*Crinoidea*) kuuluvad okasnahksete (*Echinodermata*) hõimkonda nagu merisiilikud ja meritähed. Nad erinevad oma hõimkonnakaaslastest selle poolest, et neil on pikk väädik, mille abil nad end merepõhja kinnitavad. Meriliiliad on väga vanad loomad. Nad eksisteerisid maakeral juba viissada miljonit aastat tagasi, paleosoilise kambriumi ajastul, mil meredes ei olnud veel ühtki kala ja mandril ühtki taime ega looma.

[6] Rannakarbid (*Mytilus*) — kahest poolmest koosneva kojaga molluskid, elutsevad kõigis meredes, peamiselt rannavetes. Tänu oma kojale ja büssustele on nad eluks murdlainetuse piirkonnas väga hästi kohanenud. Büssuste ehk karbikiuste abil kinnitavad rannakarbid end nagu ankruga kõvasti kaljude, kivide ja postide külge. Nad asuvad ka mudal, kus nad büssustega üksteise külge kinnituvad ja nii otsekui mingi pontoonsilla üle pehme pinnase moodustavad. Büssusniidid on koostiselt lähedased siidile; neid eritavad erilised näärmed, mis paiknevad rannakarpide jalas — lihaselises jätkes, mille abil need loomad edasi liiguvad. Antiikajal valmistati merekarpide, peamiselt pistkarbi (*Pinna*) büssusniitidest hinnalist kangast vissooni. Praegugi kootakse Itaalias «meresiidist» kindaid, ninarätikuid ja muid väiksemaid esemeid.

Rannakarbid on väga sigivad. Suured rannakarbid munevad ühel sigimisperioodil vähemalt kakskümmend viis miljonit muna. Seepärast ei ole midagi imestada, et rannakarbid moodustavad merepõhjas kohati tiheda katte.

Rannakarpe sõid inimesed juba kiviajal ja tänapäeval võistlevad nad edukalt austritega. Neid kasvatatakse nagu austreidki erilistes kasvandustes ja veetakse sadade tuhandete tonnide viisi turule. Nende saagikus on võrreldamatult suurem kui austritel. Heades rannakarbikasvandustes, näiteks Itaalias, saadakse merepõhja ühelt hektarilt kakskümmend tonni molluskeid, kusjuures jäätmed (büssused, kojad jm.) moodustavad ainult 46%, kuna austrite brutosaak annab puhast liha ainult 10%.

VII. Saare sünd

[1] Fassett ehk liitsilm — putukatele ja vähkidele iseloomulik silm. Fassettsilm koosneb paljudest (jõevähi oma kolmest tuhandest) osasilmakesest — ommatiidist. Igal ommatiidil on oma võrkkiht, lääts ja selle all kristallkuhik, mis koos läätsega moodustab valgust murdva aparaadi. Ommatiidid on üksteisest isoleeritud mustadest läbipaistmatutest rakkudest kihiga. Seepärast ei teki fassettsilmas terviklik, vaid mosaiikkujutis. Selle moodustavad kogusummas kõik need vaadatava objekti üksikud elemendid, mida iga fassettsilmake eraldi tajub.

[2] *Anolis*'e perekonda kuulub üle saja viiekümne sisalikuliigi, kes kõik elavad ainult Ameerikas. Nad on puiseluviisiga. Nende varbad on nagu gekodelgi varustatud iminappadega, mille tõttu nad võivad ronida mööda seinu ja isegi mööda lage. Puude okstel liiguvad nad väga osavasti, hüpates oksalt oksale; nad võivad isegi lehe siledast pinnast kinni hoida. Toituvad putukatest ja ämblikkudest.

[3] Lemmingid — perekond väheldasi närilisi, kes elutsevad Euroopas, Aasia ja Ameerika kaugetes põhjapiirkondades. Toidupuuduse korral kogunevad lemmingid tohutute hulkadena kokku ja võtavad ette pikki rändeid.

[1] Luitsnokkiibised — linnud iibislaste sugukonnast. Neil on labidakujuliselt laienenud otsaga nokk, millega nad osavasti väikseid kalu, konni ja veeputukaid püüavad. Nad peavad vees jahti tavaliselt kaarjas reas vastuvoolu edasi sammudes. Iga sammu juures käänab luitsnokkiibis vette pistetud noka tugevasti ühele küljele, järgmise sammu juures sirutab selle välja teisele küljele, ja nii «niidavad» nad üksmeelselt vett, otsides enesele toitu.

[2] Gruuper (*Epinephelus morio*) — suur, kuni ühe meetri pikkune kala kiriahvenlaste (*Serranidae*) sugukonnast. Elab merepõhja läheduses riffide juures ja merelahtedes. Kalal on tööndusliikku tähtsust.

[3] Papagoikalad — eredavärvilised riffide piirkonnas elavad kalad sugukonnast *Scaridae*. Nende nahk ja mõned siseelundid sisaldavad sageli mürki ja on inimesele ohtlikud.

[4] Juurjalgsed (*Rhizopoda*) — kõige lihtsamate loomade, ainuraksete klass, kuhu kuuluvad amööbid, foraminifeerid ja mõned teised seltsid. Paljudel neist on mikroskoopiline lubjast koda. Lubjakivi-, rohelise liivakivi ja kriidilademed koosnevad peamiselt miljonite aastate eest surnud juurjalgsete kodadest.

IX. Saare elukangas

[1] *Ameiva* — Lõuna- ja Kesk-Ameerikas elutsev sisalikuperekond. Väliselt ja eluviisilt sarnanevad nad meie metsades elutsevate sisalikkudega.

[2] Tontkrabid (*Ocypodidae*) elutsevad troopikamerede rannikuil. Nad on peamiselt öise eluviisiga, päevaks peidavad end urgudesse. Nimetus tontkrabi tuleb sellest, et nende värvus ei hakka kergesti silma, kuid vari on tugev. Öösi kuuvalgel on näha ainult nende tume vari, just nagu liiguksid kehatud ja hääletud kummitused edasi-tagasi mööda randa.

[3] Tiigikana (*Gallinula chloropus*) — lind kureliste seltsist, sarnaneb vesikanaga (*Fulica atra*), kuid on vesikanast väiksem ja tema lauk otsa ees on punane, vesikanal valge. Elutseb veekogudes, kus kasvavad pilliroog ja kõrkjas. Ujub ja sukeldub hästi. Toitub putukatest ja tigudest. Leidub ka Nõukogude Liidus.

[4] Rookanad — tiigikanale sugulane lindude perekond. Ameerikas elab mitu rookanade liiki. Neist sarnaneb pika nokaga rookana (*Rallus longirostris*) väliselt meie rookanaga (*Rallus aquaticus*), kuid on meie rookanast suurem ja tema kurgualune ning rind on kollakas. Elutseb mereäärsetes soodes ja niitudel, toitub koorikloomadest, ussikestest ja limustest. Ujub ja sukeldub hästi.

[5] Koobaskakk (*Speotyto cunicularia*) — elutseb Ameerika Ühendriikide kaguosas, Kesk-Ameerikas ja Lõuna-Ameerikas küülikute, ümisejate ja teiste loomade koobastes, ehitab sinna endale pesa, vooderdades koopa seinad kuiva rohuga. Toitub putukatest ja väikestest selgroogsetest, varitseb saaki oma koopa suu juures või selle ligiduses, istudes põõsas või kivil. Tal on võrdlemisi pikad jalad ja ta jookseb hästi, jälitab saakigi joostes; lendab vähe.

[6] Mudakrabid (*Xanthidae*) on õige väikesed ja väga karvaste jalgadega krabid. Tihedad harjased jalgadel ei lase neil mangroovitihnikutes, kus nad tavaliselt elutsevad, pehmesse mudasse vajuda.

[7] Mangroovikrabi (*Scylla serrata*) kasutab osavasti oma suuri

ja tugevaid sõrgu. Nendega purustab ta hõlpsasti austri koja, kaitseb end edukalt ahvide vastu, kes käivad mangroovitihnikus krabisid otsimas, ja võib tõsiselt inimese sõrme vigastada, kui krabi ebaõnnestunult haarata.

[8] Ameerika rändrästas (*Turdus migratorius*) on üks ilusamaid rästa liike. Tema keha on pealt sinakashall, rind ja kõht oranžpunane. Põhja-Ameerikas õige tavaline lind. Teda võib seal kohata väljadel ja metsades, linnaedades ja -parkides. Harjub kergesti elama inimeste läheduses. Pesa teeb puu otsa poolteise kuni seitsme meetri kõrgusele. On suurepärane laulja; kevadel laulab ta hommikul koidu ajal varem kui ükski teine lind. Sügisel ja talvel kogunevad nad suurteks parvedeks ja rändavad nii metsas ringi. Oma levikuala põhjapoolsest osast, Kanadast lendavad nad lõunasse talvituma.

[9] Ameerika blennid (*Blennius ocellaris*) kuuluvad limakalalaste (*Blenniidae*) sugukonda nagu meie võikala (*Pholis gunellus*) ja islandi limuski (*Lumpenus lampetraeformis*). Need on väheldased merekalad sageli pikenenud, peaaegu maduja kehakujuga. Seljauimed lähevad katkematu reana üle kogu selja. Mõnede liikide isaskalad valvavad heidetud marja, tõmbudes selle ümber rõngasse.

[10] Kaunkarp (*Solen*) — kahepoolmelise kojaga mollusk. Tema karp on piklik ning kitsas. Kaunkarbil on pikk ning tugev jalg, mille abil ta kaevub sügavale, mõnikord kuni kolm meetrit maa sisse.

X. Pimeduse olendid

[1] Rannahüpik (*Orchestia gamarellus*) — väheldased koorikloomad kirpvähiliste seltsist. Neil on tagakeha all kolm paari hüppejalgu. Elavad murdlainetuse piirkonnas. Mõõna ajal jäävad nad hulgaliselt kuivale ja hüplevad siis longu vajunud vetikatel, kividel ja rannaliival. Neid koguneb suurte hulkadena merest väljaheidetud surnud hüljeste ja kalade juurde, mis nad kiiresti ära söövad. Kuigi nad on mereloomad, võivad nad olla kaua päikese käes kuumenenud rannaliival ja mõned liigid võivad minna veest kaugele eemale. Üks kirpvähk leiti Küprose saarel mäe otsas 1255 meetri kõrgusel merepinnast.

[2] Tamarindipuu (*Tamarindus indica*) — liblikõieliste sugukonda kuuluv troopiline puu. Kasvab kuni 25 meetrit pikaks. Tema vilju, luuga ning moositaolise viljalihaga kaunu kasutatakse ravimite ja kondiitritoodete valmistamiseks. Tamarindiveega tõmmati Indias üle pühade elevantide nahk, et sellele anda heledamat tooni.

[3] Nahkhiired perekonnast *Artibeus* on tüüpilised Ameerika vilitoidulised. Nende purihambad on lameda mälumispinnaga ja sellistena hästi kohanenud puuvilja söömiseks. Perekond *Artibeus* kuulub liigirikkasse lehikninalaste (*Phyllostomatidae*) sugukonda. Samasse sugukonda kuuluvad ka vereimejad ehk vampiirid, kes toituvad imetajate ja lindude verest. Veretoidulised nahkhiired ründavad isegi inimest. Nad hammustavad oma väga teravate lõikehammastega magaval inimesel tükikese nahka ära ja süvendavad siis haavakest oma keeleotsaga, mis on tillukeste sarvjate mügaratega kaetud. Tavaliselt lakub ta haavast jooksvat verd oma ohvri kohal hõljudes, et magajat mitte äratada. Verest toituva nahkhiire sülg sisaldab erilist valuvaigistavat ainet ning fermenti, mis takistab vere hüübimist (nii nagu kaanidel).

[4] Gilbert Klingeli raamat «Saar ookeanis» ilmus 1940. aastal, ajal, mil enamik zoolooge pooldas G. Cuvier hüpoteesi. Cuvier arvas, et nahkhiir orienteerub lennul väga tundliku kompimismeele abil. Uurimised, mis

viidi lõpule alles pärast G. Klingeli raamatu ilmumist, aga näitasid, et kompimismeel ei etenda nahkhiire orienteerumises mingit osa. Nahkhiir saadab lennul välja meie kõrvale tajumatuid suure võnkesagedusega helisid (kuni 70, mõnel liigil isegi kuni 120 kilohertsi). Mõnelt ümbruses olevalt esemelt peegelduvad helid püüab nahkhiir kinni. Kaja iseloomu järgi (heli tagasijõudmise kiirus, peegelduva heli tugevus) tunneb nahkhiir ära eseme kauguse. Kaja on nahkhiire lokaator, väga täpne navigatsiooniinstrument. Selle abil võib ta peilida mikroskoopiliselt väikseid esemeid diameetriga kuni 0,2 millimeetrit. Kuid distants, mille piirides see lokaator on efektiivne, ei ole kuigi suur — tavaliselt üks meeter, mõnede liikide juures kuus kuni kaheksa meetrit.

[5] Austraalias elutseb viis liiki lend-kukkuroravaid (*Acrobates pygmeus, Petaurus breviceps, P. norfolcensis, P. australis, Schoinobates volans*), kes kõik kuuluvad kukkuroravlaste ehk kuskuslaste (*Phalangeridae*) sugukonda. Esimene neist on koos sabaga viisteist sentimeetrit pikk. See on kõige väiksem kukkurloom maailmas. Kõige suurem liik *S. volans* on kassisuurune. Nad planeerivad ülalt alla nagu Nõukogude Liidus esinevad lendoravad lennunaha ehk lennuse abil, mis paikneb kummalgi küljel ees- ja tagajäsemete vahel.

[6] Öölendlane (*Myotis lucifugus*) on tavaline nahkhiir Põhja-Ameerikas. Ta elutseb Ameerika Ühendriikides, välja arvatud kõige lõunapoolsemad osariigid, ja Kanadas. Lendleb öösel väljade kohal, metsa ääres ja vee kohal. Vahel peab ka päeval jahti. Talveks lendab lõunasse või talvitub kodumaal koobastes, puuõõntes ja teistes varjupaikades.

XII. Roosade lindude otsingul

[1] Poolvarvasgekodel (*Hemidactylus*) on iminapad ainult varvaste allosas; kahel viimasel varbal iminapad puuduvad.

XIII. Suur barjäärriff

[1] Huulkalad (*Labridae*) — peamiselt troopiliste merede kalad suurte soomuste ja väikese suuga, mida ümbritsevad paksud huuled. Nende hambad on suured, mõnedel sarnanevad nad koera kihvadega. Toituvad vähilaadsetest ja limustest, kuid närivad ka koralle. Mõned liigid on taimetoidulised. Huulkalad on värvuselt kirjud. Mõned huulkalad on väga väikesed, kuid leidub ka suuri, kes kaaluvad kuni kakskümmend kilogrammi. Ka Mustas meres esineb mitu liiki huulkalu.

[2] Sammalloomad (*Bryozoa*) on väga omapärased loomad. Elavad peamiselt meres, magevees esineb neid harva. Sammalloomad on kinnistunud eluviisiga ja moodustavad kolooniaid nagu korallid ja hüdropolüübid. Nendel kolooniatel on võsa, mugula või kärgja kooriku kuju. Kuid sammalloomad ei ole suguluses korallidega, neid arvatakse süstemaatikas ussilaadsete hulka.

[3] Ogaselglased (*Balistidae*) — troopiliste kalade sugukond. Seljauimed on neil muundunud kolmeks suureks ogaks, neist kõige suurem sarnaneb sarvega. Oma tugevate peitlikujuliste hammastega hammustavad nad tükikesi korallide küljest ja närivad puruks limuste kodasid. Ogaselglaste liha sisaldab sageli nagu papagoikaladelgi inimesele ohtlikku mürki.

[4] Ameerika sultankala (*Mullus auratus*) erineb väliselt vähe meie Musta mere sultankalast, kes sarnaneb oma kahe pika poise tõttu

mudilasega. Sultankalad liiguvad parves ja hoiavad liivase merepõhja ligi, kus nad vett sogastades otsivad väikseid koorikloomi ja molluskeid.

[5] Seersant-majorid (*Rachycentron canadus*) — vöödilised makrellitaolised kalad Ameerika ranna ja Lääne-India saarestiku vetes.

Kirurgkalad (*Acanthuridae*) — naljakad heledavärvilised korallkalad.

Boogregorid (*Eupomocentrus leucostictus*) — kaunivärvilised kalad Florida ja Lääne-India saarestiku vetes.

Seleenid (*Vomer setopinnis*) — väikesed kalad *Carangidae* sugukonnast. Värvuselt kas hõbedased või kollakad. Elutsevad Atlandi ookeani lõunapoolses osas, kus hoiduvad ranna ja korallriffide lähedusse.

Makrell (*Scomber scomber*) — röövkala, kuni pool meetrit pikk. Tal on voolujooneline, ujumiseks hästi kohandatud keha. Püütakse intensiivselt, sest tal on maitsev liha. Esineb ka meil Mustas ja Läänemeres.

[6] Meniidiad (*Menidia notata*) — väikesed röövkalad *Atherinidae* sugukonnast; neil on mõlemal pool küljel piki keha lai hõbevöödt. Ameerika rannavetes on neid väga palju liike. Meie kefaalide sugulased.

[7] Tuulekalad (*Belone*) — röövkalad, kasvavad kuni 60 sentimeetri pikkuseks. Nende kalade lõuad on välja veninud ning võtnud pika peenikese noka kuju.

Rohemakrell (*Chloroscombrus chrysurus*) — kala sugukonnast *Carangidae*, elutseb Lääne-India troopilistes merevetes.

[8] Tarpoon (*Megalops atlanticus*) on Ameerika kalurite väga ihaldatud püügiobjekt. See suur (kuni kaks ja pool meetrit pikk, sada kolmkümmend kilogrammi raske), tohutute soomustega (läbimõõt kuni seitse ja pool sentimeetrit) ja buldogi meenutava alalõuaga kala näeb välja imposantne. Elutseb jõgede suudmeis ja Atlandi ookeanis Ameerika ranna lähedal, Maine'i lahest kuni Brasiiliani. Toitub kaladest ja krabidest, heidab korraga kuni kaksteist miljonit marja. Tarpoon on kuulus oma virtuooslike hüpete poolest. Kui ta on õnge otsa sattunud, hüppab ta veest korduvalt mitu meetrit vertikaalselt üles (rekordkõrgust viis ja pool meetrit on registreeritud mitu korda). Kalurite hulgas valitseb arvamine, et tarpoon hüppab veest välja sellepärast, et puude okste külge kinni jääda ja õngenööri puruks tõmmata.

[9] Sinikala ehk lufaar (*Pomatomus saltatrix*) — mõningal määral sudakuga sarnanev röövkala *Pomatomidae* sugukonnast, merede väike tiiger. Sinikalad on metsikud ja julmad kalad, kes tungivad kalaparvedesse ja teevad seal suurt hävitustööd, tappes rohkem, kui nad suudavad ära süüa. Täiskasvanud sinikalad on tavaliselt umbes seitsekümmend sentimeetrit pikad, kuid leidub ka suuremaid eksemplare pikkusega kuni poolteist meetrit. Sinikalad elutsevad kõikides ookeanides peale Põhja-Jäämere. Meil esineb Mustas meres.

[10] Tiigerhai (*Galeocerdo cuvier*) kuulub sugukonda *Carcharhinidae*. Tiigerhai on tugev ja ohtlik röövloom, kasvab kuni kuus meetrit pikaks ja kaalub kuni seitsesada kilogrammi. Mõnede andmete järgi on ta kuni kümme meetrit pikk ja võib kaaluda kuni tonn ja veerand. Teistest haidest erineb tiigerhai tumedate vöötide poolest, mis jooksevad risti keha, ja ettepoole nihkunud seljauimede poolest, mis asetsevad rinnauimede kohal. Tiigerhai ninamik on tömp, suu lai. Ta toitub mitmesugustest kaladest, teistest haidest, merekilpkonnadest ja korjustest. Elutseb kõikides soojades meredes merepinna läheduses.

[11] Kohverkalad (*Ostraciidae*) on väga omapärased kalad: nende keha katab tugev luukilbikestest soomusrüü ja nad näevad välja nagu

kolme- või neljaküljelised karbid (noortel kohverkaladel on keha ümar). Need kalad saavad liigutada ainult oma sabaotsa ja koonu ning mitte igas suunas. Kohverkaladel on väike, tillukeste peitlikujuliste hammastega suu. Kõhuuimed puuduvad täiesti, samuti roided, selgroolülisid on ainult neliteist. Lääne-India saarte rannavetes esinevad tavaliselt sellised kohverkalade liigid, nagu *Laktophrys trigonum* ja *Acanthostracion quadricornis*. Kohverkalade liha on mõnedes merepiirkondades ja teatud aastaaegadel mürgine.

XIV. Kaheksajalgade kaitseks

[1] Kui G. Klingel ütleb, et kaheksajalad eksisteerivad juba umbes viissada miljonit aastat, siis mõtleb ta sellega üldse peajalgseid molluskeid. Viimaste hulka kuuluvad nii kaheksajalad kui ka tema väljasurnud esivanemad laevukeselised ja ammoniidid, kes elasid veel kojas ja sarnanesid oma eluviisilt tigudega, oma kõige lähemate sugulastega. Tõelised kaheksajalad ilmusid palju hiljem, mitte viissada, vaid kõigest sada miljonit aastat tagasi.

[2] Helenduselundid ei ole mitte ainult süvamere kalmaaridel, vaid ka paljudel seepiatel, kes elavad mere ülemistes veekihtides. Helendavaid kalmaare tuntakse kokku üle saja liigi (umbes kuuskümmend protsenti kalmaariliikide üldarvust). Mütsetoome — erilisi kapsleid helendava limaga, milles elavad valgust tootvad bakterid — on ainult seepiatel, täpsemalt öeldud ainult alamseltsi *Myopsida* esindajail. Sellesse alaliiki kuuluvad seepiad ja anatoomilise ehituse poolest neile lähedased kalmaaritaolised molluskid (perekonnad *Loligo, Heteroteuthis* jt.). Kalmaaridel on arenenud fotofoorid — keerukad helendavad moodustised, kus on terve süsteem optilisi seadeldisi, mis oma ehituselt meenutavad miniatuurseid autolaternaid.

XV. Meretõusude ime

[1] Trilobiidid (*Trilobita*) — kunagi ookeanides ja meredes väga levinud lülijalgsed, lähedased koorikloomadele. Trilobiitidel säilis hulk oma esivanemate hulkharjasusside primitiivseid jooni. Tuntakse üle kahe tuhande trilobiitide liigi. Kõik nad surid välja paleosoilise aegkonna lõpul, umbes kakssada miljonit aastat tagasi.

[2] Ktenofoorid ehk kammloomad (*Ctenophora*) — meduusidele lähedased ja nendega väliselt ning eluviisilt sarnased ainuõõssed loomad. Nad erinevad meduusidest siiski mitmete oluliste tunnuste poolest. Nii näiteks on ktenofooridel liikumisorganiks sõudeplaadikesed ehk kammplaadikesed, mis asetsevad piki keha kaheksas radiaalses reas. Sõudeplaadikesed liiguvad vees nagu suur hulk pisikesi mõlasid ja viivad nii looma edasi.

[3] Meripuugid ehk skorpeenid (*Scorpaena*) — kalade perekond meripuuklaste (*Scorpaenidae*) sugukonnast. Väga ebameeldivad kalad, kelle ogad on kaetud mürgise limaga. Kui see lima satub haavasse, tekib terav valu. Mõnede meripuukide mürk võib olla surmav. Mustas meres elab väike skorpeen, kelle ogade torked kutsuvad esile põletikku. Grundid — väheldased ahvenaga sarnanevad merekalad perekonnast *Haemulon.*

[4] Sahkseleen (*Selene vomer*) kuulub hobumakrellaste (*Carangi-*

dae) sugukonda. See on troopiliste ja parasvöötme merede röövkala. Sahkseleeni pikkus ulatub kuni kolmekümne sentimeetrini. Tema keha on külgedelt kokku surutud, ninamik lühike, «otsmik» kõrge ja seljaning pärakuuimed pikkade jätketega, mis hoiduvad tahapoole.

[5] Uimtiiblased (*Dactylopteridae*) võivad nagu lendkalad (*Exocoetus*) veest välja hüpata ja lainete kohal liuelda rinnauimede abil, mis on muundunud omapärasteks tiibadeks. Nad lendavad siiski halvemini kui lendkalad.

Merikuked (*Triglidae*) — kalade sugukond, uimtiiblaste sugulased. Need kalad võivad uimedel merepõhjas liikuda. Merikukkede kolm uimekiirt on kummaski rinnauimes jämenenud ja teistest kiirtest eraldunud ja näevad välja nagu peened pikad sõrmed. Nendel kala käibki. Tagapool, XVII peatükis «Öö merepõhjas», kirjeldab G. Klingel oma kohtumist vee all kõndiva kalaga perekonnast *Prionotus*, millesse kuuluvad Lääne-India saarestiku rannavetes elavad merikuked.

[6] Kerakalad (*Tetraodontidae*) ja siilkalad (*Diodontidae*) kuuluvad paljashammaslaste (*Gymnodontes*) sugukonda. Nende lõua ehitus on väga omapärane. Hambad neil puuduvad. Lõualuud on eest paljad, nahaga katmata, ja ulatuvad suust välja nagu nokk. Lõualuu teravad servad asendavad hambaid. Kerakalad on kas ilma ogadeta või leidub neil neid ainult kõhul. Siilkaladel on pikad (kuni viis sentimeetrit) ogad ja need katavad tal peaaegu terve keha. Mõned siilkalade liigid võivad ogasid püsti ajada ja jälle keha ligi tõmmata nagu päris siilid.

Paljashammaslaste kõige huvitavamaks iseärasuseks on võime end paisutada. Hädaohu korral tõmbavad nad endale vett või õhku sisse, millega täitub eriline paun kõhunaha all, ja paisuvad nagu kerad. Kui nad on end õhku täis neelanud, pöördub kõht ülespoole. Paisutatud kõhuga kerakalad ujuda ei saa. Kui hädaoht on möödas, lasevad nad vee või õhu suu kaudu välja, mille juures tekib röhkimist meenutav hääl. Teiste andmete järgi täitub kerakalal veega või õhuga mitte eriline paun söögitoru juures, vaid ainult magu. Mao seinad on väga elastsed ja nad on varustatud kummaski otsas, söögitoru ja peensoole ava kohal, tugevate rõngaslihastega, mis kokku tõmbudes ei lase maost vett ja õhku välja.

[7] Vilekala (*Fistularia tabacaria*) on väga omapärase kujuga. Pea on pikk ja kitsas nagu toru, mille otsas asub väike suu. Keha on samuti pikk. Sabauime keskelt kasvab välja piitsamoodi jätke. Kala pikkus on kuni kaks meetrit. Elab troopilistes meredes, tuleb Golfi hoovusega mõnikord Ameerika Ühendriikide rannavetesse, kuid mitte kaugemale kui Maine'i laheni.

Barrakuuda (*Sphyraena barracuda*) on üks ohtlikumaid merekalu. Pikkus on tal poolteist meetrit, kaal umbes nelikümmend kilogrammi. Oma saaki otsib ta peamiselt merelahtedes, riffide ja ranna läheduses. Kohati on ta tuukritele ja suplejatele ohtlikum kui hai.

[8] Meririst (*Aurelia aurita*) on levinud Atlandi ookeanis Arktikast kuni troopilise vööndini, meil esineb Mustas meres ja Barentsi meres. Läbimõõt 10—25 sentimeetrit. Kummiku värv on õrn helesinine, kombitsad lühikesed. Kõrvetab, kuid inimene ei ole tavaliselt tema kõrvetuse suhtes tundlik. Meriristil on omapärase kujuga gonaadid (sugunäärmed), mis meenutavad kõrva või veel enam hobuserauda. Isasloomad sugurakud on kollased, emasloomal roosakad.

XVI. Üllatavad haid

[1] Vasarhai (*Sphyrna zygaena*) pea on fantastilise kujuga. See meenutab vasarat, kusjuures vasara varreks on hai keha. Kala silmad asetsevad «vasara» kahes otsas, mille vahe ulatub poolteise meetrini. Vasarhai kasvab kuni viis meetrit pikaks ja kaalub umbes kolmsada kilogrammi (teiste andmete järgi on tema pikkus kuus kuni seitse meetrit, kaal seitsesada viiskümmend kilogrammi). See hai on inimesele ohtlik. Vasarhai elutseb kõigis soojades meredes, mõnikord ilmub ka Euroopa ja Põhja-Ameerika rannavetesse.

Saaghail (*Pristiophorus*) on samuti väga ebatavaline välimus. Tema ninamik on välja veninud pikaks ning vertikaalselt lamedaks jätkeks. Selle servad on täis pikki ning teravaid hambaid. Oma «saega» kaevab ta muda, püüdes väikesi loomi, kellest ta toitub, ja võib vaenlasele ohtlikke haavu lüüa.

Rohkem kui saaghaid tuntakse saagkalu (*Pristis*), kes kuuluvad raide hulka, kuigi nad keha kuju poolest sarnanevad haidega. Nad on palju suuremad kui saaghaid, nende pikkus ulatub kuni kümne meetrini. On teateid, et saagkala ründas suuri kalu, «saagis» nende küljest suuri lihatükke, mis ta sealsamas oma hambutu suuga ära sõi.

[2] Sinihai (*Prionace glauca*) on üks ilusamaid ja kiiremaid kalu. Tema keha on peenike, ninamik ettepoole välja veninud ja terav, rinnauimed pikad ja teravad, seljauim asetseb kaugel taga. Sinihai on harva üle kolme-nelja meetri pikk. Tema keha värv on pealt mitmesuguste varjunditega kiltkivisinine, kõhu alt valge. Sinihai elutseb soojades meredes. Atlandi ookeanis ulatuvad tema ujumisretked kuni Newfoundlandi saareni ja Skandinaaviani. Toitub tavaliselt väikestest kaladest. Vaalapüüdjad ei salli teda, sest ta õgib tapetud vaalade korjuseid.

[3] Miotseen — kainosoilise aegkonna tertsiaarajastu ühe hilisema ajastiku nimetus maakera arengu geoloogilises ajajaotuses. See järgnes oligotseenile, algas umbes 35 miljonit aastat tagasi ja lõppes umbes 15 miljoni aasta eest. Sellele järgnesid pliotseen ja pleistotseen. Oligotseen ja miotseen olid paljude praeguste loomaliikide, eriti imetajate tormilise arenemise ajastikud.

[4] Porgid (*Pagrus pagrus*) — merekalad *Sparidae* sugukonnast. Neil on pikergune kokkusurutud keha, tugevad hambad, värvuselt on nad karmiinpunased ja sinisetäpilised. Tähtsad toidukalad. Oma välimuselt meenutavad suuri kokri, elutsevad rannavetes, toituvad merepõhjas leiduvatest koorikloomadest, kaladest ja ussidest.

[5] Imikala (*Echeneis remora*) — väga ebatavaline kala. Ta ujub harva ise, tavaliselt kinnitub haide, merekilpkonnade, tarpoonide või teiste suurte kalade külge, aga ka laevapõhja külge. Imikalal on pea peal suur iminapp, mis on arenenud seljauimest. Selle iminapa abil imeb kala end nii tugevasti kinni, et mõnedel troopiliste merede saartel püütakse imikalade abil merekilpkonni. Imikala saba külge seotakse nöör ja lastakse siis kala merre. Kui kala on end imenud kilpkonna külge, tõmmatakse «elav püünis» ja saak ettevaatlikult paati.

Tuntakse mitut liiki imipealasi (*Echeneidae*), kes üksteisest erinevad peamiselt iminapas leiduvate imilestete arvu poolest. Lääne-India saarte juures esineb kõige rohkem liik *Echeneis naucrates*, kel on iminapas 20—28 põiki asetsevat imilestet. Teised liigid elavad tavaliselt avameres, kaugel rannast.

[6] On olemas kaks liiki vaalhaisid, kel aga omavahel pole välist sarnasust: lõunapoolne vaalhai (*Rhineodon typicus*) ja põhjapoolne hiid-

hai (*Cetorhinus maximus*). Hiidhai on Atlandi ookeani põhjaosas üsna tavaline. Üldjoontes meenutab tema keha teisi haisid, kuid erineb neist väga pikkade lõpuspilude poolest, mis tal kurgus kokku ulatuvad. Hiidhai pikkus on kuni kaksteist meetrit. Ta elutseb merepinna läheduses, suviti läheneb rannale, talvel siirdub jälle avamerre. Inglased nimetavad teda «end päikese käes soojendavaks vaalaks». Ta ujub sageli laisalt otse veepinnal, just nagu võtaks ta päikesevanne. Põhjus seisab selles, et vaalhaid toituvad planktonist — aerjalaliste, tiibjalaliste ja teiste vees hõljuvate väikeste organismide massist, kes kõik tunglevad valguse poole, ookeani pinnale, kus nad leiavad rohkem mikroskoopilisi vetikaid, oma toitu. Ja neile järgneb hiidhai.

Lõunapoolne vaalhai on veel suurem, tema pikkus ulatub kuni kahekümne meetrini, kaal kuni kümne tonnini ja ülegi. Selle vaalhai pea ei sarnane hai peaga. See on tömp, pealtpoolt lame, laiade lõugadega ja meenutab pigem säga. Ta kütib samuti planktoni mere pinnavees, kus ta sagedasti viibib, nii et laevad neile mõnikord otsa sõidavad. Väikesed laevad võivad niisugustes kokkupõrgetes tõsiselt kannatada saada. Nagu vaaladel, nii on ka vaalhaidel suus omapärane kurnamisaparaat — lastes sellest vett läbi joosta, püüab ta vähikesi, keda ta niimoodi suu täis korjab ja siis alla neelab.

[7] Rebashai (*Alopias vulpinus*) — suur hai, kasvab kuni seitse meetrit pikaks, kusjuures peaaegu pool tema pikkusest langeb veidrale ülemisele sabauimele. Rebashaisid leidub rohkesti Vahemeres, Atlandi ja Vaikse ookeani parasvöötmes.

[8] Raid — hailistele väga lähedased kalad. Nad ongi õieti haid, kes on kohanenud eluga merepõhjas, millest on tingitud nende lamendunud kehakuju. Lõpuspilud avanevad pea alaküljele. Rinnauimed on väga suured, tiivakujulised; nad ulatuvad üle kogu külje peast kuni sabani. Saba on pikk ja peenike, mõnedel liikidel pikkade sakiliste asteldega, millega raid löövad ohtlikke haavu. Osa raisid on varustatud elektrielundiga, millega võivad välja kutsuda mitmesajavoldilisi laenguid. Mõnedel raidel on hiiglamõõtmed. Selline on näiteks merisarvik (*Manta birostris*), kes elab troopilistes meredes. Uimede vahe tippudest arvates on kuni seitse meetrit, kaal kaks kuni kaks ja pool tonni. Pea küljes on tal kaks veidrat ettepoole sirutatud sarvetaolist loiba. Arvatakse, et merisarvik ajab nendega nagu kätega toitu suhu.

[9] Meriinglid (*Squatinidae*) — kalade sugukond, kes on elavaks näiteks selle kohta, kuidas haid kujunesid evolutsiooni teel raideks. Meriinglite keha on lamenenud peaaegu niisamuti nagu raidel, kuid rinnauimed ei ulatu veel piki kogu keha, kuigi neil on juba laiade tiibade kuju (sellest tulebki kala nimetus). Silmad asetsevad nagu raidelgi pea ülaküljel, kuid lõpuspilud ei avane pea alaküljele, vaid kaela külgedele. Meriinglid on laialt levinud kõikide ookeanide troopilistes ja parasvöötmelistes osades.

XVII. Öö merepõhjas

[1] Harilikul ansoovisel ehk hamsal (*Engraulis*) ei ole helenduselundit. Nähtavasti nägi G. Klingel helendavaid süvamere ansooviseid (*Myclophum, Scopelus*), kel on helendavad «silmakesed», mis asetsevad tavaliselt laiali keha alapoolel. Päeval on need kalad sügaval, öösel aga tõusevad merepinna lähedusse.

[2] Liblikkalad ehk harjashammaslased (*Chaetodontidae*) elutsevad troopilistes meredes, peamiselt korallriffide läheduses. Liblikkaladeks nimetatakse neid kirju värvuse pärast, harjashammaslasteks väga väikeste harjasesarnaste hammaste pärast. Nende kalade liha on mõnel ajal mürgine.

[3] Ameerika heeringas brevoortia (*Brevoortia tyrannus*) kuulub heeringlaste (*Clupeidae*) sugukonda. Ta on kuni pool meetrit pikk, sarnaneb hariliku heeringaga, kellest erineb ainult selle poolest, et tal on laiem keha, suur pea, mis hõlmab peaaegu ühe kolmandiku kogu keha pikkusest, ja puuduvad hambad. Ilmub suvel suurte parvedena Ameerika rannikule, kus teda väga rohkesti püütakse.

[4] Poolkoonud moodustavad eri sugukonna (*Hemirhamphidae*). Nende kummaliste kalade iseloomulikuks tunnuseks on erakordselt pikk alumine lõualuu, mis ulatub kaugele ette. Elutsevad troopilistes meredes, ujuvad Golfi hoovusega kuni Maine'i laheni. Toituvad rohevetikatest.

[5] Tuntakse üle saja nereiidide ehk harjasliimukate (*Nereis*) liigi. Need on meres elutsevad röövloomad teravate sirbikujuliste lõugadega. Harjasliimukad on enamikus ööloomad.

[6] Nõelkalad (*Strongylura marina*) — kalad *Belonidae* sugukonnast. Nad on kuni 1,25 meetrit pikad, nende tugevasti etteulatuvad lõualuud on teravad nagu stiletid. Kui nõelkala ajab kalu taga, siis lendab ta läbi lainete nagu viskoda ja võib mõnikord haavata inimesi, kui need juhtuvad ette sattuma.

XVIII. Maailma ääre piiril

[1] Abüssaalideks nimetatakse süvaookeani osi, mis on üle tuhande meetri sügavad.

[2] Meripõis ehk Portugali sõjalaev (*Physalia*) ei ole meduus, vaid putkloom ehk sifonofoor, kelleks zooloogid nimetavad üht ainuõõssete loomade alamklassi ja kes kuulub nagu meduuski vabalt ujuvate vormide hulka. Meripõis koosneb paljudest üheks kolooniaks kokkukasvanud polüüpidest. Koloonia moodustavad isendid täidavad mitmesuguseid erinevaid ülesandeid. Ühed, pikad, kõrvetavad kombitsad, püüavad saaki ning varustavad kolooniat toiduga, teised söövad selle ära, kolmandad sarnanevad kellukestega, panevad kokku tõmbudes kogu koloonia edasi liikuma, neljandatel ja viiendatel on eritus- ja suguelundite funktsioon. Ulal, kogu koloonia tipus on gaasiga täidetud ujupõis, mis liigub veepinnal. Ujupõis kannab kolooniat üleval ja on talle ühtlasi purjeks. Meripõie ehk Portugali sõjalaeva ujupõis on kuni kolmkümmend sentimeetrit pikk ja kümme sentimeetrit lai. Allarippuvate kombitsate pikkus on kuni kolmkümmend meetrit. Päikese käes on mitmetes värvides — taevassinine, lilla, purpurpunane — sillerdav meripõis imeilus. Oma värvusest ongi ta saanud nime Portugali sõjalaev, sest portugallased värvisid oma sõjalaevad eredalt kirjuks. Meripõie mürk on suurtes annustes inimeselegi ohtlik. Siiski elavad mõned kalad meripõiega kooselu — lähevad vaenlase eest meripõite kombitsate vahele varju. Kahe eri organismi kooselu mõlemapoolse kasusaamise eesmärgil nimetatakse sümbioosiks (meenutagem erakvähi ja meriroosi ning sipelga ja lehetäi kooselu). Meripõie kombitsate vahel otsivad kaitset tavaliselt väikesed kalad *Nomeus gronovii*, kes arvatavasti ei ole tundlikud tema mürgi suhtes. G. Klingel mainib teisi kalu — noori ameerika võikalu (*Peprilis*).

Täiskasvanud ameerika võikalad on väheldased, väliselt pisut latikat meenutavad kalad, keda Ameerika Ühendriikide rannikul püütakse.

[3] Rohekilpkonn ehk supikilpkonn (*Chelonia mydas*) on kuni üks ja veerand meetrit pikk ning kaalub kuni kolmsada kilogrammi. Ta on pealt pruunikas oliivroheline. Elutseb soojade merede rannavetes, kus põhi on rohuga kaetud, millest täiskasvanud rohekilpkonnad toituvad (kinnipüütuna söövad hädakorral ka kalu). Emasloomad munevad lahtede randadel üksildastes kohtades liivasse 75 kuni 200 muna, millest poolteise kuni kahe kuu pärast tulevad välja noored kilpkonnad, kes ronivad tagasi merre.

Ainuüksi Kariibi meres püütakse aastas üle tuhande tonni rohekilpkonni, sest nende liha on väga maitsev. Rannal korjatakse suurel hulgal kilpkonnade mune. Nende püük kannab täiesti röövpüügi iseloomu. Rohekilpkonni, kelle hulgad kord Kolumbuse laevade edasiliikumist takistasid, ähvardab nüüd hävimine, kui ei võeta tarvitusele abinõusid nende kaitseks.

SISUKORD

I. Lääne-India saarestik 5
II. Merel 19
III. Laevahukk 35
IV. «Inagua on väike veider saareke» 46
V. Elu saarel 66
VI. Murdlainete piirkonna asukad 87
VII. Saare sünd 108
VIII. Tuul 128
IX. Saare elukangas 150
X. Pimeduse olendid 172
XI. Mõistatuslik ränne 189
XII. Roosade lindude otsingul 198
XIII. Suur barjäärriff 220
XIV. Kaheksajalgade kaitseks 238
XV. Meretõusude ime 253
XVI. Üllatavad haid 271
XVII. Öö merepõhjas 289
XVIII. Maailma ääre piiril 311
Märkused 321

KONTROLLEKSEMPLAR

Джилберт Клинджел. ОСТРОВ В ОКЕАНЕ. На эстонском языке.
Издательство «Ээсти Раамат», Таллин, Пярнуское шоссе, 10.

•

Toimetaja R. Mägi. Kunstiline toimetaja A. Raja. Tehniline toimetaja M. Ueson. Korrektorid V. Vaikjärv ja E. Bachwerk.

Laduda antud 24. II 1967. Trükkida antud 20. VII 1967. Paber 54×84, 1/16. Trükipoognaid 21,25+3 lisa. Tingtrükipoognaid 18,7. Arvestuspoognaid 20,90. Trükiarv 30 000. Tellimise nr. 655. Trükikoda «Punane Täht», Tallinn, Pikk tn. 54/58. Trükipaber nr. 3 — M. Gorki nim. Paberivabrik nr. 1, Leningrad.

Hind 96 kop.

2—8—1

Sarja
„MAAILM JA MÕNDA"

neljandas valikus

on seni ilmunud:

L. Plešakov
„ZARJAL" ÜMBER MAAILMA

V. Turkin
LÄBI NEPAALI DŽUNGLITE

G. Metelski
LUIGED LENDAVAD PÕHJA

N. Vavilov
VIIS KONTINENTI

96 kop.

A-28660

G. KLINGEL

Saar ookeanis

Inagua — see on väike mahajäetud saar Bahama saarestikus. Sellele päikesest põlenud maalapile sattusid kaks ameerika looduseuurijat Gilbert Klingel ja Wally Coleman . . . Klingeli terav pilk märkas, et saarel elavad maailma väikseimad sisalikud, ilusad linnud, huvitavad krabid. Klingel tuli teistkordselt saarele koos tuukrivarustusega. Sellest, mida oli näha maa peal ja vee all, jutustabki autor.